د وزیر فتح خان اود هغه
دکورنۍ تاریخی رول په سدوزي دولت کې

وزیرفتح خان (۱۷۸۰- ۱۸۱۸ ز)

مؤلف: کاندید اکادمیسین اعظم سیستانی

ژباړونکی: پوهنمل حاجی محمد نوزادی او رحمت آریا

سویدن - ۲۰۱۲

بسم الله الرحمن الرحیم

دهلمند ستري انا،
د وزیر فتح خان او د هلمند د ټولو
نومیالیو مور « لوېې ادې» ته ډالۍ !

د کتاب خانګړتیاوې
د کتاب نوم : دوزیرفتح خان او د ده د کورنۍ تاریخی رول په سدوزی دولت کی
د لیکوال نوم : کاندید اکاډیمسین محمد اعظم سیستاني
دکتاب دیزاین او تنظیم- د مؤلف لخوا
دچاپ خای- کندهار، دعلامه رشاد بابا خپرندویه موسسه
تیراژ-۱۵۰۰ ټوک
د کتاب دچاپ مصرف دداکتر یعقوب وزیری لخوا ورکول سوی دی.
د مولف برېښنا لیک پته : sistani۰۱@hotmail.com

د سرلیکونو نوملړ (فهرست)

ددی کتاب د پښتو ژباړی په اړه.....۷
د پوهاند خالق رشید تقریظ ۱۱
د پوهنمل حاجی محمد نوزادی تقریظ ۲۱
دمؤلف سریزه (د ملي- تاریخي ځیرود پیژندني اهمیت) ۲۹
د سدوزی دولت نه دمخه، سیاسي، اقتصادي او ټولنیزه اوضاع ۳۵
د احمد شاه درانی(سدوزی) ددولت ځانګړتیاوې ۵۹
داحمدشاه درانی د دولت لومړیتوبونه ۶۴
داحمدشاه بابا سیاسی پوهه،لیاقت اوشخصیت ۶۸

لومړی فصل

دسدوزیانو په دولت کی د سردار پاینده خان د کورنی رول

د درانی احمدشاه په دولت کی د حاجی جمال خان رول ۷۵
دتیمورشاه په دولت کی دفتح خان د پلار پاینده خان رول ۸۴
دشاه زمان په واکمن کیدوکی دسردار پاینده خان رول ۸۸
دشاه زمان دپاره د سردارپاینده خان نظامي خدمتونه ۹۱
دشاه زمان دپاره د سردارپاینده خان د میرمني لویه ادی سربښندنه ۹۳
دسردارپاینده خان په وړاندی د شاه زمان بی پروایی ۹۴
سردار پاینده خان او د مخفی انجمن جوړیدل ۹۶
دشاه زمان په فرمان د پاینده خان او نورو قومی مشرانو وژل کیدل ۹۸
دزمانشاه تیروتنی ۱۰۱
دزمانشاه او سردارپاینده خان د نسب شجره ۱۰۶

دسردار پاینده خان اولادونه ١٠٦

دوېم فصل

د شاه محمود په حکومت کې د وزیر فتح خان تأریخي رول

وزیر فتح خان د ابومسلم خراساني د تبر یو مېړنی ١١١
دزمانشاه په وړاندې دفتح خان پاڅون.....١١٦
د کندهارپه نېونګ کې دفتح خان ونډه ١٢٠
د کابل پرانیستنه ١٢٢
له شاه زمانه غچ اخیستنه ١٢٤
شاه شجاع ته د ماتې ورکړه..... ١٢٦
د غلجیو اله ګوله ١٢٨
له کابله د وزیر فتح خان لیرې کېدل او د شاه محمود پرځېدنه ١٣٠
د شاه محمود پر وړاندې د کابل د پرګنو سرکښي..... ١٣٢
دشاه شجاع او فتح خان د پیوستون او بیلتون لاملونه ١٣٧
د فتح خان د له منځه وړلو لپاره د قیصر او زمانشاه دسیسې ١٣٩
د زمانشاه د توطئې پر بنسټ د فتح خان زنداني کېدل ١٤٢
د فتح خان د ژغورنې لپاره د دوست محمد خان زړورتیا ١٤٤
فتح خان د شاه محمود د بیا واکمنولو په لټه کې ١٤٨
د فتح خان او شاه شجاع بیا پیوستون او بیلتون ١٤٩
د کابل له بالاحصاره د شاه محمود ژغورنه ١٥٢
د کابل د سلطنت پر ګدۍ د شاه محمود بیا ناسته ١٥٤
د پېښور او کشمیر د نېولو لپاره لښکري یونونه ١٥٨
د اټک د کلا د بیا نېولو لپاره د فتح خان لښکري یونونه ١٦٧
د هرات پر لور د فتح خان لښکري یون او د ایرانیانو په وړاندې جګړه ... ١٧٣
د اشرف الوزراء فتح خان د ړندولو د څرنګوالي ١٧٩

د اشرف الوزراء فتح خان د وژلود ځرنګوالي ١٨٥
د وزیرفتح خان د شخصیت پرتم ١٩٠
د وزیر فتح خان اولاده ١٩٥

دریم فصل

دفتح خان د غچ اخیستني په موخه د بارکزي وړونو پاڅون او د سدوزیانو د دولت پای

دبارکزی وړونو پاڅون ١٩٦
ددوست محمد خان نظامي مهارت ١٩٩
ددوست محمدخان په وړاندی د شاه محمود ماته خوړل..... ٢٠٣
د وزیر فتح خان ځای ناستی سردار محمد عظیم خان ٢٠٦
په یوه ښار کي دوه پاچهان او دوه وزیران په یوه وخت ٢٠٩
د سردار محمد عظیم خان جهاد دپیښور د ازادولو پخاطر ٢١٤
د سید احمد بریلوی جهاد دپیښور د لاس ته راوړلو پخاطر ٢١٦
دبارکزی وړونو تر منځ د هیواد د ولایتونو ویش ٢١٩

څلورم فصل

کندهاري سرداران او دهغوی د حاکمیت سیمي

درشل ٢٢٦
د کندهاري سردارانو د نفوذ سیمه ٢٢٧
دکابل په چاروکي دکندهاري سردارانو لاسوهنه ٢٣١
پرکندهار باندی دشاه شجاع یرغل اودکندهاری وړونودفاع ٢٣٥
پر هرات باندی د ایرانیانو د برید تکل (١٨٣٧م) ٢٣٨
دکندهاري سردارانو تلواري اقدامات ٢٤١
کندهار او کابل ته دقاجاري دولت د سفیر رارسیدل ٢٤٣
کندهارته دروسي قیصر د استازي ویتکوویچ رارسیدل ٢٤٧

دکندهاری مشر سردار کهندل خان دپاره د قاجاری محمدشاه فرمان..... ٢٤٨
وکهندل خان ته د جنرال بروسکي لیک ٢٤٩
قاجاری شاه سره د کندهاري سردارانو ددوستي په هکله د روسیی د سفیر سیمونیچ تضمین لیک ٢٥٠
پر افغانستان باندي د انګریزانو تیری اوایران ته د سردارانو تښتیدل ٢٥٢
وطن ته دسردارانو بیا راګرځیدل او د واک بیا ترلاسه کول ٢٥٣
دکندهاري سردارانو بی اتفاقي او د حاکمیت زوال یی ٢٥٤
دکندهاري سردارانو څخه پاته شوی کسان ٢٦٢
دکندهاري سردارانو فرهنګي اړخ ته یوه کتنه ٢٦٦
سردار هارون خان ٢٦٧
سردارمهردلخان مشرقی ٢٦٨
سردار خوشدل خان کندهاری ٢٧٢
سردار غلام محمد خان طرزي ٢٧٣
علامه محمود طرزي ٢٨٠
دسراج الاخبار ځانګړتیاوی ٢٨١
وطن او وطنپالنه د محمود طرزی له نظره ٢٨١
د محمود طرزی لیکلی اثار ٢٨٩
د محمود طرزی اولادونه ٢٩١

پنځم فصل

دسدوزي او بارکزي دراني قومونو تر منځ ددوستي او دښمني تولیزي(کلی) پایلی

دتیرو فصلونو لنډیز او پایله ٢٩٢
د لیکوال لنډ پیژندلیک ٣٠٧
دکتاب دعمومی مآخذونو فهریت ٣٢١

ددی کتاب د پښتو ژباړی په اړه

پوهنمل حاجی محمد نوزادی

دخپل علمی ـ فرهنګی فعالیت په جریان کی ما ډیر کتابونه ، څیړنیزی علمی او سیاسی لیکنی ژباړلی چی پرخپل وخت خپری او تر اړوندو لوستونکو پوری رسیدلی دی . مګر ددغه کتاب چی همدا اوس ستا ګران لوستونکی مخ ته پروت او لوستلو ته دی لیڅی را نغښتی دی ، و ژباړلو ته یی زه د نورو یادو شوو ژباړنو په پرتله لږ غوندی په غیرنورمال ډول اړوتلی یم .

کله چی دمحترم کاندید اکاډمیسن سیستانی صاحب د همدی اثر اصلی بڼه په دری ژبه د تقریظی ارزونی په موخه راته وسپارل شوه ، ما یی دلوستلو نه خورا خوند واخیست او په اړه می (پردی کتاب باندی زما دزړه یو څو خبری) تر سرلیک لاندی په لنډو کی دخپل زړه بړاس ورباندی و ایست چی لوستونکی به یی دکتاب په پیل کی ولولی . د کتاب د دری متن د لوستلو پر مهال پدی خبره یو څه خواشینی غوندی شوم چی کتاب یوازی په دری ژبه دی او پښتو ژبی ځوان نسل به یی د لوستلو څخه دومره خوند وانخلی لکه ما چی تری نه اخیست . دنیکه مرغه ددی ډول پښتو ژبی ځوانانو شمیر چی دکتاب لوستلو او په ځانګړی توګه دخپل هیواد دتاریخ لوستلو سره مینه لری ، دا مهال مخ پرزیاتیدو دی .

کله چی می دکتاب په هکله لیکل شوی تقریظ په یو زیات شمیر افغانی انترنیتی سایټونو کی خپور شو . لوستونکو هم پخپلو بریښنالیکونو او تلیفونی خبرو کی په دی هکله خفګان وښود چی ولی ددی کتاب پښتو بڼه نشته .

یوه ورځ کورکی وم چی دتلیفون زنګ راغی ، مقابل لوری تر سلام او ستړی مشی وروسته ځان داسی راته وپیژاندی : شریف الله دوست سروانی یم او د لښکرګاه څخه درسره ږغیږم . ماچی په انترنیتی سایټونو کی د پښتو ژبی

او دهلمند دلرغونی تاریخ په اړوند د ده ځیرنیزی لیکنی لوستی وی او ډیر می غوښته دنژدی نه یی وپیژنم ، د ږغ په ارویدو یی خدای سته ډیر خوښ شوم . هغه راته د نورو تشریفاتی خبرو وروسته وویل چی دوی یوه فرهنګی ټولنه لری او هوډ یی کړیدی دسیستانی صاحب دغه کتاب چی تازه په بریښنایی توګه پرلیکه شوی وو ، وچاپی بڼی ته واړوی . ده زما نه هیله وکړه چی پښتو ژباړه یی زه پرغاړه واخلم . ما دخپلو نورو بوختیاوو او ستونزو ترڅنګ دمعذرت غوښتلو په موخه خپله اصلی ستونزه دا وښودل چی دټایپ کولو په کار کی می پښه ګوډه ده ځکه چی یوازی په یوه ګوته ټایپ کوم او ددی دومره پنډ کتاب د ژباړلو او بیا ټایپ کولوتوان راسره له بده مرغه په ځان کی نه وینم . ظاهرا ده زما معذرت قبول کړ او خدای په امانی مو سره وکړه .

څه موده وروسته یی بیا زنګ راته وواهه او دا ځل یی پدی اړوند ټینګار تر تیر ځل زیات وو . ماهم د خپلی همدغی یادی شوی ستونزی لامله داځل هم معذرت وړاندی کړ . څو ورځی وروسته پخپله سیستانی صاحب او بله ورځ بیا شریف الله جان په تلیفون کی ځان و دی خبری ته را ورساوه .

نور نو ماته بده و ایسیده چی ددغه هلمندی ځوان او هڅاند ځیړونکی دهیلو اوغوښتنو څخه مخ واړوم . په پای کی می خپل دځوانی د وخت د یوه نژدی دوست ، دیپلوم انجینر محمد حق نیکزاد سره چی په لښګرګاه کی یی د بیا رغاونی په یوه موسسه کی کار کاوه ، خپله ستونزه شریکه کړه . ده په ډیره میړانه او ډاډ سره راته ځیګر وټکاوه چی د ټایپولو کارونه یی ماته پریږده او ته سر د همدی ګړی نه دنوموړی کتاب وژباړلو ته پښی را لوڅی کړه . ددی سره سم ما کار پیل کړ ، نور می هرڅه پریښودل او یوازی می دی کار ته پښی بندی کړی . مابه پر کاغذ باندی ژباړل ، په کمپیوټر کی به می سکان کول او نیکزاد صاحب ته به می په بریښنالیک کی استول . د بده مرغه ده لا شل مخه ټایپ کړی نه وه چی موسسی یی کار پریښود ، دی بیکاره ، کمپیوټر او انترنیټ ته یی لاسرسی د لاسه ورکړ . یوه برخه یی دده په غوښتنه د نصرت الله پنامه یوه هلمندی خواړی ټایپ کړی په ایمیل کی راته راواستول چی باید له کبله یی مننه ورڅخه کړم . نیکزاد صاحب یو بل ځای خو داځل په ګرشک کی په یوی

موسسی کی کار وموند . هلته ده انټرنیټ نه درلود مګر په کمپیوټر کی یی د ټایپولو امکانات لرل . ده به یوه برخه ټایپ کړه او کله چی به د اونی په پای کی لښکرګاه ته راغی ، هغه به یی راته د بریښنالیک په مټ را استول . که څه هم دکار چټکتیا سسته شوه ، خو ده خپل وس نه سپماوه .

سره لدی چی د ټایپ کولو څخه د بسکی واده جوړ سو ، خو که دنیکزاد صاحب ځیګر ټکول او نه ستړی کیدونکی مرسته نه وای ، ما یی و ژباړلو ته زړه ښه کولای نشو . لنډه داچی دده زغم او زیار ددی کتاب د ژباړلو او چاپ ته د اماده کولو په چارو کی په رښتینی توګه محرکه قوه وه . دده عمر دی ډیر او پرمټانو دی برکت وی ! دښاغلی دوست سروانی ونډه هم پدی کار کی دیادونی وړ ده چی زه یی وهڅولم او ژباړلو ته یی اړ ایستلم . پدی هکله دده هڅی د ستایلو وړ بولم .

د ژباړنی په اړه دا خبره هم د یادوونی وړ ده چی دکتاب « دپیل خبری » (پیشګفتار) اود دویم فصل منځپانګه لا ډیر پخوا دسیستانی صاحب د یوی بلی لیکنی په ترڅ کی د محترم رحمت آریا صاحب لخوا چی یو زبردست ژباړونکی او لیکوال دی ، ژباړل شوی او نشر شوی وو . دغه برخی پدی کتاب کی هم د لږ بدلون او زیاتونی سره راغلی دی . له همدی کبله غوره وګڼل شوه چی د کار دچټکتیا او دکتاب دښکلا پخاطر، هم هغه د آریا صاحب ژباړه دلته رانقل شی . د اریا صاحب نه غوښتنه وشوه چی د نوموړو بدلونو په پام کی نیولو سره خپله هغه ژباړه بشپړه کړی او داځل یی په لیکدود کی کندهاری ګړدود ته لږ غوندی پام هم واړوی ، داځکه چی زما ژباړه د کندهاری ګړدود تر اغیز لاندی ترسره شوی ده . اریا صاحب په ډیره خوښۍ سره دا غوښتنه ومنل ، د ژباړی په لیکدود کی یی تر یوی ټاکلی کچی د کندهاری ګړدود نښی نښانی هم تر سترګو کیږی . پدی توګه نو د کتاب دژباړی دغه برخه دده دزیار محصول او له کبله یی منندوی یم چی زما د اوړو بار یی تر لویه بریده راته سپک کړ .

همدارنګه زه د خپل کشر ورور ډاکتر محمد نوزادی او دهغه د هڅاند زوی ، میوند نوزادی(په کندهار کی دطب د پوهنځی محصل)، څخه منندوی یم چی په کندهار کی یی زما دسفر پرمهال ماته د انترنیټ اسانتیاوی برابرولی څو

پر کتاب باندی می کار بریالی مخته ولاړ سی . همدارنګه د ټولو هغو کسانو څخه چی پدی هکله یی د لا هڅونی په موخه خواخوږی راسره ښودلی ده ، مننه کوم . کندهار ، نوی ښارد۲۰۱۲ کال داکتوبرمیاشت

د دی اثراغیزه پرځوانانوباندی!

د لوی کندهارڅخه ښاغلی عبدالاحد سرتیپ وروسته له هغه نه چی د وزیر فتح خان سوانح لولی پخپل ایمیل کی مولف ته داسی لیکی:

قدرمنه مشره سلام !زه هم خوشحاله یم چی ستاسی غوندی یو عالم اودانشمند دوست سره چی په سینه کی یی دوطن پالنی اورونه بل دی اړیکی پیداکوم هیله لرم چی عمر مو اوږد وی ترڅو دافغانستان ولس ستاسی له علمی پانګی نه برخمن سی .

زړه ته راتیره! کله چی ماستا د پاچا جوړونکی فتح خان لیکنه په بینوا کی وکته زه غزنی ته ولاړم دفتح خان قبرته یوساعت مکمل کښنستم اوهرلحظه دوی خبری را یادیدی لومړی دا چی کله داسی یو فولادی بشر اندامونه پری کیږی دده احساس به دغه وخت څه و کاشکی یی چاته ویلی وای

دوهم ستا دقلم څوکه را یادیده چی ستا دقلم څوکی به داوښکو به عوض وینی توی کړی وی . اوستا احساس به دهری جملی دلیکلوسره څه ؤ . دغزی نه چی راوګرځیدم تاسی ته می یوایمیل هم درولیږی . خوستاسی جواب رانغلی، بیا ولاړم ګرشک دلوی ادی باغ ته اوهلته می داسی فکرکاوه چی لوی ادی ژوندی ده دلته ناسته ده او وفتح خان ته تی ورکوی چی راووتم دځان سره می فکرداو چی دا خو د سیستانی د قلم زورو چی هم یی لوی ادی اوهم یی فتح خان په تا ولیدل ... .»(۲۵ / ۸ / ۲۰۱۳)

داسی معلومیږی چی داستاد سیستانی دقلم قوت ددی سبب سوچی په ښاغلی سرتیپ باندی د وزیرفتح خان مقبره او بیا په ګرشک کی دلوی ادی باغ ووینی،اوس له دی خاطری څخه دکتاب دمرکزی شخصیت یعنی وزیرفتح خان په عظمت باندی پوهیدلای شو.

دداکتر خالق رشید تقریظ:

د نومیالی افغان مؤرخ کاندید اکادیمیسین سیستاني پر کتاب باندې یوڅو کرښې

دهندوستان تاریخ لیکونکي دخپل تاریخ په اړه تل دا وایي چې : دهند ټول تاریخ ددغه هیواد دهنري ویاړونو ، انځورونو ، شعرونو او مجسمو پرمخ انځوردي . خو زه دخپل تاریخ په اړه دومره ویلای شم چې : زموږ تاریخ زموږ دملت دقربانیو او مقاومتونودبرخلیک پرجغرافیه باندې انځور تاریخ دی چې یوه ډیره حساسه مرحله یې زموږ دشخړییز ژوند ترټولو توده او دپاملرنې وړ برخلیک جوړونکي پیړۍ (نولسمه پیړۍ) ده چې له ډیرو خواووپوهان او تاریخ لیکونکي کولای شي دهغې په اړه ډیرڅه ولیکي اوډیرداسې څه چې تراوسه هم چا نه دي ویلی اونه یې انځورکړي ووایی . ماته د افغانستان دمعاصرتاریخ د یوه زده کونکي په توګه په یاده شوې توده اوترخه پیړۍ کې چې افغانستان له دریوخواو (شمال ، جنوب او لویدیز) زموږ دحریصو دښمنانانو (انګریزانو ، روسانو او فارسیانو) دپټواوښکاره معاملو ډګر شو، دوې څیرې ، دوه شهزاده ګان اوبالاخره دوه وزیران په ځانګړې توګه دیادونې او ستاینې وړ دي چې هغه لومړی اشرف الوزرا وزیرفتح خان اودویم فخرالوزرا غازي محمد اکبرخان دي . چې لومړي ته یې له نیکه مرغه دادی زموږ نومیالي مورخ کاندید اکادیمیسن درانه سیستاني صاحب دخپل ویاړلي اکادیمیک ژوند یوه برخه وقف کړه او ددغه ملی اتل اورښتیني وزیر کارنامې ، خدمتونه او هیواد ژغورنکې مبارزه یې دخپل قلم په ژبه ددغه درانه او بې جوړې اثرچې له نیکه مرغه اوس زموږ په لاس کی دی موږ ته راپه ګوته کړه . داستاد سیستاني دغه کار په رښتیا هم دهر انسان ، دهرهیواد پال او په آزادۍ

مین افغان لپاره په تیره بیا په اوسنیوسختو او درنو شیبوکې چې زموږ هیواد یوځل بیا دپردیو دناپاکو هیلو او غرضونو او بې سرو پایه پټواوښکاره معاملو دګر ګرزیدلی یوتاریخی درس ، یوه تاریخي یادونه او یو تاریخي مسوولیت دی .

دکتاب ملي اتل وزیرفتح خان :

لکه چې مخکې هم وویل شول ، زموږ دهیواد په معاصرتاریخ کې دوه وزیران دکلیمي په رښتینې مانا دداسې ځانګړنو خاوندان دي چې که سړی لږ ورته ځیر شي ،دوی دخپلو تاریخي کارنامو له امله زموږ دتاریخ پرمخ تردیرو پاچهانو او واکمنانو ددرانه مقام اوملي پرتم خاوندان دي ، نومونه او کارنامې یې

زموږ دخلکو لپاره دهیواد دسرنوشت په ننګه او دفاع کې ځانګړی دروندوالی او ځانګړی پرتم له ځان سره لري .خلکوپه درانه نامه یادکړي او د ژوند تلپاتې حماسي سندرې یې د دوی ترملي سرښندنو ځارکړې دي . په ۱۹۹۷ کال کی ما او زما میرمني (پوهنملي رحیمي) د لویدیز بنګال په شانتینکتان (هغه ځای چې دهند وتلي شاعراو هنرمند رابیندرانات ټاګور ویشوا بهارتي پوهنتون جوړ کړی) کي په یوه نړیوال کنفرانس کې ګډون وکړ، له دغه ښارڅخه په لږ واټن کې د (محمد پور) نومې سیمه پرته ده ، په دغه سیمه کې مې) ۱۱۵ (کلن پښتون ټبري نیازي سپین ږیري سره کتنه وشوه ، ډیرسپین ږیری و ، په سختۍ سره یې خبرې اوریدې ، ده وویل چې دي دری ځله له کلکتې ترکندهاره پلی تللی اوراغلی و ، یوسروکی یې دخپلو خبرو په ترح کې چې سم یې نه شوای اداکولای وایه ، خو دی نه پرې پوهیده چې مانا یې څه ده خو ویل یې چې دا سروکی یې پرهغه مهال چې دکندهارپه سفرراغلی و له پښتنوڅخه په افغانستان اوپښتونخواکی اوریدلی و چې دده په وینا چې ان د دوی ښځینه ووبه بیا په خپلو کورنیوکې وایه ، سروکی یې داسې راته زمزمه کړ :

«دخدای رضا دا ، چارا نشتا

«امیر دوسه مد مه خبروای چې وزیر مر دای »

«امیر دوسه مد مه خبروای چې وزیر مر دای »

سمه بڼه :

« دخدای رضاده چاره نشته

«امیردوست محمد مه خبروئ چې وزیرمړدی... »

«امیر دوست محمد مه خبروئ چې وزیر مړدی ... »

زه داڅوکاله دغه سروکي له ځان سره وایم ، فکرمي پرې کړی ، زیات په دي اند وم چې دغه سروکی به د غازي محمد اکبرخان پر مړینه خلکو ویلی وي ، خو اوس اوس له یولړڅیړنو چې په هغو کي د درانه محقق سیستاني صاحب دغه څیړنه هم راځي دا په ګوته کیږي چی کیدای شي دغه وزیر د امیردوست محمد خان نومیالی ورور وزیرفتح خان وي ،سیستاني صاحب هم دغه ټکی ته اشاره کړي چی امیردوست محمد خان دخپل دغه نومیالي ورور د ژغورنی په خاطردهغه د دردناک اوناځوانه زندانی کولو او بیا وروسته دخواشینونکي وژنې پرمحال له خورا مهمو کارواییو څخه کارواخیست خو تقدیر چې څه غوښتي ول ، هغه یې بدل نه کړل اوافغانانو د خپل تاریخ په خورا حساسه تاریخي شیبه کي دهیواد یوخورا نومیالی بچی او یو رښتنی وزیر، اشرف الوزا سردار فتح خان د درنې او تراژیکي وژنې په ترڅ کي له لاسه ورکړ. هغه څوک ، هغه وزیرچې په خپل وخت کي یې د دراني امپراتورۍ د ختیزې پولې په ساتنه کي خپله لویه اوملي برخه اخیستنه په خورا میرانې او پرتم سره ترسره او له هغې څخه یې دهغې د زوال په شپو ورځو کي تر کشمیر اوپنجاب پورې دفاع وکړه اوددغې امپراتورۍ لیوني دښمنان (انګریزان اودهغو لاسپوڅي سیکان) یې تریوه وخته پورې پرخپل ځای کینول ، دهغوې مخه یې ونیوله چې له بده مرغه دده له مړینې وروسته نورو بی کفایته سردارانو او والیانودده په شان دمقاومت لړۍ پیاوړې نه کړه ، دهغو په وړاندي سلامی شول

اوله ختیزه پلوه یې دهیواد یوه خورا مهمه اوحساه برخه دخپلې بې کفایتی او بی اتفاقی له امله دیادوشویوپردیوپه واک کې ورکړه

The murder of Wazir Fateh Khan of Kabul in A.D. ١٨١٨ provided Maharaja the desired opportunity to attempt the conquest of Peshawar as consequent to his murder the two major factions of the Afghans-The Sadazui's and Barqzai's-came to be seen at dagger's drawn with each other.(htt/www searchsikhism.com)

(ژباړه : په ١٨١٨ کال کې دکابل د وزیر فتح خان وژنې دمهاراجا لپاره دپیښور دنیولو تلوسه راوپاروله ، دده مرګ ددې لامل شو چې افغانی دوې لویی ډلې بارکزی او سدوزی دی دیوه بل په مقابل کې توري ته لاس واچوي) .

وزیرفتح خان له شکه پرته په محمد زیو ورونوکې داسی څوک و چې ده ترډیرویې دافغانستان دملي خپلواکی او افغاني هویت لپاره دپردیوپه وړاندې خپله مبارزه اومجادله دخپل سر په بیه د خپل ژوند تروروستی سلګی پورې توده وساتله ، ده دافغانستان په شرق کی د انګریزانو او سکانو دپرمختګ په وړاندې لکه چې اشاره ورته وشوه پراخه ملي جبهه جوړه کړه اوترهغه مهاله چې دی په خپل منځي توطیوکې نه و را ښکیل شوی سیکانواو دهغو مشر رنجیت سینګ دا جرات ونه کړ چې د پیښور په لور دې پرمختګ را وکړي ، همداسې یې دهیواد په لویدیزکې د فارسي یرغلګرو په وړاندې چې دانګریزانو په لمسه یې پر سلګونو توطیو باندې لاس پورې کړ دمقاومت لاره پرانیسته ، همداده چې : « فتح خان در هرات عاقلانه وعاملانه حکومت میکرد ، ومردم را ازخود راضی نگهمیداشت وایرانیها هم که ضرب شصت اورا دیده بودند؛ بزودی اقدامی نکردند. اما شهزاده کامران بن شاه محمود که از سابق برکامیابی ها وشهرت فتح خان رشک میبرد؛ وقتی که از تسخیر هرات ازدست حاجی فیروزالدین وشکست قوای ایران به دست فتح خان شنید ، بیقرار شد وآرزوی

حکومت هرات طوری دامنگیر گر دید که برای رسیدن به این مقصد بنای شکایت را گذاشت وافواه بی حرمتی رانسبت به همشیره خود دلیل آورده شاه محمود را مجبور ساخت تا از اقتدار فتح خان جلوگری کند وپشنهاد کرد که باید به زودی حکومت هرات را از کف او خارج سازد ... » (افغانستان درقرن نزده ص ۴۰)

اشرف الوزرا فتح خان په تمامه مانا د ایراني اغراضو په وړاندې ودرید، هغه چې دوی د کامران او دهغه دپلار محمود په واسطه په افغانستان کې ترسره کول ، ان ددغه کار لپاره یې پرخپلو ورونو باندې فشار واچاوه چې دایرانیانو دمداخلی دغه لویه توطیه چې غواړی نه یوازې افغانستان له بی ثباتی سره مخامخ کړي ، بلکه دهند پرلوري هم د دراني امپراتورۍ لمنه ورټوله کړي دعملي کیدو مخه ونیسي ، وزیر ددغه ملی حرکت په سرکې دیوه مخکښ لاربښود په توګه خان ودراوه اودیوه ملي مشرپه شان یې خپله دنده ترسره کړه ، پرهغه مهال چی کامران وغوښتل د وزیر د ورونو په منځ کې د بې اتفاقۍ اور ته لمنه ووهي وزیر په دغه برخه کې د دښمن دغې توطیی ته خپل ورونه متوجه کړل » : کامران پس از اینکه از جمع آوری فتح خان آگاه شد به فکر افتاد تا از اتئلاف برادران بارکزایی جلوگیری کند. برای این مقصد اولترپردل خان راکه نزد او اسیربود درنظرگرفت با او ملاقات کرد ووعده داد که اگر برادران خویش را ازمخالفت مانع شود ، لقب میربارکزایی ها به او داده خواهد شد. اما فتح خان ازمحبس برای پردل خان پیغام فرستاد که این خواهش را نپذیرد وهرطور است ازحبس فرار کند ودر نادعلی با دیگر برادران خویش به پیوندد ومتحدآ برای انتقام وخارج ساختن حکومت ازکف شاه محمود وکامران اقدام کنند...» (اثریادشده ص ۴۳)

یوه خبره چې هغه دسیستانی صاحب ددغه تحقیق په اړه باید له یاده ونه باسو داده چی د وزیرفتح خان اودشاه محمود پیوستون هم هغه مهال مخ په ورانیدو شو کله چې پاچا (شاه محمود) خان دیوه بیواکه واکمن په څیره او دریځ کې دخلکو په وړاندې وښود، ده ترهرڅه دمخه دفارسیانو له غرضه ډک نفوذ ته په افغانستان کې اهمیت ورکړ ، هرڅه یې دهغو په قوماندہ ترسره کول

همداوه چې وزیرفتح خان دغه حالت ونه شو زغملای اوخپله لاره یې له ده او دده له اولادې څخه دخپل ژوند دقربانۍ په بیه بیله کړه.

دکتاب اهمیت او جوړښت

۱ -اهمیت :

دسیستانی صاحب ددغه درانه اثرنوم (نقش تاریخی وزیرفتح خان و خاندان او در دولت سدوزایی) دی چې دهیواد دننګیالي سردار وزیرفتح خان نومیالۍ مور (لویي ادې) ته په لاندې ډول اهدا شوی دی : « به پیشگاه مادر بزرگ هیرمند«لویه ادی»،مادر وزیرفتح خان ومادرهمه بزرگمردان هیلمندی» . کتاب یوه مقدمه او یومخکنۍ خبره لري چې په مقدمه کې دملی کرکتراوملي لارښود په ځانګړنو،رول او رسالت باندې رڼا اچول شوې ده ، په دغه ترڅ کې د وزیرفتح خان پر شخصیت ، کارنامو او دهیواد په ملي دفاع کی دهغه په ونډه او سرښندنه باندې بشپړې خبرې راغلې دي . اوهغه یې د افغاني ځوانانو لپاره د مبارزې او تلاش ترټولو ښه او ملي ځیره اوبشپړملي ایدیال بللی دی . په عین حال کې په همدغه برخه کې دهیلمند په تاریخی اوجغرافیایی لرغونتیا او همداسې ددغې سیمې دنامتو شخصیتونو په معرفۍ باندې رڼا اچول شوې ده اوپه ډاګه شوې چې هیلمند دافغانستان د نولسمې پیړۍ په سیاسي اډانه او ملي مقاومت کې دپاملرنې وړ او جوړونکي ځای درلود ، دلته په دغه میرانپاله تاریخي او افسانوي سیمه کې په لسګونو ملي ځیرو لکه وزیرفتح خان ددغې سیمۍ په نومیالیو کې داسې نومیالی شول چې د پردیو، دهغودناوړه نفوذ او غرضونو په وړاندې دملي مبارزې او ملي مقاومت په برخه کې بیلګه ییزملي کرکترونه شول. یوه خبره چې کاندید اکادیمیسن سیستاني یې په دغه ترڅ کې دیوه مهم پیغام په ترڅ کې د اوسني افغان په تیره بیا هیلمندي ځوان په وړاندې ږدي هغه دحق او حقیقت او هیواد د آزادۍ په لاره کې ددوی اوسني او یوپیړۍ مخکني مبارزه ده چې باید دخپلي ودې له ملي اوانساني پیاوړتیا څخه نه ولویږي او نه باید په آسانۍ سره له یاده وایستل شي ځکه چې دغه مبارزه هم

هغه مهال اوهم په اوسمهال کې دیوې تلپاتې او پراخې ملي قربانۍ په توګه نه هیرودونکی ده . لکه چې په دغه اړه دسیستاني صاحب خپله خبره هم لولو :

« هیرمند،همانگونه که مهد تمدن های پرشکوه سیستان در ازمنهٔ باستان بوده است ، رودخانه ایست که همیشه فرزندان شجاع ودلیر ومیهن دوست مثل امواج سرکش خود، به جامعه تقدیم کرده است. در تاریخ معاصر کشور ما شاهد ظهور دلیرمردان و فاتحان و کشورگشایان بزرگی از سواحل این رودخانهٔ فیاض و زرخیزهستیم.»

په مخکنۍ خبره کې سیستاني صاحب احمدشاه بابا ، دهغه واکمنۍ ، دهغه پوهې او درایت اهلیت او حاکمیت ته کتنه کړې ، اودهغه پراهمیت باندې په پراخه توګه غږیدلی او په منظمه توګه یې دغه په علمی توګه تشریح او تحلیل کړې ده .

۲ -جوړښت :

د درانه مؤرخ سیستاني صاحب دغه علمی او تاریخي څېړنه په پنځو فصلوکی بشپړه شوې چې هرفصل یی دمعتبرو ماخذونو او منابعو په پام کې نیولوسره تحقیق او څېړل شوی دی ، په لومړي څپرکې یې د (نقش سردارپاینده خان وخاندانش در دولت سدوزائی) پرموضوع باندې بشپړه عالمانه رڼا اچولې ده چې په هغه کې سردارپاینده خان اودهغه کاروایی ، دشاه زمان او دهغه دپلار تیمورشاه په ګټه دده او دهغه دنومیالی میرمنې (لویی ادې) دراک دریځ او ونډه اوپه پای کې دهغه له منځه تګ، په خورا سیستماتیکه اومنظمه توګه ارزول شوی داسې چې دغه موضوع په دغه تحلیل او بشپړې شرحې سره زموږ ډیرو لږو مورخینو څېړلی او تحلیل کړې ده .

په دویم څپرکي زموږ نومیالي اکادیمیسن د پاینده خان د نومیالي زوی اشرف الوزرا سردار فتح خان په هلو ځلو ، شخصیت ، دهیواد په لویدیز ، مرکز او شرقی پولوکې د(نقش تاریخی وزیر فتح خان وخاندان او دردولت سدوزائی) ترسرلیک لاندې خپله علمی اوتحلیلي لیکنه د تاریخي تسلسل اومعتبرو منابعو

په پام کې نیولو سره ارزولی او څېړلی ده چې له شکه پرته دافغانستان د تاریخ ددغه څېړکې په ترڅ ډېرې نوې خبرې او نوې ګروېږنې د خپل لوستونکی په واک کې ورکوی .

دریم څېړکې کې پریوه بله مهمه موضوع چې دغه تاریخي اثراو څېړنې ته ځانګړې علمي اوتاریخي اهمیت ورکوي هغه د (قیام برادران بارکزائی وفروپاشی دولت سدوزائی) سرلیک دی، په دغه برخه کې د امیردوست محمدخان په بې ساري سیاسی استعداد ، ملی اوپوخي مهارت او کاروایی ، دنورو بارکزیو ورونو په ځانګړو دریځونو، دهیواد پرختیزه پوله باندې د افغاني مقاومت په بیلا بیلو اړخونو او دنومیالیو سردارانو چې زیاتره یې لاهم زموږ په تاریخ کې ناپیژندل شوي پاتې دي لکه سردارمحمدعظیم خان ، دسیکانو پرمختګ اودهغه سیاسي دلایل او عوامل په خورا بې پلوي تحلیل اومیتود سره څېړل شوي دي .

دسیکانو په وړاندې دملي جهاد خبره په خپل ذات کې یوه ملی داعیه وه چې سیستاني صاحب په ټولو ملی اوتاریخی جزئیاتو سره دخپل دغه تاریخي اثر په پاڼوکې تشریح کړې او څېړلې ده .

څلورم څېړکې (سرداران قندهاری وقلمرو حاکمیت شان) را سپړي ، په دی فصل کې د قندهاري سردارانو رول ، چې د نولسمې پېړۍ په ټولو حوادثو کې په سیاسي ، پوځي ، او په راوروسته کې په فرهنګی لحاظ دځانګړې یادوني وړ دی په مفصله توګه څېړل شوی او تحلیل شوی دی ، دغه څېړکې موږ ته دافغانستان په سیاست او اداره کې دکندهاري سردارانو ونډه او رول داسې په ګوته شوی چې په خپل ذات کې زموږ او دسیمې دتاریخ پوهانو لپاره دپاملرنې وړجالب مواد اودپاملرنې وړ خبرې له ځان سره لري . سیستاني صاحب دافغانستان په سیاست، فرهنګ او اداره کې دکندهاري سردارانو رول او ونډه ټاکونکي ، مثبته او مهمه بللې ده .

اوپه ورستي څېړکې کې لیکوال خپل بحث اوخپله څېړنه دیوه درانه علمي تیسیس په توګه د (استنتاج کلی از رفاقت ورقابت دوقبیلۀ بارکزائی وسدوزائی) پرپایله اونتیجه باندې پای ته رسولی دی .

د کتاب پای د لیکوال په بیوګرافي باندې ښکلول شوی چې دهغه له مخې موږ د خپل دغه نومیالی د ژوند آثارو او ادکادیمیکو خدمتو پرویاړلې لړۍ باندې هم په ښه توګه پوهیدای شو .

پایله :

په هرډول ، ما دغه دروند ، علمي او دتاریخ دنوې میتودلوژۍ پراساساتو برابرلیکل شوې تحقیق په پوره پاملرنې سره ولوست ، دغه اثر برسیره پردې چې زموږ دتاریخ دیوه حساس پړاو ، دیوه حساس شخصیت د ژوند اوکارنامو پرجزیاتو باندې راڅرخي ، زموږ داوسني نسل په وړاندې دیوه شعوري درس رمز او راز هم له ځان سره لري ، هغه شعوري رمز چې دهغه پرښتې زموږ درانه لیکوال کاندید اکادیمسین سیستاني صاحب دغه تحقیق دیوه تاریخی اوملی ضرورت په توګه زموږ په واک کې راکړ، هغه شعوري ضرورت لکه چې دغه کتاب پرهغه باندې په لاندې ډول پای ته رسیدلی دي : « به هرحال افغانها تا زمانی که اتحاد و یک پارچگی خود را حفظ کرده اند، هیچ قدرتی نتوانسته است به قلمرو ایشان به چشم کج بنگرد و دست تجاوز بسوی حاکمیت ملی آنها دراز نماید، ولی همینکه بنابر دسیسه های اجانب واغراض افراد کوته نظر وخود خواه روابط برادرانه آنها برهم خورده است ومنجر به جنگ برادرکشی شده است، دشمنان در کمین نشسته فوراً دست تخطی وتجاوز دراز نموده وبا استفاده از اختلافات درونی آنان، قسمت هایی از پیکر کشور را زیرنفوذ وسلطهٔ خویش در آورده اند. مثال های زنده وغیر قابل انکار این ادعا، اختلافات وخانه جنگی های چندین سالهٔ دوخاندان بزرگ درانی (سدوزائی وبارکزائی) طی سالهای ۱۸۱۸ و۱۸۳۲ میلادی است که منجر به جدا شدن کشمیر وپشاور وملتان ازافغانستان گردید وقص الهذا ...

ګرانو لوستونکو !

راځی چې د هیواد دنومیالی مؤرخ او ملي شخصیت درانه لیکوال

کانديداکاديميسين سيستاني صاحب دغه بی ساری علمي تحقيق په غور او هراړخيزه توګه ولولو او ده ته په دغه ملی او تاريخي کارسره د درناوي سرټيټ کړو او ورته ووايو چی : سيستانی صاحب عمر د ډير، نوم دې تلپاتې ، ستاد نورو ملي او افغاني وياړونودلوستلو په هيله!

پروفيسورعبدالخالق رشيد د کابل پوهنتون استاد

نوی ډيلی - هند ،د ۲۰۱۲ کال دمی ۱۷

دیوهنمل حاجی محمد نوزادی تقریظ :

پردی کتاب باندی زما د زړه یو څو خبری

کله ناکله سړی د خپل یولړغوښتنو او یو شمیر بیوسیو ترمنځ داسی راګیر شی چی هیڅ نه پوهیږی څه وکړی . تیره ورځ چی می کله خپل بریښنالیک پرانیست ، د یوه راغلی لیک په لوستلو سره زه د همداسی یوه حالت سره مخامخ شوم . دالیک زما دیوه ډیر محترم دوست ، وتلی افغان لیکوال ، تاریخپوه او ټولنپوه نوماند اکاډمیسن محمد اعظم سیستانی لخوا رالیږل شوی وو.سیستانی صاحب دخپل بریښنالیک سره یوه کتاب هم رالیږلی وو او زماڅخه هیله کړی وه چی وربانـدی یو تقریظ په پشتو ژبه ولیکم.

سیستانی صاحب خو ما تل نازوی ، تل می لیکنی لولی ، په ایمیل یا تلیفون کی دهغوی ستاینه کوی او خوندوری یی بولی . ده هروخت زه پخپلو دی ډول ستاینو سره هڅولی یم چی له کبله یی دزړه له کومی ور څخه منندوی یم . را به شو دده دغه ننني لیک ته . زه د کابل په پولی تخنیک انستیتوت کی چی اوس پولی تخنیک پوهنتون دی ، د استادی له وخت راهیسی بیا تر اوسه پوری چی په اروپا کی اوسیږم ، ډیر ځلی رانه غوښتنی شوی اودی ته اړوتلی یم څو دکوم فرهنګی دوست پر لیکنی یا کتاب باندی د ارزونی په موخه څه نا څه یو څو کرښی ولیکم . ما هیڅکله هم ځان پدی خاطر دومره ناتوانه نه وو حس کړی لکه داځل چی دسیستانی صاحب دکتاب په وړاندی ور سره مخامخ شوم .

داکتاب یی د هیواد دیوی ډیری تاریخی سیمی هلمند دبچیانو دکارنامو او وطن ته دهغوی دخدمتونو د درناوی په اړه لیکلی او د (نقش تاریخی وزیر فتح خان و خاندان اودر دولت سدوزایی) نوم یی وربانـدی ایښی دی .

دیوی خوا زه پدی باندی ډیر خوښ یم چی سیستانی صاحب ددی کار وړ ګڼلی او دا ویاړ یی راته سپارلی دی . زړه می ډیر غوښته چی په رښتیا هم ددی باور وړتیا ولرم ، قلم به می راواخیست څو خپلی ګوتی پری وازمایم . دبلی

خوانه چی می کله بیا د وتلی لیکوال سیستانی صاحب دقلم د زورورو متانو په وړاندی دخپل قلم څوکه ډیره پخه او متان کمزوری ولیدل ، نو د یو ډول پریشانه کونکی بیوسۍ او زړه خوښونکی غوښتنی ترمنځ په یوه نه لیدونکی جال کی بند پاته شوم . هیح نپوهیدم چی څه وکړم . قلم می بیا راواخیست خو ترکاغذه پوری نارسیدلی بی اختیاره رانه له لاسه ولوید . پدی هیښتیا کی می یوځل بیا سترگی دسیستانی صاحب پر بریښنایی لیک ولگیدی . هلته می یوه ټکی ته پام واوښت چی ورسره سم می دارامتیا ساه وکیښ . د گران سیستانی صاحب دی کور ودان وی. ده پخپل لیک کی زما څخه د «تقریظ » لیکلو غوښتنه کړی وه نه د « نقد » . ښکاره خبره ده چی زما دپاره د تقریظ لیکل د کره کتنی (نقد) په پرتله په ځانگړی توگه دسیستانی صاحب دلیکنو په تړاو ، ډیر اسانه کار دی . پدی توگه باور لرم چی قلم به می د زړه دغوښتنو هرکلی وکړی ، ځکه می نو ولیکلو ته زړورتیا پیداشوه ، قلم می پلاس او کاغذ می مخ ته کښیښود . البته ددی خبری دقیق ویل به داسی وی چی کمپیوټرمی چالانه او د ورډ پروگرام می پرانیست :

دسیستانی صاحب د هغو کتابونو په ډله کی چی د افغان – جرمن پورتال لخوا نشر شویدی ، دا کتاب دشمیر له مخی ۲۶ کتاب دی چی ډیر ژر به یی د چاپ ستوری هم وځلیږی . دیادولو وړ ده ددغه شمیر کتابونو څخه چی نوموړی پورتال نشر کړی، یو شمیر یی تر نشر وروسته تر چاپه هم رسیدلی دی . البته د ده دکتابونو دالړی یی دهغو کتابونو څخه بیله ده چی په چاپی توگه راوتلی ده. په پوره باور ویلای شم چی ددی کتاب چاپ به دډیرو لوستونکو تنده ور ماته کړی .

دسیستانی صاحب پیاوړی قلم دخپل دایمی عادت سره سم ، کتاب په داسی خوږه دری ژبه لیکلی چی تر وسه وسه یی دپردی فرهنگی یرغل څخه خوندی ساتلی ده. ددی کتاب لوستل داغزن سیم پشان دی چی یو ځل څوک ورسره دلوستلو په تماس کی راشی ، بیا به نو څو پوری چی پای ته یی نه وی رسولی ، دا به ورته ډیره گرانه وی چی په اسانۍ سره ځان تری خلاص کړی . زه کولای شم دخپلی دی خبری د پخولو په موخه یوه بیلگه وړاندی کړم : یو

دوست می چی دلوستلو هیڅ حوصله نلری ، په انترنیتی پاڼو کی می ددی کتاب د کتلو او پرله اړولو سپارښت ورته وکړ . بله ورځ یی زنګ راته وواهه او شکایت یی وکړ چی سړیه په جنجال دی واړولم . خبره داسی وه چی ده څو میاشتی مخکی دیوه اختصاصی ډاکتر نه دکتنی (معایناتو) دپاره وخت اخیستی وو . دتصادف له مخی دا وخت دکتاب لوستلو د ورځی سره برابر شو او دی د لوستنی په اغزن سیم کی دومره ګیر راغلی وو چی د ډاکتر سره یی تاکل شوی وخت بیخی له یاده وتلی وو . اوس به هغه بیچاره اړ وی چی بیا بل وخت ونیسی او څو میاشتی نور انتظار ورته وباسی . دده دستونزی په اروبدو می په توکو سره ورته وویل چی چرت مه خرابوه ، د همدی کتاب لوستل به دی اکسیر شی او طبیب ته به نوره اړتیا پیدا نکړی .

د سیستانی صاحب لیکنیزه ژبه په تولیز ډول ډیره خوږه ده . ده ډیر کتابونه او بی شمیره مقالی لیکلی دی . هغه څه چی می دده دقلم نه ترسترګو شوی ، خامخا می لوستی او په پټو سترګو ورنه تیر شوی نه یم . نپوهیږم چی ولی خو ددغه کتاب ژبه یی ماته تر نورو زیاته خوږه ښکاره شوه . ښایی دا به ددی لامله وی چی هر پاراګراف یی ماته د خاړپوڅو کلی رایادوی او یوځل می بیا د وړوکتوب په غیږه کی للو کوی . دلته د وطن نه لیری دمهاجرت او پردیسی په ژوند کی د وطن دهری تږی یاد د زړه تسل دی ، خو کله چی دا یادونه دهغی خاوری سره تړاو نیسی چی دچا دماشومتوب دلومړنی نازکو قدمونو پلونه پری لویدلی وی ، دا په رښتیا سره هم نه هیریدونکی خوند او مزه لری .

د سیستانی صاحب دا نوی کتاب د سریزی (مقدمی) او لومړنیو خبرو (پیشګفتار) پرته په پنځو څپرکو (فصلونو) او تولتال ۲۶۳ مخونو کی د افغان - جرمن انلاین لخوا نشر شوی دی . د کتاب د منځ ټکی بیله شکه وزیر فتح خان دی لکه څنګه چی د پیل په پاڼو کی سیستانی صاحب هم پخپل دی بیت سره زما دخبری پخلی کوی :

قرن ها صبر بباید که تا مام وطن چون فتح خان وزیربازبزاید پسری

ژباړه :

و پیریو ته اړتیا ده ځوچی مور ددی وطن مو
فتح خان غوندی باتوره یو بچی و زیږوی

که څه هم سیستانی صاحب ځان شاعر نه بولی مگر دابیت یی دشعر د لوړ پوخوالی ښکارندوی دی او سړی ته خوند ورکوی چی بیا بیا یی دځانه سره زمزمه کړی . ددی خبری نه که تیر شو ، دکتاب منځپانگه برسیره پر دی د سدوزیانو په دولت کی د وزیر فتح خان د کورنی دسیاسی وندی او دلسیزو په اوږدو کی ددی کورنی هلی ځلی لکه څنگه چی یی حق وو ، برجسته کوی . سیستانی صاحب لدی نه پرته د شاه زمان د ستری تیروتنی یانی د سردار پاینده محمد خان د وژلو وروسته په افغانستان کی حالات ، د تیمورشاه د زامنو او دپاینده محمدخان د زامنو ترمنځ کړکیچمنه ترینگلتیا ، دبارکزیو وړونو پاڅون او د سدوزی شهزاده گانو نسکوریدل ، دکندهاری سردارانو خپلمنځی ستونزی او دهغوی د واکمنی سیمی او په پای کی د سدوزی او محمدزی کورنیو تر منځ د ملگرتیاوو او دښمنیو لاملونو ته پام اړوی ، دحالاتو په نظرکی نیولو سره منطقی پایلی تر لاسه کوی . تر دی ټولو وروسته کتاب د لیکوال د پیژندلیک په وړاندی کولو سره پای ته رسیږی.

مخکی لدی نه چی اصلی خبرو ته راشم ، دلته دا یو ټکی چی ماته ډیر زړه پوری دی ، هم دیادولو وړ بولم . دسیستانی صاحب دنامه سره خو دلسیزو را پدی خوا اشنایی لرم ، مگر دمخامخ شناخت راهیسی مو هم ډیر کلونه کیږی . نن د لومړی ځل دپاره دده دبشپړ پیژندلیک په لوستلو سره خبر شوم چی دسیستانی صاحب ریښو دهلمند په اوبو وده کړی ده او نیکه گان یی اصلا دگرشک دزنبولی له کلی نه راوتلی ، تر فراه او نیمروز پوری رسیدلی او هلته یی د روڼ اندو ډیرنسلونه ټولنی ته وړاندی کړیدی . دده دعلمی او فرهنگی ویاړونو ترڅنگ ، دده د کورنۍ خدمتونه هم دستاینی وړ او دی حق لری چی پری و ویاړی . پکار ده زه هم پدی وویاړم چی زما او دده نیکه گانو دیوی ویالی (هلمند رود) نه اوبه څکلی دی .

لکه څنگه چی می وویل ، دکتاب مرکزی شخصیت وزیر فتح خان دی، خوداچی په یوازی توگه دده دکارنامو یادوونه د ټولو حالاتو څرنگندونی نشی

کولای ځکه نو دلته تر ده دمخه او وروسته اړوندی پیښی یو دبل سره په منطقی تړاو راسپړل شویدی . داهغه څه دی چی ځوان نسل ته دهیواد دمعاصر تاریخ یو داسی کښیکښلی لنډیز پلاس ورکوی چی ټولی اړینی پیښی یی یو په بل پسی رانغښتی دی . له همدی کبله زما په اند نوموړی اثر نه یوازی اماتورو (شوقی) لوستونکو ته بلکه دلوړو زده کړو په بنسټونو (پوهنتونونو) کی دزده کوونکو د پاره یو دپام وړ مرستندوی (ممد درسی) کتاب ګڼل کیدلای شی .

فکر کوم که هر څوک وغواړی پر دغه کتاب باندی سریزی ، تقریظ ، نقد یا نوری یادوونی ولیکی ، نو که مرکزی شخصیت یانی وزیرفتح خان له یاده وباسی ، لیکنه به یی بیله شکه نیمګړی وی . شخصیتونه د ټولنیز بهیر په هر اړخ کی خپل رول لری . د روسی دمعاصر تاریخ دیوه پیژندل شوی سیاست پوه په لیکنو کی می لوستی چی تاریخ د اولسونو مال او په اولسونوپوری اړه لری ، دی همدارنګه زیاتوی چی انقلابونه دتاریخ لوکوموتیف(خوځندونکی ماشین) دی . پدی کی هیڅ شک نشته چی په تاریخ کی د اولس رول ټاکونکی دی خو دغه رول د غوره شخصیتونو په مټ تمثیل کیږی او ټولنیز -سیاسی اوښتونونه (انقلابونه) بیا هغه پیښی دی چی دشخصیت رول پکښی ډیر ځلیدلای شی . پدی توګه ویلای شو دشخصیت مثبت او منفی رول هریو خپله خپله پایله لری او خپلی ارزونی ته اړتیا .

وزیر فتح خان یو له هغو شخصیتونو څخه دی چی دافغانستان دمعاصر تاریخ نژدی ټولو لیکونکو یی په درنښت یادوونه کړیده . ما هم ددغه شخصیت په هکله د ښوونځی دوخت راهیسی تر دا اوسه پوری ډیر څه لوستی دی . د ابومسلم خراسانی سره دده پرتله کول چی سیستانی صاحب یی په تفصیل یادوونه کړیده ، ډیر پر ځای ښکاری . پدی اړه دیادوونی وړ ده چی ټول تاریخپوهان د شاه زمان پلاس دسردار پاینده محمد خان وژنه یوه ستره تیروتنه بولی چی د خپل کم عقله صدراعظم(رحمت الله خان پوپلزی ملقب په وفادار خان) په هڅونه ترسره شوه او فتح خان یی و دی ته اړ ایست څو دخپل پلار د وژنی لامله غچ اخیستنی ته ملا وتړی ، دا په ځانګړی توګه د افغانستان غوندی په یوه وروسته پاته فیوډالی ټولنه کی یوه طبعی کړنه ده . له بده مرغه حق

ناشناس شاه محمود ته د بیساری اوږدو خدمتونو وروسته ، دفتح خان په وړاندی هم د شاه محمود لخوا ورته ناوړه ظالمانه عمل په ډیر فجیع او وحشانه ډول تر سره شو . دابومسلم خراسانی د ژوند تراژیدی هم دی ته ورته زړه بوګنونکی داستان لری .

دافغانستان وتلی او په لوړه کچه پیژندل شوی تاریخپوه احمدعلی کهزاد بیا د « رجال و رویداد های تاریخی افغانستان » ترنامه لاندی په خپله یوه لیکنه کی د وزیرفتح خان په هکله داسی یادوونی کوی :

« در میان ۲٤ فرزند تیمورشاه و ۲۱ پسر سردار پاینده خان که به حیث دو دسته شهزاده گان و سر داران سدوزائی و بارکزائی معاصر هم، زیست داشتند، فتح خان ملقب به شاه دوست و اشرف الوزراء تنها کسی بود که باهمه دار و دسته و شور غوغای خانواده گی در آغاز قرن ۱۹ توانست با همکاري های خود سلطنت شاه محمود را با ضعف شخص شاه و تحریک رقبای داخل و دسایس خارج نیرومند و قوی نگه دارد و کار هایی به نفع مملکت بکند. ولی شاه سست عنصر و عیاش و فرزند حسود و کم فکر او کسی را بدست خویش نا پدید کرد که بخشنده تاج و محافظت تخت آنها بود و با یک خبط جبران ناپذیر غوغای بزرگی را در مملکت براه انداخت که خساره آنرا تخمین نمیتوان کرد. درمیان پسران سردار پاینده خان مرحوم که تعداد شان به ۲۱ نفر می رسد و مؤرخین غربی بیشتر آنها را به صفت برادران بارکزائی شهرت داده اند، فتح خان از روی سن و سال و کیاست و کارروایی، تدبیر و پختگی ، فتوَت و مردم نوازی، گوی سبقت ربوده ؛ دارای روحی بود فعال، متشبث، هنگامه جو و انقلابی . تمرکز این همه مزایا با حس انتقام جوئی و تجسس منافع کشور و عقب زدن دست خارجی در او صفتی تولید کرد که انگلیس ها آنرا (کینگ میکر) گویند. (پادشاه ساز). و این نیرو در وجود این سردار ملی افغانی به تمام معنا تبارز داشت .. ..»

دا یوازی احمدعلی کهزاد ندی چی د وزیرفتح خان په اړوند دادول یادوونی لری ، نورو ډیرو تاریخوالو لکه ظفرکاکاخیل « پښتانه د تاریخ په رڼا کی » دفتح خان دکارنامو تر څنګ دده د ړندولو او بیا وژلو ناخوالی په ډیر

تراژیک شکل لیکلی دی ، دده هوښیاری او زړورتیا یی ستایلی ، پر وژنه یی افسوس کړی او یوه نه جبران کیدونکی ضایعه یی بللی ده ، سیدقاسم رشتیا « افغانستان در قرن نزده » د فتح خان دتدبیرونو او زړورتیاوو کیسی کړی دی او دی یی یو مدبر وزیر یاد کړی دی، همداسی نورو ډیرو . . . .

وزیر فتح خان ډیر غوښته د افغانستان احمدشاهی برم او دولتی عظمت یواربیا وځلیږی ، خو له بده مرغه ده دا امیدونه دیوه عیاش او بی کفایته ټولواک شاه محمود په مشرتابه سره په سرکی درلودل . داهغه شاه وو چی نه یی وملی عظمت ته پام وو ، نه یی دهیواد دپرمختیا دپاره کومه ځانګړی طرح درلوده ، ځکه یی نوهغه ستن چی دده ددولت یی په مټ ټینګیدلای شو ، له منځه یوړ . شاه محمود پخپل هرڅه کی ځان دایرانی چارواکو منتبار ګاڼه او هغوی هیڅکله هم دافغانستان ځلانده راتلونکی لیدلای نشوه نو یی دبیلابیلو لارو شاه محمود دفتح خان په وړاندی وهڅاوه ،اول یی ړوند او بیا یی دده په امرپه وحشانه ډول وواژه . پدی توګه بد بختیو را مخ کړ ، په هیواد کی د دولت د ټیکاو ریښی غوځی او خپل منځی جنګونه پیل شوه .

دسید قاسم رشتیا دکتاب په قول شاه زمان ته خبر ورسیدی چی یو شمیر د قومونو مشران د هندی سوداګر میان غلام محمد په کور کی سره ټول شوی ځو دشاه دنسکورولو ، پرځای یی دشهزاده شجاع دټاکلو ، دمیراثی شاهی دلغو کولو او پرځای یی دانتخابی شاهی سیستم درامنځته کولو په هکله یریکړی وکړی . شاه امروکړ چی ټوله یی ونیسی او اعدام یی کړی . پدی ډله کی سردار پاینده محمدخان چی دشاه زمان تاج دده په مرسته ترلاسه شوی وو ، هم اعدام شو .

زما په اند دا دشاه زمان یوه نه بخښونکی تیروتنه وه . ده ته پکار وه چی ددغه پوټنشیال ځخه خپل د پلانونو په ګټه کار واخلی او بیا که دا کار اړین وای ، نو په تدریجی ډول یی یو یو په نوبت سره کمزوری او ځان تری خلاص کړی وای . پدی توګه د پاینده محمد خان تر وژنی وروسته دده زامن دفتح خان په مشری دغچ اخیستلو په موخه مجبورا دیوه بی کفایته عیاش شهزاده محمود دملاتړ په خاطر راټول او لاس پکار شول ، هغه یی د کابل ترتخته ورسوی او

ورسره سم دشاه زمان د احمدشاهی برم د را ژوندی کولو خیالونه دخاورو سره خاوری شول .

که چیری شاه زمان پدی توانیدلای وای چی دسردار پاینده محمدخان او وروسته دفتح خان ملاتړ دځان سره ولری ، احمدشاهی دبدبه او عظمت به تر اوړدو کلونو پوری د افغانانو په برخه پاته شوی وای چی له بده مرغه داسی و نشوه، د سدوزو واکمنی ړانګه ، ورسره سم بارکزو وړونو هم یو بل له ګریوانه ونیول ، په ټول هیواد کی د ملک الطوایفی د زور اخیستلو په پایله کی مرکزی دولت په بی ساری شان کمزوری او خارجی (انګریزی) یرغلونو ته لاره هواره شوه . لکه نیکه مرغه د اوړدو ناخوالو په پای کی ددی کورنی یو مدبر مشر امیرعبدالرحمن خان را پیدا او پدی وتوانیدی څو یو موټی مرکزی دولت جوړ کړی خو پدی وخت کی شرایطو دومره بدلون موندلی وو چی نه یوازی احمدشاهی برم ژوندی کیدلای نشو ، بلکه دانګریزانو د زر ، زور او مکاریو په مټ د احمدشاهی امپراتوری دټولو فتح شوو سیمو برسیره دهیواد یوه لویه برخه هم دلاسه ووتل او د ډیورنډ پنامه د منحوسی کرښی زخم لاتر اوسه هم ناسور پاته دی . داټولی داسی اوړدی ترخی تجربی دی چی پر بنست یی افغانان باید پدی پوه شی چی یوازی او یوازی په یوموټی کیدو سره توانیدلای شی دغه نننی مخ په ډوبیدو کښتی وژغوری او تر ساحله یی سلامته ورسوی . دا کار باید همدا نن وشی ، سبا به ډیر ناوخته وی. دخوشال بابا په قول:

تر مغولو افغانان په تـــوره ښه دی که په پوهه افغانان وای څه هوښیار
اولسونه کــه تکیه یــو پــر بل وکــا پادشاهان ورته سجود کاندی اختیار

زه د سیستانی صاحب ددغه کتاب لوستل نه یوازی دهیواد دځوان نسل بلکه د اوسنی سیاستوالو او چارواکو دپاره هم اړین بولم څو په ځیر او غور یی ولولی او ورڅخه دعبرت درسونه واخلی . دسیستانی صاحب پر ګوتو دی برکت وی ، ده ته د انرژی نه ډک اوړد ژوند او قلم ته یی تیز نوک غواړم.

.پوهنمل حاجی محمد نوزادی ۲۰۱۲/٤/۲٦

دمؤلف سریزه

(د پوهنمل نوزادی ژباړه)

د ملي- تاریخي څیرود پیژندني اهمیت

انسان هغه موجود دی چي په ټولنه کي رازیږي، لوئیږي ، بشپړکیږي، شخصیت یی وده کوي، ځان د چاپیریال سره جوړوي او همدارنګه لکه پخپله چی پر چاپیریال باندی اغیز ښندي، انسان دخپل ژوندنی فعالیت په جریان کي د ټولني څخه د اغیز منلو او اغیز اچولو له مخی ټولنیز ارزښتونه زیږوي.

دتاریخ نه ګرځیدونکي خوځښت ددی حقیقت ښکارندوی دی چي د تاریخي، سیاسي څیرو اغیز او د ملي او مذهبي غورځنګونو د مشرانو رول د تاریخ پدی اړین خوځښت کي په ځانګړی توګه د ودي د بیلا بیلو پړاوونو څخه د تیریدو په څرنګوالي کي ډیر د پام وړ دي. دا ځکه چي دوی د خپل استعداد د کچي او د سازمان ورکولو د توان سره سم د تاریخي پیښو بر جریان باندي مثبت او منفي اغیز کولای اوهغه په سمه لاره باندی پر مخ شړلای سي.پدی توګه نو د ټولنیي په ژغورلو یا نابود کولو کي د پام وړ رول لوبوي .

له نیکه مرغه موږ د خپل هیواد په تاریخ کي ستری تاریخي ، ټولنیزي ، فرهنګي ، سیاسي او مذهبي څیری په پراخه کچه لرو چي هر یوه یی په یوه ټاکلی بړاو کي خپل رول په ښه توګه تر سره کړی دی او په ویاړسره تللي دی. ددوي د کارنامو یادول نه یوازي زموږ د پاره روزونکي او ګټور بلکه د ویاړه ډک کار هم دی.

د همدی کبله د ځلیدونکو تاریخي څیرو بیا پیژندنه ،د ملي مشرانو او شخصیتونو په ویاړمن او زړه ور ژوند لیک باندي خبریدل د وطن د بچیانو د وطنپالني احساس را ویښوي چی دا بیا د ملي حاکمیت په ساتنه او د پردیو د لاسوهنو په مخنیوي کی یو اړین توکی دی .په اوسني پړاو کي چي په وطن کي

امن او سوله ، ځمکني بشپړتیا او ملي حاکمیت و ډیر زړه سوي ته اړتیا لري، د ملي او تاریخي ځیرو پیژندل لا ډیر د اهمیت وړ ګڼل کیږي.

د هیواد ځوان نسل ته پکارده چي خپل تاریخ ته یوار بیا پام واړوي او په ځیر سره یی ولولي. پدی کار سره دوی په دی خبریدلای چي د وطن په ویاړمنه غیږه کي یی څومره اتلان روزل سویدي . دا هغه کسان دی چي کړنو باندی یی وطن او د وطن تاریخ نازیږي.

اوسني او راتلونکي نسلونو ته پکارده خپل تاریخي اتلان و پیژني او پخپل ژوند کي د هغوی وتلي کارنامی ځانته د الهام سرچینه وګرځوي ، خپل ددغو نیکه ګانو زړه ورتیا او تدبیر د نمونی په توګه خپل مخ ته کښیږدی او د خپل شخصیت په وده کي ور څخه کار واخلي .

که چیري په سیستان کي د منځني پیریو،د بست ، صفار او بولان د ځوانمردو عیارانو او پر ارادي مینو عدالت غوښتونکو د نوم اخیستلو څخه تیر سو،د افغانستان د معاصر تاریخ په ۱۸ او ۱۹ پیریو کي کولای شو په لسګونو ملي، تاریخي ، سیاسي او ټولنیزي ځیری یادي کړو چي د دغو ځیرو څخه یوهم حاجي جمالخان هلمندی دسردار پاینده خان پلار او دوزیر فتح خان نیکه وو. دی د بارکزو قوم مشر او پخپل ټول توان سره د احمدشاه ټولواکي ومنل ، دهغه ملاتړ یی وکړ او د عمر تر پایه یی نژدی اړیکي ورسره وساتلي. احمد شاه بابا هم په خپل ټول توان سره د هغه قدر او عزت په ډیره ښه توګه وکړ. ددی کورنی دویم ملی- سیاسی شخصیت سردار پاینده خان وو چی د تیمورشاه درانی دسلطنت داستحکام دپاره توری ووهلی او دهغه په دربار کی د ډیرو عزت او قدرت خاوند وو،مګر د ده دزوی زمانشاه لخوا ،ورسره نامردانه چلند وسو اوپه پای کی په قتل ورسید. دریم سیاسی- نظامی شخصیت، وزیر فتح خان (۱۷۸۱- ۱۸۱۸م) د سردار پاینده خان زوی دی.

وزیر فتح خان د خپل پلار پشان په ۱۹ کلني کي و سیاسي ډګرته را ننوت .او د خپل لیاقت ، زړه ورتیا او سیاسي زیرکي پر بنسټ یی په ۲۱ کلني کي شاهزاده محمود سدوزي د پاچهي پر تخت کښیناوه او پخپله یی دده په سلطنت کي د اشرف الوزرا(۱۸۰۱- ۱۸۰۳، ۱۸۰۹- ۱۸۱۸م) لوړه مقام تر

لاسه کړه . ده دومره توان اوقدرت تر لاسه کړ چي د شاه محمود لخوا یی قتل د سدوزیانو د ابدالي امپراتوري دسره پاشلو او په تاریخ کي د نوي پاڼي د پرانیستلو لامل وګرځیدی.

وزیر فتح خان د خپلي ځواني له وخته د ملي حاکمیت او ځمکني بشپړتیا په ساتلو او پر وطن باندي د پردیو د حملو په مخنیوي کي هم د خپل پلار پر څنګ او هم د هغه تر وژني وروسته ډیري سربښندني کړیدي .دی د وطن د دښمنانو او د مرکزي دولت په وړاندي د متمردو یاغیانو په مقابل تل په میړانه دریدلی دی .

له بده مرغه د وطن دغه باتوره بچي د پردیو په لمسون او د جاهل شاهزادګی (کامران میرزا) د حسادت له مخي د شاه محمود په امر چی دده د عمه زوی هم کیدی او دده په توره یی دوه ځلي د سلطنت تاج پر سر ایښی وو، په ډیروحشیانه او ناځوانمردانه ډول په قتل ورسید.

په دغه کتاب کي به موږ ددغه وتلي شخصیت د کار او مبارزی ، زړور تیا او تدبیر، جنګونو ، بریو او هغو ماتو څخه یادوني وکړو چي هیڅکله یی هم دده هڅانده روح و خپلو موخوته د رسیدو په هکله ماته او مغلوبه کړي نده. پدی توګه به موږ دده شخصیت وپیژنو او لکه څنګه چي حق یی دی ، خپلو وطنوالوته به یی ور وپیژنو.

هغه کسان چي د سدوزي دولت له پیل (۱۷۴۷م)نه بیا د (۱۹۷۸)کال د اپریل تر کودتا پوري د افغانستان د معاصر تاریخ په هکله مالومات لری، دوی به خامخا د لیکوال سره پدی اړه همږغي وي چی د وزیر فتح خان او دده د کورني ونډه هم د سدوزي دولت په تاسیس، لوړتیا او هم د احمدشاهي امپراتوري په سره پاشلو کي د پام وړ ده .

دا کتاب لکه څنګه چي په ۱۹ پیړي کی د هلمندي اتلانو د کارنامو یادونه کړی، همدارنګه د درانیانو د دوو لویو کورنیو (سدوزیانو او بارکزیانو) د رقابتونو او سیالیو ښکارندوی هم دي. د کتاب د لوستلو په ترڅ کي به ولیدل شي چي څنګه د شاهانو او شاهزاده ګانو د ځان غوشتني ، مقام پالني او بیځایه غرور له کبله وطن په سترو بدبختیو مبتلا شوي ، ډیر وفادار او پر وطن مین

بچیان یی ددی ډول هوسونو قرباني شویدی. په سنګر کی ناستو د دوی دښمنانو به تل ددغو خپل منځي شخړو ،کورنیو جګړو او ورور وژني څخه په ګټه اخیستلو سره د هیواد یوه یوه برخه خاوره تری نه په زور او چل بیلوله. پدغسي ناوړو حالاتو کي به داسي څوک پیداکیدلای نسو چي د غیرت توره را واخلي او خپل حق د زمري له خولی نه وباسي. که به چیري داسي څوک پیداهم سو ، هغه به د خارجی دسیسو له مخي د خپلو وړونو پلاس دړي وړی کیدی او ستره بدبختي به یی را منځ ته کوله .

دیادوني وړده چي پدغه کتاب کي راغلي مطلبونه د شلمي پیړی د ۹۰- یمو کلنو په پیل کي راټول شوي او په هم هغه وخت کي د نوموړی لسیزي په پای کي زما دیوه بل کتاب سره چي (دونابغه سیاسی – نظامي افغانستان) نومیدی، یو ځای لومړی په سویدن او وروسته په ایران او پاکستان کي چاپ شول .

اوس دادی د یوه هڅاند هلمندي څوان ښاغلي شریف الله « دوست سرواني» په غوښتنه چي د هلمند د ملي، تاریخي او سیاسي ویاړونو په را ژوندي کولو کي هلي ځلي کوي ، د کتاب دغه برخه چي د څپاند هلمند د حاصل خیزو څنډو سره نه شلیدونکي اړیکي لري، دبیا کتني او یولړ ګټورو زیاتونو سره په جلا ډول نشر ته سپارل کیږي ،هیله ده چی هلمندي ځوانان او فرهنګیان به هم د نورو وطنوالو سره ددی کتاب په لوستلو د هلمند د اغیزمنو څیرو او تاریخي پدیدو په هکله اړین مالومات تر لاسه کړي او د خپلو تاریخي ویاړلو څیرو په میړانه وویاړي او د خپل شخصیت په وده کي ورڅخه پیروي وکړي.

دهیلمند رودچي په اوستا کي د «هیتومنت » او نن د هیرمند اوهلمند په نامه یادیږي ، د پهلوي او زرتشتي مذهبی کتابونوکی ، ډیره مقدسه او باشکوه یاده سوی او په اوستا کتاب کی داسی صفت سوی ده:

"هیرمند، رودی است که خیزاب های سپید برانگیزد وسرکشی کند ، بسوی دریاچه کیانسی (دریاچه هامون) روان گردد وبدان فروریزد.

هیرمند، رودی است که نیروی اسپی از آن اوست.

که نیروی اشتری از آن اوست.

که نیروی مرد دلیری از آن اوست.

که "فرکیانی" از آن اوست.

چندان "فرکیانی" در هیرمند است که میتواند سرزمین های انیران (دشمن) را برکند و در آب فرو برد. میتواند دشمنان را سرگشته وپریشان کند، و دچار گرسنگی وتشنگی وسرما وگرما نماید.[۱]"

هلمند لکه څنګه چی د سیستان په لمنوکي دوتلو تمدنونو زانګوپاته سوی دي ، داسی یوه رودخانه ده چي تل یی د تاریخ په اوږدو کی د خپلو یاغي موجونو پشان، زړه ور اوننګیالی بچیان ټولني ته سپارلي دي. موږ د هیواد په معاصر تاریخ کي ددی رودخاني د لمنو څخه د ډیرو زړه ورو فاتحانو او هیواد پراخونکو میړنو د را پورته کیدو شاهدان یو .

په معاصر تاریخ کي د هلمندي بچیانو په ډله کي کولای شو لږ تر لږه د دری صدراعظمانو(سردار پاینده محمد خان چي سرفراز خان یی باله د تیمورشاه دراني وزیر ، وزیر فتح خان د شاه محمود سدوزی صدراعظم او سردار محمد عظیم خان د سدوزیان د وروستي شاه ،ایوبشاه صدراعظم)او اوو تنو شاه هانو (امیر دوست محمد خان ، امیر شیر علیخان ، امیر محمد افضل خان ، امیر محمد عظم خان ،امیر عبدالرحمن خان ، امیر حبیب الله خان او امیر امان الله خان)، او دانګیزانو دتجاوزپرضد د دوو قهرمانانو نومونه واخلو کوم چی زمونږ په تاریخ کی د وزیراکبرخان او سردار ایوب خان په نومونه یادیږی. پرسیره پردی د وزیر فتح خان پنځو تنو وړونو ۳۳کاله په مستقل ډول په کندهار او اړوندو سیمو کي د ۱۸۱۸ څخه د ۱۸۵۵م پوري واکمني چلولی ده .

د هلمند د وتلو څیرو څخه یو هم نور محمد خان علیزی دی . ده نه یوازی د افغانی قواوو په مشري د ایرانی نادر افشار تر څنګ د ترکانو څخه د اذربائیجان اوهمدان په نیولو کی توره وهلی ده ، بلکه د هندوستان به نیولو کي یی هم د هغه سره ونډه اخیستي وه .دی د دراني احمدشاه دپاچاهی پرضد په یوه توطئه لاس پوری کړ، مګر ددی ناسنجول شوی عمل په پایله کي خپل سر د

---

[۱] ـوګ: اوستا، جلیل دوستخواه، فقرات ۶۶ ـ ۶۹ زامیادیشت

لاسه ورکړ.

دهلمند یوه بله غښتلی ځیره ، اختر محمد خان علیزی وو چي ۱۸۴۰ کي یی د انګریزانو پر ضد د هلمند په سواحلو(ځنډو) کی د پاڅون بیرق پورته کړ.هلمندیان یی ورسره ملګری ، په ګرشک کي یی انګریزان د سختو حملو لاندی ونیول. ده وکولای شوه انګریزي جنرالان لکه «نات» او « راولینسن» د اوږده وخت د پاره د زمینداوري جنګیالو سره په جنګ کی بوخت کړي. انګریزانو د دوی د ځپلو په موخه د کندهارنه د یوی توپخاني سره دوه کنډکه عسکر را وغوښتل مکر د قیام په ځپلو بریالی نه شول.ځکه په همدی وخت کی اکرم خان چي یو قومی مشروو ، دی هم د خپلو زرو تنو جنګیالو سره د قیام کونکو سره یو ځای شو. انګریزانو د سردار صفدر جنګ په مشری نوري تازه قواوي د خپلو قواوو د ملاتړ پخاطر ورسره یو ځای کړي . انګریزانو پدی کار او د خپلي قوی توپخاني په مرسته پاڅون کونکي اړایستل چی د ګرشک نه پرشا ولاړ سي. محمد اکرم خان د خپلو قواوو د بیا پوره کولو او ملاتړ پخاطر د هلمند لوړو برخو دهراود ته ولاړ، مګر انګریز پیسي په کار واچولی او هغه یی د خپلو جاسوسانو لخوا تعقیب کړ، ځو په پای کي یی په نیولو وتوانیدل. هغه یی و کندهار ته راویست او په توپ یی والوزاوه . دده با غیرته میرمني د خپل میره تر شهادت وروسته پخپله د جهاد ناره بورته کړه ، پر اس سپره شو ه او د انګریزانو به وړاندی یی خلک و پاڅون او جهاد ته راوبلل . جنرال (ناټ) دا توریالی ښځه ونیول او د یو شمیر نورو ښځو سره یی چي ددی په ملاتړ را پاڅیدلی وی و کابل ته راولیږلی،مګر د غزني خلکو لاره ورته ونیوله ، انګریزی عسکر یی تارومار کړل ، دوطن باتوری او سربښندونکي میرمني یی د هغوی له کرغیړنو لاسو وایستلی [1].

لیکوال په دی هیله دی چی په کتاب کی به راټول شوی مالوماتونه زموږ وطنوال ولولي او پدی سره به یی د وطن دملی ویاړونو په بیا پیژندنه کی یوګام پر مخ اخیستی وي . پای

[1]- غبار ، درمسیر تاریخ ص ص ۵۴۶-۵۴۴

د سدوزي[1] دولت د تاسیس نه مخکی د سیاسي، اقتصادي اوټولنیز اوضاع ته یوه کتنه

(پښتوژباړه، د رحمت آریا)

دا به زښته ګرانه وي چې څوک دې د افغانستان له سیاسي ظهور مخکې د تېرو شپږو پېړیو له سیاسي، اقتصادي او ټولنېز وضعیته یو روڼ او هر اړخېزه انځور په څو پاڼو مقالې کې وړاندې کړي ، په همدغو تېرو شپږو پېړیو کې ول چې د غوریانو له واکمنۍ وروسته پر هېواد باندې د پردیو د نېواک توري وریځې خپرې شوې، د نېواک دا لړۍ له ظلم، خپلسریو، زورواکیو، ورانیو، عاموژنو، غاړو پرېکونو او مرېتوبونو سره بدرګه وه؛ مغول یرغلګرو د ۱۳ او ۱۴ پېړۍ په اوږدو کې په نېول شویو سېمو کې بې شمېره ککرې وربېلې، نارینه او ماشومان بې مرییان او ښځې بې مینځې

[1] ـ افغان تأریخپوهانو له اسلام وروسته د افغانستان د تأریخي پړاوونو په تصنیف او طبقه بندیو کې د شاهي کورنېو لړۍ د توپېر او څېړنې بنسټ ټاکلی دی، لکه : د طاهریانو پړاو، د صفاریانو پړاو، د سامانیانو پړاو، د غزنویانو او غوریانو پړاونه او نور. له همدې کبله هغه پړاو چې په احمدشاه درانې او د هغه په اولادو پورې اړوند پړاونه دي او په افغانستان کې یې واکمني کړې، د " سدوزیانو" د پړاو په نامه یاد شوی دی.
احمد شاه درانی د سدو (اسدالله خان ابدالی) کړوسی دی؛ سدو خان د ۱۰۰۰ هجري قمري کال په شا و خوا کې د کندهار په سویل کې د ابدالي قوم مشرتوب په غاړه درلود او سدوزیان د همدغه سدو خان له نسب څخه دي. موږ هم له همدغه منل شوي دود سره سم هغه دولت چې بنسټ یې احمد شاه درانې په ۱۷۴۷ ز کال کې اېښی دلته د سدوزي دولت په نامه یاد کړی دی.

کړلې، ورپسې د پېښـخلسمې پېړۍ په ترڅ کې د ګوډ تیمور او د هغه د ځای نـېوونکو غوبل او ناتار پېښ سو، په هر ښار کې بې د انسانانو له ککرو څخه کوپړۍ منارونه جوړ کړل، بیا د ۱۶ او ۱۷ پېړۍ په لړ کې د اورپکو صفویانو د واکمنۍ او ناتار وار راغی ، صفویانو په نـېول شویو سـېمو کې خلک د خپل مذهبي فاشیزم د اور په تبې باندې وځپل او وېې کړول.

کـېدای شي یو شـمـېر کسان د بې پرواپـۍ او یا د ورپـېښې ناخبرۍ له مخې ګومان وکړي چې زموږ ګران هـېـواد افغانستان، ددې ټاټوبي د بچیـو له سرښندنو، تورو او مـېړانو پرته په خپل سر جوړ او د اوسنـېـو شته وو جغرافیوي پولو په اداني بې شکل اخـېستی دی؛ خو د هـېـواد او د ګاونډېـو هـېوادونو تأریخ ته ژوره کتنه په زباد رسوي چې په دې جغرافیوي چاپیریال کې استوګنو پرګنو د بـېلابـېلو لاملونو له کبله خپل مـېړني سرونه په لاس کې نـېـولي او د پردېو د تپل شویو ربړو او زورواکیو پر وړاندې په پښو دربدلي دي، قربانۍ بې ورکړي او قربانۍ بې اخـېستي او په پای کې د خپل برخلـېـک د ټاکنې او د واک واګې بې په خپل لاس کې نـېـولي او خپل ځانته بې خپل هـېـواد جوړ کړي دی، او دا بې په زباد رسولې چې بل هـېڅ پردی به نور د هغوی د کړولو جرئـت ونه کړي، د هغوی د لاس ییره « حاصل» او جیبونه به د « حوالې» او « بروات» او په نورو ملا ماتوونکو مالیاتي پلمو لوټ او تش نه کړي؛ خاورې، ناموس او هستۍ ته به بې څوک په سپکو او سـپـېـرو سترګو ونه ګوري.

د دې سکالو د لا روښانولو لپاره به د سـېـمې تأریخ ته د ځغلندې کـتـنې په ترڅ کې د هـېـواد خونړۍ پـېښې له ۱۳ تر ۱۸ ز پـېړۍ پورې په ډېر لنډېز راوسپړو.

۶۱۰ هـ ق = ۱۲۱۴ ز کال وو چې خوارزمشاهیانو په افغانستان کې غوري سلطنت را وپرځاوه؛ له دې نـېـټې وروسته افغانستان خپل اداري او سیاسي مرکزیت له لاسه ورکړ ؛ خوارزمشاهي سلطنت هم شـپړ یا اووه کاله وروسته د مغولي چنګیزخان د ورانکاره توپان په لړ کې خپل هر څه له لاسه ورکړل او پوپنا شو.

د چنگیز خان نړۍ ورانونکي یرغل او په منځنۍ آسیا، افغانستان، فارس – ژ / ایران، بین النهرین او وَړوُکي آسیا (روم)، په شمالي او سویلي آذربائیجان، گرجستان، د طرابزون او ارمنستان په یوناني پادشاهي کې، د سوریې او د قبرس د ټاپو د صلیبیونو په متصرفاتو او د وَړوُکي آسیا (تورکیې) د سلجوقیانو په سلطنت کښې د مغولو د بې رحمانه وژنو لړۍ د یادو سبمو پرگنو ته بې شمېره ربړونه او کړاوونه ورپه برخې کړل [1]. جویني د چنگیزیانو یرغل په څلورو وییکو کې لنډ کړی دی : " راغلل، وې شکول، وې سوځول او یو بې وړل [2]". چنگیزي سردارانو د ښارونو د ټولو وگړو غاړې د خپلو چړو له خولو له استثنأ پرته تېرولې.

شوروي څېړونکی پطروشفسکي په مفتوحه سبمو کې د مغولو په لاس د ډلوَژنو په تړاو داسې لیکي : « مغولو به مخکې له مخکې بې وسلې شوي، ببرېدلي او ترهېدلي وگړي چې دښتو ته بې شړلي ول، په خپلو منځو کې ووېشل. هر مغل سپاهي به د خپل وندې کسان په زنگنو کښېنول، بیا به بې په تورې یا ټوکیا « ساطور» د هغوی سرونه له تنه بېل کړل، ورپسې به بې برغمل منشیان اړ ایستل چې پرېک شوي سرونه دې وشمیري. جویني وایې په ۶۱۸ ق = ۱۲۲۱ ز کال کې په مروې کې له ډلوژنې وروسته د برغمل شوې منشیانو د شمېرنې لړۍ ۱۳ ورځې ونیولې . [3]

د سیفي د روایت پر بنسټ مغولو په ۶۱۷ ق = ۱۲۲۰ ز کال کې د نیشاپور د نیولو پر مهال د (۰۰۰ر ۷۴۷) نارینه وو سرونه پرېک کړل[4] . د

---

[1]- پطروشفسکي ، کشاورزي و مناسبات ارضي در ایران عهد مغول ، ۱ ټوک ، ۸۶ -۵۷ مخ

[2] - جهانگشای جویني، ۷۲ پاڼه ،

[3] - پطروشفسکي ،هماغه، ۱ ټوک ، ۵۸ پاڼه -جویني وایي: د وژل شویو کسانو د شمېرلو لړۍ ۱۳ ورځې ونیولې ، که په هره ورځ پېنځوس زره مړي شمېرل شوي وي نو د وژل شویو کسانو شمېر باید ۰۰۰ر ۶۵۰ کسانو ته ورسېږي .

[4] - سیفي هروي (سیف بن محمدیعقوب الهروي)، تاریخنامهٔ هرات ، د پوهاند محمد زبیر صدیقی چاپ، ۱۹۶۲ قمري ، کلکته ، ۶۳ پاڼه. سیفي زیاتوي چې د خلکو د عاموژنې تر څنگ بې له هراته سل زره نجوني یرغمل یووړې.

ابن الاثیر په وینا په ۶۱۷ ق = ۱۲۲۱ ز کال کې نـېږدې اووه سوه زره وګړي د مروې له نـېول کـېدلو وروسته ووژل سول [۱]. خو مستوفي حمدالله د ددغه ښار د نـېولو کـېدلو پر مهال د چنګیز خان د لمسي هلاکو خان په لاس د وژل شوېو وګړو شمـېره اته سوه زره اټکلوي [۲]. د ۱۳ ز پـېړۍ د یو بل روایت پر بنسټ د بلخ په ښار کې دوه سوه زرو تنو ژوند کاوه. دغه وګړي ټول په ۱۲۲۰ ز کال کې د چنګیزخان په امر له یوې مخې د چړو له خولو تـېر سول. د وصاف تأریخ وایي چې چنګیز خان په بامیانو کې د خپل یوه زوی (موتوچین) د وژل کـېدلو په تور امر ورکړ چې په دې سـېمې کې دې هـېڅ ژوندی موجود ژوندی پاتې نه سي؛ چنګیزیانو ان د میندو په ګـېډو کې ژوندي ماشومان او څاروي له پوې مخې له منځه یوړل [۳] . ورپسې د غزنې وار راغی.

.پر افغانستان، فارس ـژ / ایران، ماوراء النهر او نورو ځایونو باندې د مغولي لښکرو د برېد پایله د نفوسو او زیارګالو پرګنو په کمـېدلو واوښتله ، ګڼ استوګنې سـېمې ځکه له وګړو تشې سوې وې چې استوګنې پرګنې بې په ډله پیزې توګې وژل شوې وې اویا یرغمل نـېول شوې وې او یا له خپل کور کهوله تښتـېدلې وې، په نـېول شوېو هـېوادونو کې ودان او په وګړو ډک ښارونه ټول تش شوي ول، په ځانګړې توګې د افغانستان په شمالي او شمال لوېدېزو برخو (بلخ، مرو او هرات) کې د بشري کار د ځواک کمښت منځته راغلی وو ، له برېد مخکې ددغو سـېمو په ښـېرازو دَرو او ورځـېرمو سـېمو کې د ځمکې داسې یوه ټوټه نه موندل کـېدله چې هغه دې په کرهنې او استوګنو وګړو ودانه نه وي، خو دلته هم بشري کاري ځواک له لاسه تللی وو.

سیفي هروي له یو شمـېر بوډاګانو سره لـېدلي چې د همدغو پـېښو حال یې په سترګو لـېدلی دی، نوموړی په خپل کتاب (تأریخنامـهٔ هرات) کې د بوړنوونکو ورانـېو په اړوند د هغوي ژوندي یادونه را اخـېستي چې د (۶۱۷

---

[۱] ـ ابن اثیر ، الکامل ، ۱۲ ټوک ، ۲۵۷ پ

[۲] ـ د حمدالله مستوفی تأریخ ګزیده ، ۵۸۰ پ،

[۳] ـ تحریر تأریخ وصاف ، ۳۱۹

ـ ۶۱۹ ق = ۱۲۲۰ ـ ۱۲۲۲ زو کلونو په لړ کې) په ټول خراسان کې د مغولو له پرغل وروسته رامنځته شوې ول. نوموړو بوډاګانو د کتاب لېکوال ته د خپلو سترګو د لېدلي حال په هکله ویلي چې په هرات کې نه خلک پاتې ول، نه غنم، نه خوراک او نه پوښاک [1]. لېکوال د کتاب په همدې برخې کې زیاتوي : « له ارواښاد مولانا خواجه ناصرالملته والدین چشتي څخه مې واورېدل چې وېل یې : خلکو له بلخه نېولې تر دامغان پورې پوره یو کال د انسانانو، سپیانو او پیشیو غوښې ځکه خوړلې چې چنګیزخانیانو ټولې زېرمې سوځولې وې. [2] »

سیفي په بل ځای کې وایې : د ۶۱۹ هـ = ۱۲۲۲ ز کال له عاموژنې وروسته پوازې څو تنه چې ځانونه یې په نابېرۍ ژغورلي ول، ژوندي پاتې ول؛ دوی څلوېښت تنه نارینه ول چې د ټولنې په ببلا ببلو پاړکو « طبقاتو» پورې یې اړه درلودله او د یوه وران جومات په کنډوالي کې سره دېره شوي ول[3] . د هرات په ورځېرمو کلیو کې د ژوندیو پاتې شویو کسانو شمېر له سلو تنو ډېر نه وو[4] . خو په یوې بلې لوېې څلور دېوالې « حایط» کې یوه مغولي آمر نېږدې زر تنه پرغمل راټول کړي ول، نوموړي په دې شرط دا زر تنه بخښلي ول چې دده رعیت واوسي. [5]

د هریرود د دَرې او د هرات د جلګې پو مخېز ورانی چې یو وخت د افغانستان ببروره « حاصلخیزه» او په وګړو ډکه سېمه وه یوازینی استثنأ نه وه، د مروې او طوس رغیاني او زرغون ایبلندونه هم د مغولانو له ناتار سره مخامخ شول. جویني وایې : د طوس په ښار کې ان پېښځوس کورونه جوړ نه ول پاتې، ددغو کورنېو غړي سمځو او سوریو ته پناه وړې وه .

د ۶۱۷ ق = ۱۲۲۰ ز کال له ټولوژنو وروسته د بلخ وران وېجاړ ښار

---

[1]- سیفي هروي ،تأریخنامه هرات، د صدیقی چاپ ، ۸۳ مخ: (در این ولایت نه مردم است و نه گندم ، نه خورش و نه پوشش.) ۱۵۲ مخ

[2]- سیفي ، ۸۷ مخ

[3]- سیفي ، ۸۳ مخ

[4]-سیفي، ۱۸۳ پ

[5]-سیفي ۱۸۳، ۲۱۵ مخونه،

هم تر ډېرو مودو پورې همداسې وران پاتې وو. دا ښار د اتمې هجري پېړۍ تر لومړۍ نېمايې چې د څوارلسمې زېږدېزې پېړۍ د لومړۍ له نېمايې سره سمون خوري، وران وېجاړ پاتې وو.

څو لسېزې وروسته ول چې ابن بطوطه (په ۷۲۷ ق = ۱۳۲۵ ز کې) د ترمز له لارې په آس سپور له بلخه تېر سو، خو دده په لارې کې پروت بلخ هماغسې وران وېجاړ پروت وو. ابن بطوطه په بلخ کې د مغولو د ورانېو له کتلو وروسته د هرات پر لور درومي. نوموړی وايي : په جبال « غرجستان» کې له اوه ورځو مزل وهلو وروسته د هرات ښار ته ورسېدلو. د لارې په اوږدو کې بهاندې اوبه او ښېرازه کلي ول. « د هرات ښار د خراسان د ودانو ښارونو په منځ کې لوی ترېنه ښار دی. هرات زښت لوی ښار دی او ډېر وګړي په کې دېره دي. ددغه ټاټوبي متقي، متدينه او پاک لمني خلک په مذهب حنفي دي، په هرات کې هېڅ ډول فسق او فساد نه شته . [1] »

چنګيزي ګوډاګيانو له مطيعو رعاياوو څخه د مالياتو او باج اخېستنه په دې ډول کوله چې ماهيتاً ېې ددښمن هېواد له لوټ او د ولجو له راټولو کوم څرګند توپېر نه درلود[2].

يادو شوېو ټکېو ته په کتنې وپلای شو چې د وروسته پاتې قومونو او قبائيلو څو پراوېزو يرغلونو زموږ د ټولنې د پرمختګ پر بهير باندې دومره مرګونی اغېز درلودلی چې د ډېرو اوږدو وختونو لپاره ېې ښاري ژوند او د کرهڼې د وَدې لړې له شاتګ او کيتون سره مخامخ کړې ده. علي مير فطروس وايي : « د ټينګ سياسي ثبات نشتوالی، د حکومتونو لاس په لاس کېدنګ او د يرغلګرو په لاس د اوبو رسولو او توليدي ځالګېو ورانی ټول ددې لامل شول چې کلېوال او کاروباري وګړې نهېلې او بې پروا سي او د توليدي ځالګيو د بيا رغاونې مخه ډب سي. دغه يرغلونه، ورانی او د سياسي – ټولنېز ټېکاو

[1] - ابن بطوطه، سفرنامه، ژباړه : ډاکټر محمدعلي موحد چاپ ۱۳٤۸ ل کال ، خپرندويه ټولنه : بنګاه ترجمه و نشر کتاب ، تهران،۱ ټوک ، ٤۳۱ پ

[2] - پطروشفسکي، کشاورزی ومناسبات ارضي در ايران عهد مغول، ۲ ټوک، له٦٦۰ پاڼې وروسته

نشتوالی ددې لامل شول چې « پانګواله سوداګري» دې هېڅکله « صنعتي پانګوالی» ته وده ونه کړي. موږ پرته له دې چې له خپل تېر تأریخه کومه خبرتیا ولرو او یا راتلونکي ته د هېلو سترګې وغړوو.... د پرله پسې او بېلا بېلو فرهنګي – ټولنېزو برغلونو له کبله اړ شولو چې څوڅو ځله بې له « صفره» بیا بیا راپېل کړو. [1] »

شک نه سته چې که زموږ پر هېواد او سېمې باندې دغسې ورانکاره برغلونه نه وای شوي، هرات، بلخ، غزني، کابل، کندهار، سیستان او نور ښارونه به د صنعت او سوداګرۍ له پرمختګ او پرتمه برخمن وای او تلپاتو تأریخي آثارو به بې نن د لېدونکو سترګې هک پک کړې وای.

د مالیاتي ځېون بڼې

د مغولو د برلاسي زورواکۍ په لومړیو کې د مالیاتو د اخېستنګ په اړوند هېڅ ډول قاعدې او قانون شتون نه درلود. هر څومره بې چې غوښتل او هر څه بې چې غوښتل هغه به بې اخېستل. د رشیدي په جامع التواریخ، د نخجواني په دستور الکتاب او د وصاف په تأریخ کې وپل شوي چې وګړو به هر کال د مغولو سرانو او مأمورینو ته بېلابېلې مالیې ورکولې، ددغو کلنیو مالیو شمېر پېنځوس ډولو ته رسېده. په دې شمېرنې، کلېوال هره اونۍ اړ ول چې په اونۍ کې یو ډول مالیه ورکړي، هغو کسانو چې مالیه نه ورکوله نو د مالیاتي پور د ادایني لپاره به بې د کورنۍ غړي په مرییتوب پلورل کېدل [2].

جـُوَیني وایې : « شرف الدین بیتکچي (د مالي چارو مأمور) ، هغه سړی وو چې لومړی بې هر څه چې له لاسه وسول، د تبریز له پرګنو څخه بې د

---

[1] - علي میرفطروس، دیدګاه ها ، ٧٣ پ

[2] - پطروشیفسکي ، کشاورزي ومناسبات ارضي در عهد مغول، ژباړه: کریم کشاورز، ٢ ټوک ، له ٦٥٠ پاڼې وروسته ،عنایت الله شاهپوریان، ٢٥ سده مالیات، ٨٤ پ

مالیي په نامه واخبستل[1] ، ورپسي د ۶۴۲ قمري کال د روژې په مباشت کي قزوین ته راغی او پر کشر او مشر بې د شکنجو او ظلم کچه تر هغه برېده لوړه کړه چې د « هر چا چېغه آسمانو ختله. [2] »

سیفي هروي هم په غور کي د شرف الدین بیتکچي د غوبل په اړوند داسې لیکي : « د زور زیاتي لاس بې له لستوني را وابست او په تَجَبُر او دیواني تَحَکُم بې د غور د غرونو مشران له خپلو کورنو او میمنو په قلاناتو (بیګار او شاقه کارونو)، قسماتو[3] او عوارضاتو (ګمرکاتو)، جلا کړل... [4]»

نه پوازې مقاطعه کارو[5] حکامو او بیتکچیانو[6] به وګړي تر بېلا بېلو نومونو لاندې زبېښل او شاربل بلکه ایلچیانو[7] « بکارانو / قاصدانو» به هم په بېلا بېلو پلمو د کلېو او ښارونو خلک لوټل. رشیدالدین فضل الله وایي : « اکثر رعیت بې په ناوړو تدابیراتو او اتلافاتو جلا وطن کړ ؛ په بېوزلو ولایتونو کي بې ځانته کورونه او نغري جوړ کړل. ښارونه او کلي له وګړو تش سول، هر کله به چې ایلچي د غاښیبانو د راټولو لپاره ورغی نو خلک به بې ډېر سخت

---

[1] - جویني ، ۲ ټوک، ۲۷۵-۲۷٦ پاڼې

[2] - هماغه ، ص ۲۷٦

[3] - قسمات : دا یوه فقهي اصطلاح ده چې د شایع او ګډ حق د تعیینولو څرګندونه کوي او په حق کي ګټې او منقوله شتمني ورګډېږي ، دلته ګټه د مهاباة په نامه پادېږي. په دې کي د قسمت شرط دا دی چې یوه ګټه د بلې ګټې د له منځه تللو لامل وګرځي، د څاه او حمام تقسیمول جایز نه ده. قسمت هغه مهال منځته راځي چې شریکان یا د شریکانو په ډلي کي یو شمیر بې وغواړي له خپلې ګډې شوې شتمنی څخه ګټه تر لاسه کړي او حکم د قسمت دا دی چې د هر یوه شریک ګټه څرګنده شي. فقهي پوهان وایي چې قسمت هغه شی دی چې ټوله شتمني په اجزاء وو وویشل شي او یا ټولي اجزاوې په ګډه راټولي او یو کـُل ورڅخه جوړ سي. – ژ

[4] - سیفي ،تاریخنامه هرات، ۱۷٤ پ

[5] - مقاطعه کار : هغه څوک دی چې د یوه ټرون او یا د مناقصې په غونډې کي په ټرون کي د وېل شویو شرایطو پر بنسټ د هر ډول راکړې ورکړې او یا د اجناسو د پلورلو واک ورسره وي او ددغه کار په بدل کي ورته په ټاکل شوي مهال کي باره یا مزد ورکړل شي.

[6] - بیتکچي : مغولي وییکی یا لغت دی چې د مغولي ایلخانانو د مالیې مأمور وو. – ژ

[7] - ایلچي : تورکي وییکی دی چې د لېږل شوي، بکاري یا قاصد او د سفیر په ماناوو کارول شوی دی. - ژ

وکړول، له خلکو به یې په زور د ژمنو په اخېستلو د قبچور[1] اضعاف[2] اخېستل، وګړو به نور هېڅکله خپلو ولایاتو ته د بېرته تګ زړه نه ښه کاوه، له خپلو مینو یې کرکه کوله؛ که څه هم په بېلا بېلو وختونو کې به ایلچیان د غائیبانو د راټولونګ لپاره شا و خوا لاړل خو هېڅکله یې ونه شو کولای رعیت له ځان سره خپلو اداري مقامونو ته بوزي؛ هغوی چې په ښارونو کې پاتې ول د خپلو دروازو مخو ته به یې ډبرې اېښې وې یا به یې په انګړ کې دباندې تګ ته کومه تنګه سوړه کېندلې وه او د بامونو له لارو به یې تګ راتګ کاوه ، وګړي د محصلانو « مالیې راټولونکو» له وېرې تښتېدلي ول؛ کله به چې محصلان کلېو ته لاړل که یې نارېنه ګوتو ته نه ورتلل نو د هغوی ښځې به یې ونېولې او د پسونو د رَمې په شان به یې خپلو مخو ته اچولې وې او له ېوې محلې څخه و بلې محلې ته به یې د محصلانو مخې ته ودرَولې، هغوی به یې له پښو وځړولې او چېغې به یې تر آسمانو ورسېدلې؛ ډېرې وختونه به داسې پېښېدل چې بو محصل به د بام پر سر کوم رعیت ولېد او تر هغو به یې ورپسې منډې وهلې چې دی به یې ونېو، بې وزلی رعیت به د ډېر عجز او بیچارګۍ له لاسه دېخوا اېخوا منډې وهلې چې ځان له بامه وغورځوي، محصل به ورته وورسېد او هغه به یې له لمنې تېنګ ونېو چې ونه غورځېږي، په هغه به یې د خپل ترحم غږ وکړ او سوګند یې ورکاوه چې ځان له بامه ونه غورځوي چې مړ کېږي، ترهېدلې سړي به خپل واک او اختیار له لاسه ورکړی وو، له بامه به وغورځېد او پښه به یې ماته سوله.[3] »

مغول سوبمنو د « قبچور» په نامه یو ډول مالیات وضع کړل چې په لومړیو کې یې په دښتو کې له دېره وګړو په دې بڼې اخېستل چې د هرو سلو

---

[1] - قبچور : قبجور هم لېکل شوی دی. بو مغولي وییکی دی چې د باج یا خراج په مانا کېږي. کېدای سي د څاروېو د مالیې په مانا یې ومنو. – ژ

[2] - اضعاف : په مانا کې د دوه ځله / دوه چنده ده؛ دوه برابره، ان تر دوه وو برابرو لا ډېره. په ریاضي کې اضعاف د ببلګې په توګې ۳، ۶ او ۱۲ دي او داسې نور.

[3] - جامع التواریخ رشیدي، ۲ ټوک، ۱۰۲۹ پ

ځارویو پر سر به یې یو ځاروی ورځخه اخېست وروسته دغه مالیه له ښاریانو او کلېوالو ځخه هم د نغدي او سراني مالیې په بڼې راټولېدله [1].

خراساني شاعر پوربهاء د هلاکو د وزیر او مؤرخ علاء الدین جویني په ستاینې کې ېوه قصیده وېلې ده، نوموړی د درندو مالیاتو او د مالي چارو د مأمورینو د ناوړو ګټو د پاېلې له کبله د خراسان د وګړو فقر او لوږې ته په نغوتې وایې :

همـــه جهـــان متـفـــرق شـدند و آواره

ز بی شـــــمار قِلان و زبی شمار قُبچُور

ژباړه : ټوله نړۍ د بې شمېرو قِلانو او قُبچُورو(مالیاتونو) له لاسه سربداله او لالهانده سوه.

د هغه مهال اسلامي ټولنو به له استوګنو مسیحیانو، زرتشتیانو او یهودانو ځخه په اسلامي ټولنو کې د استوګنې لپاره سرانه مالیه راټولوله خو مغولو نه ېوازې له مسیحیانو، زرتشیانو او یهودانو ځخه سرانه مالیه اخېستله بلکه له مسلمانانو یې هم سرانه مالیه اخېستله چې دا کار نه ېوازې د اسلامي شریعت خلاف وو بلکه مسلمانانو ته لوی سپکاوی هم وو. د یادو شوېو مالیاتو تر څنګ به له کلېوالو ځخه نور فوق العاده مالیات جنساً او نقداً اخېستل کېدل چې په ټولېز ډول د « اخراجاتو» په نامه پادېدل او دغه اخراجات به د امیرانو، لښکریانو، لوړپوړو مأمورینو او ایلخانانو د ساتنې او پالنې د لګښتونو لپاره لګول کېدل. کلېوال اړ ول چې د لښکریانو لپاره خوراک او ډوډۍ او آسونو ته یې وابښه او وربشې برابر کاني چې د « علفه» او « علوفه» په نامه پادېدل او غله او شراب « تغار » به یې وړاندې کول[2] .

هغو کسانو چې د ۶۴۸ ـ ۶۵۹ هـ = ۱۲۴۹ ـ ۱۲۶۰ ز کلونو تر منځ خپل مالیات نه ول ورکړي د کورنۍ غړۍ یې په مریيتوب وپلورل شول چې

---

[1]- سیستاني،مالکیت ارضي و جنبش های دهقاني در خراسان قرون وسطی، د افغانستان د علومو اکاډیمی چاپ ، زما، ۱۶ څپرکی، د جزیي و قبچور تر سر لېک لاندې.

[2]- هماغه اثر، د علفه و علوفه تر سر لېک لاندې

مالیاتي پورونه بې طلبکارانو ته ورکړل شي [١].

د « بیګار» او فوق العاده مالیاتو « عوارضو» دروند والی چې په دودېز ډول د دولت په ګټې وو له مالیاتو او « برواتو [٢] » او یا هغو ته ورته مالیاتي پېټېو څخه لږ نه وو. د بېلګې په توګې د ډاګ یا پُستې په سرباري مالیاتو کې د « خره برابرول» راتلل، په کلېو کې استوګنو وګړو دنده درلوده چې د ډاګ د تمځایونو لپاره یا مېملستیاوې په غاړه واخلي، یا د هغوی د څاورېو لپاره کورنه جوړ کړي یا دې د ایلیچیانو او د لښکر د مشرانو لپاره خره او آسونه واخلي. « بیګار» په ځانګړې مانا یو اجباري کار وو چې د اوبو د کاریزونو د بیا رغاولو او پاکولو، د کلا ګانو او مانېو د ودانولو او د سړکونو د جوړولو لپاره د یوه درانده پېټي په توګې د کلېوالو پر اوږو باربده. د همدغو اجباري کارونو په لړ کې به په زرګونو کلېوالو خپل ژوند له لاسه ورکاوه، د ایلیچیانو او د وړیا پُستي خدماتو په ترڅ کې به ډېر څاروي هم وژل کېدل. [٣]

لنډه دا چې د رشیدي د جامع التواریخ، د نخجواني د دستورالکاتب او د تأریخ وصاف پر بنسټ به خلکو د مغولو سرانو او مأمورینو ته په کال کښې څه د باندې پېنځوس ډوله مالیه ورکوله. د مالیاتو ډوه بڼه شرعي مالیه وه لکه : زکوة، عشر، خمس، جزیه او خراج، بله بڼه بې غیر شرعي او سېمه ییزې سر باري یا فوق العاده مالیات ول لکه : تغار [٤] ، تمغا [٥] ، تابغور [١] ، ترغو [٢]، نماری [٣]

---

[١] - تأریخ ایران،د شوروي د یو شمېر لېکوالانو د ډلې له پلوه ، ژباړه : کشاورز، ٣٦٠ پ

[٢] - برواتو : په عربي کې « براء ة » لېکل کېږي چې فارسی ته د بروات په بڼې اړول شوې ده. د بَروات یا برات پر بنسټ یو څوک بل چا ته امر کوي د دریمګړي سړي په حساب دې دومره پېسې ورکړي. هغه څوک چې د براء ة یا برات یا بروات امر ورکوي مُحَیل او هغه څوک چې باید براء ة وسپاري مَحالٌ علیه او د براء ة درلودونکی مَحالٌ لَـهُ بلل کېږي. – ژ

[٣] - مالکیت ارضی و جنبش های دهقانی ... ص ٣٨٢

[٤] - مخکې بې مانا ورکړل شوې ده - ژ

[٥] - تمغا : تورکي وییکی دی چې د مهر او نښې په مانا دی. تمغا د آس او یا نورو څارویو پر ورانه وهل کېدله. په سوداګری کې د باج او خراج په مانا ده چې له یوه ښاره یا بندره یا کلي

، بلارغو [٤] ، آلام[٥] ، قبچور[٦] ، قلان [٧] شورپا ، شلتاق[٨] ، شناقص، شوسون[٩] شیلان بها[١٠]، ساوري [١١] ، کرکیارق، آش، بهره [١٢]، نزول [١]، علفه و علوفه،

څخه تېرېدونکی سودا ګر بې د راوړل شویو توکو لپاره د تېرېدلو یا حق العبور په توګه ورکوي. – ژ

[١] - تمغا : تورکي وییکی دی چې د مهر او نښې په مانا دی. تمغا د آس او یا نورو څارویو پر ورانه وهل کېدله. په سوداګری کې د باج او خراج په مانا ده چې له یوه ښاره یا بندره یا کلي څخه تېرېدونکی سودا ګر بې د راوړل شویو توکو لپاره د تېرېدلو یا حق العبور په توګه ورکوي. – ژ

[٢] ترغو : په ناظم الاطبا کې بې آذوقه او زېرمه مانا کړی دی. د د هخدا فرهنګ وایي مغولي وییکی دی چې د اطعمي او شرابو په مانا ده. - ژ

[٣] - د تورو او سپینو کرښو لرونکي شي په مانا ده. بله مانا بې هغه ځای چې هلته پسونه د لیوانو له بریده خوندي ساتل کېږي.

نمار : د فوق العاده مالیاتو په مانا. فرهنګ دهخدا او د معین فرهنګ – ژ

[٤] - د دهخدا په فرهنګ کې د طیارات تر شرحې لاندې بلارغو د تلف شویو او ورکو شویو مالونو په مانا وېل شوی دی – ژ

[٥] - آلام : دا باید « الام» وي. دا یو ډول باج وو چې پخوا به په ځینو کلبو کښې رعیت و مالیکنو ته ورکاوه. - ژ

[٦] قُبچور : قبجور : په دهخدا فرهنګ کې بې مغولي وییکی بللی او « خراج مقرر دیواني» بې مانا کړی دی او همدلته د رشیدي د جامع التواریخ له مخې وایي : زن و فرزند و متعلقان و لشکر های خود را بتمامت از این دره ها فرود آر تا شماره کنم و مال و قبچور خود را مقرر گردانم – ژ

[٧] قلان : مغولي وییکی دی او د سرانه مالیې په مانا ده – ژ

[٨] - شلتاق : د دهخدا فرهنګ شلتاق داسې مانا کړی دی : تُرکي: منازعه با کسی در باب دلایل دروغ. غیاث اللغات : جنګ و خرخشه. تهمت و نزاع شرعي. اجحاف، زور و حقه بازی، سر کسی کلاه گذاشتن و در معامله چیزی را به او قالب کردن . – همدا وییکی په پښتو او دري کې د چالاک او دوه مخي سرې لپاره په شفاهي ژبو کې د چتاق په ډول وېل کېږي - ژ

[٩] شوسون : مغول: د « تغار» مانا ته ورته چې وایښه او د آس خوراکي ته بې وېل- ژ

[١٠] - شیلان : تورکي: د مغولو د سرانو او مشرانو ډله ییزه مېلمستیا – ژ

[١١] ساوري : ناظم الاطباء بې له ساو څخه په اخځ بولي چې د باج او خراج په مانا کېږي، دهخدا بې (تورکي – مغولي) بولي او وایي : تحفۀ پیشکش و آن مرکب است « آنند راج» انعامی که در ازای خدمت میدهند. ناظم الاطباء : و ساوری و علوفه و ترغو ترتیب نه کرده بودند. - ژ

[١٢] - بهره : ناظم الاطباء د سود او ربحې په مانا ویلی دی - ژ

جریمه، خانه شمار، باغ شمار، سر شمار، باج، پیشکش، سلامانه[٢] ، توقعات، تفاوت و توفیر، زواید، اخراجات، تکلیفات، تخصیصات، توزیعات، قسمات، مرسوم، مال، مال و جهات، متوجهات، دیواني او سلطاني، حق الانشاء، حق التعدیل، حق التقریر، حق التحصیل، حق البیمانچه، حق التولیه[٣] ، رسم الحرز، رسم الوزراء، رسم الصداره، رسم خزانه، د « شحنگی [٤] » او « داروغگی[٥] » دودېز مالیات، تسعیر یا ارزَونه، تقدمه، بیگار، چریک او نور مالیات ول چې له رعیت څخه د شکنجو او زور زیاتي له مخې اخېستل کېدل [٦].

---

[١] نزول : دهخدا په خپلو یادښتونو کې قبچور د نزول په مانا هم بللي ده زما په اند دا باید یو ډول سرانه مالیه وي چې خلکو به له یو ځایه و بل ځای ته د تگ لپاره مغولو ته ورکوله. - وگورئ قبچور – ژ

[٢] - سلامانه : دهخدا د نورو ماناوو تر څنگ د سلاماني په اړوند واېي : مالیاتي که به مناسبت بار عام پادشاهان یا به سبب دریافت خبر او بپردازند. حقوق و عوارضی که برای مباشر یا مستأجر به مناسبت نخستین بازدیدی که از ده می کنند از دهقان گرفته میشود. نام نوعی از خراجی است که در سابق از قراء می گرفتند. - ژ

[٣]- حق التولیه : هغه مال چې وقفی متولي یا د کوم زیارت د جومات امام او یا د امام زوی ته ورکول کېږي – ژ

[٤] شحنه : هغه څوک چې سلطان په یوه ښار کې د چارو د پرمختگ او د سیاست د پرمخ بیولو لپاره گومارلی وي چې پخوا به پې کوټوال او حاکم باله. په پښتو کې کوټوال دی. په پیښورې پښتو کې ورته صوبه دار وایي نورې ماناوې پې : نواب، نائب، عربي پې عسس دی؛ د ښار رئیس ، ښاروال،

[٥] - داروغه : تورکي – مغولي وییکی : په مغولي ژبې کې داروغه د رئیس په مانا ده. له احسن التواریخ څخه ښکاري چې داروغه د حاکم په مانا ده. – ژ

[٦]- د نخجوانی دستورالکاتب ، د رشیدي جامع التواریخ ، او د رشیدي مکاتبات او هم تأریخ وصاف او د « مالیکیت ارضی وشیوه های بهره برداری از زمین درخراسان درقرون وسطی» کتاب زما لېکوال د سویډن چاپ ٢٠٠٢ ز کال دیارلسم څپرکی

د (۱۴ ز پېړۍ په لومړۍ څلورېزې کې) ول چې غازان خان[1] د مغولو په مالیاتي سیستم کې یو شمېر اصلاحات رامنځته کړل چې له کبله یې د حکامو او مالیاتي مأمورینو لاسونه د کروندګرو او رعیت له غاړې د یوې لنډې مودې لپاره سست سول، خو د څوارلسمې پېړۍ له لومړۍ څلورېزې وروسته یې بېرته پخوانۍ بڼه غوره کړه او د تیمور په دورې کې یې هم هماغسې د پخوا په شان دوام وکړ. ځکه تیمور خپل ځان د چنګیز خان ځای ناستی ګاڼه او د چنګیز او د « چنګیزي یاسا [2] » په پَل نیونې یې « تزوک تیموري» یې را واېستله او پر بنسټ به یې چارې پر مخ بېولې.

تیمور به هم د هر ښار له نېولو وروسته پر ښاریانو باندې مالیه اېښودله خو پر ښاریانو باندې د تیمور د مالیې اندازه د تیموري پرغل پر وړاندې د هر ښار د مقاومت په اندازې پورې تړلې وه، ځکه هر هغه چا چې کلک مقاومت کاوه نو تیمور ته په دې مانا وو چې د پیاوړي اقتصاد ښاریان پیاوړی مقاومت کوي؛ ددې لپاره چې خلک یې ځارځپلي او ځانته ایل کړي وي نو پر هغوی به یې ملا ماتوونکي باجونه کښېښودل، هر چا که د باج له ورکړې غاړه غړوله نو د هغوی د وژلو امر به یې ورکړ. څرګنده ده چې تیمور د هرات په سبزوار او د رزنج په مرکز سیستان او حصار طاق کې د پرګنو له همداسې تېنګ مقاومت سره مخامخ شو، همدغو مقاومتونو به د تیمور غضب نور هم راوپاراوه، د بېلګې په توګې په سیستان کې یې امر وکړ چې د اوبو بندونه دې ونړول شي، په دې ډلې کې د هلمند پر سیند سپور د رستم نامتو بند یې چې د سیستان د ښېرازۍ، آبادۍ او سوکالۍ سرچېنه وه ونړاوه. ورپسې

---

[1] - غازان خان : له ۱۲۹۵ تر ۱۳۰۴ ز کال پورې د مغولو د ایلخانانو د کورنۍ په لړۍ کې د فارس سلطان وو چې په ۱۳۰۴ ز کال کې قزوین ته نېږدې کومې سیمې کې مړ شوی او قبر یې په تبریز کې دی. – ژ

[2] - یاسا : له مغولي جړې : دود، قاعده، قانون؛ د مغولي چنګیز خان د احکامو، قوانینو او چلند ټولګه. یاسه، یسون، یاساق او یساق هم وېل شوې ده. د وصاف قاموس یې نظم او نسق، امر، حکم او فرمان بولي. دهخدا وایي: یاسه = یاساق= یساق د مغولو د قاعدې او قانون په مانا ده. چنګیزي یاسا د قوانینو او مقرراتو هغه ټولګه ده چې چنګیز خان جوړ کړي ول او مغولي واکمنو به هماغه د چنګیز په نامه پلي کول. - ژ

بې امر وکړ چې د زرنج ټول وګړي دې په عام ډول ووژل سي. تیموري لښکریانو د درو وو شپو و ورځو په لړ کې د ټول ښار وګړي ووژل . تیمور په زرنج کې د انسانانو له کوپړېو څخه کوپړی مناروونه جوړ کړل او په ېوه دېوال کې بې دوه زره تنه ژوندي انسانان ښخ کړل. [1]

په تیموري پَیر کې هم له وګړو څخه کټ مټ د مغولو د پَیر مالیات اخېستل کېدل. ان پر هغه برسېره بو شمېر نور مالیات هم اخېستل کېدل لکه : د ښکار مالیات، د چرګانو مالیات، د زیري / د ښه خبر مالیات او د « صد یک»، « صد دو»، « صد چهار» او نور مالیات. بو شمېر نور په پراخ ډول پلي کېدونکي مالیاتي دودونه هم ول لکه « سیورغال »، « تیول » او د « تـرَه خانی» دود، (دا مجرم ته د بخښلو هغه امتیازي حق وو چې تر ۹ ځله جرم پورې به بې ورته د معافیت حق ورکاوه). په تیموري پَیر کې د « سیورغال» لرونکي لاس دومره پراخ او خپلواک وو چې پرته له دې چې ددولت خزانې ته څه وروځځوي په خپل زړه به بې د خپلې خوښې مالیه وضع کوله. په بلې وینا په پېښـځلسمې زېږدېزې پېړۍ کښې ول چې د « سیورغال»، « تیول» ، « اقطاع [2] »، «موقوفاتو[3] »، خالصـه [4] « شاهي» او په نورو نومونو مالیاتي، اداري او قضایي معافیتونه د مرکزي حکومت د تضعیف لامل شول او په خپله دولت بې د باج او مالیاتو له اخېستلو څخه بې برخې او په قضائـي محاکمو او لښکري چارو کې امیرانو، ځمکوالو او سېمه ېیزو خانانو ته برلاسی او بروالی ور په برخې شو.

ددغه پَیر د پاتې شوېو لاسندونو له مخې کولای شوې تر ېوې کچې پر ځمکو او د ځمکو په ځښتنانو پورې اړوند د مالیاتو په څومره والي، ډول او ډېرښت باندې پوه شو؛ مینورسکي وایي : د قاسم بن جهانګیر « سیورغال»

---

[1] - مرتضی راوندي ،تأریخ اجتماعی ایران، ۲ ټوک، ۱۹۵ پ

[2] - اقطاع : د ونو د ځانګو پرېکون، د چا د ځمکې پر لور د اوبو د لارې کښنګ، یو زورور چې د چا ځمکه په زور د هغه له ځښتنه د باج په ډول واخلي او بل ته بې ورکړي. – ژ

[3] - موقوفه : هر هغه څه چې د خدای او رسول په لارې کې وقف و قید شوې وي. - ژ

[4] خالصه : هغه سلطنتي ځمکې چې د چا په جاګیر کې نه وي. - ژ

وايي چې نوموړی له څه دباندې څلوېښتو قلمو مالياتو او عوارضو څخه معاف شوی وو. د همدغه لاسوند له مخې نوموړی له لاندېنېو مالياتو او عوارضو څخه بخښل شوی دی :

« مال و جهات [1] » (مستمره ماليات)، « اخراجات و خارجات» (زايد ماليات): هغه فوق العاده ماليات چې د حکم او يا د حکم د ېوې برخې په توګه وضع کېږي (حکمي او غير حکمي عوارضات)، واښه « علوفه» (د حکومت د مأمورانو د څاروېو لپاره د واښو حق)، « قُنُغلا» (د سفيرانو او نورو د ښه راغلاست لپاره ځانګړي ماليات)، « بيګار» (اجباري کار)، « ښکار» (د ښکار ماليات)، « الاغ» [د چاپارخانو د پيکانو [2] يا د چاپارخانو[3] د څارويو لپاره ځانګړي ماليات]، « آلام [4] » [هغه بلد خلک چې د باړې يا مُزد له اخېستلو پرته به اړ ول چې ددولت د مأمورينو په چوپړ کې اوسي او هغوی ته لاره

---

[1] مال او جهات (مال و جهات) : دهغدا د « نقد، نقش، اسباب او اشياء» په مانا وېلې ده. فرهنګ معين وايي : اموال، اثاث، ضياع و عقار. د ځمکې اجاره چې مال او جهات هم وېل شوې ده. يعني عايدات او محصولات. مال : د نغدو املاکو عايد؛ جهات : د ځمکو عايد. - ژ

[2] - پَيک : په اوستا کې پديکا ده او مانا يې په پښتو کې لا تر اوسه د پکارې په ښه کارَول کېږي چې قاصد يې بله ښه ده په ځېنو پښتو قاموسونو کې د بکارې په ډول چې پ يې په ب اړولې لېکل شوې چې ښايي تايپي تېروتنه وي. پتنګ يا کاغذ باد ته هم پيک وېل شوي دي. دلته د لېکوال موخه هماغه پکارې يا قاصد ده. – ژ

[3] - چاپار خانه : کېدای سي په پښتو کې يې « څېره يا څېرې يا څېرې کوټه يا کوټنی» وېولو. په ډېرو لرغونو وختونو کې په ځانګړې توګې د کوشانيانو پر مهال د ډاګ او يا پُستي خدماتو ځانګې ښه پرمختګ کړی وو چې د مرکزي دولت امرونه او لېکونه به په ډېر لنډ وخت کې د هېواد هرې برخې ته رسول کېدل؛ په دې توګې چې هر لوري ته به د آس د ځغاستې په واټن هر لور ته څېرې او د څارويو لپاره کوټې جوړې شوې وې او ډاګيانو به لېکونه او دولتي فرمانونه يو بل ته لاس په لاس ورکول او تر اړوند ځايه پورې به يې رسول. له دې کبله د چاپارخانې نوم له مانايي اړخه د پښتو له څېرې سره همماښېزه ده – ژ

[4] - آلام : هماغسې چې مخکې مې په ېوه لمنلېک کې وويل دا بايد له مَد پرته د « الام » په ډول ولېکل سي. له مانايي اړخه هغه پيغام او لېکنې ته ويل کېږي چې په خولې او لاس ورسول شي. په مغولي کې د موضع، سېمې او ځای په مانا ده او په تورکي کې هماغسې چې مخکې مې وويل هغه ډول باج ته وېل کېده چې رعيت به ملاک ته ورکاوه. – ژ

وښيي چې له يو کلي څخه بې و بل کلي ته ورسوي]، « ساوري[1] » (ډالۍ يا هدايا)، « ساچـُق[2] » [د ښه راغلاست يا پذيرايي لپاره ځانګړي ماليات]، « پيشکش» (ډالۍ/ هدايا/ تحايف)، « زرچريک » او « پياده / پلی» (د چريک[3] ماليات چې اوسمهال بې د پلي او سپاره جنګيالي په مانا کاروي)، « مُشـتـَلـُق[4] » (هغه فوق العاده ماليات چې د يوه زيري يا ښه خبر په بدل کې به له وګړو څخه اخېستل کېدل)، « احداث » (د نوښتونو او اخترعاتو په مانا)، « کدو شمار» (د هر سر او هر کور پر سر ماليه)، « خانه شمار»، « دست انداز[5] » (دخل[6] او انعام)، « عيدي و نوروزي» (د نوي کال لپاره ځانګړي ماليات)، « حق السعی[7] » (د ماليې د مأمورينو يا د ماليه راټولوونکو د لګښت او تنخواه ماليه)، « عشر» (ښو پر لسم)، « رسم الصداره» (د سروزير يا صدراعظم حق الزحمه)، « رسم الوزاره» (د وزيرانو حق الزحمه)، « غله طرح» (له رعيت څخه به بې په وچ زور غله دانه په ارزانه بيه وپېرودله او بېرته به بې په لوړې بيې ورباندې پلورله)، « ابتياعي » (د

---

[1] - ساوري : توركي – مغولي وييکی دی مخکې بې په يوه لمن لېک کې يادونه وسوه - ژ

[2] ساچـُق : توركي وييکی دی : هغه ډول دود وو چې د ښادی يا واده له مراسمو يوه ورځ مخکې به کوربانه د واده جامې، نقل، پټاټې، خجورې او نور ډول ډول خواږه د ناوې کهاله ته لېږل. د مالياتو په اړوند ګومان کولای شو چې د کلي ملک به ددغه دود د ترسره کولو لپاره يا له زوم او يا د ناوې له کورنی څخه يو څه د ماليې په نامه اخېستل. – ژ

[3] - چريک : توركي وييکی دی او د مانا له اړخه هغو جنګياليو ته ويل کېدل چې د لښکر د مرستې لپاره به له نورو ولايتونو څخه راوړل کېدل. - ژ

[4] مُشـتـَلـُق : په توركي فرهنګ کې د زيري او ښه خبر او د شکراني په مانا ده. له ژب جوړښتېز اړخه وېل کېږي چې دا يو مفغن او ګډوله يا مرکب وييکی دی چې له زيري يا (مژدې) او لق څخه د زيري د بيې يا بها په مانا جوړ شوی دی چې په لومړيو کې « مژده ليق» يا « مژده لېک» وو.

[5] - دست انداز : صاحب آنندراج وايي : د ښوه کار د تر سره کولو لپاره لاس او پښو ته خوځښت ورکول، بله مانا يې لاسي تېری دی. - ژ

[6] - دخل : ګټه، تنخواه - ژ

[7] - حق السعی : حق الزحمه ، حق العمل - ژ

پېرودلو مالیه ؟)، « حُرز [1] » (د مالیاتو د تخمین حق)، « مساحت [2] » (په خپلی دودېزې مانا)، « رسم الحرز او مساحت» (حق التقویم کول او مساحت کول)، « اضافه، تفاوت او تسعیر [3] » (هغه مالیات چې د نرخ د تعدیل په اړوند ېې تسعیر اخېست)، « تـقبل» (هر کله چې یوه مالیه ورکوونکي « مدعي یا مودي» د « تقبل» [منلو] غوښتنه کوله چې د مالیه ټولوونکي یا محصل له پلوه ټاکل شوې مالیه به په ټاکل شوې مودې کې سپاري نو له هغه څخه به ېې یو ډول ځانګړې مالیه هم اخېستله)، یو ډول نور نامتو مالیات هم ول لکه « صد یک»، « صد دو» او « صد چهار» « حقوق داروغه» (د ښاري امن پولیس)، « کلانتر»، « ممیز »، « صاحب جمع»، « شیلان [4] بها» (هغه مالیات چې د اخترونو د غونډو لپاره به ېې اخېستل)، « سُفره بها» (دا مالیات د هغو کسانو لپاره اخېستل کېدل چې د مېلمستیا وسایل به ېې برابرول)، « اخراجات قلاع، طوابیل» او « جوقه گاه» (دا هغه ډول مالیات ول چې د سلطاني کلاګانو او د هغه د غوجلونو او د سلطنتي ښکارځایونو د ساتنې لپاره اخېستل کېدل)، « مرغ » (دا هغه مالیات ول چې خلک د خپلو کورنیو چرګانو او نورو الوتکونکو ورکړې ته اړ اېستل کېدل)، « پسه / گوسفند» (خلک د خپلو پسونو ورکړې ته اړ اېستل کېدل)، « قلان» (بیګاري)، « قبچور» (د څارویو مالیات)، « تـرغو» (هغه مالیات چې د جرایمو د پلټنې لپاره اخېستل کېدل)، « سرغو» (ښایي « ترغو» وي)، لنډه دا چې خلک به ېې د دیواني او سلطاني مالیاتو او غوښتنو او د مالیې تر نامه لاندې په هرې پلمې او نامه چې ورته شوني وه زبېښل [5] .

---

[1] - حُرز : اندازه کول، تخمینول، بر آورد – ژ

[2] - مساحت : مساحه، د ځمکې وېش په مقیاس او د هغې د بېې او ارزښت اټکل – ژ

[3] - تسعیر: د بېې او نرخ ټاکل، نرخ اېښودل – ژ

[4] - شیلان : تورکي وییکی دی چې د عامې مېلمستیا په مانا ده – ژ

[5] - میرمن لمتون، مالک وزارع درایران ، ۲۰۷-۲۲۸ پ ، د دغه پیر د شته وو لاسوندونو پر بنسټ ېې ، سیورغال د « عطای مخلد» په ډول لوستلی دی.

همدا مالیاتي چلند په صفوي پـَیر کي له څو نورو زیاتونو سره پلی سو. د لومړي شاه طهماسب صفوي په پـَیر کي د فارس – ژ / ایران ډېرې برخې په غیر مستقیم ډول د ځمکوالو « مقطعانو یا تیول لرونکو» له خوا اداره کېدلې او له حکامو څخه به پې ډالی او باجونه اخېستل. حکامو به هم د خپل قلمرو په پولو کي له استوګنو وګړو څخه په ببلا ببلو نومونو ډول ډول مالیات او فوق العاده مالیات اخېستل. خو کله کله که کومه آسماني ټکه ، طبیعي او یا بل ډول ناورین رامنځته کېده نو وګړي به پې د مالیاتو له ورکړې څخه معاف ګڼل. خو د وېلو وړ ده چې په دغه پـَیر کي د ځمکو مالیات دومره درانده نه ول مګر د ظالمو مالیه ټولوونکو مأمورینو د زبېښناک له کبله به د ځمکي د مالیې کچه د هغې تر لومړی کچې پېښخه ځله ډېرېدله [1] .

د تیمور له مړېني وروسته افغانستان او د فارس – ژ / ایران بنسټېزې برخې د تیمور د زوی شاهرخ د واکمنی د قلمرو برخې شولې؛ شاهرخ د رامنځته شویو ورانیو بیا رغاونې ته رېښتوني او ټېنګه ملا وتړله او د پر له پسې هڅو په ترڅ کي په دې بریالی سو چې د پلار په لاس ډېرې رامنځته سوې ورانی ببرته سمې کړي. سره له دې چې په افغانستان کي د رستم بند وران او د هیلمند سېمه شاړه شوې وه خو له دې سره سره بیاهم افغانستان د پېښځلسمې زېږدېزې پېړی په اوږدو کي د منځنی آسیا د فرهنګ او اقتصاد په بنسټېز مرکز واوښت، او له سیستان پرته د هېواد په نورو برخو کي کرهنې، اوبو لګولو او ورهنګری « پیشه وروی» خپله د پرمختګ لوړه کچه درلودله.

د هرات ښار د شاهرخ د نېمې پېړی د واکمنی او ورپسې د سلطان حسین بایقرا د ۳۷ کلن سلطنت په ترڅ کي د فرهنګ او تمدن د پرمختګ او غوړېدلو لوړې کچې ته رسېدلی وو، او « د سوداګری ، ورهنګری او فرهنګ په داسې یوه مرکز بدل شوی وو چې د منځنی آسیا مرغلره او د علماوو او هنریالانو د مرجعې د ټکي په توګې ورته کتل کېدل. [2] »

---

[1] - بیست و پنج سده مالیات ، ۸٦ پ

[2] - تأریخ ایران ، د شوروي لېکوالانو د ېوې ډلې لېکنه ،ژباړه کریم کشاورز، ٤۳۳- ٤۳۵ پ

د شپاړلسمې زېږدېزې پېړۍ له پېله وروسته په افغانستان او له افغانستانه دباندې یو شمېر پېښې رامنځته شوې چې پاېلې یې زموږ د هېواد په تاوان خو په گاونډېو کې د نوېو راپورته شوېو سېمه ېیزو ځواکونو په گټې واوښتلې. په بلې وېنا په ۱۵۰۰ ز کال کې په ماورالنهر کې د شیباني دولت او په ۱۵۰۲ ز کال کې په فارس – ژ / ایران کې صفوي دولت جوړ شوی وو او په ۱۵۲۵ ز کال کې په هندوستان کې بابري (کورگاني[1]) دولت رامنځته شو. نوېو رامنځته شوېو دولتونو خپل برېدگر لاسونه له شمال، لوېدېځ او ختېځه افغانستان ته وغځول او په پای کې یې هېواد په شمالي، لوېدېځو او ختېځو برخو ووېشه، او هر دولت د هېواد په ځانگړې برخې خپلې منگولې ښخې کړې. په دې توگې له ۱۵۱۰ تر ۱۷۴۷ ز کال پورې پر هېواد باندې د گاونډېو هېوادونو د واکمنۍ سېوری خپور وو او لږ یې تر نېږدې دوه نېمو پېړېو پورې وغځېدله.

که پر هېواد باندې د مغولو او تیموریانو د برلاسۍ پیرونه یوې خواته کښېږدو او د دوه نېمو پېړېو په اوږدو کې د هېواد تجزېې ته پاملرنه وکړو نو وېلای شو چې افغان پرگنې د ترک نژادو گاونډېو د تجزېې په ټول پیر کې دومره وزبېښل او وځپل شوي لکه چې د غمنو یوه دانه دې د ژرندې په دوه وو ډبرو کې بنده پاتې شوې وي. کډوالو کېږدۍ مېشتو زور واکانو د هغوی پر ځان ، مال، پټ، درنښت او آبرو په پرله پسې ډول تېري کړي دي.

د صفوي واکمنۍ پر مهال ددولت رسمي مذهب د « تشیع» مذهب وو چې له سیاسي او مذهبي زور واکۍ ، خپلسرېو او ټولوژنو سره بدرگه وه. غیر شیعه قومي او مذهبي ډلې د صفویانو له خوا په کلکه سپکېدلې، کړېدلې او ان

---

[1] کورگان : تورکي – مغولي وییکی دی او هغه چا ته وېل کېږي چې نه یوازې پلار یې پاچا وي بلکه مور یې هم د پاچا لور اوسي، په تورکي کې هغه چا ته وېل کېږي چې هم یې نسب په سلاطینو پورې تړلی وي او هم د زومتوب تړاو ولري او په مغولي کې هغه چا ته وېل کېږي چې د چین د خاقان لور یې په نکاح کې وي. له بلې خوا گورگان هغه چا ته ویل کېږي چې د چرچو، عیش او سوکالۍ لیاقت او وړتیا ولري. د گوډ تیمور لقب گورگان وو او هر جلیل القدر پاچا ته گورگان وېل کېده. - ژ

له ډلوژنو سره مخامېدلي، او د وژنو، شکنجو او ځورلو له لارې تر هغو اړ کېدلي چې د خپلې شتمني د مصادرې له وېرې خپل مذهب بدل او شیعه مذهب ومني.

ډاکټر شفا په خپل کتاب « تولد دیگر» کې لېکي : « د صفویانو ټول پېر له پېله تر پایه په وېنه بهوني، بېرحمی، ورور وژني، فساد، مکر، ټگی برگی او مطلقې خپلسری تېر سو چې عملاً هر ډول اخلاقي او انساني اصول بې تر پښو لاندې کړي ول... د شاه اسماعیل صفوي پر مهال داسې کسان موندل کېدل چې انسانان به بې ژوندي خوړل، دا کسان د « قورچي » په نامه پادېدل، همدغو قورچیانو سني مذهبه وزبک شیبک خان په غاښونو ټوټې ټوټې کړ، د قورچیانو آمرینو د همدغه شیبک خان د سر کوپړی په سرو زرو وپوښله چې د شاه اسماعیل د شراب څښلو پیاله سي. د همدغه شاه لمسي، دوېم شاه اسماعیل خپل شپږ واړه ورونه چې ېوه بې لا د خپلې مور شېدې رودلې ووژل او د پېښخلس تنو سپېڅلو صوفیانو سرونه بې په ېوې ورځې کې پرېک کړل. لومړي شاه عباس خپل پلار د هغه د مرگ تر وروستی سلگی پورې په زندان کې وساته، د خپل مشر زوی سر بې پرېک او د خپلو نورو دوه وو زامنو سترگې بې ړندې کړې. د هغه ځای نېوونکی شاه صفي د صفوي کورنی په منځ کې تر ټولو ډېر وېنې څښونکی شاه تېر سوی، نوموړي خپله مور، ښځه او شېدې رودونکی زوی او ړوند اکا ووژل او د خپلې کورنی لسگونه تنه غړې بې ړانده کړل. د صفوي شاهانو په منځ کې له وروستي شاه پرته نورو ټولو په شراب څښلو کې زښت ډېر افراط وکړ، څلورو تنو شاهانو خپل ژوند د ډېرو شراب څښلو له کبله له لاسه ورکړ. [1] »

د سلطان حسین صفوي د پاچاهی پر مهال د شیعه روحانیت مذهبي تعصبات دې کچې ته لوړ شول چې د ۱۸ پېړی له پېل وروسته د فارس – ژ / ایران په اکثریتو تابعه ولایاتو کې مذهبي لړکېو پاڅون ته لاس واچاوه او ښورښونه پېل شول. په ۱۶۹۹ ز کال کې بلوڅانو پر کرمان برېد وکړ، په

[1] - ډاکټر شفا، تولدی دیگر، ۱۹۹۹ چاپ ، ۴۳۲ پ

۱۷۰۱، ۱۷۰۳ او ۱۷۰۹ زو کلونو کې د کندهار پرګنو پاڅون وکړ. او په ۱۷۱۲ ز کال کې د داغستان لزګیانو او د قفقاز ارمنیانو پاڅون وکړ. په ۱۷۱۵ ز کال کې سُني کُردانو ستر پاڅون پېل کړ. په ۱۷۱۶ ز کال کې د هرات ابدالیانو او په همدغه کال کې د ختېځ ګُرجستان خلکو هم پاڅون وکړ. په ۱۷۲۱ ز کال کې لُرانو، او په ۱۷۲۲ ز کال کې د مسقط عربو د بغاوت سرونه پورته کړل. په همدغه کال کې په شیروان کې د سنیانو مذهبي غیرت په خوټېدو راغی او د حاجي داوُود مدرس تر مشرۍ لاندې د شیروان د شماخي کرسي پر ښار بې بریږد وکړ، په دې پېښې کښې د ځلورو تر پېښځو زور شیعه ګانو غاړې له چړو تېرې شوې او پاڅونوالو د عثماني تورکیې په ملاتړ شعارونه ورکړل. په همدغه کال کې په کرمان کې د میرزا داوُود لمسي سید احمد خان د غورځنګ مشري کوله او په بلوڅستان او بنادرو کې سلطان محمد چې په خر سوار مشهور وو، د غورځنګ د ډګر بې ساری مشر وو[1] .

د همدغو دوه نېمو پېړیو په اوږدو کې که د صفوي دولت تر واکمنۍ لاندې د هېواد لوېدېځې برخې د مذهبي تعصب په اور کې سوځېدلې، د هېواد په ختېځو برخو کې هم د هند د بابریانو د نېواک او واکمنۍ په ټول پراو کې د جګړې او تېریو د اور لمبې بلې وې. د بابر د کورنۍ بنسټ اېښودونکي، بابر، خپله هره برېا په سر پرېکولو او د مغلوبه قومونو په لوټ او د هغوی له ککرو څخه د کوپړۍ مناروونو په جوړولو لمانځله او د خپل کتاب په یادښت لېکونو کې به بې ریکاردول تر څو خپلو ځایناستو او لمسیانو ته داسې یادونه په میراث پرېږدي چې ورباندې وویاړي؛ بابر د خپل چلند همدا لړۍ د خپلو لښکري یونونو په لړ کې له کابله تر ننګرهاره او له هغه ځایه تر سوات او باجوړه، تر غزني، کلات او مقر پورې له استثناء پرته د پښتنو پر وړاندې پلې کړه او خپلو وارثینو ته بې همدا دود په میراث پرېښود. (وګورئ : توزُک بابري)

له ۱۵۵۷ ز تر ۱۶۳۷ ز کال او ورپسې له ۱۶۶۶ ز نېولې تر ۱۶۷۲

---

[1] - لکهارت، انقراض سلسله صفویه ،تهران١٣٦٤، ١٤٦پ ، جی ، پی، تیت، سیستان ، ١ ټوک ١٥٢ پ

ز کال پورې قبائیلي وګړو د بابر د ځایناستو پرمهال له کابله تر پېښوره د ۹۰ کالو یا د درو نسلونو په اوږدو کې د بابریانو د نیواک او واک پروړاندې په پرله پسې ډول تورې ووهلې ؛ په دغو جګړو کې نېږدې سلو زرو انسانانو خپل ژوند له لاسه ورکړ، خو د بابرې واکمني په بل اړخ په بلې وینا له کابله نېولې تر بدخشانه او کندهار کې بابرې شهزادګیو د خپل نېواک په ټول پړاو کې د ېو بل پر وړاندې د ناخېږېو په کولو ېو بل ته توطئې جوړولې او د ېو بل پر وړاندې به بې لښکرونه راوابستل؛ په دغو لښکرې یونونو کې به لښکروالو د یو بل له پېژندنې پرته د هغه یا دده شهزادګې په ګټې جګړې کولې او د خپلو سرونو په بایلودلو به د شهزادګانو د ستروا کی د هوس د لومو بلهاریان کېدل.

د همدغو دوه نېمو پېړېو په اوږدو کې افغان پرګنې که په لوېدېځ، ختېځ، که په شمال او یا سویل کې وې ټولو په ځلونو ځلونو د پردېو د برلاسۍ او واکمنۍ پر وړاندې پاڅون کړی او سره له دې چې دولتي ځپونکي ځواکونه په څوڅو ځلو د غېږ پوځي وګړو په پرتلې ځواکمن او په پیاوړو وسلو سمبال ول بیا هم له هغوی سره لاس او ګرېوان سوې دي. له دې چې دغه پاڅونونه په خپل سر ول او هېڅ ځانګړې تګلاره او لارښوده تئوري بې نه درلودله نو وګړي د مذهب او بېلابېلو مذهبي ډلو ټپلو تر سیوري لاندې راټولېدل. په دغو ډلو کې کولای سو د افغانستان په ختېځ کې د پیر روښان تر مشرۍ لاندې له پرګنېز غورځنګ څخه یادونه وکړو چې د درو نسلو په اوږدو کې بې خپل غورځنګ او تګلارې ته دوام ورکړ، وروسته له ۱۶۶۷ ز کال څخه تر ۱۶۷۲ز کال پورې د مغولي دولت پر وړاندې د خوشحال خان ختک، ایمل خان مومند او دریا خان اپریدي غورځنګونه یادولای شو، دا غورځنګونه دومره پیاوړی ول چې اورنګزیب دې ته اړ سو چې په خپله د خوشحال خان پر وړاندې جګړې کې ګډون وکړي او د خپل شخصیت د دروندوالي پر بنسټ د دولتي ځواکونو جنګي مورال د غورځنګوالو پر وړاندې پیاوړی کړي؛ د هند مغولي دولت اړ سو چې د اوضاع د کنترول لپاره د پېښور، ننګرهار او کابل په ښارونو کې خپل ځواکونه د غورځنګوالو د بېړنۍ ځپنې لپاره د تیارسی په حال کې وساتي.

د همدغو دوه نېمو پېړېو په پېر کې او د صفوي کورنۍ د وروستي پاچا، سلطان حسین صفوي د واکمنۍ پر مهال ول چې د کندهار خلکو د میرویس خان هوتکي تر مشرۍ لاندې پاڅون وکړ او د صفوي لښکر د ۳۰ زرو سر تېرو غاړې بې تر وروستي سړي پورې د چړو له خولو تېرې او د فارس- ژ / ایران د صفوي دولت له منګولو بې خپله آزادي اعلان کړه.

د همدغو دوه نېمو پېړېو په پېر کې او د همدغه پاچا سلطان حسین صفوري د واکمنۍ پر مهال ول چې د هرات خلکو د ابدالیانو تر مشرۍ لاندې پاڅون وکړ او د فارس- ژ/ ایران له صفوي دولت څخه بې خپل سېمه بیز استقلال واخېست : (۱۷۱٦-۱۷۳۱) ز کال.

د همدغو دوه نېمو پېړېو په پېر کې او د همدغه پاچا سلطان حسین صفوري د واکمنۍ پر مهال ول چې د خراسان په تون کې ملک محمود سیستاني د فارس – ژ / ایران د صفوي دولت پر وړاندې پاڅون وکړ او نه ېوازې په ټولو جګړو کې بې ځپونکي دولتي ځواکونه مات کړل بلکه مشهد بې ونېو او د خپلې واکمنۍ پلازمېنه بې وټاکه او د کیانیانیو د ۲۵ پېړۍ لرغوني دود په شان بې تاج پر سر کښېښود او ځان بې د خراسان پاچا ونوماوه : (۱۷۲۲-۱۷۲۷) ز کال .

د همدغو دوه نېمو پېړېو په پېر کې او د همدغه پاچا سلطان حسین صفوري د واکمنۍ پر مهال ول چې د کندهار وګړي د شاه محمود هوتکي تر مشرۍ لاندې د اصفهان تر زړه پورې پر مخ لاړل او تر هغو پورې په پښو کښې نه ناستل چې دولت بې ورته ړنګ نه کړ: (۱۷۲۲- ۱۷۲۹) ز کال

د همدغو دوه نېمو پېړېو په پېر او د نادرشاه افشار د واکمنۍ پر مهال ول چې د بلخ، اندخوی، میمنې، غور، بادغیس، سیستان او د کابل د سیند په اوږدو کې پرتو پښتني قبائیلو د نادر افشار د ځپونکي واکمنۍ پر وړاندې پاڅون وکړ او له ځپونکو دولتي لښکرو څخه بې قرباني واخېستې او خپله بې هم قربانۍ ورکړې : (۱۷٤۰- ۱۷٤٦)

په پای کې د همدغو دوه نېمو پېړېو په لړ کې ول چې بیا هم د کندهار د پرګنو له منځه د احمد خان درانی په نامه ځوان، هوښیار او ځیرک مشر سر

راپورته کړ او د خراسان د کنډوالو پر سر چې په تېرو شپږو پېړیو کې بې خپل نوم او حدود و ثغور له لاسه ورکړي ول، د افغانستان په نامه د نوي هېواد بنسټ کښېښود او زموږ خلک د خپل برخلېک د ټاکنې ځښتن او واکمن شول، له بې هویتی وژغورل سول او خپل له لاسه تللی نوم، نښان او برم بې بېرته راژوندی کړ. دا دی اوس له هغې ورځې ۲۶۰ کال تېر شوي چې افغانستان د نړۍ د خپلواکو هېوادونو په کتار کې په لوړه غاړه ولاړ او د نړۍ په نقشې کې بې ځای د یوه اوسپنېز موتي په شان ځرګند او روښانه دی.

د احمد شاه درانی(سدوزی) ددولت ځانګړتیاوی

د اتلسمې زېږدېزې پېړۍ څلورمه او پېنځمه لسېزه د نادر شاه افشار د سلطنت له پړاو سره سمون خوري. دغه پړاو د ځمکوالۍ له وحشي زبېښاک، د پرګنو له نېغ لوټ او تالان، د مالیاتي سیستم له ځور او زور زیاتي، د زور واکۍ له بوږنوړي تاوتریخوالي او وحشتناکو وژنو، د کوپړۍ منارونو له جوړولو او نورو هر اړخېزو ورانېو سره بدرګه وو.

د ۱۷۴۰ ز کال له پېله نېولې د نادر تر مرګه (۱۷۴۷ ز کال پورې) د افغانستان د کابل د سیند د غاړو په اوږدو کې پرتو پښتنو، تاجیکو، هزاره وو، چارایماقو، وزبکو او تورکمنو قبائیلو او تېرونو، په بلخ، کندوز، اندخوی، سرپل، شبرغان، هرات ، بادغیس او سیستان کې ډېره پرګنو د نادر پر وړاندې د پاڅون بیرغ پورته کړ؛ سره له دې چې د نادر ځپونکو ځواکونو دغه پاڅونونه په وېنو کې لیت پیت کړل، مګر نادر هېڅکله په دې بریالی نه سو چې زموږ د وګړو د خپلواکۍ غوښتنې پیاوړې روح ځانته را ایل کړي، که په یوه ځای کې یو پاڅون د شلګرو، تورو او توپونو په زور د لنډ مهال لپاره غلی کېده نو په بل

گوټ کې به بل پاڅون سر راپورته کړ او تر ېوه مهاله به ېې خپلسرو زورواکو واکمنو ته اوبه تر ورخه ورتېرې کړې .[1]

په دغسې په اردوړ دکی، کرکېچنې او بې ثباتې اوضاع کې په میلیونونو پرګنو د ځمکوالي (فیوډالي) استبداد په واکمنۍ کې د زړه له کومې بدلون غوښت ، په پای کې نادر شاه افشار د خپل دربار د سردارنو په لاس ووژل سو؛ د نادر افشار له وژل کېدو سره جوخت د هغه دولت هم و پرځېد او په سېمې کې د افغانستان وګړي لومړنی پرګنې وې چې د استقلال او خپلواکۍ بېرغ ېې پورته او د احمد شاه ابدالي تر مشرۍ لاندې ېې د خراسان پر کنډوالو چې له شپږو پېړېو راهیسې ېې خپل حدود و ثغور له لاسه ورکړي ول د افغانستان په نامه د نوې هېواد بنسټ کښېښود؛ له همدې نېټې وروسته زموږ ولس د خپل برخلېک ځښتن شو، له بې هویتۍ وژغورل سو او بېرته د له لاسه تللي نوم ونښان او عزت ځښتن سو. دا دې له هغې نېټې ۲۶۰ کاله تېرېږي چې افغانستان د نړۍ د خپلواکو هېوادونو په کتار کې په لوړه غاړه ولاړ دی او د نړۍ په نقشې کې ېې ځای د یوه پولادي موټي په شان ځرګند او روښانه دی.

احمد شاه ابدالي په ۱۱۳۵ هجري کال کې چې له ۱۷۲۲ زېږدېز کال سره سمون خوري، په هرات کې زېږېدلی دی، یو کلنۍ ته لا نه وو رسېدلی چې پلار ېې محمد زمانخان له نړۍ سترګې پټې کړې؛ ۸ یا ۹ کلن وو چې له خپل ورور ذوالفقار خان سره له هراته، کندهار ته راغی، کندهار ته له رسېدا سره سم له خپل ورور سره ېو ځای د شاه حسین هوتکي زندان ته ولوېد چې له ۱۷۳۱ ز کاله نېولې تر ۱۷۳۸ ز کال پورې په کندهار کې زنداني وو. کله چې په ۱۷۳۸ ز کال کې نادر افشار کندهار ونېو نوموړی له خپل ورور ذوالفقار خان سره یو ځای له زندانه خلاص او مازندران ته تبعید سو. پر دغه مهال هغه ۱۶ یا ۱۷ کلن وو، سوبمن نادر له هندوستانه بېرته راستون سو او په مشهد کې ېې خپلې سوبې په جشنونو ولمانځلې، (۱۱۵۳ قمري = ۱۷۴۰ ز کال) وو

[1] - سیستاني،" قیام های مردم افغانستان بر ضد نادرافشار"، د ۱۳۶۸ ل کال چاپ . ۷ پ

چې احمدشاه د نادر په لښکر کې ګډون وکړ،او د ارمنستان، داغستان، ایروان او آذربائیجان په ایالاتونو کې یې د نادر د سوبو په جګړو کې فعاله ګډون وکړ، د همدغه فعاله ګډون له کبله ول چې د نادر دومره پاملرنه یې ځانته راواړوله چې نادر د خپل ساتونکي ګارډ د افسر او د افغان ځواکونو د مرستیال په توګې و ګوماره.

ابدالي احمد شاه د نادر تر مړېنې « ۱۷۴۷ ز کال پورې» د ستروا کی رموزونه زده کړل او د هرې ورځې په تېرېدلو د افغان ځواکونو په منځ کې یې خپل ګرانښت او منښت تر لاسه کاوه. وروسته له دې چې نادر د خپل دربار د سردارانو له خوا (چې محمد خان قاجار او ملګرو یې هم په کې ګډون درلود) په خبوشان کې ووژل سو، دا احمد خان ابدالي او د افغان ځواکونو سران ول چې د نادر حرم یې د نورو لښکریانو له زور زیاتي او تېري څخه وژغوره، د همدغه غیرتي خدمت په بدل کې ول چې د نادر د حرم مېرمنې د « کوه نور الماس» سره له یوه بل ګران بیه فخراج سره احمدخان ته ډالۍ کړ ، له دې پېښې وروسته احمد خان د کندهار پر لور راوخوځېد.[1]

د حاجي جمالخان بارکزي، محبت خان پوپلزي، موسی خان اسحاقزي، نور محمد خان علیزي، نصرالله خان نورزي[2] په ګډون افغان مشرانو په کندهار کې د شیر سرخ په مزار کې له خپل منځه د بوه ملي مشر د ټاکلو په موخې بوه جرګه جوړه کړه؛ له دې چې د خانانو په منځ کې هر خان د واک د راخپلو په لټې کې وو نو یو بل به یې رداوه، دې جرګې تر اتو ورځو پورې دوام وکړ، خو جرګه د اتو ورځ شننو او وراشو په ترڅ کې کومې پایلې ونه رسېده، جرګې په خپلې نهمې ورځ پرېکړه وکړه چې د شیر سرخ د مزار مجاور صابر شاه چې یو روحاني سړی وو په خپلو منځو کې د حـَـکـَـم په توګې وټاکي، جرګې پټېیلې وه که صابر شاه هر څوک ټاکي نو ټول به هغه ته بیعت کوي. دا صوفي مشربه درویش هم له خپله ځایه راپورته سو، په ورځیرمې سبمې کې یې د غنمو یو

---

[1] ـ ډاکټر محمود افشار یزدي ، افغاننامه ، ۱ ټوک ، ۱۸ پاڼه

[2] ـ تأریخ سلطاني ، ۱۲۲ پ

وَږی را واخېست او ببرته د جرګې منځ ته راغی، په جرګې کې د ټولو ناستو کسانو سترګو دغه درویش ته رغړېدلې او دې ته یې کتل چې چا ته به ورنېږدې کېږي. صابر شاه چې لېدلي ول په دې جرګې کې یوازېنی ناست سړی چې ډېرې خبرې نه کوي، احمد خان دی، نو درویش هغه ته ورنېږدې سو او د غنمو وَږی یې د احمد خان پر دستار باندې کښېښود او وېې ویل « دا ستا جیغه ده او ته دُرّانی پاچا یې!». په جرګې کې تولو ناستو کسانو د احمد شاه ټاکنه ، په خپلو مبارکیو لا پرتمینه کړله. (د ۱۱۶۰ هجري کال د رجب مېاشت، = چې د ۱۷۴۷ ز کال د اکتوبر له مېاشتې سره سمون خوري.). هغه پر دغه مهال ۲۵ کلن وو[1] . د ابدالي سدو زو د قبیلې احمد شاه د زمانخان زوی په ۱۷۲۲ ز کال کې په هرات کې زېږېدلی دی ، مور یې زرغونه نومېدله چې د عبدالغني خان الکوزي خور وه.

احمد شاه خپل کار د قومونو د مشرانو د ېوې سلاکارې شورا په جوړولو پېل کړ. د احمد شاه د دولت د ادارو په مشرتابه کې ېو شمېر سرانو او خانانو ځانته القاب درلودل چې دېر مهم القاب یې دا ول : اشرف الوزراء، مختارالدوله، وکیل الدوله، نظام الدوله، معتمدالدوله، مخلص الدوله، شاه دوست، شاه پسند، شاه ولي، عرض بیګي، ضبط بیګي، ایشیک اقاسي، قوللراقاسي، د خانانو خان، خان علوم او قاضي القضات، امین المک او نور .[2]

احمد شاه دُراني تر وسې وسې هڅه کوله چې ځمکوال یا فیوډالان د هغوی په قبیلوي سېمې کې په حکومتي چارو کې ونه ګوماري، پر ځای به یې

---

[1] - فیض محمد کاتب، سراج التواریخ، ۱ ټوک، ۱۲ پاڼه، ګنداسنګهـ، درانی احمد شاه، پښتو ژباړه ، نصرالله سوبمن ۱۳۶۶ لمرېز، ۲۵ پاڼه؛ پښتانه د تأریخ په روڼا کې : د کتاب لېکوال ظفر کاکا خیل ، نوموړی د کتاب په ۸۵۷ پاڼې کې چې ۱۹۶۵ ز کې چاپ شوی وایي : « د احمد شاه د ټاکنې پرمهال پرېکړه وشوه چې پادشاهي دې د سدوزیو او وزارت « صدارت» دې د بارکزیو وي، ددې خبرې په منلو سره احمد شاه پاچا سو او ټولو مشرانو ورته مبارکي ووېله.» مګر د دراني احمد شاه د دولت پر مخ ببولو لړی پر دغسې ېوې پرېکړه د تائید ګوته نه ږدي، که داسې ېوه پرېکړه ریښتیا وای نو احمد شاه نه شوای کولای د جرګې د پرېکړې برخلاف هم سلطنت او صدارت دواړه د خپلې قبیلې په منګولو کې متمرکزه کړي.

[2] - پوپلزایي، عزیزالدین وکیلي، تیمورشاه دراني،چاپ ۱۳۴۶، له ۱۳۳، ۱۲۷ پاڼو وروسته

د دولت تنخواه خواره حاکمان چې له منځنۍ پاړکې « طبقې» څخه ول په قبائیلي سېمو کې په کار ګومارل .[1]

کله چې نامتو انګرېز څېړونکي الفنستن د افغانانو په اړوند خپل تر ټولو جامع کتاب لیکه، نو د سوپل لوېدېځو افغانانو د وراشي په لړ کې احمد شاه بابا د معاصر افغانستان بنسټ ایښودونکي په نامه یادوي او وایي : « احمد شاه په خپلې لوړې پوهې د ېوې ستروا کی بنسټ کښېښود. کله چې له دې نړۍ څخه بې سترګې پټولې د متصرفاتو لمنه بې د خراسان له لوېدېځه نېولې تر سرهند او له آمو نېولې تر هند پورې پراخه وه، هغه دا ټول متصرفات یا د تړونونو او یا بې عملاً (د تورې په زور) تصرف کړي ول.[2] »

جنرال « فریه» وایي : « افغانانو د احمد شاه د سلطنت تر دَورې پورې هېڅکله د استقلال خوند نه وو لېدلی، له دې کبله ګومان کېږي چې قومي لېوالتیاوې او کښېښونه دې په همدې دَورې کې غوړېدلې وي. د بیان او عمل هغه آزادي چې افغانان بې په دغه مهال لاسته راوړي قویاً ددوی د خپلواکې د روحیې د وَدې او د کلېوالي غرور لامل ګرځي چې لا تر اوسه د هغوی د ځانګړتیا یوه برخه ده - یو قوم چې د نسلونو نسلونو په اوږدو کې محکوم وو، یو ناڅاپه په یوه حاکم قوم بدلېږي. دا سمه ده چې دغه یو ناڅاپه اوښتون او بدلون د میرمحمود پر مهال رامنځته کېږي، مګر د سدوزي احمد شاه پر مهال پراختیا مومي؛ دغه اوضاع ددې لامل ګرځي چې پر خپل ځان د ډاډ او اعتماد روحیه رامنځته او داسې یو ډول تفوق غوښتنې او لوړتیاپالنې ته لاره پرانېزي چې پخوا تردې بې شتون نه درلود؛که په لنډېز بې ووایو، دقومي تفکر شکل او بڼه رامنځته کېږي.»[3]

د احمد شاه درانی د دولت لومړیتوبونه :

[1] - غبار، افغانستان در مسیر تأریخ، ۳۵۸-۳۵۴ پاڼې

[2] - الفنستن، افغانان، ژباړه : آصف فکرت، چاپ مشهد ایران، ٤٩٦ پ

[3] - فریه، تأریخ افغانها،۷ څپرکی ،ژباړه : سهی

ل سبزواري، سایت آریائي

د افغانستان د پاچا له تاکل کېدو وروسته احمد شاه ابدالي د خپل دولت د تېنګښت لپاره دوه مهمې مسألې تر مخ درلودلې : لومړی د قبائیلو سمبالول او د هغوی خوښ ساتل او دوېم د ملي یووالي او د افغان واکمنۍ د لمنې د پراختیا لپاره د بوه ځواکمن او سمبال اردو رامنځته کول.

دا سمه ده چې درانې احمد شاه د نادر شاه افشار د دولت په څېر د ختېځ ډوله زورواک « مستبد» دولت مډل عملاً لېدلی وو خو هغو شرایطو چې د نادر د تاج په سر کولو پر مهال په فارس –ژ/ ایران کې شتون درلود دلته په افغانستان او د افغانستان د هغه مهال په پلازمېنې کندهار کې بې شتون نه درلود.

په بلې وینا په فارس – ژ / ایران کې خلک له پېړېو پېړېو را په دېخوا په دې روږدي شوي ول چې بوه زور واکه ځمکوال نظام ته غاړه کښېږدي او نادر افشار هم د بوه تینګ او منظم دولت پر ګډۍ پرته له کومې ستونزې او مخالفت ډډه ولګوله او همدغو شرایطو د نادر پر مخ د راتلونکو برياوو لپاره اړین امکانات پرانېستل. خو درانی احمد شاه دې ته اړ وو چې د خپل سلطنت بنسټ دداسې په آزادۍ مینو جنګیالیو پرګنو په منځ کې تېنګ کړي چې بېلابېلې قومي – قبیلوي ځانګړتیاوې او تقریباً دسپلین نه منونکي خصوصیتونه بې درلودل او که د نادر شاه دولت ته د فارس د وګړو اطاعت پرتله کړو نو دوی د لږې تجربې خاوندان ول.

احمد شاه درانی پوهېد چې مرکزي ځواک ته په جبري اطاعت، د همداسې پرګنو اړ ایستل ددې پر ځای چې ښې او د خوښۍ وړ پایلې ولري، کېدای شي دده د دولت پر وړاندې د قبائیلو او قومونو د سرانو کرکه، انزجار او کینه راوپاروي او دا هغه څه ول چې احمد شاه ورڅخه په کلکه بېزاره وو. ځکه هغه پوهېده چې د افغانانو په منځ کې د بوه هېوادوال کینه او برلاسي د بل هېوادوال پر وړاندې په ځلونو ځلونو له هغې کرکې او کینې څخه خطرناکه ده چې د بوه بل پرَدې زورواکي حاکم پر وړاندې بې په زړه کې نیسي. له دې کبله احمد شاه له هماغې لومړۍ شېبې اړ وو چې خپله لاره غوره او وټاکي.

له دې چې احمد شاه افغان وو، او د افغان ټولنې په قبیلوي ځانګړتیاوو او قومي غوښتنو ښه خبر وو نو په لنډې مودې کې د لومړی ستونزې په هواری بریالی شو. په دې مانا چې احمد شاه پوهېده چې قبائیل له خپلو اړوندو ارزښتونو څخه په کلکه دفاع کوي نو ده هم د قومونو او قبائیلو د سرانو میراثي څښتونلي چې په ډله کې یې ددوی تیول او جاګیرونه هم راتلل مجاز وبلل، د هغوی مستمري معاشونه یې ورزیات کړ، اعزازي القاب ، ملکي او پوځي منصبونه یې د هغوی په کورنېو کې ور ډېر کړل او په دې توګې یې د هغوی ملاتړ او مینه ترلاسه کړه. د هغوی د لا خوشحالولو او راضي کېدلو لپاره یې د قومونو د مشرانو له منځه یوه نهه کسېزه شوری جوړه کړه چې د هغوی له سلا او مشورې پرته به هېڅ سیاسي او مهم پوځي ګام اوچت نه کړي.[1]

جنرال فریه وایې : احمد شاه له هغو نهو تنو سردارانو څخه یوه شوری جوړه کړې وه چې له ده سره یې یو ځای د نادر په لښکر کې خدمت کاوه او ددولتي سکالو په اړوند یې تل ور سره سلا مشوره کوله. احمد شاه هېڅ مهمه سکالو د هغوی له تصویب پرته نه پلي کوله او هغوی ته هېڅ ورکړل شوې ژمنه یې تر پښو لاندې نه کوله. لنډه دا چې د هغه د حکومت بڼه له ډېرپو اړخونو د مطلقه سلطنت په پرتله فدرالي جمهوری ته ورته وه. له هرې سوبې او بریا وروسته به یې د تر لاسه شویو ولجو او غنایمو ډېرې او لویه برخه د خپلو سرتېرو په منځ کې وېشله؛ هغه هېڅکله له خپلو رئیسانو سره په متکبرانه ژبې او یا پر هغوی د لوړ او برلاسي لاس په ښولو چلند نه کاوه او نه یې غوښتل د هغو کسانو د احساس د تپې کېدلو لامل شي چې یو وخت یې ورسره برابر دریځ درلود او دی یې د شاهي ځواک - دریځ ته لوړ کړی وو.[2]

د سلاکارې شوری له رامنځته کولو وروسته احمد شاه دراني د یوه منظم او پیاوړي اردو د جوړولو تکل وکړ، اردو یې په دوه وو برخو ووېشله، لومړی

---

[1] - ګندا سینګهـ ،درانی احمدشاه ،ژباړه : نصرالله سوبمن،١٣٦٦، ٤٥-٤٦ پ

[2] - فریه، تأریخ افغانها،٧ څپرکی ،ژباړه : سهیل سبزواري، سایت آریائي

برخه بې دایمي او منظمه برخه وه چې له دولت څخه بې معاش اخېست او بله برخه بې غیر دایمي او غیر منظمه برخه په بلې وینا قومي ملیشاپې ځواکونه ول، د قومونو او قبائیلو سرانو به دولت ته د خپلو اړوندو جاګیرونو او تیولونو په بدل کې په ټاکلي شمېرې جنګیالي د خدمت لپاره چمتو کول.

د درانې احمدشاه د اردو دایمي څانګه د « غلامخانۍ» په نامه پادېدله او له دولت څخه به بې وسله او تنخواه تر لاسه کوله ، دا څانګه به تل پوځي خدمت ته چمتو وه. احمد شاه د خپلې تګلارې دوېم عنصر د نادر شاه افشار له چلند او د هغه په اردو کې د خپلې شخصي تجربې پر بنسټ تر لاس لاندې نېولی وو. افشارې پاچا په خپل ساتندوی ګارد کې غیر فارسي – ژ/ ایراني قبائیل لکه افغانان، بلوڅان او وزبکان ځای پر ځای کړې ول. احمد شاه بابا هم د غلامخانې ډلې له غیر پښتنو ډلو څخه جوړې کړې ، د نادر افشار د مهال په پوځي ښوونې او روزنې سمبال او د جګړې د ډګر هغه متجرب قزلباش سپاهیان بې د غلامخانۍ په ډلې کې ځای پر ځای کړل چې نادر افشار په کابل او پنجاب کې پرېښودلي ول[1] . له دغه ګام څخه د احمد شاه موخه د خانانو د اغېز له کړۍ دباندې د سرغاړو قبیلوي رئیسانو پر وړاندې د دباو دداسې بوې همیشنۍ وسیلې درلودل ول چې په آسانۍ بې غاړه مرکزي دولت ته نه تېښوله.

تل په وسلو سمبال قبائیل، مرکز او شاه ته د تبعیت په منلو سره سره، بیا هم د مرکزي سیاسي ځواک د تجزیې بنسټېز لامل ګڼل کېدل. له همدې کبله ول چې احمد شاه درانې د افغان قبائیلو او تېرونو سران او مشران په دربار او پلازمېنې کې راټول کړل، هغوی ته بې د جاګیر، تیول، اعزازي القابو، مستمري معاشونو، د دسترخوان د لګښتونو او د نورو منصبونو د ورکړې او هم د هندوستان په ګټورو جګړو کې د هغوی د سمبالولو له لارې له خپل قوم، طایفې او قبیلې څخه لېرې دومره په ځان پورې راټول او تاوده وساتل چې په لنډ وخت کې بې په لوېدېځ کې له نیشاپور او سیستانه نېولې په ختېځ کې تر پنجاب او کشمیر پورې او په شمال کې د آمو له سینده نېولې بیا په سویل کې د

[1] ـ فرهنګ، میر محمدصدیق، افغانستان در پنج قرن اخیر، ۱۳۶۷، د امریکا چاپ ، ۳۸ پ

عمان تر سمندرګي پورې سیمې د بوې لوېې ستروا‌کی په کړی کې د خپل قلمرو برخې وګرځولې.

خو کله چې د قبائیلو سران او مشران د دولتي مقاماتو په بنسټېزو درېځونو کې ځای پر ځای شول، د وخت په تېرېدلو کرار کرار هغه پخواني مشران نه ول چې نور دې د خپلې قومي او تېرنی اغېزې تر سېوري لاندې واکمني وکړي؛ بلکه په ډېر لنډ وخت کې پر ځمکنیو تیولونو د منګولو په ښخولو او د قبائیلو د نا وېشل شوېو ځمکو په غصبولو او نورو لوټماریو په خپله په لویو ځمکوالو او ملاکانو بدل شول، درباري امتیازات او اعزازي القاب ېې په یوه بڼه نه په بله بڼه په خپلو کورنېو کې په ارثي ډول وساتل؛ په دې توګې د سلطنتي کورنی تر څنګ پو شمېر اشرافي کورنېو سر راپورته کړ چې د فتوحاتو له پړاو وروسته ېې پر مرکزي دولت ودانګل، شاهان او شهزادګان ېې د خپلو غوښتنو او هېلو د لاس او لوبې وسایل وګرځول او د دولت ځمکواله او قبیلوي ختې او تومنه ېې په دې بڼې واړوله چې په پایله کې ېې د سدوزیو د ستروا‌کی ډېرې د پام وړ برخې له لاسه ورکړې. غبار واېې : احمد شاه بابا د قبائیلو سران او ځمکوال په دې ډول راضي وساتل چې هغوی ته ېې په ملکي او پوځي چارو کې ګډون ورکړ، په غیر مؤقتو جرګو کې به ېې د هغوی نظر ته ډېره پاملرنه کوله او په دې توګې ېې د اغېزمنو کسانو، خانانو او د قومونو د سرانو پېښه په مهمو پوځي – سیاسي ګامونو کې ښکېلوله او هغوی به ېې په جنګي سفرونو کې بوخت ساتل. همدا لامل وو چې له بوې یا دوه وو پېښنو پرته د هغوی له سرغاړی سره مخامخ نه سو. په ١٧٤٩ ز کال کې ېې د خپل ماما عبدالغني خان او څو تنو نورو اغېزمنو توطئه ګرو په اعدامولو د خپل دولت راتلونکې له لوېو ځمکوالو سره روښانه کړله.

د احمد شاه بابا سیاسي پوهه ، لیاقت او شخصیت :

پوهاند حبیبي د احمد شاه د شخصیت او سیاست په تړاو لېکي : « احمد شاه، متشرع، دیني احکامو ته پالیال، حنفي مذهبی او عالم شخصیت وو. هغه د

خپل مهال دوه وو تنو عرفاوو ته ارادت درلود : شاه فقیر الله حصارکي جلال آبادي چې په شکارپور کې خاورو ته سپارل شوی او میا محمد پېښوری (چې سترګې بې په ۱۱۹۰ قمري کال کې له نړۍ پټې کړي دي). احمد شاه تل په سیاست کې د اسلامي اخوت، نرموالي او دوستۍ پلوی وو. د خپل عسکري ځواک او اقتدار او د شهنشاهۍ له ځواکمن پرتم سره سره بې په ډهلي، بخارا، خراسان، بلوڅستان او سندهـ کې د حکامو متکرره سرغاړی چلند او سرغاړي کړه وړه بخښلي او تاجونه بې ورکړي دي، ان دا چې د بصیرت څښتانو د احمد شاه دغه پراخ لېد لوري او تاج بخښوونکي چلند ته هک پک پاتې شوې دي. شاه ولي الله ډهلوي وایي : د ابدالي شاه دغه چلند « ددې مادي دنیا د چارو په حساب نه وو.» سره له دې چې احمد شاه جهانګیر وو خو د مسلمانانو د وېنو له تویولو څخه بې ډډه کوله. د ستروا‌کۍ په چارو کې بې چلند د عدالت او انصاف په تلې ولاړ وو، وګړي بې د خپلو بچیانو په توګې ګڼل، له همدې کبله ده چې افغانان ورته « بابا» وایي او دا هغه لقب دی چې له میرویس او رحمن پرته بل چا ته نه دی په نصیب شوی. البته چې احمد شاه یو جنګیالی او فاتح وو مګر د احمد شاه د ټولو فتوحاتو او عسکري چلند له مخې ښکاري چې ورانکاره، لوټمار، زورواکی « مستبد» او مظلوم وژونکی نه وو؛ هر هغه کار که د سولې او مصلحت پر بنسټ تر سره کېده نو له مسلمانانو سره بې جګړه نه کوله او نه بې د خپل ورور پر وړاندې توره له تېکه را ایستله. علامه اقبال د احمد شاه بابا د ځلانده شخصیت په اړوند وایي :

ازدل ودست گهر ریزی که داشت
سلطنت ها برد و بی پروا گذاشت

له همدې کبله یو شمېر لېکوالان پر هغه ګوتنېونه کوي چې ولې بې د ډهلي د سلطنت واګې نالایقو واکمنو ته پرېښودلې؟ مګر که د (امام الهند) شاه ولي الله ډهلوي او د هند د نورو مسلمانو واکمنو او پیاوړ شخصیتونو د لېکونو لړۍ ته له نېږدې کتنه وشي، څرګندېږي چې احمد شاه هېڅ وخت او هېڅکله هندوستان ته د جهانګیری، نېواک، لوټ او تالا لپاره نه وو تللی، هند ته د

احمد شاه بابا د تگ بوازېنی موخه د هند د هغو مسلمانانو ژغورنه وه چې ورڅخه بې غوښتنه کړې وه، له بلې خوا هغه نه غوښتل د خپل ملي ځواک مرکز یعنی افغانستان شا ته پرېږدي او د نورو افغان شاهي کورنـېو (خلجیو، سوریانو، لودیانو او نورو) په شان په هند کې مستهلک او له منځه لاړ شي. او یا دغه خالص دیني خدمت او في سبیل الله جهاد په دنیوي ناپاکـېو او د ډهلي د شاهی په ضبط او د جهانگیرۍ په سولندتوب ککړ کړي، هغه لا مخکې کټ مټ همدغه چلند د افغانستان د نورو گاونډېو له حکامو سره په تکرار په بخارا، سندهـ، او بلوڅستان کې تر سره کړی وو.

احمد شاه تل د افغانستان طبیعي حدود په پام کې درلودل، که په لوېدېځ کې بې پنجاب او کشمیر تر خپلې ادارې لاندې راوستي لامل بې د خپل هېـواد د ساتنې لپاره وو. هغه پوهېده چې د هغه د سلطنت او ځواک سرچېنه د افغانستان خاوره او ددغه ټاټوبي پرگنې دي. له همدې کبله ده چې که د « پاني پت» د سوبې او د ډهلي د نـېولو لپاره بې د خپل قدرت مرکز او سلطنت شا ته غورځولای وای او د هند په پراخ هېـواد کې بې خپل انساني، فکري او ادارې ځواک استهلاک کړای وای، ښايي د هغه خپل ټاټوبی، افغانستان، د سلطنت له مرکزیت څخه بې برخې شوی وای او خپلې کورنۍ ته به بې هماغه برخلېک ور په برخې کړی وای چې نورو هندي شویو افغان کورنـېو ته مخکې ور په برخې شوی وو او په بشپړې توگې به له منځه تللې وای. نو ځکه د هغه سیاست دا وو چې گاونډي حکام تر خپل شهنشاهي بیرغ او د پلرنۍ وضعې تر سیوري لاندې وساتي او خپل ځان په یوه غاصب مقام کې ښکېل نه کړي او نه د بوه سولند او قهار جهانگیر په ځېرې کې راڅرگند شي.» [1]

باید ووایو چې احمد شاه بابا له خپل هېـواد او پلرني ټاټوبي سره دومره مـېنه درلودله چې د هېـواد وچ غرونه او شاړې ځمکې بې د نورو هېـوادونو له جنت سره نه برابرول. د همدې ادعا شاهد د دراني احمد شاه یو غزل دی چې وايي :

[1] - حبیبي ، تأریخ مختصرافغانستان ، ٢٦٩-٢٧١ پاڼې

د ډیلي تخت هېـرَومه چې را یاد کړم
زما د ښکلي پښتونـــخوا د غرو سرونه
که تمامه دنیا یــوخوا، ته بــل خوا ېې
زما خوښ دي ستــا خالي تش ډګرونه
احمدشاه به دغـه ستا قــدر هېـرنه کا
کــه ونـېــسي د تمــام جــهـان ملکــونه

عبدالحمید محتاط لـېـکي چې « احمد شاه به افغانانـو ته د معاصر افغانـستان د بنسټ اېښودونکي او یوه افسانوي اتـل په توګې پاتې شي، مګر احمد شاه د خپلو اهدافـو په پـرمخ بـیـولو کې له هر ډول ظلم او شکنجې څخه استـفاده وکړه. د هغه د سلطنت دوران - د یرغلونو او وینـو بهـولو تأریخ دی. پر هر ټاټوبي ېې چې ګام کښېښود هلته ېې د بومي وګړو کوپړۍ منارونه / کله منارونه (کله او چېرې؟) جوړ کړل. ښارونه ېې وران کړي او د نورو هېـوادونو تمدنونه ېې ړنګ کړي او ثروتونه ېې لوټلي دي[1]. محتاط زیاتوي : " له دې چې احمدشاه د افغاني قـبـیـلوي ټولـنې محصول وو، څرګنده ده چې د معاصر افغانستان په تأریخ کې ېې ښکاره ونډه ولوبوله. له همدې کبله ده چې د بابا په نامه ېې یادوي. له غیر افغاني اوسېـدونکو سره چار چلند ېې ډېـر بې رحمه وو او د غیر افغاني اوسېـدونکو له نظره هغه بې اندازې مستبد او بې رحمه وو[2]. "

په خواشینۍ باید ووایم چې په لوېدېځ او ختـېـځ کې ځمکوال یا فـیوډالي رژیمونـه یو شان خصلتونه لري. د ستر پـیتر او ناپیلیون په شان لویو فاتحانو، په امریکا، افریقا او آسیا کې انګلیس ښکېـلاکګرو ټولو د خپلو پراختیا غوښتنو او فتوحاتو په لړ کې او د خپل قلمرو د پراخولو لپاره وحشتناکو جنایاتو ته لاس اچولی دی. له همدې کبله ده چې د نړۍ د اوسنۍ جغرافیې په شکل بندۍ کې زور، تاوتریخوالي او وژنو ټاکونکي ونډه لوبولې ده. د نړۍ هېـڅ لوی او وُوړ هېـواد د عامه رائـیو پر بنسټ نه دی رامنځته شوی چې موږ دې هم پر

[1]-عبدالحمید محتاط ، تأریخ تحلیلی افغانستان پ . ۵۲۵
[2]-عبدالحمید محتاط ، تأریخ تحلیلی افغانستان پ . ۵۲۶

احمدشاه بابا دا نـېوکه وکړو چې ولې د خپلې واکمنۍ قلمرو ته بې په زور او لښکري یونونو شکل ورکړی دی.

ارواښاد غبار له نادر شاه افشار سره په پرتلې د احمد شاه بابا سیاسي لیاقت ستایي او وایې : « احمد شاه د سیاسي او پوځي لیاقت په ازمـېښت کې د خراساني نادر افشار په شان له ېوه ځانګړې تأریخي پړاو څخه بریالی ووت. خو د نادر افشار او احمد شاه تر منځ یو زغرد او روښانه توپیر دا وو چې د احمد شاه د دولت بنسټ د نادر ددولت له بنسټ څخه زښت ډېر پوخ او خلک ورڅخه ډېر خوښ ول. حال دا چې د نادر شاه افشار ددولت بنسټ د هغه له مړېني سره جوخت ونړېد او اتباع د هغه له ظلم او ناتاره ترهېدلې او خوابدي ول.» [1]

ډاکټر ګندا سینګهـ د احمد شاه بابا په هکله وایې : « د احمد شاه تر ټولو ستر کار دا وو چې افغانان بې د ېوه ملت تر کچې سره راټول او سمبال کړل او ېو خپلواک هېواد بې ورته په میراث پرېښود.» نوموړی زیاتوي : « احمد شاه هغه پاچا وو چې د افغان قدرت لمنه بې پراخه کړه، له هغوی څخه یې یو موټی ملت جوړ کړ، افغاني دودونو او عنعناتو ته بې وده او پراختیا ورکړه او د همدغه احساس په لرلو بې پر آزادو او خپلواکو قبائـیلو له برغل کولو څخه ډډه وکړه... احمد شاه په څېرې ښکلی، د عظمت او پرتم خاوند او جذاب شخصیت درلود، خوښ اروا او د ورین تندي خاوند وو، په ناسته ولاړه کې ساده مګر له درنښت او وقاره ډک وو، مذهب ته لـېواله، په ټولنو، غونډو، زدوکړو او پوهنې مین او روحاني وو... هڅه بې کوله چې په خپلې ژمنې پالیالي« وفا» وکړي، او د پالیالۍ روحیه وساتي، ښکار کولو ته لـېواله وو. خوراک بې هم ساده وو. هغه په زباد ورسوله چې پرګنې ورباندې ډاډ لري. هغه له اړتیا پرته خپله توره له تـېکه نه را ایستله، اکثره شورشیان به بې بخښل...د نورو مذهبونو او دینونو پر وړاندې بې نرمښت درلود، هندوانو او سیکهانو خپلې ټولې مذهبي آزادۍ درلودلې، مسیحي ارمنیانو ته بې په خپل ګاډ کې ځای

[1] ـ غبار، افغانستان درمسیرتأریخ، ۳۵۹ پ

ورکړ... سره له دې چې له مړېنې بې ځو سوه کاله تېرېږي مګر د ستر فاتح او لیډر یادونه لا تر اوسه د خپلواک او یو موټي افغانستان د ځوانو او زړو افغانانو او د شریفو او ویاړلو پر ګنو په زړونو کې هماغسې ژوندۍ پاتې ده. [1] »

احمد شاه بابا د افغانستان د خلکو له سوکالۍ، سر لوړۍ او استقلال پرته بله هېله نه درلودله، د ډېرو اوږدو ستونزمنو سفرونو او د ژوند او پت د بېلا بېلو خطرونو په ګاللو د یوه سربښندویه او زړور افغان مشر او بومیا « پیشوا» او د برخلېک ټاکونکو جګړو د ډګر د برمیال فاتح په توګې بې افغانانو ته ویاړونه وپنځول. هېڅکله بې خپل هېواد ته خیانت ونه کړ او هېڅکله بې خپل هېوادوال خوار او سپک ونه ګڼل. هېڅکله بې ځان له خپلو هېوادوالو لوړ او ډېر ونه شمېره. هېڅکله بې وخت په هوسایني او چړچو نه دی تېر کړی. هېڅکله بې له کوم باندیني ځواک څخه دستور نه دی تر لاسه نه کړی او هېڅکله بې پرَدی دستور د ملت پر تندي بې نه دی ټکوهلی. سره له دې چې احمد شاه له شاهانو تاج اخېست او تاج به بې ورکاوه خو هېڅکله بې په خپل سر تاج کښېنښود، برعکس د خپلو نورو هېوادوالو په شان به بې پګړۍ تړله او له هغوی سره په ګډه پر فرش شوې ځمکې کښېناسته او د هغوی د زړونو بړاس او خوږ ته به بې غوږ نېوه او د مظلومانو د کړېکو غږ ته به بې ځان رساوه. له خپلو هېوادوالو سره به بې د یوه زړه سواندي پلار په شان چلند کاوه او له همدې کبله ول چې خلکو د « بابا» په نامه یاداوه.

د همدغه درنښت له کبله دی چې الفنستن لېکي : « <u>په رښتیا هم که په آسیا کې هر هغه شاه چې د خپل ملت لیاره د درناوی وړتیا ولري نو له احمد شاه پرته به شاه نه وي.</u> [2] »

هېڅ انصاف لرونکی لېکوال او تأریخپوه به نه وي چې افغانستان دې د احمد شاه بابا ګرانبیه میراث ونه شمېري او د هغه استقلال او ملي واکمنی ته دې درناوی ونه لري. له دې کبله ده چې احمد شاه بابا ته باید درنښت وشي او د

---

[1] ـ ګنداسنګه ، هماغه اثر ، ۲۴، ۴۶،۳۴۶،۴۶۴ پاڼې

[2] ـ الفنستون،هماغه اثر، ۳۸۱ پ

هغه له مهمو سیاسي خدمتونو څخه باید منندوی اوسو، دا زموږ دنده ده چې د هېواد هر بچي ته د خپلو ملي او سترو مېړنیو شخصیتونو په اړوند د منښت او درنښت درسونه وښیو.

د احمد شاه بابا مړېنه :

د دراني احمد شاه پر پوزې باندې له ۱۷۶۴ ز کال وروسته د سرطان دانه څرګنده شوې وه، بابا، د د سرطان د دانې د وخامت له کبله په ۱۷۷۳ ز

په کندهار کې د دراني احمد شاه مقبره

په کندهار کې د میرویس نیکه مقبره

کال کې د اڅکزیو په سېمې کې د توبې غرونو ته چې دوبی بې تر کندهاره سوړ دی، لاړ. تپونه بې د هر ورځې په تېرېدلو بد ترېدل، او د ۱۷۷۳ ز کال د جون د مېاشتې په لومړېو کې بې د یو پېښخوس کالو په عمر له دې نړۍ څخه سترګې پټې کړې. جسد بې کندهار ته راوړل شو او د ځانګړې درنښت او منښت او د ناورین په څپو کې خاورو ته وسپارل شو.

د کندهار د پرګنو د وګړو په منځ کې د درانې احمد شاه آرامځای له زښت ډېر درنښته برخمن دی. تر دې چې که څوک د دښمن د غچ د وېرې له کبله هلته پناه یوسي او کښېنې نو ان دولت هم دغسې مجرم ته لاس نه وروړي. که کوم بوډا او زوړ سړی له ورځنیو چارو راضي نه وي هغه ته ښوه ځانګړې دعا ده چې وایي : غواړم پاتې ژوند د احمد شاه په آرامځي کې په دعا او عبادت تېر کړم.

لومړی فصل

(دنوزادی ژباړه)

دسدوزیانو په سلطنت کی د سردارپاینده خان د کورنی تاریخي رول

د حاجی جمال خان رول د درانی احمدشاه په دولت کی:

دیولسمی هجري پیړی په پای کي (د ۱۸میلادی پیړی پیل) دهلمند په زرغونه وادي د نادعلی په کلا کی یو اغیزمن شخصیت ژوند کاوه چي د حاجی جمال خان پنامه پیژندل شوی وو. ده د بارکزو دقوم مشري پرغاړه درلوده او د وخت په تیریدو سره د (حاجي جمال نیکه) پنامه مشهور سو چی خورا زیات درناوی ورته کیدی. دقومی مشر په توګه دده شهرت دهغه مهال د هیواد د ملی قاید اومشر میرویس خان هوتکي د واکمنی دوخت سره سمون خوري . دحاجی جمال خان پلار حاجی یوسف خان (توپچی باشی) وو چی ځان یی د (محمد نیکه) د اولادی ځخه ګاڼه .محمد نیکه د (محمدزیانو) دقوم لوی نیکه کیږي اوقبر یی د کندهار په ارغستان کی دی[1].

مرحوم پوهاند حبیبی لیکی : محمدزیان د بارکزو قوم یوښاخ دی چي د محمد نیکه ځخه ریښه اخلي . دغه محمد نیکه د ابدالی قبیلی مشر ملک سدو

[1] - معصوم هوتک، کندهاری وړونه ۳ مخ

سره په یوه وخت کي ژوند کاوه .ملک سدو د کندهار په ارغستان کي د زرم هجری کال (۱۵۹۱م) په شاوخوا کي اوسیدی . محمد د عمر زوی د دارو اوبارک په قبیله پوري اړه درلوده چي دځربن پښتنو د قبیلی ځخه یوښاخ دی . دمحمد نیکه اولادونو په کندهار کي د بارکزی قوم مشری پرغاړه درلوده .ددوی مرکز د هلمند پرځنډو د ګرشک جنوب خواته دبارکزو د ناوی په نوم یادیږي چي د (ادی کلا) پنامه ځای د دی کورنی پخوانی ټاټوبی وو. [1]

دحاجی جمالخان بارګزی داستوګنی ځای او کلا دګرشک په نادعلی کی بلل سوی ده. د نادعلی کلی دبارګزو دناوی په سرکی واقع دی. دهیلمندپه ناوه کی د"لوادی کلا" دخپل وخت دسرنوشت ساز سیاسی تصمیمونو مرکزوو او دهیواد مقدرات په همدغه کلا کی تاکل کیدل.

"لویه ادی"دسردار پاینده خان میرمن او دمشهور وزیر فتح خان مور او « دبارګزی کلان خان لوروه.[2]» په دغه کلا کی دلوی اختر دکیچړی پخول تر ډیره وخته پوری د محمدزیوپه کورنیو کی یو دود وو.ارواښاد بینوا لیکی :"دمحمدزیو په کورو کښی چه هرحای وی، دلوی اختر په ورځ ضرور او هرو مرو کیچړی خوری. د دی کیچړی په فلسفه خینی خبر نه دی او تقلیدی روان دی، او خینی ئی داسی بیان کوی، وائی: دوزیرفتح خان تر مرګ وروسته«لویی ادی» خپل نور زامن دلوی اختر په ورځ راټول کړه او کچیړی ئی پوځ کړیئ و، چی ترهمدی کیچړی خورلو وروسته دوزیرفتح خان دانتقام اخیستلو په عزم ټول ملا ویتړي او لویه ادی دپښتنوالی مراسم«ډبره ایښوول» پرځای کوی، خو له دی ځایه ځخه دمحمدزو دکورنی دسلالی تشکیل جوړیږی... [3]»

حاجی جمالخان د نادرافشار (۱۷۴۷-۱۷۳۶م) او ابدالی احمدشاه (۱۷۷۲-۱۷۲۲م) دواکمنی پر مهال یو متنفذ اوپیژندل سوی شخصیت وو. ده

---

[1]- حبیبی، دافغانستان معاصر تاریخ۲۷۹مخ

[2]-عبدالرؤوف بینوا:پشتنی میرمنی،۱۳۷ مخ

[3]-معصوم هوتک،دناوی دانشور،دکندهارمنور،دزنګاوات مخور،د علامه رشاد خپرندویه تولنه،چاپ ۱۳۹۱/۲۰۱۲ش،ص۱۱

دسدوزی دولت په بنسټ ایښودلوکی د پام وړمرسته کړیده .

د نادر شاه افشار د لښکرې یونونو په تأریخ کې راغلي کله چې نادر د کندهار د نیولو په تکل د سیستان له لارې ګرشک ته ورسېد، د خپل لښکر یوه قطعه یې د زمینداور او بله یې د بُست او اړوندو سیمو د نیولو لپاره ولیږله او په خپله له هلمنده په تیرېدلو د کندهار پر لور پر مخ لاړ. د نادر سپاهیان د هلمند د سیند د غاړو له نیولو ، د ولجو او د ډېرو خوراکي توکو له راټولولو وروسته بېرته له نادر سره یو ځای سول. داسي ښکاري چې حاجي جمالخان بارکزی هم د نورو قومي مشرانو په شان یرغلګرو لښکرو ته د اطاعت له کولو وروسته د نادر په رکاب کې د چوپړ لپاره چمتو شوی او د خپلې قبیلې له کسانو سره یو ځای د نادر د سوبو په ډلې کې یو ځای او د هغه د مړینې تر شیبې پورې ورسره ملګری وو.

دسراج التواریخ د لیکونکی دنظرسرسم حاجی جمال خان دهغو ځوارلسو تنوپیژندل سووکسانوله ډلی څخه دی چې دنادر افشار په واکمنی کې یی د سرداری رتبه درلوده او لمړی کس دی چی ابدالی احمدخان یی د باچا په توګه ومنی او هغه ته یی بیعت ورکړ. په جرګه نورو کسانو هم دده پر پله قدم کښیښود او احمدشاه د هیواد د ټولواک وګڼل شو. درانی احمدشاه هم دده دخدمتونوله کبله ده ته د سرداری لقب ورکړ. مګر داچې دبیت الله شریفي طواف یی کړی وو نو حاجی جمال یی باله او د سردار په نامه نه یادیده .فیض محمد کاتب په سراج التواریخ کې د حاجی جمال خان د نصب شجره داسي یادوي: جمال خان د یوسفخان زوی د یاروخان زوی د محمد زوی (د محمدزی قوم له ده ریښه اخلی) دعمر زوی دحضرخان زوی د اسماعیل خان زوی د داوود خان زوی د سفیل خان زوی د نورالدین زوی دبارک زوی . د همدغه کتاب له مخي بارک ،پوپل او الکو د زیرک زامن دی. او زیرک بیا د ترین زوی او د ابدال لمسی دی چې د ابدالیانو ریښه ورڅخه راغلی ده . دټولواک په توګه د ابدالی احمدشاه د ټاکلو پر وخت دکندهار شیر سرخ په لویه جرګه د حاجی جمال خان د رول او اغیزی یادونه نورو تاریخپوهانواو لیکوالانو هم کړیده او ویلی یی دی چې دده مرستي ټاکونکی اغیزه درلوده .دده په هوکی سره روحانی پیر صابر

شاه داحمدشاه په سره د غنمو وړی کښیښود چې د شاهی تاج نښه وګڼل شوه اوپه جرګه کی ټولو ناستوکسانو ورته مبارکی وویله .

دښاغلی پوپلزی په قول د شیر سرخ په جرګه کي دغو کسانو ګډون درلود : سردار عبدالله خان وکیل الدوله ، بګي خان بامیزی (په شاولیخان مشهور وو) ،سردار جهان خان ،نورمحمد خان علیزی په (میر افغان مشهور وو) عبدالغنی خان الکوزی ، شاه پسند خان اسحاقزی، سردار مرادخان پوپلزی، قلندرخان پوپلزی ،محبت خان پوپلزی ، موسی خان اسحاقزی، میرهزارخان الکوزی او نور[1].

هېښنده ده چې ولې ښاغلي پوپلزي ددغو سردارانو په ډلې کې د حاجي جمالخان بارکزي نوم نه دی یاد کړی حال دا چې ټولو تأریخي سرچینو د شیر سرخ په جرګې کې د حاجي جمالخان له حضور، د هغه له وندې او له احمد شاه درانې د هغه له ملاتړه یادونه کړې ده.

فرانسوي جنرال، فریه، چې په ۱۸۴۶ ز کال کې بې له کندهاره لېدنه کړې او تر پوې مودې پورې د سردار کهندلخان مېلمه وو لېکي : د هغو افغان سردارانو شمېر چې د نادر په لښکر کې بې چوپړ کړی وو لس تنه ول. د همدې ډلې په جوړښت کې احمد خان سدوزی او حاجي جمالخان بارکزی او د سدو یو تن ملګری وو او د ډلې مخور او اغېزمن کسان ول.

د نادر له مړېنې او کندهار ته د افغان قطعې له راستنېدو وروسته هغوی ځو ورځې د خپلو هغو کورنېو او ټولنېزو سکالو د وراشي پر سر تېروي چې د ډېر اوږد وخت لپاره ورځخه لېرې پاتې ول، او اغتشاشي روحیه بې کرارېږي؛ خو په ډېر لنډ وخت کې د خپل رئیس پر وړاندې د ناخوښۍ له کبله ښورښ کوي او نور محمد خان [علیزی] بې واکه کوي[2]. د نورمحمد خان له ګوښه کولو وروسته د ابدالي او غلجیو قبائیلو لوی او بنسټیز مشران د سره شیخ « یا شیر سرخ» په مزار کې سره راټولېږي او ددې لپاره غونډه کوي چې

---

[1]- تیمورشاه درانی ۱۳۳۳ ش کال ۱۱۲-۱۱۱مخونه

[2] - مګر دغه ادعا زمونږ په نور وملی تاریخونوکی نه لیدل کیږی ، معلومه نده چی فریه ، دامالومات د کومه کړی ده؟

له خپله منځه یو تن د داسې یوه رئیس په توګې غوره کړې چې ټول هغه ته مطیع وي او په ټولو پوځي عملیاتو او اداري چارو کې ور سره مرسته وکړي، ځکه ددغه کار له کولو پرته به د استقلال د ساتنې چانس ناشوی وي. دغه جوړجاړی او همغږي له ځنډ او خنډ او د ډېرو لویو ستونزو له ګاللو پرته، په دومره آسانۍ نه دی تر لاسه شوی؛ د قبائیلو د مشرانو تر منځ د جوړجاړي او همغږي رامنځته کول ډېر ستونزمن کار دی. هرې قبیلې غونډې ته د تاج او تخت د نیولو ادعا وړاندې کوله. احمد خان سدوزي چې کورنۍ یې په هرات کې استوګنه درلودله، د غونډې په اتو لانجمنو ناستو کې ګډون درلود او پرته له دې چې څه ووایي ټولو ادعاګانو ته یې په ځیر غوږ نیولی وو. د سره شیخ (شیخ سرخ) په مزار کې یو درویش د زیارت متولي (مواجر) وو چې لېد لوري او نظر ته یې تل په درندې سترګې کتل کېدل، درویش د احمد خان دغه محتاطانه چلند تر سترګو لاندې نیولی وو، په پای کې له اته ورځېنیو لانجمنو او تکراري وراشو وروسته د درویش د صبر کاسه نسکورېږي او سردارانو ته د مخ په اړولو وایي : « ولې دومره ډېرې اوږدې خبرې؟ خدایتعالی احمد خان دومره ستر پیدا کړی چې له تاسو ټولو زښت ډېر ستر دی؛ هغه د افغان کورنیو په منځ کې په نجیب ترېنې کورنۍ پورې اړه لري. خپل خدای په پام کې ولرئ، که تاسو هغه له پامه وغورځوئ، نو د خدای په قهر به ککړ سئ.» درویش دغه خبرې په زښت جدي لحن وویلې او وروسته یې د غنمو یو وَړی د ورځېرمې سېمې له پټې څخه وشکاوه او د احمد خان پر سر یې کښېښود او وېې ویل : « دا ستاسو تاج دی!»

حاجي جمالخان چې په دې غونډې کې تر ټولو ځواکمن سردار وو او ظاهراً د غونډو د ګډونوالو ډېرې رائیې د هغه پر لور وې، ناڅاپه د احمد خان په پلوۍ له خپلې ادعا څخه تېرېږي او په خپل قانع کوونکي فصاحت د احمد خان د غوره کېدنې ملاتړ کوي، دا هغه چلند وو چې حاجي جمالخان ته یې د عمومو افغانانو په زړونو کې د منښت او درنښت دریځ ورپه برخه کړ. نورو سردارانو هم د حاجي جمالخان پر پله باندې پل کښېښود، ځکه پوهېدل چې احمد خان د ټولو سردارانو په منځ کې تر ټولو په خوله چوپ سړی دی، ددې

ترخنگ ، احمدخان هوښیار ترېنه سړی وو چې د ځان لپاره بې هېڅ ادعا نه درلودله او تر ټولو مهمه خبره دا چې دریمگړي سړي د احمد خان لپاره وړاندېز کړی وو. همدا لامل دی چې احمدخان ته د نورو ټولو په پرتلې د معتدل ترېنه، بې پَرې ترېنه او وَرَند ترېنه سړي په سترگې کتل کېدل. احمد خان په ۱۷۴۷ ز کال کې (چې د ۱۱۶۰ قمري کال د رجب د مېاشتې یا د ۱۷۴۷ ز کال د اکتوبر له مېاشتې سره سمون خوري) د کندهار په یوه جومات کې د شاه د نامه له تر لاسه کولو وروسته تاج پر سر ږدي او د خوښېو لویه غونډه جوړېږي. د احمد خان د تاج اېښودلو غونډه زښته ډېره ساده وه: یو ډېر ستر ملا د نوي شاه پر سر د غنمو څو داني د ډالۍ په توگې ږدي او د غونډې گډونوالو ته وايي چې احمد شاه خدای او پرگنو غوره کړی دی. د شاهي ځواک لېږد دا ډول نښه ییز (نمادین) دود لا تر اوسه د افغان قبائیلو په منځ کې هغه مهال پلی کېږي (کله چې یو څوک د خپل رئیس په توگې ټاکي)؛ ددغه دود مانا او مفهوم دا دی کله چې یو څوک د ځواک د امانتوال په توگې غوره کېږي نو د هغه له اقداماتو څخه سوکالي او برکتونه رامنځته کېږي.» [1]

داحمدشاه تر واکمن کیدو وروسته حاجی جمال خان د هغه په دربار د ډېر مهم او صلاحیت لرونکی مشاور (سلاکار) دنده درلوده چې احمدشاه هم په ټولو چاروکی دده سره سلا مشوری کولی . ده هم تر ۱۷۶۵م پوري د احمدشاه په ټولو لښکرکښیو کې دخپل قومی لښکروسره ونډه اخیستی اود پام وړ خدمتونه یی کړیدی. حاجی جمالخان په ۱۷۷۰م کال پخپل طبعی مرگ په کندهار کی وفات شوی دی.

الفنستون یو وتلی انگریزی افغانستان پیژندونکی دی .دی(دکابل د سلطانیت بیان) پنامه کتاب کې چې په ۱۸۱۵ م کی یی چاپ کړیدی په افغانستان کی دقومونو د توضیح شرح کی د حاجی جمال خان دقومی قوت په اړوند لیکي : « بارگزیان د دراني قومونو یو مهم قوم دی چې شمیر یی تر

[1] ـ فریه، تأریخ افغانها، ژباړه : سهیل سبزواري، دویم څپرکی،د آریائی ویب سایت (آرشیف تاریخي)

پوپلزیانو خورا ډیر دی .دوی د کندهار په جنوب او جنوب ختیځ کی پاشل سویدی. ډیر یی په ارغسان او د هلمند په ناوه کی میشت دی. داچي ددغو سیمی ځمکی ډیر حاصل ورکوي نو په کرهنه بوخت ، د رودونو او کاریزونو د اوبو په لګولو سره یی دښتونه او صحراګانی هم زرغونی کړیدی. بیا یی هم د دوی ډیره برخه یی کوچیان دی او مالداری لري. د پښتني قبیلو تر منځ ، دوی ډیر جنګیالی او زړور دی . دا ګړی وزیر فتح خان ددی قوم مشرتوب پرغاړه لري . لدی نه پرته په هیواد کي د دولتي مامورانو او لوی چارواکو ډیری ددغه قوم څخه دی . دوی خپلی ښیګڼی په وفاداری ، اتحاد او شجاعت کي ویني . د بارګزیانو شمیر تر دیرش زره کورنیو لږ ندی» [1].

فیض محمد کاتب د(نژاد نامه افغان) پنامه پخپل یوبل کتاب کی لیکي : « دبارکزی قوم ۴۳۷۵ کورنی د کندهار په جنوبی سیمه ارغسان کی ، د هلمند پر څنډو او خشک میدان(میوند) کی میشت دی . ډیری یی ددوی څخه په کرهنه بوخت دی اویو شمیر هم په دښتونو کی په تکلیف او مشقت سره مالداری کوي او د خپل ژوند احتیاج (اړتیاوی) ورباندی پوره کوي . امیر دوست محمد خان له دغه قومه راوتلی او تر امان الله خان پوري دده د اولادو څخه ۷ نفره لکه : امیر شیرعلی خان ، امیر محمد افضل خان، امیر محمد اعظم خان ، امیر عبدالرحمان خان ، امیر حبیب الله خان او امیر امان الله خان د افغانستان ټولوا کان تیر سویدی . د سقاو د زوی حبیب الله (بچه سقاو) د انقلاب په پای کي د هیواد واکمني د محمد نادرخان په لاس ورغله. محمد نادر خان د امیر دوست محمد خان د ورور سردار سلطان محمد خان د اولادی څخه دی » . د ۱۹۳۳م کال څخه بیا د (۱۹۷۸ م) کال تراپریل پوری د محمدزیو کورنی چي د بارکزی قوم یو ښاخ دی د افغانستان واکمني یی پرغاړه درلوده .

دالفنستون په عقیده د اڅکزیو قوم هم د بارګزیو یو ښاخ دی او احمدشاه درانی پدی خاطر چی د بارګزو قومی زوز کم کړی ، اڅکزی یی ځانته جدا قوم وګاڼه او په لښکرو کی یی ځانته جلا ونډه ورکړه .دا قوم چی دا اوس هم ځانونه

[1] ـ الفنستن، د کاکر ترجمه،ج۲، ص۸۷، دفکرت ترجمه، افغانان، ۳۵۶ـ ۳۵۸مخونه

د بارګزیو تربوران بولي د کندهار په جنوب د خواجه عمران د غرونو په لمنو کي د سپین بولدک او کویټه په سیموکی میشت دی . دخواجه عمران د غرونو د زنځیر په جنوب د مرغی په مقابله خواکی د(توبه)پنامه پراخه سیمه پرته ده چي لودیز یی په اڅکزیو پوری اړه لري . په ختیز کي یی تر (ږوب) پوری غزیدلی سیمه دکاکړو ده . دمرغی په شمال کی ارغسان پروت دی.د ارغسان نوم هم په همدغه نامه د رود څخه اخیست سویدی .الفنستون زیاتوی : ارغسان یوه نسبتاً حاصل خیزه دره ده چي د ګز د ونو ډکو غرونو ترمنځ پرته ده .ځیني برخی یی کرهنیزی دی چی هلته څو قعله وی د بازکزیو په خانانو پوری اړه لري . مګر اکثره اوسیدونکی دلته مالداران او چوپانان دی. دغه غرونه چی ډیر لوړ ندی په ختیځه برخه کی یی همدارنګه ابدالی درانیان میشت دی . د ارغسان رود لوړی برخي دغه سیمی خړوبوي. دلته د رمو دپاره ښه ځرځایونه لري. مګر کرهنیزی مځکی یی لږ دي. [1] فیض محمد کاتب د اڅکزو کورنیو شمیر ۷۵۰۰ کورنی ښودلی دی.[2]

جنرال فریه، چي د امیر دوست محمد خان د سلطنت په دوهم ځل په ۱۸۴۶-۱۸۴۵ م په کندهار ،هلمند او هرات کي ګرځیدلی دی وایی: دبارګزیانو یوشمیر د کندهاره تر هرات پوری پاشل شوی او د بارکزیانو ټول شمیر د ۴۵-۵۰ زرو کورنیو پوری رسیږي . یوازی محمد زیان ۵-۴ زروکورنی دی[3].

مرحوم علامه حبیبی یادونه کوي چي د بارګزیانو ډیره برخه د پخوا زمانو راهیسی بیا تر اوسه پوري دکندهاریه ارغسان او معروف کی ، د هلمند په ګرشک او دلښکرګاه په جنوب لویدیز د بارګزیو په ناوه کي په وړو او یو بل ته نژدی پرتو کلیو کی اوسیږي. یوه د ډیرو وګړو لرونکی او شتمنه ولسوالی په هلمند کی د بارګزیو د ناوی په نامه یادیږي چي د لښکرګا او بست قلعه څخه نیولی د هلمند رود د ښی غاړه څخه پیل تر ګرمسیر تر هزار جفت اودرویشانو پوري غځیږي . لدی نه پرته په فراه ، نیمروز ،سیستان ،بلوچستان ، پیښور،

---

[1] ـ الفنستن، دکاکرژباره،ج۲، ص۸۷، فکرت، افغانان، ۳۵۶ـ ۳۵۸مخونه
[2] ـ فیض محمدکاتب،نژاد نامه افغان، ۵۷مخ
[3] ـالایس پیریس،عروج بارکزایی ،۴مخ

جلال اباد ،ارزګان (ترینکوټ) هرات او نورو ولایتونو کی هم بارګزیان پاشل سویدی. ښایی چی تولیز (مجموعی) شمیر یی د ۲۰۰ زره کورنیو په شاوخوا کی وی.

لکه څنګه چی حاجی جمالخان د احمدشاهی دولت په ټینګښت او پراختیا کی د هیڅ ډول کوښښ څخه ځان ندی سپمولی ،همدارنګه احمدشاه بابا هم دده پوره درناوی کړی، دسیاسی پرمختیاووڅخه به یی خبراوه او دده د امکاناتو څخه به یی ګټه اختستله. ده نسبتا اوږد عمر کړی چی په سراج التواریخ کی د مړیني کال۱۱۸٤هجری (۱۷۷۰م) ښودل سوی او وایی چی په ۸۶ کلنی وفات شو چي د کندهار ښار په جنوب د ذاکر په کلی کی ښخ دی . که چیري دده د مړینی کال رښتیا هم ۱۱۴۸ وی او په ۸۶ کلنی وفات شویوی ،نو باید په ۱۰۹۸م کی زیږیدلی وی(۱۶۸۷م) . مګر ښاغلی صدیق رهپو طرزی پخپله یوه لیګنه کی دده د زیږیدنی کال (۱۷۱۹م) او د مړنی کال یی (۱۷۷۰م) ښودلی چي دده د یادونی له مخي حاجی جمالخان تر هغه څه چي فیض محمد کاتب ښودلی ،۳۳ کاله لږ عمر کړیدی.

صدیق رهپو طرزی وایی دحاجی جمالخان مور د غلجی قبیلی څخه وه او د احمدشاه بابا د واکمنی پر مهال ده د (توپچی باشی) دنده درلوده .خو ډیری نوري سرچیینی لکه ان (احمدشاهی تاریخ) دده دغه دنده یاده کړی نده. ښایی د صدیق رهپوطرزی موخه د جمال خان پلار وي چي علامه حبیبی صاحب د (توپچی باشی) پنامه یاد کړیدی. حاجی جمال خان چی ځان یی تر دی دندی لوړګانه ، فکر نه کیږي چی داسي دنده به یی ترسره کړی وی. ظفرکاکاخیل په خپل کتاب (پښتانه د تاریخ په رڼا کی) راوړی دی : «داحمدخان د تآکل کیدو پر مهال داسي پریکړه وشوه چی شاهی د سدوزیو په کورنی او صدارت به یی د بارګزو په کورنی پوری اړه لري[1]» مګر داحمدشاه د دولت په اداره کی د داسي پریکړی څرک نه تر سترګوکیږي . که داسي پریکړه مو جوړه وای بیا پخپله احمدشاه بابا نشوه کولای دواړي دندی پخپله مخته بوزی.

حاجی جمال خان،دوی میرمني درلوده چي یوه یی غلجی او بله یی

[1] -ظفرکاکاخیل،پشتانه د تاریخ په رناکی ، طبع ۱۹۶۵، ص ۸۵۷

بارگزی وه . د دواړو میرمنو څخه یی څلور زامن او یوه لور زیږیدلی ده . لور یی تیمورشاه ته واده شوه چې شاه محمود د هغی څخه زیږیدلی دی. زامن یی هارون خان ، رحیمداد خان ، پاینده خان او بهادرخان وو[1].

فیض محمد کاتب بیا دده د دوولومړیو زامنو نومونه نه یادوی او پرځای یی دوه نور نومونه اخلی لکه عبدالحبیب خان او حاجی درویش خان. دی زیاتوی چی حاجی عبدالحبیب خان ډیر سخي سړی وو او دعرفان د طریقت مینه وال وو [2].حاجی درویش خان دده سکنی ورور کیدی.

دسردار پاینده خان رول دسدوزی په دولت کی

سردار پاینده خان(۱۷۵۸ - ۱۷۹۹م)

[1] - د پاینده محمد خان د اقتدار پر مهال د ده ورور هارون خان د گرشک حاکم وو. دی د دری ژبی شاعر وو خو اوږد عمر یی ونکړ . دده څخه دوه زامن پاته شوی لکه شهنوازخان او امیرالدین خان . بهادرخان بیا یو صوفی ډوله سړی وو .د دنیایی کارو سره یی مینه نه درلوده ، تل یی د خپل رب عبادت کاوه. (پیرس، ص۲۱،ح ۳)

[2] - فیض محمدکاتب، سراج التواریخ،ج۲، ص ۱۹۷

پاینده محمد د حاجی جمالخان کشر زوی او د هغه د وفات پر مهال اوه کلن هلک وو . د خپل مشر ورور رحیمدادخان تر وزر لاندی لوی شو .کله چی ۱۶ کلن شو ، تیمورشاه دده د مشر ورور پر ځای د قوم مشر په توګه وټاکی او په دربار کی یی د پام وړ ځای ورکړ. رحیمداد خان د تیمورشاه په دربار کي د خپل قوم د سردار ځای درلود ، خو ددغه مقام وړتیا یی نه لرله . د نورو وړونو په خلاف دی یو ډیر متکبر او مغروره سړی وو . دی د سخاوت او میلمه پالنی سره هیڅ جوړ نه وو او غوړیدلی دسترخوان یی چا ونه لیدی .ښکاره ده چی افغانان دداسي ممسک سړی پرشاوخوا، نه راټولیږي. کرار کرار خلګو تری نفرت وکړ او د شکایت ږغونه یی پورته شول .برسیره پردی چي پخپله یی دستر خان نه وو غوړولی ، د نورو قومی مشرانو میلمستیاؤ ته هم نه ورتلی ، پدی خاطر یی قوم د اطاعت نه لاس واخیست او دده کسانو ته یی د مالیی ورکولو څخه ډډه کوله[1] .

داسی هم ویل کیده ، پدی خاطر چی رحیمداد خان د تیمورشاه همزولی وو او دواړو یوځای دماشومتوب لوبی کړی وو ، ځکه یی نو په دربار کي تشریفاتي دود او نظم په پام کی نه نیوی او تل یی د تیمورشاه او امرو ته په سپکه کتل .له دی کبله تیمورشاه د شاهي دفتر له چارو څخه لیری کړ(۱۷۷۴)، او د جلال اباد د بهسود سیمی ده ته د «تیول»(جاګیر) ه ډول ورکړ. پدی ډول یی د مرکز او دربار څخه دده لاس لنډ کړ[2]. د رحیمداد خان تر ګوښه کولو وروسته د ده ورورپاینده محمد خان دبارګزو په مشری وټاکل سو چي د ځینو روایتو له مخي ۱۶کله زلمی وو . سردار پاینده محمد خان هوښیار او زکی سړی وو ، د ټولو سره یی نیک سلوک کاوه او قوم پر راټول سو. د خپلو صادقانه خدمتونو له مخي تیمورشاه د«سرفرازخان» لقب ورکړ.

---

[1] - موهن لال، زندګی امیر دوست محمد خان د داکتره هاشمیان ژباره ، ص۶۰، پیرس،٦ مخ

[2] -عزیزالدین وکیلی پوپلزی ،تیمورشاه درانی جلد ۲، ۶۴۶مخ، دموهنلال په قول:د رحیمداد خان ترمرګ ووسته اته زامن ورڅخه پاته شول: عبدالخان ، عبدالحمید، عبدالکبیر ، عبدالسلام ، عبدالحکیم ، عبدالله ، عبدالواحد خان (موهن لال جلد ۱، ۶۰مخ)

لومړی کار چې د تیمورشاه پام یی د پاینده محمد خان په لور واړاوه ،هغه په کندهار کی د درانیانو د ښورښ ارامول وه چی د تیمورشاه په وړاندی یی کړی وو . دا ښورښ د احمدشاه درانی د کاکا عبدالخالق خان په مشری د کندهار څخه د کابل په لور ترسره شوی وو . پاینده محمد خان وکړای شو د ښورښ کونکو له ډلی نه مهراب خان او دلاورخان اسحاقزی (ساکزی)راجلا او د تیمورشاه په پلوی یی ودروي . پدی ډول د عبدالخالق قواؤ ماته وخوړه او دی پخپله ونیول شو او وروسته د تیمورشاه په امر ړوند کړل شو[1] . تیمورشاه ددی بری په وړاندی ، پاینده محمد خان ته د«سرفرازخان» او دلاورخان اسحاقزی د «مددخان» لقب ورکړ او قاضی فیض الله خان ته یی د وزارت رتبه منظوره کړه. لدی نه وروسته سرفراز خان او مدد خان د کشمیر د یاغی شوی والی د ټکولو د پاره ولیږول شول . پاینده محمد خان په دومره میړاني وجنګیدی چی ډیر ژر یی یاغی والی آزاد خان مغلوب کړ .کله چی دوی ددی بریالی ماموریت څخه کابل ته راغلل ، مدد خان تیمورشاه ته د پاینده خان د میړاني او زړورتوب کیسی وکړي ،ځکه نو تیمورشاه هغه په بلوچستان کی د شال او کویټی د مالیاتو و ټولولو ته توظیف کړ. ده هلته د خلګو سره دومره ښه سلوک وکړ چی هغو یی ټول د دولت څخه خوشحاله کړل، ډیر ژر دده د لیاقت او استعداد کیسی د هیواد تر ګوټ ګوټه پوري ورسیدی او تیمورشاه باندی دومره ګران شو چي د غلجی قبیلی مشری او اداره هم ده ته ور وسپارله او اجازه یی ورکړه تر څو د شاه تخت ته نژدی ځانته ځای وټاکي.[2]

کله چي د تیمورشاه زوی شهزاده عباس د ارسلان خان مومند په لمسون پیښورکي د خپل پلار په وړاندی بغاوت پیل کړ، پاینده محمد خان د یوه لښکر سره د هغه و مقابلی ته ولیږول شو . د کابل مست رود دواړو خواو تر منځ باداسکی وهلی او پاینده محمد خان، ځان ورواچاوه او عسکرویی هم د هغه په پیروي داکار وکړ .له نیکه مرغه بیله تلفاتو تر رود پوري ووتل ،

---

[1] - الفنستون، دکابل سلطنت بیان ،ج۲، ۲۷۱- ۲۷۲مخ

[2] - موهن لال، زندگی امیردوست محمدخان،ددکتورهاشمیان ژباره،،ج۱ ،۶۲مخ، پیرس، عروج بارکزائی، ۸مخ

همدستی یی ځان و لالپورته ورساوه .هلته ارسلاخان د مقابلی توان په ځان کی ونه لیدی او په تیښته بریالی شو .ارسلاخان ددی پیښي وروسته د پیښور په شاوخوا غرونو کی سرګردانه او پاینده محمد خان کابل ته راستون شو.

لدی نه لږ موده وروسته د ازبکانو دښورښ له کبله د هیواد امنیت د خطر سره مخامخ شو. ددی ښورښ اوازه پوره جدی او ډارونکی وګڼل شوه چي تیمورشاه خپل جرئت دلاسه ورکړ او نیت یی وکړ کابل پریږدی او هرات ته ولاړ شي ، مګر پاینده محمد خان دی لدی ډارن کارنه منع کړ.هغه په کابل کی پاته شو او پاینده محمد خان د یو لښکر په مشری د بلخ په لور وخوځیدی . بلخ ته په رارسیدو سره بیله دی چي له توری کار واخلي د ازبکي مشرانو سره خبروته کښیناست او ټولي ناخوالی یی د سوله ایزی لاری حل کړي ، وروسته کابل ورغی او د شاه سره یوځای پیښورته ولاړي. پیښورته د تیمورشاه په رسیدوسره شهزاده عباس پرځان وډاریدی، د پلار په پښو کی ولویدی او بخښنه یی وغوښته. ارسلان خان مومند هم دشاه څخه د بخښنی غوښتلو په خاطر پیښورته راغی ، مګر په سبایی سر پریکړی بدن وخلګوته وروښودل سو او وروسته تیمورشاه د خپل زوی عباس سره کابل ته راوګرځیدی.[1]

څه موده وروسته یووار بیا تیمورشاه ته خبر راورسیدی چي د بخارا پادشاه شاه مراد په تحریک ازبکانو ښورښ پیل کړیدی. شاه مراد دڅه وخت راهیسي په شمال کی د درانیانو پر خاوره تیری کاوه .هغه وخت چي تیمورشاه وبهاولپورته په جنګ تللی وو، دشاه مراد تیری دومره حد ته ورسیدی چي تیمورشاه مجبورسو دخپلو شمالی سیمودساتنی په موخه پریکنده تصمیم ونیسي، ځکه چي شاه مراد لدی نه مخکی پر مرو باندی برید کړی وو او د هغه ځای شعیه وګړی یی په زوره مجبوره کړی وه چي شعیه مذهب پریږدي او سني مذهب ته را واوړي او که چیری داکار ونه کړي نو سرونه به یی غوڅ کړي. داهغه ته ورته یو کار وو چی صفوی شاه اسماعیل دخپل واک پر مهال د

[1] - موهن لال، همغه اثر، ج۱ ص ۶۴،الفنستون، همغه اثر،ج۲، ص ۲۷۷، تیمورشاه درانی،ج۲، ۶۳۷مخ

۱۵۰۲م کال وروسته د ایران د سني مذهبه وګړو اودهغو په ډله کی د مروی د سني مسلمانانو په هکله کړی وو.

د۱۷۸۹م کال په پسرلی کي تیمورشاه دیوه لښکر سره چي الفنستون یی شمیر سل زره او غبار ۳۰زرو په شا وخوا کي ښودلی ، دکابل څخه دبلخ په لور روان شو . شاه څه موده په کندز کي پاته شو او وروسته د آقچي پرخوا چي ازبکانو لاندی کړیوه وځوځیدی . شاه مراد هم دآموتر رود راتیر سو او کلفت ته راغی. ده خپل ورور عمر قوش بیګي دیوه واړه پوځ سره اقچی ته ولیږه . الله وردی ته یی دنده وسپارل چي پر تیمورشاه باندی د خوراکي موادو د رسولو لاره بنده کړي ، مګر د تیمورشاه پوځ چي سردار پاینده محمد خان یی محوری ټکی وو ، هر ځای چي به د دښمن سره مخامخ شو هغه به یی درې وړی کړ. شاه مراد ډار ونیوی او یو شمیر ملایان او روحانیون د قران شریف سره تیمورشاه ته د بخښنی په خاطر ولیږل او پدی بهانه چي د مسلمانانو وینی توی نشي د سولی وړاندیز یی وکړ، پدی خبرو کی د آمـــو رود د پخوا په شان د افغانستان او بخارا تر منځ سرحد پاته شو او تیمورشاه کابل ته راوګرځیدی.[1]

دموهن لال په قول پر تیمورشاه باندی پاینده محمد خان دخپل ځان په ډول ګران وو. داسي ورځ به نه وه چي په انعام به یی نه ستایه . تیمورشاه په ۱۸۳۹م کال د می په شلمه د نړی نه سترګي پټی او په کابل کی خاوروته وسپارل سو.[2]

رښتیا خبره داده چي دبارګزیانو اقتدار دتیمورشاه په وخت په کابل کی ریښی وځغلولی او د سلطنت ترلاسه کولو پوری وغځیدلی. پاینده محمد خان به هیڅکله هم دا فکرنه وه کړي چي دده تر ټولوکشر زوی دوست محمد به یو وخت د کابل پر تخت ناست وي او د برتانیی سفیر به یی دربارته ورځي . داحمد شاه دراني هغه تاج او تخت چي د حاجی جمالخان په مرسته یی ترلاسه کړی وو

---

[1] ـپیرس ،عروج بارکزایی ۹-۸مخ ، غبار- افغانستان در مسیر تاریخ ،۳۷۶مخ ،الفنستون – افغان ،ترجمه فکرت تر ۵۰ مخ پورته

[2] - دکابل سلطنت بیان، دداکترکاکرژباره،ج۲ ، ۲۷۷مخ، موهن لال ،زندگی امیردوست محمدخان، ج۱، ۶۴مخ

، دده د اولادی په لاس په پای کی رانسکوره شو. دا د پاینده محمد خان د هلوځلو میوه وه چي وروسته بچیانو ترلاسه کړه .

لنډه داچي سردار پاینده محمد خان د تیمورشاهی دولت په ټینګښت او ټکاو کي نه ستړی کیدونکی هلی ځلی وکړی، دده پر ضدیی هغه توطیه چي دارسلان مومند په تحریک د ده زوی شهزاده عباس په لاره اچولی وه ، د بیخه خنډ کړه. د تیمورشاه دولت مخالفان یی په پیښور، کابل ،کشمیر ،بلخ اونورو ولایتونو کی ودی ته اړایستل سوتر څو مرکزی دولت اطاعت ته غاړه کښیږدی. په پای کی پایند ه محمد خان د تیمورشاه ځای ناستی زمانشاه په امر اعدام شو.

د پاینده محمد خان رول دشاه زمان په واکمن کیدوکی:

په ۱۷۹۳م کی کله چي تیمورشاه وفات شو ، دځان دپاره یی د ځای ناستی په هکله وصیت نه ؤ کړی . دده لویه کورنی او ډیرمیراث خوران پاته شول. دده د ۲۴ زامنو له ډلی نه شهزاده همایون په کندهار ، شهزاده محمود په هرات او شهزاده زمان چي پنځم زوی یی وو د پلار په ژوند کي د کابل صوبه دار ټاکل شوی وو. کله ناکله چي به تیمورشاه دکابل نه سفر وکړ، شهزاده زمان به یی د ولیعهد په توګه پریښود .دده اخلاق او کړه وړه درباریانو ته ډیر د منلو وړ وه . دده مور د تیمورشاه تر ټولو ګرانه ماندینه وه.[1]

دتیمورشاه تر وفات وروسته دغي ښځي د موقع نه ګټه پورته کړه، وپاینده محمد خان ته چي د تیمورشاه وزیر وو ورغله د خپل زوی لاس یی دده په لاس کی کښیښود او هیله یی تری نه وکړه چي د تخت په کښیناستلو کی مرسته ورسره وکړي .داچي پاینده محمد خان یو پښتون وو او د پښتونولی په دود ښه بلد وو ویی نه کړای شو ، دیوی ښځي هیلو ته چي هغه ملکه هم وي، منفی ځواب ووایی. پدی توګه یی ددی غوښتنه ومنل. دنورو دراني او قزلباشانو خانانو او قومی مشرانو څخه یی د شهزاده زمان د پاره یی بیعت واخیست او

---

[1] - فریه دشهزاده زمان مور دیوسفزو له قومه بللی،مګر اصف اهنګ بیا دا ښځه د چنداول د قزلباشانود قوم نه بللی ده او وایی چی ددی پر مهر باندی دابیت لکل شوی وو :
فلک رشک برد بر بزرگی جاهم --- کنیزفاطمه ومادرزمان شاهم

هغه پر تخت کښیناست.[1]

پاینده محمد خان د زمانشاه مورته د وعدی له مخي دقاضی فیض الله خان دولتشاهی هروی[2] ، ملا عبدالغفار چي د تیمورشاه وزیران او باوری کسان وه ، ورسره یی وکتل . دوی په ګډه داسی پریکړه وکړه چی د شاه دمړینی تر اعلانولو دمخه باید ټول خانان او د قوم مشران و سلطنتی دربار ته ګویا د شاه په امر را وغوښتل شی ، کله چي دوی ټول حاضر شول ، ددربار د صالون دروازی وتړل شوی، وروسته یی دوی ته د تیمورشاه د وفات خبر اعلان کړ . پاینده محمد خان احساس کړه چی قاضی فیض الله خان په زړه کی د شهزاده عباس پلوی دی،کله چي پاینده محمد خان پدی پوه شو چي قاضی ښایی د شهزاده عباس پلوی وکړي، نو یی دخبرو لړي پخپل لاس کی واخیستله او ویی ویل :

« دمیت د ښخولو دمخه پکار ده چي دشاه د زامنو څخه یو نفر د پاچا په توګه وټاکل شی. دابايد داسی یوڅوک وی چي ددغه مقام لیاقت ولری او تاج وتخت وربانـدی ښکلی ښکاره سي. په یوه لاس دوی توری نسي کارول کیدلای . موږ چي شخصی اغراض او موخي نلرو ، یوازی اویوازی د هیواد ښیګڼي اوپرمختګ غواړو او د سلطنتی کورنی خیر مو ارزوده ،باید د شاهی دپاره د غسی د ښوصفتونو لرونکی څوک وټاکو. تاسی ټول چي پخپله هم د لوړی

---

[1] ـپیرس، همغه اثر

[2] ـ دیادونی وړده چی قاضی فیض الله خان د تیمورشاه استاد او د لمانځه امام یی هم وو ، ده په فقه او حدیثو کی لوی لاس درلود ،ډیر خوش طبیعته او زړور سړی وو . داحمد شاه بابا د مرګ نه وروسته کله چی شاولی خان خپل زوم شهزاده سلیمان پر تخت کښیناوه ، فیض الله خان پدی کار راضی نه وو او د تیمورشاه هرکلی ته چي د هراته راځوځیدلی وو، فراه ته ورغی . د احمدشاه بابا د وخت وزیر شاولیخان هم دده سره ملګری وو . په بکواکی یی هغه د نوموړی د یوه دښمن پلاس وواژه او پخپله د تیمورشاه خدمت ته حاضر شو .قاضی فیض الله پر تیمورشاه باندی ډیر ګران وو. ده په کابل او شاوخوا کی ډیری ځمکی درلودی او اوس هم (ګذرقاضی) ا و(قلعه قاضی) سیمی دده په نوم یادیږي . د اولادو څخه یی ځینی کسان په ګذرقاضی اودکابل چاردهی کی میشت دی. دده قبر په عاشقان او عارفانو کی دی. دده ورور ملا ادریس هم یو عالم او فاضل سړی وو. ده د احمدشاه په اردو کی د قاضی دنده درلوده .یوځل هم تر شاولیخان بامیزی وروسته د (دیوان اعلی وزارت) مقام د څه مودی د پاره وده ته سپارل شویدی اما یو کال وروسته په ۱۱۷۹ کال کی وفات شو. (تاریخ احمدشاهی، د محمودالحسینی تالیف، ص ۴۶۵،و۵۷۴)

کورنی شهزاده گان یاست باید په دغوغوښتونو کی زموږ سره همږغی اوسی . شهزاده زمان میرزا چي د ټولو دغوشمیرل شوو صفتونو اوشرطونو در لودونکی دی، دخپل علمیت ،لیاقت او په سلطنتی چارو کی د فعالیت له کبله تر خپلو نورو وړونو برلاسی دی ، باید د شاه په توگه وټاکل شي . دهمدی لامله زه پر تاسي باندی ږغ کوم چي وده ته بیعت ورکړي» .

دده تر وینا وروسته نورو وزیرانو هم هر یوه په نوبت سره د پاینده محمدخان د خبرو په تایید د زمان میرزا په پلوی نور دلایل هم چي دده دصفتونو ښکارندوی وه ، راوړل . دا ټولی خبری دناستو کسانو لخوا دتایید وړوگرځیدی او شهزاده زمان د پاچا په توگه وټاکل شو، وروسته فاتحه ولوستل شوه اود تیمورشاه دجنازی چاری پیل سوی .

پاینده محمد خان لکه څنگه چی مو ولیدل دشهزاده زمان سره پر تخت دده د کښیناستلو په چاروکی لویه مرسته وکړه ، مگر بیا هم پاینده محمد خان د شهزاده عباس لخوا بیغمه نه وو. دده دا تشویش پرځای راوخوت. د فاتحی مراسم لا پای ته نه وه رسیدلی چی شهزاده عباس ټول وړونه د چهلستون (دامانې تیمورشاه جوړه کړی) په قصرکی راټول کړل، د هغوی څخه یی بیعت واخیست او ځان یی پاچا اعلان کړ. کله چي پاینده محمد خان او نور دزمانشاه پلوه خانان خبرشوه ، دمیر اصلان خان جوانشیر او جعفرخان جوانشیر په مشری یی یوشمیر عسکر ولیږل څو د چهلستون مانې محاصره کړي. شهزاده عباس یی د ټولو وړونو سره ونیوی او د شاه زمان حضورته راویستل ، زمانشاه د خپل سکنی ورور شجاع الملک پرته (چي یوازی دری ورځی بندی وو) نور ټول وړونه تر غضب اوشکنجو لاندی ونیول. په پای کی مجبور سول چي بخښنه وغواړي او ده ته بیعت ورکړي. ده هم هغوی ټول وبخښل او په بالا حصار کی یی ځای ورکړ.[1]

د پاینده محمد خان نظامی خدمتونه دشاه زمان دپاره:

[1]-پیرس ،هم هغه کتاب ،۱۲مخ.

کله چی شهزاده همایون په کندهار او شهزاده محمود په هرات کی د زمانشاه د پاچا کیدو څخه خبر شول ، هریوه ښورښ ته ملا وتړله .همایون په کندها ر کی دپاچهی اعلان اوسکه یی پخپل نوم باندی ووهل. وروسته یی د شاه زمان سره د جنګ د پاره تیاری ونیوی. شاه زمان هم د پاینده محمد خان په مشری قوتونه د کندهار په لور ولیږل . دواړی قواوی د کندهار په څلور میلی واټن کی په (باغ ببرو) نومی ځای کی سره مخامخ شوی. دهمایون د لښکرو قوماندان مهرعلی خان د مددخان اسحاقزی د میرمني ورور(دده اخښی) وو، د جنګ تر پیلیدو وړاندي پاینده محمدخان دهغه سره اړیکی ونیولي او هغه یی د خپلو منطقی خبرو تر اغیز لاندی دومره راوست چی په ډیره خوښی سره د همایون د پلوی نه واوښت او د زمانشاه د عسکرو سره یوځای شو. پدی کارسره همایون ماته وخوړل او بلوچستان ته وتښتیدی او هلته د بلوڅ نصیرخان سره یوځای شو او پر کندهار باندی د راتلونکی برید په هیله کښیناست.

سردار پاینده محمد خان کندهارته ورغی ،خانان اومشران یی اړایستل څو زمانشاه ته بیعت ورکړي. دده دغو صادقانه خدمتونو دشاه زمان په وړاندی دده قدر او درناوی نورهم زیات کړ اوده ته یی د کاله ۸۰ زره روپی معاش وټاکه . دبارګزو او غلجو برسیره یی د قزلباش د قواوو مشرتوب هم دده پر غاره واچاوه.[1]

زمانشاه د کندهار د چارو د سمون وروسته خپل وړوکی زوی قیصر چی ۷ کلن ماشوم وو، دعبدالله خان نورزی تر سرپرستی لاندی د کندهار حاکم وټاکه اوپخپله یی د قواوسره د هرات په لور حرکت وکړ. شهزاده محمود هم تسلیم شو. په هرات کی د چارو د سمون وروسته کابل ته راغی اوپه هند کی دفتوحاتو په هیله پیښورته روان شو. همایون چی د فرصت منتظر وو ، د بلوچستان څخه یی پرکندهار برید وکړ اوکندهاریی ونیوی. وړوکی قیصر یی زندان ته واچاوه ،مګر عبدالله خان دیحیی خان نسقچي باشي سره یوځای ځان

[1] ـموهن لال، دامیر دوست محمدخان ژوند .لومړی ټوک ، ۶۵مخ ، پیزس ـ ۱۲مخ.

په پیښورکی شاه زمان ته ورساوه .همایون یو وار بیا ځان پاچا اعلان اوسکه یی ووهل. په دغه وخت کی دعبدالله خان نورزی ورور احمد خان نورزی د خپلو قواوسره پر ښار حمله وکړه. مګر عبدالکریم خان(یا عبدالکبیرخان) دپاینده محمد خان د ورور رحیمدادخان زوی چي د همایون قوماندان وو، ودفاع ته راووت اوخونړی جګړه ونښته . په پای کی احمدخان زخمی اوماته یی وخوړل. دنښتی پر وخت یی ډیري وینی ضایع کړی، ضعف وربانده راغی اود اس نه ولوید. ملا حسن درویش چی یوفقیر سړی وو وربانده پیښ سو،کورته یی بوت اودرملنه یی ورڅخه وکړه . همایون وربانده خبر شو، نفر یی ورپسی ولیږل اوځانته یی وغوښت. نیت یی و چي له منځه یی یوسي، مګر د یوشمیر درانی خانانو دمنځګړیتوب له مخي یی د وژلوڅخه تیرشواود خپلو قواوسرقوماندان یی وټاکه.

دهمایون لخوا دکندهار د نیولو څخه چي زمانشاه ته خبر ورسیدی ،هغه مجبورسو څو پیښور پرېږدی ،کابل او وروسته بیا کندهارته حرکت وکړي. د دواو خواوو لښکری یوواربیا د کندهار په ۴۰ کروهی کی سره مخامخ سوی(۱۷۹۴ پسرلی) . د زمانشاه د لښکروقوماندان داخل هم پاینده محمد خان وو،خو همایون بیا د شاه زمان پخوانی قوماندان احمدخان نورزی دخپلو قواوو قوماندان ټاکلی وو چي ورورپی عبدالله خان نورزی دلته د شاه زمان په پلوی جنګ ته راغلی وو. داخل پاینده محمد خان جنګ بیله وینو تویولو وګټی . داحمد خان سره یی اړیکی ونیولی هغه یی خپلی خواته رامات کړ ، همایون بیا ماته وخوړل او وتښتیدی. همایون دا پلا هرات مخ ونیوی څود شهزاده محمود سره یوځای شي. فتح خان بارکزی (د پاینده محمدخان زوی) تر ګرشک پوری دهغه پسی ولاړ،خو ګیر یی نـګړ او بیرته کندهارته راستون شو.[1]

شاه زمان وکندهارته د رارسیدو سره سم شهزاده محمود ته یولیک واستاوه چي همایون ونیسي او لاس تړلی یی وده ته راولي، مګر همایون د فراه څخه د ریګستان دلاری وبلوچستان ته تللی وو. دهغه ځایه دسند تر څنډو

[1]-پیرس،هغه کتاب، ۱۳-۱۲ مخونه

رسیدلی وو او دهغی ډلي سره مخامخ شو چی دده د نیولو د پاره ټاکل سوی وو. دلته یی ماته وخوړل اودسند و ختیځو غاړوته وتښتیدی، هلته یی ونیوی چی دشاه زمان په امرړوند کړل شو او پاته عمر یی په زندان کی تیرکړ.

د پاینده خان د میرمنی لویه ادی سرښندنه:

لویه ادی د وزیر فتح خان مور وه چی هوښیاری او دلاوری کی تر خپل خاوند پاینده محمد خان کمه نه وه . اصلا دا د ګرشک اود نادعلی په یوی شتمنی کورنی پوری یی اړه درلوده . د نادعلی کلا د لښکرګاه لویدیز ته یوپیژندل سوی ځای دی . ددی ځای نړیدلی کلا د« ادی قلعه » پنامه یادیږي . دګرشک د لویدیز په ۱۵ کیلومتری کی د«مالګیر» پنامه کلی کی د «ادی باغ» پنامه هم یوځای هلته سته چي نړیدلی دیوالونه یی تر اوسه هم پاته دی . پدی کلی کی هم بارګزی اوسیږي .هغه مهال چی خلګو لا د جنګ د پایلو په هکله خبر نه درلود ، دغی غیرتمنی ښځي خپله بوغره (برقع) واغوستل او توره یی تر ملا وتړل، پراس سپره شوه ، د ښار پر زندان یی برید وکړ او ۸ کلن قیصر د شاه زمان زوی یی له زندانه ازاد کړ،بیرته یی د حکومت پر یوی چوکی کښیناوه ، پدی توګه نوموړی پتمنی ښځي د شازمان سره خپل ملاتړ وښود ، د قیصر ازادول یی د جارچی د لاری د خلګو تر غوږونو ورسول.

دی میرمنی همدارنګه د جنګ د پایلی تر مالومیدو پوری د ښار امنیت ته پاملرنه وکړل چي په غلا او چپاول لاس پوری نسی، یوځل دی ته خبر ورسیدی چی ددی زوم مرتضی خان غواړی په ښار کی تجارتخانی او دکانونه چورکړي . لویی ادی هغه ددی کارنه منع کړ او اخطار یی ورکړ چي که دا کار وکړي نو سربه یی پری کړی . هغه ددی خبری ته غوږ ونه نیولی او په چور یی لاس پوری کړ .لویی ادی حمله پر وکړه او په توره یی داسي وواهه چي د مخکی راپورته کیدای نسو، وروسته یی زندان ته واچاوه . په پای کی یی دیوه روحانی سړی عبدالستار په شفاعت هغه وبخښی او له زندان نه یی راوایست. څوورځو وروسته شاه زمان د خپلو لښکرو سر د کندهار ښار ته ننوت .کله چي یی خپل وړوکی د همایون په جنګ کی زخمی سوی زوی قیصر ژوندی ولیدی ، ډیر

خوشحاله سو ، د لویی ادی څخه یی مننه او درناوی وکړ . قیصر یی بیا هم په کندهار کی پریښود. دا زړه وره ښځه تر اوسه هم د درناوی سره ملګری ده . دګرشک د نجونو لیسه ددی په ویاړ نومول سویده .

لویه ادی د سردار پاینده خان میرمن او دمشهور وزیر فتح خان مور او دارواښادعبدالرؤوف بینوا له لیکنی سره سم"دبارکزی کلان خان لور وه"په دغه کلا(نادعلی) کی دلوی اختر دکیچړی پخول تر ډیره وخته پوری دمحمدزیو په کورنیوکی یو دود وو. ارواښاد بینوا لیکی دی:"دمحمدزیو په کورکښی چه هرخای وی، دلوی اختر په ورځ ضرور او هرومرو کیچړی خوری. د دی کیچړی په فلسفه ځینی خبرنه دی او تقلیدی روان دی، او ځینی ئی داسی بیان کوی، وایی: دوزیرفتح خان تر مرګ وروسته "لویی ادی" خپل نور زامن دلوی اختر په ورځ راټول کړه او کیچړی ئی پوخ کړی و؛ چی ترهمدی کیچړی خوړلو وروسته د وزیرفتح خان د انتقام اخیستلو په عزم ټول ملا وی تړی او لویه ادی دپښتونوالی مراسم" دبره ایشول" پرځای کوی څو له دی ځایه څخه دمحمدزو دکورنی دسلالی تشکیل جوړیږی.»[1]

دپاینده محمد خان په وړاندی د شاه زمان بی پروایی :

کله چی شاه زمان د کندهاره وکابل ته راستون شو اوسلطنت یی ټیکاو وموند ، دقومی مشرانو سره یی بی پروایی خپله کړه او کرار کرار یی د مطلق العنانی (زورواکی)لاره یی ونیول. شاه زمان ته چي خپل نظر ډیر پرځای ښکاریدی ،نه یی غوښته چی نور خلک پرده باندی د خپلو خدمتونوپه خاطر منت واچوی اویا داچی د خپلی قومی وندی له مخی د هیواد په اداره کی شریک او اغیز ولری. په همدی موخه یی د خپل سلطنت په دریم کال (۱۷۹۶م) کی سردار رحمت الله خا د سردار فتح خان پوبلزی زوی چی د ملتان د میشتو ابدالیانو څخه و، د افغانستان په لویو ښارونو لکه کابل ، کندهار او نورو کی یی قومی اغیز نه درلود، د«وفادارخان» په لقب سره خپل صدراعظم وټاکی. له بده

[1] ـمعصوم هوتک،دناوی دانشور، دکندهار منور،دزنګاوات مخور،ګاپ کندهار۲۰۱۲،ص ۱۱

مرغه پدی وخت کی دده وزیر هم یو عصبی او بد خویه قهرجن سړی وو چی د قومی مشرانوسره یی ښه سلوک نه کاوه اوتل یی ددغو مشرانو په وړاندی شاه زمان بد بینه کاوه.[1]

ددغو سردارانو او قومی مشرانو په ډله کی یو هم پاینده محمد خان د بارګزو مشراو د دربار د نژدی کسانو څخه وو. سره لدی چي پاینده محمد خان د شاه محمود سکنی ماما وو، مګر په داخلی جنګونو کی یی د شاه زمان پلو ونیوی. ښکاره ده چي ده ددی ټولو خدمتونو په خاطر هیله درلوده څو د صدارت چوکی ورکړل شی. همدارنګه قزلباش مشرانو لکه میر اصلان خان جوانشیر او جعفرخان جوانشیرچی دده د سلطنت د ټینګښت په خاطر یی ډیری هلی ځلی کړی وی ، دوی هم د زمان شاه څخه ډیری هیلی درلودی.

کله چی وفادارخان پدی پوه سو چی زمانشاه یی د مکاری په جال کی ګیر شویدی ، وده ته یی د درواغو راپورونه ورکول چي ګویا پاینده محمد خان د شاه شجاع پخاطر فعالیت کوی څو پرتخت باندی یی کښینوي. پدی توګه یی شاه د ټولو قومی مشرانو په ځانګړی ډول د پاینده محمد خان په هکله بد بین کړ. دا خبره تر هغه ځایه ورسیده چی شاه به په څرګنده د نوموړی کسانو په وړاندی مخالفت کاوه . د همدی کبله سرداران او قومی مشران د شاه څخه ناراضه شول او غوښتل یی په مناسب وخت کی غبرګون وښیی.

دنظر خاوندان وایی چی شاه زمان یو په بل پسی دوی سیاسی تیروتنی وکړی: لومړی داچی دکم عقل وفادارخان په دسیسه او تحریک یی فرمان صادر کړ چی له مخی یی ټول بارګزیان ددولتی مقامونو او امتیازاتو څخه بی برخی کیدل، دوهم داچي هغه مقام چی د خپل خدمتونو په مقابل کی د پاینده محمد خان حق وو(وزارت اعظم) ،هغه یی وبی کفایته وفادارخان ته ورکړ.

پیرس لیکی، چی وفادارخان یو حریص او ځان غوښتونکی سړی وو، ده کوښښ کاوه چی ټول د شاه اقتدار پخپل لاس کی ونیسی. دی د خپلو کښتو کسانو (زیردستانو) په وړاندی ډیر مغرور اوتر ځان د لوړو کسانو (بالادستانو)

---

[1] ـفرهنګ، افغانستان درپنج قرن اخیر ، چاپ ایران، ۱۹۵مخ

په وړاندی ډیر نرم ،چاپلوس او ډارن وو. ده د هر چل او نیرنګ نه کار واخیست څو زمان شاه یی د خپل لاس آله وګرځاوه . لدی نه وروسته چی هر څه ده غوښته ، زمانشاه هم هغه کول.[1]

الفنستون وایی، پدی خاطر چي شاه زمان د خپلو عزیزانو له ډلی نه یو ډیر بی کفایته سړی ته واک سپارلی وو ، دا کار هم دده د برباد کیدو لامل شو او هم یی ملت د سترو بد بختیو سره مخامخ کړ.

سردار پاینده محمد خان او د مخفی انجمن جوړیدل :

له هغه نه وروسته چی زمانشاه پاینده محمد خان او نور قومی مشران له دندو لیری کړل، پاینده محمد خان ګرشک او په نادعلی کی د ادی قلعه ته راغی چی د شاه او د بد غوښتونکو رقیبانو څخه لیری وی. داچی ده غوښته یانه غوښته ، په هلمند کی دبارګزو د ناوی مشران به یی مجلس ته راتلل. وفادار خان داخبره و زمانشاه ته ورسول او دده ذهنیت یی لا نور هم د نوموړی په هکله خرپړ کړ.

دقومی مشرانو په اړوند دشاه دی ډول نارضایتونو هغه ولسي متل ور یاداوه چی (خدمت کرده گناه لازم) یا (هندو ستړی ، خدای ناراضه . ژباړ.) . داحالت د دوی د پاره د منلو وړ نه اوباید د حل یوه لاره یی لټولی وای.

په(۱۷۹۹م) کال، کله چي شاه د خپلو لښکرو سره کندهارته راغلی وو، قومی مشرانو پخپلو کی مشوری سره کړیوی او پریکړه یی وکړه چي زمانشاه له تخته راوپرزوی او وزیر یی له منځه یوسي.

نوموړی قومی مشران د میا غلام محمد هندی په کورکی چی یو روحانی سړی وو(دځینو روایتونو له مخی دی یو هندی سوداګر وو . ژباړ.) سره راټولیدل. دغه هندی میا غلام محمد چی په کندهار کی اوسیدی ، پاینده محمد خان دده په اجازه څو پټي جلسي د نوموړی په کورکی وکړی او لازمی پریکړی هم ونیولی شوی. ددغه پټ (مخفی) انجمن غړی لاندی کسان وه :

---

[1] - پیرس ، هم دغه کتاب

۱- پاینده محمد خان بارکزی ،
۲ محمد رحیم خان علیزی،
۳- اسلام خان پوپلزی،
۴- حکمت خان سرکانی،
۵-سلطان خان نورزی،
۶- میراصلانخان جوانشیر،
۷- محمد عظیم خان الکوزی،
۸- جعفرخان جوانشیر،
۹- زمانخان رکاب باشي،
۱۰- خضرخان علیزی.

دتاریخ سلطانی لیکونکی د زمان خان رکاب باشی پر ځای د یوسف علی خان خواجه سرا نوم اخلی او د زمانشاه خسر نورمحمد خان بابری چی د امین الملک لقب یی درلود هم د نومورو کسانو په ډله کی راولی [1].

دهغو پریکړو په لست کی چی دمخفی سازمان غړو د پایند ه محمد خان په مشري د هغه هندی روحانی په کورکی د جلسی په وخت کړی وی ، یوه پریکړه یی داوه چی د تاج وتخت د پاره به شاه پسله دی نه په انتخابی ډول غوره کیږی او میراثی دود به نور د منځه یوسی. بله پریکړه داوه چی دشاه انتخاب به یوازی د سردارانو حق وی او که چیری شاه بی کفایته ثابت شو، د هغه لیری کول به همدارنګه د سردارانو لخوا تر سره کیږی. دجلسي غړو د سردار پاینده محمد خان دا وړاندیز هم تایید کړ :

لومړی باید ترهرڅه دمخه ډیر ژر وفادارخان اعدام سی ،
دوهم – شاه زمانشاه به د سلطنت نه لیری کیږي ،
دریم – دزمانشاه ورور شاه شجاع به دسلطنت پر تخت کښینول کیږي.[2]

ددی پریکړو د عملی کولو د پاره سبا ورځ چي پنجشنبه وه وټاکل شوه

---

[1]- فرهنګ، هغه کتاب تر ۱۹۶مخ پوری او تاریخ سلطانی ۱۶۸ مخ
[2]-پیرس ، هغه اثر، ۲۱مخ

او محمد عظیم الکوزی ته د وفادار خان وژل ور د غاړی شوه . نوری چاری پایند ه محمد خان پرغاړه واخیستی.[۱]

دشاه زمان په فرمان د پاینده محمد خان او نورو قومی مشرانو وژل کیدل :

دبشپړ احتیاط سره سره بیا هم د انجمن راز افشا سو. منشي باشي میرزا محمد شریف خان قزلباش چي پخپله یی هم په دغه توطیه او تړون کی لاس درلود ، ده و وزیر اعظم ته راپور ورکړ او هغه شاه ته . شاه زمان لومړی خپل ساتونکی گارد بدل کړ او پر ځای یی نور کسان وگمارل .هر یوه ته یی یوه اندازه پیسي بخششي ورکړی چي دد ه ښه ساتنه وکړي . په راتلونکی ورځ یی د انجمن غړی یو یو په جلا ډول په شاهی ماڼي کي خپل حضورته راوغوښتل . وروسته یی دوی پدی بهانه چي د وزیر د وژلو دپاره یی پلان جوړ کړی وو، اعدام کړل او امر یی وکړ ددوی جسدونه د نورو د عبرت او ډار پخاطر د ښار په څلورلاری کی تماشا ته کښیږدی. وروسته یی هندی میا غلام محمد هم ونیوی او اعدام یی کړ. داعدام شوو مړي دری ورځي تماشا ته پراته وه او هیچا جرئت نه کاوه څو هغوی ښخ کړي. په پای کی قاضی محمد سعید خان بازگزی دشاه په اجازه د پاینده محمد خان مړی واخیست ، د ذاکر کلی ته یی یووړ او هلته یی دده د پلار حاجی جمالخان د قبر څنگ ته ښخ کړ.

تاریخ پوهان لیکي، محمد عظیم خان الکوزی ددی ډلی تر ټولو خطرناک گنل کیدی ، دده تر نیولو وروسته یی یو صاحب منصب د پاینده محمد خان د نیول د پاره دهغه کورته واستاوه .د تصادف له مخی صاحب منصب پر فتح خان پیښ سو او صاحب منصب ته یی وویل چي پلار یی په کور کی نسته ،خو بیا به هم یوځل ولاړسي څو پوښتنه وکړي چي هغه چیری دی. کله چی فتح خان کورته ولاړ او پلار یی په موضوع پوه کړ، ده ته یی مشوره ورکړه چی وتښتی او ځان پټ کړي. فتح خان داهم ورته وویل چی زه به صاحب منصب د ورسره

---

[۱]- تاریخ سلطانی، ۱۶۸مخ، پښتانه د تاریخ په رڼا کي ، ۹۰۴مخ

راغلو ملګروسره ووژنم.[1]

پاینده محمد خان د زوی خبره ونه منل او ویی ویل چي ښه خبره داده چي شاه ما ووژني ،نه داچي خلک ما ډارن وبولي، بچیانوته می پیغورونه ورکړی او هغوی تل زما په خاطر خجل وګرځي. پاینده محمد خان داچي روژه یی وه او ماښام نژدی وو، د ماښام لمونځ یی وکړ او د روژه مات په خاطر یی اوبه وغوښتی . دوست محمدخان چی ۷ کلن هلک وو ،د اوبو ظرف ئی راوړه. لاسونه یی ریږدیدل ، پاینده محمد خان ظرف تری واخیسته، لږ اوبه یی و څکلی او دوست محمد ته یی د خیر دعا وکړه . وروسته دصاحب منصب سره د زمانشاه دربار ته ولاړ،هلته جلادان ورته منتظر وه اود زمانشاه په اشاره سر یی ورڅخه پریکړ.[2]

د پاینده محمد خان او نورومشرانو اعدام اودا موضوع چي جسدونه یی دری ورځي تماشا ته پراته وه ، د هغوی کورنیو او پاته کسانو ته خورا ډیر تشویش پیداکړ.

پیرس لیکی، شاه زما ن پدی کار سره یو ډیر احمقانه عمل وکړچي د خپل یوه وزیر په خاطر یی نور قومی مشران اعدام کړل. دده دی کار دومره ناوړی پایلي درلودی چي نه یوازی یی دده له سره شاهی تاج وتخت واخیست بلکه په هیواد کی د لویی غمیزی لامل وګرځیدی.

دزمانشاه لویه تیر وتنه پدی کی وه چي د ځان څخه یی د قومی مشرانو د نارضایت دلاملونو او ریښو په هکله فکر ونکړ او دخپل دی کار پایلی یی تر اعدامولو د مخه ونه سنجولی . وروسته یی پدی خاطر چي د انتقام څخه مخنیوی وکړی، امر یی ورکړچي د بارکزو ټول سرداران او مشران ونیول سي . ددی نه یی اصلی موخه دفتح خان اود هغه د وړونو نیول وه.[3]

په رښتیا هم زمانشاه د پاینده محمد خان او دده د ملګرو په وژولو سره یو ناوړه او نه سنجونکی کار تر سره کړ . ځکه چی هغه داسی سړی نه وو چی

---

[1] پیرس، هغه اثز، ۲۱مخ، فرهنګ هم هغه کتاب.
[2] - سراج التواریخ ،ج۱، ۵۹ مخ، پیرس ،هم هغه کتاب ،حیات افغانی -۱۲۸ مخ
[3] - پیرس ، هم هغه کتاب

مرګ یی بی انتقامه پاته سي. شاه زمان او وزیر یی په بیغمه زړه سلطنت وکړي. دپاینده محمد خان قومی زور د زمانشاه تر قومی زور زیات وو .دده دغه کا ر دبارګزو ټول قوم ناراضه کړ او دده شل زامن یی چي تکړه جنګیالی وه خپل پر ضد راوپارول.

دسردار پاینده محمد خان داعدام په خبریدوسره دده زامن ، دوستان او خپلوان د کندهاره ووتل او د ګرشک نادعلی ته یی ځانونه ورسول څوپه هلمند کی د ناوی د بارګزیانو څخه د پاینده محمد خان په غچ اخیستلو کی مرسته وغواړی . دلته بارګزیانو ترهرڅه دمخه د پاینده محمد خان مشر زوی فتح خان دخپل قوم دمشر په توګه وټاکی او وروسته یی پریکړه وکړه چي دده د هر تصمیم په عملی کولو کی به مرسته ورسره کوي. فتح خان که څه هم لا شل کلن سوی نه وو، خو ددی کار د پاره مناسب سړی او پوره وړتیایی درلوده . هغه پلان چي ده د غچ اخیستلو په موخه په پام کی درلود ، ډیر ژریی نتیجه ورکړه . د غچ اخیستلو بشپړجزئیات به په وروستیو برخوکی ولولو. خو اوس به ښه داوي څو پخپله د پاینده محمد خان د شخصیت په اړوند څوخبری وسي.

سردارپاینده خان د خپل قوم یو متنفذ او پیژندل شوی سړی وو چي په ۱۶کلنی کی د قوم په مشری وټاکل شو. دخپلی پوهی او لیاقت له مخي یی د تیمورشاه په دربار کي لوړ مقام تر لاسه کړ. ده د سلطنت د ټینګښت په لاره کی ډیری سرښندنی وکړي اود تیمورشاه په وړاندی یی په کندهار ،پیښور ،کشمیر او بلخ کی دده ضد ښورښونه شنډ کړه او یاغیان یی واطاعت ته اړایستل .

دتیمورشاه تر مړینی وروسته دده دتخت دپاره د شهزاده زمان په غوره کولو کی پوره مرسته وکړه، په کندهار، کابل او هرات کی یی دده ضد ښورښونه وځپل چی ددی ټولو خدمتونو په وړاندی یی ځان دقدر وړ مقام ته ځان مستحق ګاڼه، مګر زمانشاه دا ټوله هیر کړه او د خپل صدراعظم په دسیسه یی لومړی دی د دولتی دندو څخه ګوښه او وروسته یی دده د سپکاوی څخه هم مخ نه اړاوه . د زمانشاه دی ډول کړنو ، دی اړایست څو د نورو قومی مشرانو سره په ګډه یوه دحل لاره پیداکړی. په پای کی تصمیم ونیول شو چی شاه راوپرځوی او پر ځای یی د هغه ورور کښینوي . له بده مرغه دا پلان افشا شو او زمانشاه

پدی پلان کی ټول ګډ کسان په یوه نا سنجول سوی عمل سره د وفادار په تحریک سره په بیړه اعدام کړل . دی کار د زمانشاه او هیواد د پاره ډیري ناوړی پایلی درلودی. ددغو دوو لویو کورنیو (بارکزو او سدوزو) تر منځ د دښمنی او کورنی جنګ داسی اوربل سو چي نژدی دری لسیزی یی دوام وکړ. پدی اورکی نه یوازی د شاه زمان تخت وسوځیده بلکه د سدوزو د ټبر څخه سلطنت د محمد زو و کورنی ته واوښت.

د زمانشاه تیر وتنی :

تاریخ پوهان دده لومړنی تیروتنه د صدراعظم په توګه د جاهل او بی کفایته وفادار خان ټاکل بولي چي دقومی مشرانو او سردارانو ناخوښی یی منځ ته راوستل او د شاه څخه یی دوی مړیجن کړل. دوهمه تیروتنه یی چي د نوموړي څخه ریښی اخلي ، هغه دپاینده محمد خان او نورو مشرانو بیړنی اعدام کول وه . دریمه تیروتنه یی داوه چي خراسان یی بیله دفاع څخه و فتحعلی شاه قاجارته دلاسه ورکړ. ددی ټولو تیر وتنو سرچینه هم هغه لومړی تیروتنه ده چي په پایله کی یی خپلی سترګی او سلطنت هم دلاسه ورکړ.

دالفنستون په اند زمانشاه سره ددی چی په سیاست کی تیروتنه وکړه ، که یی یو کار نه وای کړی ، دومره تاوان به ده او ملت ته رسیدلی نه وای . هغه کار داوو چي بی کفایته وفادار خان ته یی چي دده د قریبانو څخه وو ، د ډیرو صلاحیتونو او اختیارونو سپارل وه .

وفادارخان یو سدوزی سردار وو چي په مرموزو او ارامو کړو وړو سره یی کرار کرار د شاه اعتماد پر ځان باندی ترلاسه کړ. ده د شاه د اعتماد او باورڅخه دسرفرازخان(پاینده محمدخان) اود نورولوړ رتبه کسانو په کمزوری کولوکار واخیست . ښکاری چي ده د شاه روحیات درک کړی وه ، دهغه د ټول غرور سره سره به یی په غوړه ژبه او چاپلوسیو کار کاوه . دی پوهیدی چی فعالیت او هلی ځلی د شاه ډیری خوښیږي خو په چاروکی د جزئیاتو دښه تنظیمولو د پاره پوره حوصله او زغم نلری .

وفادارخان ډیر ځان غوښتونکی وو. هرڅوک چی په نظر به یی حریف ورغی ، دښمنی به یی ورسره کول، مگر په مجلسونو کی یی چي کله به د خطر سره مخامخ کیدی، غرور او پرځان باور یی په ډار او بی جرئتی اوښت او پدی سره به یی حقارت او نفرت هم تر دی ځانگړتیاو برسیره شول. ومقام ته د رسیدلو وروسته ، دده د کړنو له مخي درانیان ورڅخه بیزاره شوه . ده هم داچی درانیان یی خپل حریفان گڼل نو کوښښ یی کاوه د شاه او د درانی مشرانو ترمنځ درزونه راولی . دده حریصوالی هم دده تر ځان غوښتنی د دولت د پاره لږ تاوان نه د رلود. په دولتی ادارو او سیمه ایزو ارگانو کی به یی پخپله گټه کار کاوه . داچی دده گمارل شوو کسانو به تل اختلاس کاوه ، ددولت عایدات او شتمنی دومری کمی شوی چي دزمانشاه د سترو پلانو دلگښتونو دپاره بس نه وو . زمانشاه د خپل پلار په شان نه وو چي اقتصادی چاری یی ډیری ښی تنظیمولی، ځکه نو پخپلو پلانونو کی د ستونځوسره مخامخ کیدی. [۱]

شاه زمان په دی توگه د خپل دربار او دراني مشرانو تر منځ واټن زیات کړ، دخراسان په ساتلو او دفاع کی یی جدی عمل ونکړ. د هند د فتوحاتو کوښښونه یی هم بی وخته وه او هم یی ښه تنظیم کړی نه وه ، ځکه یی نو په زړه پوری پایلی نه درلودی . ددی ټولو پړه دده په هغه تیروتنه کی وه چی وفادارخان ته یی دده د کفایت نه لوړ صلاحیتونه ورکړی وه . شاه زمان ته په کار وه چي د قومي مشرانو اعتماد یی تر لاسه کړی وای. داکار د فتوحاتو په هکله دده سترو پلانونو ته گټور تمامیدلای شو. که یی داکار کړی وای هر څه به سم سوی وای. خراسان ته باید په خارجی سیاست کی لومړی ځای ورکړه شوی وای، ځکه چی د ایران شاه ډیر فعال سړی وو او د خراسان نیولو ته یی ملاتړلی وه . په لویدیز کی د خراسان ساتل په ختیځ هم دده د لښکرکښیو په گټه وه. لنډه داچی ده باید د قومي مشرانو باوردلاسه نه وای ورکړی او د دربار سره یی د هغو واټن زیات کړی نه وای. خراسان یی باید په ټینگه ساتلی وای او د هند دفتوحاتو پلانونه یی ښه تنظیم کړیوای او وفادارخان ته یی ډیر صلاحیت

---

[۱] ـ الفنستون، افغانان،د فکرت ترجمه، ص ۵۰۶ـ ۵۰۷

نه وای ورکړي.

دامهال د احمدشاه بابا د وخت په پرتله هم په هندوستان او هم په ایران کی ډیر بدلونونه راغلي وه . په هندوستان کی فتوحاتو د اوږده وخت دپاره اوپرله پسی لښکر کښیوته اړتیا درلوده. په ډهلی کی نوری هغه خزانی پاته نه وی چی د دومره لښکر کښیو په رنځ اوعذاب وارزی . دپنجاب نیول بیا په تلوار سره اسانه کار نه وو. د احمدشاه بابا پر وخت د پنجاب سیکانو تاکتیک داسی وو، کله چی به د احمد شاه پوځ راورسیدی ،سیکان به د پنجاب نه وتښتیدل او کله چی به نوموړی پوځ تر فتحی وروسته بیرته خپل هیواد ته روان شو ، سیکان به هم بیرته راوګرځیده او پنجاب به یی لاندی کړ. پدی توګه د پنجاب د ساتلودپاره یوه پوځ ته اړتیا وه چي باید هم هلته پاته او میشت اوسي. داکار هغه وخت امکان درلود چي د هیواد لویدیز سرحدونه خوندی وای او د هغه ځایه د حملو او تیریو امکان شتون نه درلودلای[1] .

تاریخ پوهان لیکی چي شاه زما ن یو زړور، مغرور او د قوي ارادی خاوند وو. ده زړه سوی نه درلود ،په بیړه به یی تصمیم نیوی او عملی کاوه به یی . « ده د بشری عاطفی او کرامت څخه لیری جزاګانی چي په هند او ایران کی رواج وی ، مګر سدوزی شاهانو په افغانستان کی نه کارولی، دلته عملی کولی. دبیلګي په توګه خپل ورور همایون یی ړوند کړ. د درة الزمان کتاب لیکوال د«تاریخ احمدشاهی » او «حسین شاهی» له قوله لیکی چی زمانشاه «به دګیدی د ځیری کولو ، پزی پریکولو او سترګو کښلوجزاګانی هغو کسانو ته ورکولی چي تمرد به یی کاوه او عامه نظم به یی ګد ود کاوه. په مذهبي چاروکی یی هم زمانشاه دومره متعصب اوسخت ګیر ووچي په هر ځای کی به یی محتسبان مقرر کړیوه او امر یی کړی وو چي هندوانو ته پر اس باندی د سپریدو اجازه ورنه کړي چي په ښار اوشاوخوا سیموکی وګرځي .... اوکه چیری دوی پر اس باندی سپریږي نو د سپریدو اس یی باید زین ونلري[2]» . دده

---

[1] ـ الفنستون، افغانان،ترجمه فکرت، ص ۵۰۶ـ ۵۰۷

[2] ـ پوپلزائی، دره الزمان فی التاریخ شاه زمان، ص ۲۴۲، طبع ۱۳۳۷ش کابل

فیودالی ضد سیاست چې په بیره یی خپل کړی وو ، دی یی د سلطنت نه راواچاوه او د سترګو د دید څخه یی هم خلاص کړ[۱].

دپاینده محمد خان د قبر پر تخته ویرنه (مرثیه) :

دهغه وخت یو معاصر شاعر د پاینده محمد مرګ یو نړیوال ماتم ، پخپله دی یی د میرانی نړی او دمرګ لامل یی د یاغیتوب یو تور بللی دی .نوموړی شعر په لاندی ډول دی :

جهان زماتم پاینده خان فغان برداشت — که آن جهان مروت جهان نواز آمد
چه خوانی آنکه زتیمورشه لقب او را — نـدیم دولـت سردار"سر فراز" آمد
چه بود باب وزارت وزیر شاه زمان — بـه او زحـب ریاشد به کینه باز آمد
غرض که از پی تمهید قتل او در دل — به جمعی از امراءهم به کینه بازآمد
شهید ساخت همه را بجرم تهمت بغی — ولی چـوشمع خودش نیزدرگداز آمد
بزرگوارخدایا به بی نیازی خـویش — به او ببخش که سویت بصد نیاز آمد
ز سال رحلـت او گفت هاتـف غیبی — "شهید اکبر و پاینده سرفـراز آمـد"[۲]

په لوړ شعر کی د (شهید اکبر و پاینده سرفراز امد) نیم بیتی که د جمل په حساب وشمیرل شي نو به ۱۲۱۴ورځخه جوړشي چی دا سنه د میلادی (۱۷۹۹) سره سمون خوری (دجمل حساب چي ابجد یی هم بولي په شعر کی د یوی نیتی د را وړلو پخاطرکارول کیږي . پښتو ژباړونکی)علامه حبیبی د پاینده محمد خان د اعدام نیټه د همدغه ۱۲۱۴کال د روژی د میاشتی ۱۳یاد کړیده[۳] .

سردار پاینده محمد خان د مرګ پر وخت د ژوند یو څلویښتم پسرلی ته رسیدلی وو. په اوه کلنی کی د پلار د میني څخه بی برخی سو . سردار رحمدل خان دسردار پاینده محمد خان زوی په ۱۲۴۱کی دسنده راغی او په کندهار کی د خپل ورور سردار شیردلخان تر وفات وروسته په (دهله) کی حاکم وټاکل شو. ده د خپل بل ورور سردار مهر دلخان مشرقی څخه هیله وکړه چی د پلار د

---

[۱] - فرهنگ،افغانستان در پنج قرن اخیر،ج۱، ص۱۹۶- ۱۹۹
[۲] - سراج التواریخ،ج ۲،۱۹۶ مخ وروسته
[۳] -حبیبی،تاریخ مختصر افغانستان، ص ۲۷۹

قبر پر ډبرینه تخته باندی د لیکلو په موخه یو ویرنه (مرثیه شعر) ولیکي . سردار مهر دلخان مشرقی هم چی یو پیاوړی شاعر وو ، پنخه بیتونه یی د پلار د پاره مرثیه او دوه بیتونه یی هم د رحمدلخان په خاطر ولیکل اوده ته یی وسپارل چي پر نوموړی تخته باندی یی حک کړی . هغه بیتونه دادی:

از سعی وتلاش سرور دین پرور سردار زمانه رحمدل کان هنر
شد ساخـته این لوح مزار انـور یارب تو نگهدارش از رنج خطر

* * *

زپا فتاد چو بر خاک سرفراز جهـان بلند ناله و افـغان شد از هـمـه افغان
شهید خنجر بیداد ظلم گشت افسوس بدور و عصر وفـادارعهد شاه زمـان
نشان لطف وسخاوت شدازجهان معدوم نمانـد درهمه افـغان مـروت واحسان
زبهرماتم این کان جود و بحـر سخـا سیاه پـوش شدنـد اهل هند وترکستان
ز آتش غم رویش جـگر کباب شـده ز شـور ماتم او دیـده ها بسی گریان

امیر دوست محمدخان چي د پاینده محمد خان وروستی زوی وو ، دده سلطنت پر وخت دده د سپینو زرو(نقری) په سکوکی لاندی بیت نقر شوی وو:

سیم وطلا به شمس و قمر میدهد نوید
وقت رواج سکـــهٔ پاینده خان رسید

پاینده خان د هغه درناوی له مخي چی د تیمورشاه په اړه یی درلود ،پرخپل مهر باندی یی یوبیت لیکلی دی چی هلته یی خپل لقب «سرفراز» د تیمورشاه نوم اوخپل نوم ورپکښی یاد کړیدی:

تا که مهر طالع از اوج شرف تابنده است
«سرفراز» خدمت «تیمورشاه» پاینده است

دزمانشاه اوسردار پاینده خان شجره نسب

زیرک

پوپل الکو بارک

حبیب	نورالدین
بامی	سیفل
گنجی	دارو نیکه
بهلول	نیک
معروف	اسماعیل
عمرخان	خضرخان

اسدالله(سدوزی له دغه سړی نه ریشه اخلی)

خواجه خضرخان	محمدخان (محمدزی له دغه سړی نه ریشه اخلی)
شیرینخان	اختیارخان
سرمستخان	یعقوب خان
دولتخان	سرورخان
محمدزمانخان	یوسف خان
احمدشاه بابا	حاجی جمالخان
تیمورشاه	پاینده خان
زمانشاه	وزیرفتح خان

دسردار پاینده خان اولادونه :

۱-وزیر فتتح خان (۱۷۸۰-۱۸۱۸م) اصلی نوم یی فتح علی وو د(نوای معارک) دکتاب له مخي دی له یوی پیښوری میرمني څخه چي د قاضی خیلو د قوم وه دسربلند په نامه یو زوی او یوه لور درلوده . زوی یی په وړکتوب کی مړ شو او لور یی نواب زمانخان ته واده وه.

د فتح خان مور د گرشک د بارگزو دنصرت خیلو څخه وه چی دلوی ادی په نامه مشهوره وه.

۲-تیمورقلی (۱۷۸۱- ۱۸۸۲-م) - دی د فتح خان سکنی ورور وو.د(تاریخ معاصر افغانستان)له مخی دده زوی سردار محمدسرورخان سیا د دری ژبی پیاوړی شاعر تیرسویدی(۱۳۰۰ش).

۳-محمد عظیم خان(۱۷۸۵ - ۱۸۲۳-م) - دی هم د وزیر فتح خان سکنی ورور وو. زامن یی:حبیب الله خان ،سمندرخان،سلطان احمد خان سرکار،محمداکرم خان او محمد عمرخان. د فاروق عثمان کورنی د محمد عظیم خا په کورنی پوری تړاو لری او ډاکتر رسول زلمی د اولسمشر کرزی دخارجه چارو وزیر هم د سلطان احمد خان سرکار د زوی سردار عبد الله خان دلاری د محمد عظیم خان سره تړاو لري .

لوړ دری واړه وړونه دیوی مور څخه وه.

٤-نواب اسد خان - دده مور یی بارگزی وه، زامن یی نواب محمد زمانخان (دانگریزانو په لومړی جنگ کی د مجاهدینو مشر وو) ده دوه زامن درلوده : شکرالله او شجاع الدوله (دا هغه شجاع الدوله دی چي په ۱۸۴۲م کال یی د انگریزانو گوډاگی شاه شجاع دسیاه سنگ په جبه زارکي وواژه) .شکر الله دوه زامن درلوده : جنرال غلام حسین خان او غلام علی خان.

٥- نواب عبد الصمدخان (۱۷۸۵ - ۱۸۲۷-م) - دنواب اسد خان سکنی وروردی . زامن یی : محمد غوث خان او عبدالقادرخان نومیدل . د عبدالقادر خان زوی محمد نادرخان نومیدی او دده زوی بیا عبدالرزاق حامد د ډاکتر صمد حاد پلار وو.

٦- نواب طره باز خان - ددغو درو واړو وړونو مور بازگزی وه چی د ملک دین زایی د ښاخ څخه وه.

۷- کهندلخان (۱۷۹۷- ۱۸۵۵-م) - دی په هرات کی وفات سوی اود «جامی» په مزارکی ښخ دی .(زامن یی: محمد صدیق خان ، سلطانعلی خان،محمد عثمان خان،محی الدین خان،عبد الله خان او محمد عمرخان.) ددی کورنی پاتی شونی دهلمند په گرشک او میوند کی میشت دی. دده مور غلجی وه اود هوتکوپه قوم کی د ایدوخیلو د ښاخ څخه وه.

۸- پردلخان(۱۷۸۵- ۱۸۳۰-م) - دکهندلخان سکنی وروردی. (زامن یی : میرافضل خان، عبدالرسول خان او عبدالاحد خان دی.) سردار عبدالوهاب خان او دده زامن عبدالرحمن خان اوحبیب خان د امانی د وخت د دوهمی مشروطه

غوښتونکو څخه وه. احمد رحمانی او رحمت رحمانی د افضل خان د اولادی څخه دی.

۹-مهردلخان(۱۷۹۳- ۱۸۳۴-م) - تخلص یی مشرقی اود فارسي ژبی تکړه شاعر اود مثنوی مولوی بیتونه یی شرح کړیدی . زامن یی خوشدلخان ،منورخان اوشیرعلی خان دی . د پردلخان سکنی وروردی .

۱۰- رحمدلخان (۱۷۹۶- ۱۸۶۰-م) - دی هم د پردلخان سکنی وروردی په فارس کی وفات شوی اوپه نجف کی ښخ سوی دی. زامن یی : محمدعلم خان ،محمدسرورخان او غلام محمد طرزی د محمودطرزی پلاردی.

۱۱- شیردلخان - دپردلخان سکنی وروردی.

۱۲-عطا محمد خان (۱۷۸۶- ۱۸۲۹-م) - دده مور الکوزی وه .

۱۳- یار محمد خان (م۱۷۹۰-۱۸۴۸-م) د عطا محمد سکنی ورور دی.

۱٤- سید محمد (۱۷۷۹-.....) - دی یی هم سکنی وروردی.

۱۵- پیر محمد خان (۱۸۰۰- ۱۸۷۱-م) - دعطا محمد سکنی وروردی.

۱٦- سلطان محمد خان (۱۷۹۰- ۱۸۴۸-م) - دی په «طلایی » مشهوردی. دعطا محمد سکنی وروردی . زامن یی : یحیی خان او ۴۹ تنه نور . سرداری یحیی خان د سرداریوسف خان پلاردی. نادرخان، شاولیخان ، محمد عزیزخان ، محمد هاشم خان او غازی شاه محمود خان دیوسف خان زامن دی. وروسته نادرشا (۱۹۲۹- ۱۹۳۳-م) پوری او دده زوی محمدظاهرشاه (۱۹۳۳- ۱۹۷۳-م) د افغانستان پاچا وو .سردار محمد داود خان د سردار محمد عزیزخان زوی د (۱۹۷۳- ۱۹۷۸-م) دافغانستان لومړی جمهور رئیس تیر سویدی.

۱۷- نواب جبار خان (۱۷۸۲- ۱۸۵۴-م) - دی د پاینده محمد خان د یوی کوهستانی صورتی مینځي څخه زیږیدلی دی . زامن یی : محمداکبرخان ، محمد افضل خان ،عبدالغنی خان ،عبدالغیاث خان او حبیب الله خان دی.

۱۸- جمعه خان - موریی یوه تاجکه صورتی مینځه وه . زامن یی رحمت الله خا ن او نوردی.

۱۹- اسلم خان - مور یی یوه نورستانی صورتی مینځه وه .

۲۰-دوست محمد خان (۲۳ دسمبر۱۷۹۲ –۹جون ۱۸۶۳م) - دده مور د سیا منصور فارسی د خلگو ځخه وه او د هرات په (گازرگاه) کی خاوروته سپارل سویده. دوپنځوس اولادونه ، زامن او لورگانی یی درلودی.[1]

۲۱-امیر محمد خان - دامیر دوست محمد خان سکنی وروردی .زوی یی سردار شمس الدین خان درنجیت سنگ سره یی د جمرود په جنگ کی او د انگریزانو سره یی د افغانانو په لومړی جنگ کی ډیره میړانه کړیده. سردار محمد عزیز خان د سردار شمس الدین خان زوی په ۱۳۱۰ش کی د دری ژبی یوتکړه شاعر وو.

لکه ځنگه چی موهنلال روایت کوی ، وزیرفتح خان دپاینده محمد خان لومړنی زوی وو .فتح خان ، تیمورقلی او محمد عظیم خان دری سره د بازگزی د قوم ځخه دیوی مور دی . نواب اسد خان ،نواب صمد خان او نواب طره باز خان هم د بلی موردی چي همدارنگه بارگزی وه . د پاینده محمد خا ن اوم زوی عطا محمد خان وو چی یار محمد خان ،سلطان محمد خا ن ،سید محمد خان او پیر محمد خان دده سکنی وړونه دی او مور یی الکوزی وه . دوولسم زوی یی پردلخان وو .دده سکنی وړونه شیردلخان ،کهندلخان ،مهردلخان او رحمدلخان دی چی مور یی دهوتکو د ایدوخیلو ځخه وه . جمعه خان هم د پاینده محمد خان بل زوی دی او دده مور هم مینځه وه .اسلام خان یی هم د یوی صورتي مینځی زوی دی ، دوست محمد خان یی شلم زوی دی او امیر محمد خان دده سکنی ورور دی چی ددوی مور د سیاه منصور د کورنی ځخه ده چی د فارسی قوم یوښاخ گڼل کیږي. ټول یی ۲۱ زامن دی [2].

دنوموړو کسانو د نسب نوری سجری د دغو سرچینو ځخه تر لاسه سویدی : سراج التواریخ، حیات افغانی، درزوایای تاریخ افغانستان ، افغانستان در قرن ۱۹، زندگی امیر دوست محمد خان ، د ښاغلی صدیق رهپو طرزی یادابښتونه (از اعقاب سردار پاینده محمد خان بارگزي) .

---

[1] - تاریخ مختصر افغانسان،۲۸۷مخ

[2] - موهن لال، زندگی امیردوست محمدخان، ج۱، ص۷۰- ۷۱ ،۷۳

دوېم فصل(د رحمت آریا ژباره)

د شاه محمود په حکومت کېد وزیر فتح خان تأریخي رول

وزیرفتح خان (۱۷۸۰- ۱۸۱۸ ز)

قرنها صبر بباید که تا مـــام وطـن
چون فتح خان وزیر باز بزاید پسری
«سیستانی»
(پیرۍ پیرۍ زغم و پـبـخ باید وگالل سي چې د هېـواد مور ،
د وزیرفتح خان په شان زوی نړې ته راوړي)

وزیر فتح خان د ابو مسلم خراسانی د تبر یو مبرنی:

وزیرفتح خان زښت فعال، نوښتگر، تېنگ، سیال، په خبره ولاړ، دروند، پیاوړی، ژمن، هېواد پال، لاسپراخی، تورکښ او بې باکه جنگیالی شخصیت وو چې د سدوزي شاه محمود د واکمنۍ د پېر په کورنېو شخړو او جگړو کې بې په سرلوړۍ او بریالېتوب سر پورته کړی او له همدې کبله ورته د شاه محمود د پوځي ځواکونو د نابغه اتل لقب ورکړل شوی دی. وزیرفتح خان د خپل بَرخَلېک له مخې له ابو مسلم خراساني ، بابُک خُرَمدین او د سبمې له نورو سترو تأریخي ځېرو سره بو شمېر وَرته والي لري.

د ببلگې په توگې، ابومسلم خراساني د خپلې ځوانۍ د سباوون په شپو ورځو کې له امویانو څخه د خلافت واگې د خپلې تورې په زور واخېستلې او عباسیانو ته بې ډالۍ کړلې خو په پای کې د ناشکره عباسي خلیفه (منصور دوانیقي) په لاس په خنجر ټوټې ټوټې شو، د پولادي هوډ خاوند وزیرفتح خان هم ، دوه ځله د سلطنت واگې له شاه زمان او شاه شجاع څخه د خپلې تورې په زور واخېستلې او هغه بې د سدوزي شاه محمود په ورغوي کې کښېښودلې خو په پای کې د همدغه ناشکره پاچا په لارښوونې لومړی په دواړو سترگو ړوند او بیا بند په بند ټوټې ټوټې شو.

هماغسې چې ابومسلم خراساني په ۱۹ کلنۍ کې خپله پښه د سیاست پر ډگر کښېښودله او ۱۸ کاله بې د عباسي خلافت د واکمنۍ لپاره توره ووهله ، په ۳۷ کلنۍ کې بې خپل سر د دغو ټولو خدمتونو په هیداد "پاداش" کې له لاسه ورکړ، وزیرفتح خان هم کټ مټ په ۱۹ کلنۍ کې د سیاست پر ډگر پښه کښېښودله او د سدوزیو د واکمنۍ د تېنگښت او تمرکز لپاره بې ۱۸ کاله توره ووهله خو د کېنه کښ او ناپوهه شهزادگې کامران په لاس لومړی ړوند سو، ورپسې بې د خپل پلار شاه محمود په لارښوونې د گنیو "نیشکر" د لښتې په څېر بند په بند ټوټې ټوټې کړ. فتح خان پرته له دې چې له ستونې کومه آه را پورته او یا خگېروی وکړي اویا د چا د زړه سواندۍ غوښتنه وکړي، مرگ بې

له کوکارو پرته په مېړانې پر ځان ومانه.

سره له دې چې د وزیر فتح خان مړېنه د هغه د اوسپنیز پیاوړي زغم او مېړانې له اړخه په درېمې پېړۍ کې د بابُک خُرَمدین او د خُراساني خداش له مړېنې سره ورته والی لري خو د هغه مړېنه زموږ د هېواد او د ګاونډیو هېوادونو د تأریخ او پېښلېک د پیاوړو مخورو څېرو له مړېنې څخه لا هم پرتمېنه ده. د نړۍ په تأریخ کې به داسې څوک ونه موندل شي چې د وزیرفتح خان په شان دې له انساني هېنې « طاقت » پورته د شکنجو او ځور په ګالنې او د بې ساري زغم جوګه وګرځي. د عینې شاهدانو له خولو روایت شوی : کله چې وزیرفتح خان بې واژه، د لښکر ټول بولندویان او مشران د شاه محمود په لارښوونې په لېکه ودرېدل ، هر یوه په خپل وار لومړی د وزیرفتح خان د لاس ګوتې بیا لاسونه تر اوږو پورې او بیا بې د پښو ګوتې تر زنګنو پورې بند په بند بېلې کړلې؛ خو وزیرفتح خان دغه ټولې له هېنې او توان پورته شکنجې او ریږې په دومره مېړانې وزغملې چې له خولې بې یوه وړوکې آه هم را ونه وتله؛ خو له دومره ریږ او ځور وروسته بیا هم ژوندی وو او له دې چې ژوندی وو نو ککره بې ورته له غاړې پرېک کړه او په دې توګې بې پر ژوند د پای ټکی کښېښودل شو. له دې پېښې څو مېاشتې مخکې کامران میرزا د فتح خان په سترګو کې ځکه دوه ځله خنجر وهلی وو چې د هغه له ړوند تابه څخه ښه ډاډمن سي ؟!

ښاپې دداسې وحشي وژنې وپل په وَیکو او غونډلو « جملاتو» کې آسانه وې خو د بند په بند پرېکولو او دداسې قصابۍ په څېر د یوې شډلې پېښې انځورول زښت ګران کار دی. که د همدغې پېښې څرنګوالی بوازې د یوې شېبې لپاره په سترګو کې را وګرځوو چې څنګه د یوه ژوندي سړي د بدن بندونه پرېک کېږي، لومړی بې یو لاس ۱۸ ځایه په چړې پرېک کېږي بیا بې بل لاس ۱۸ ځایه بند په بند له یو بله بېلېږي ؛ بیا بې وار پښو ته را ځي او هره پښه بې په پېنځلسو ځایونو کې بند په بند پرېک کېږي او بیا بې د غوږونو او شونډو د پرېکولو وار رسېږي او هغه هم په ډېرې شډلتیا ورڅخه پرېک کېږي او په پای کې بې ککره د یوې چوغکې په شان له غاړې بېله او

پر ژوند بې د پای ټکی ایښودل کېږي، نو ددغه ناتار په تل کې به د شاه محمود او شهزادګي کامران په برمانته ګرۍ او شدلتابه ښه پوه سو. شرم دې وي په داسې زړه سَرَولو او سخت زړی!

وزیر فتح خان د یوه زړَوّر او ویاړمن انسان په توګې ژوند وکړ او د خپل اعدام پر مهال بې هم د یوه ننګیالي او سرلوړي افغان په توګې له شدلتابه او ځور سره جوګه مړینه د لښکر د هغو مشرانو له لاسه په نه مننونکې مېړانې او سرلوړۍ ومنله چې ځومباشتي مخکې بې دده تر لاس لاندې کار کاوه او په خپلې مړېنې بې هغو کسانو ته چې دده د بدن غړي بې بند پر بند په خنجر وربېلول ځرګنده کړه چې په خپل پیاوړي اوسپنېز زغم کولای شي ټول دردونه او ټپونه د البلو ، کوربلو او زاریو له وېلو پرته وزغمي خو هېڅکله به د شاه محمود او کامران په ځېر د ناپوه پلار او زوی ځان مننونکو غوښتنو ته سر ټېټ نه کړي. یوه شاعر ویلي دي:

در جهان نتوان اگر مردانه زیست
همچومردان می توان مردانه مرد

ژباړه : که دنیا کې د نارینه وو په ځېر ژوند نه سو کولای؛ نو د نر په شان خو مړه کېدلای سو.

په جهان د نارینه دي دا دوه کاره
یا به وخوري ککرۍ یا به کامران شي

خوشحال خان ختک بابا

بابک خرمدین، مازیار طبرستاني، خداش خراساني، استاد سیس بادغیسي او نور به د عباسي خلافت د واکمنۍ پر وړاندې د خپلو اوږد مهالو جګړو او هڅو په ترڅ کې نېول شوي او د پردیو عربو له پلوه به ټوټې ټوټې شوي وي، خو وزیر فتح خان هېڅکله د نېولو، ړندیدلو او د بند په بند بېلېدلو تر ورځې پورې نه د ځان او نه د خپلې کورنۍ لپاره د واکمنۍ او پاچاهۍ د نېولو کومه هڅه نه ده کړې ؛ فتح خان بوازې د شاه محمود د پاچاهۍ او د سدوزي سلطنت د قلمرو د ځمکنۍ بشپړتیا لپاره توره وهلې مګر ددغو ټولو سرښندنو په بدل

کې، پرته له دې چې کومه وړوکې دوکه او خیانت بې کړی وي بوازې د دربار د یوشمېر رَخورو "کېنه ناکو" ځانغوښتونکو او بد سترگو درباریانو په ځانگړې توگه د سردار عطا محمد خان بامیزي او شهزادگي کامران د رخي او سخي په کړس کې لومړی ړوند او بیا د خپلې تروری 'عمه' د زوی شاه محمود له پلوه په ډېرې بېرحمی بند په بند بېل او ووژل سو.

دشمن اگرمیکشد به دوست توان گفت

با که توان گفت که دوست مرا کشت؟

(که دښمن مې وژني نو خپلو ته به ووایم / چا ته به ووایم چې خپلو ووژلم ؟)

لوېدېځو تأریخپوهانو د سردار پاینده خان زامن د بارکزیو ورونو په نامه یاد کړي دي، د بارکزیو ورونو په منځ کې وزیر فتح خان د مشری ، پوهې، کار، هوښیاری ، ځیرکی ، میړانې، زړورتیا، لوی لاسی، ژمنتابه، تېنگښت او غچ اخېستنې له اړخه چې (د افغانانو یوه خصیصه ده) ځانگړې پوهه او وړتیا درلودله او د ټولو ورنو په منځ کې مخکښ وو. فتح خان د فعالو او پېاوړلو روحیاتو څښتن وو، نوښتگر، له شور و ځوړه ډک هنگامه بې او انقلابي وو . دغو ټولو ځانگړتیاوو چې په ختې کې بې هېواد پالنه ، د هېواد له ځمکنی بشپړتیا ننگه او د هیواد په کورنېو چارو کې د پردېو د لاسوهنې له منځه وړل اخښل شوي ول، فتح خان ته داسې مشخصات وربخښلې ول چې انگلیسانو " کینگ میکر" یا پاچا جوړونکی باله او کولای شو وزیرفتح خان " تاج بخښونکی" وبولو، په دې مانا هر چا ته چې د فتح خان زړه غوښت هغه ته بې تاج بې وربخښه او چې نه بې غوښتل تاج بې ورڅخه اخېسته. او دغه ځواک او ځانگړتیا د دغه ملي سردار په چلند کې له سره تر پایه برېښنده او روښانه وه.

د هلمند د دغه نومیالي بچي چې د خپلواکی غوښتنې ، سرلوړی او افغاني پرتم وېنه بې د هلمند د څپانده سیند د څپو په شان په هر رگ کې خوټېدله او په ختې کې بې مېړانه، زړورتیا او لوی لاسی پروت وو ، سره له دې چې نومیالیتوب بې هر چېرې په درنښت یادشوی ، بیا هم لا تر اوسه هغه په سمه نه دی پېژندل سوی. ددغه پولادي هوډمن او زغموال نومیالي د

برخلېک بیا پېژندنه به زموږ راتلونکو حق پېژاندو نسلونو ته له شک پرته د ستري زده کړې نوي کړکۍ پرانېزي او پوه به شي چې د هېواد د تأریخ او پرګنو لارښوونکو په څومره مېړانې او ویاړ خپل ژوند تېر کړی دی. په دغې شننې کې به هڅه وسي چې د هېواد د تأریخ ددغې ځلاندې او نومیالی څیرې بیا پېژندنه له ټولو اړخونو وکړو :

د زمانشاه پر وړاندې د فتح خان پاڅون او د سلطنت پر ګدۍ د شاه محمود ناسته

مخکې مو ولېدل چې د قوم د مشرانو پر وړاندې د وزیر او په خپله د زمانشاه د نامطلوبه چلند له کبله د قوم د مشرانو او سردارانو په منځ کې نارضائیتې رامنځته شوې وه؛ د زمانشاه دغه چلند نورو قومي سردارانو او مشرانو ته د منلو وړ نه وو نو له دې کبله یې په ۱۷۹۹ ز کال کې د هغه د پرځولو او د وزیر د وژلو هڅه تر لاس لاندې ونېوله؛ خو د مشرانو او سردارانو دا توطئه کشف او پرته له دې چې د هغوی د نارضائیتېو لاملونو ته پاملرنه وشي ټول یې له یوې مخې له منځه یووړل ؛ په دې ډلې کې یو یې هم سردار پاینده محمد خان وو چې زمانشاه یې د سلطنت تر ګډۍ پورې رسولی وو او د بېلا بېلو پرګنو په ځانګړې توګې د دُراني سردارانو او د خپل قوم په منځ کې له ځانګړې ګرانښت و منښته برخمن وو.

د سردار پاینده خان د وژنې د خبر له خپرېدا سره سم زوی یې فتح خان، سره له خپلو ورونو او د بارکزیو له یو شمېر خانانو لکه : عبدالسلام خان، عبدالواحد خان، امین الملک محمدرحیم خان له دوه وو تنو نورو سره د اتو ساعتو په اوږدو کې د آس په سپرلۍ نادعلي (د وزیرفتح خان مورنۍ کلا) ته چې د کندهار د لوېدېځ په ۱۵۰ کیلومترې واټن کې پرته ده ورسېدل او د بارکزیو د تېر نور مشران یې د ګرشک په نادعلي کې د زمانشاه له دغه ګام څخه خبر کړل. د زمانشاه ددغې وحشي کړنې پر وړاندې په ګرشک او د هلمند په ناوې کې د مېشتو بارکزیو په منځ کې د کرکې کچه زښته ډېره لوړه شوې

وه نو له دې کبله ټول بارکزي له زمانشاه څخه د غچ او د پاینده محمد خان زامنو ته د مرستې لپاره چمتو ول. زمانشاه د فتح خان او د هغه د ورونو د نېولو لپاره یو شمېر سرتېري سېمې ته ولېږل خو د هغوی د هېڅ یوه په نېولو بریالي نه شول او بېرته تش لاس کندهار ته ستانه سول.

د سردارانو له وژنې وروسته د زمانشاه او د هغه د وزیر تر ټولو بد کار لا دا وو چې د بارکزیو سردارانو او د نورو د غچ له وېرې بې د ټولو بارکزي سردارانو او قومي مشرانو د نېولو حکم هم ورکړ. د دغه حکم بنسټېزه موخه فتح خان او د هغه ورونو ته نېغه وه؛ ځکه د سردار پاینده محمد خان له وژنې وروسته فتح خان د بارکزیو د قوم رئیس پېژندل کېده.

هلمند مېشتو بارکزي سردارانو د سردار پاینده محمد خان مشر زوی فتح خان د خپل قوم د رئیس په توګې وټاکه او بیا بې خپل اختیار د هغه په پرېکړې او هوډ پورې تړلی وباله. فتح خان هم د بارکزیو د قبیلې د مشرتابه له آزمېښته بریالی ووت او له شاه او وزیر څخه د غچ اخېستنې لپاره بې خپله طرحه شوې نقشه پلې کړه چې غوره پایلې بې ترلاسه کړلې.

فتح خان خپله نقشه په دې توګې ایستلې وه چې د زمانشاه ورور شهزادګي محمود دې بېرته خپل مرور ورور ته د وروری لاس وغځوي؛ شهزادګي محمود په ۱۷۹۷ز کال کې د خپل ورور پر وړاندې پاڅون کړی وو خو هغه مهال بې ماته خوړلې وه او له ماتې وروسته بخارا، خوارزم او (فارس – ژ) ایران ته تښتېدلی وو. الفنستن لیکي : شهزادګي محمود په لومړیو کې د خپل ورور واکمنی ته د وخت له غوښتنې سره سم غاړه کښېښودله خو کله چې خپل ورور بې له کندهاره لېرې ولېد نو پاڅون ته بې لاس واچاوه او یو پیاوړی لښکر بې د کندهار پر لور وخوځاوه. زمانشاه هم د ورور پر وړاندې د یوه پېښځلس زره کسېز لښکر په مشرۍ له کابله راووت. دواړه ورونه د هلمند د روډ په دې غاړې کې د ګرشک په سېمې کې له یو بل سره مخامخ سول؛ سخته جګړه ونښتله؛ نېږدې وو چې زمانشاه ماته وخوري مګر په پای کې سوبه د هغه په برخې سوله. محمود د جګړې له ډګره وتښتېد

او ځان یې روغ رمټ هرات ته ورساوه. زمانشاه د فراه د نیولو لپاره یو ځواک ولیږه خو په خپله، لومړی کندهار او له هغه ځایه پېښور ته ستون سو.[۱]

شهزادګي محمود په ۱۷۹۷ز کال کي یو ځل بیا پاڅون وکړ او له ماتي وروسته (فارس – ژ) ایران ته وتښتېد او ځان یې د تهران دربار ته ورساوه چې فتح علیشاه ورته په ورین تندي تود ښه راغلاست ووېل. محمود د ۱۷۹۸زکال په پسرلي کي کاشان او له هغه ځایه اصفهان ته لاړ او د ۱۷۹۹ زکال تر پسرلي پورې په اصفهان کي پاتې شو؛ په هماغه کال کي پر خراسان د تېري لپاره د (فارس – ژ) ایران د پاچا بدرګه سو. له خراسانه د شاه له ستنېدا وروسته محمود په خراسان کي پاتې شو او پرهرات باندې د یرغل لپاره یې د هغه ځای د مشرانو د پام اړولو هڅه وکړه. په ترشیز او طبس کي بریالی نه شو خو وېې کولای شول د قاین او بیرجند د حاکم مهرعلیخان ملاتړ ترلاسه او د هغه له لس زرو سرتېرو سره یو ځای د هرات پر لور را ودرومي. په سبزوار کي له یوه لښکر سره مخامخ شو. دغه لښکر د زمانشاه زوی شهزادګي قیصر له کندهاره د هغه د مخنیوی لپاره لېږلی وو خو لښکر هېڅ ونشو کولای او ماته یې وخوړله او محمود په بریالیتوب پرمخ لاړ او هرات یې کلابند کړ. وفادار خان یو چل وکړ چې محمود یې پر مهرعلیخان شکمن کړ. شهزادګی د شپې په تیارې کي له لښکرکوټه وتښتېده او د بخارا پرلور یې ودرومل ؛ مهرعلیخان هم په نا چاری خپله مخه ببرته ونیوله او خپل قلمرو ته په شا سو.

شهزادګی محمود په بخارا کي په تودې غېږې ومنل شو او په یوې سلطنتي ماڼۍ کي ورته ځای ورکړل شو. محمود تر هغه مهاله دلته دېره وو چې د بخارا د پاچا، شاه مراد دربارته د زمانشاه سفیر ورسېد؛ سفیر، د زمانشاه نیوکه شاه مراد ته ورسوله چې ولې یې محمود ته چې د خپل ولیمنعت پر وړاندې یې پاڅون کړی په خپلې غېږ کي پناه ورکړې او د محمود د سپارلو غوښتنه یې وکړه. سفیر ته د محمود د سپارلو په بدل کي د بخارا پاچا ته د ګران

---

[۱] - الفنستن ، افغانان، آصف فکرت ژباړه ، د مشهد ایران چاپ ، ۵۰۴ پ

ببه سوغات د ورکړې واک هم ورکړل سوی وو. ډېرې کسان په دې باوَر دي چې نېږدې وو شاه مراد ، محمود، سفیر ته وسپارې خو محمود ووېل چې د حج د سفر تکل بې کړی او په دغې دینې پلمې بې د مذهبي پوهانو ملاتړ تر هم لاسه کړی وو، خو بو بل روایت چې ډېر رېښتیا برېښي وایي : شاه مراد نه غوښتل چې هم شاه زمان له ځانه خپه کړي او هم بې نه غوښتل ځان مېلمه ته د خیانت په تور نوم بدی کړي. له دې کبله بې محمود ته په پټه د رامنځته شوي ګواښ په اړه خبر ورکړ او ورځخه بې وغوښتل چې په خپل تګ دې د ټولو ستونزو تغر ټول کړي. شاه محمود له بخارا څخه خوارزم (اورګنج) ته لاړ او له هغه ځایه بیا د « فارس – ژ» ایران پر لور وخوځېد[1]. په دغو شپو ورځو کې محمود د « فارس – ژ» ایران د کرمان په سوځندې تودوخې کې دېخوا آخوا لالهانده ګرځېده.

فتح خان له شهزادګي محمود سره د بو ځا کېدلو په هېلې د « فارس – ژ» ایران پر لور و خوځېد او د سیستان له لارې بې د سیستان - کرمان تر منځ بې اوبو او وښو وچه دښته د اته کروه (فرسخ) په واټن ووهله او کرمان ته چې محمود په کښې دیره وو ورسېد او هغه بې د زمانشاه پر وړاندې د سلطنت نېولو ته وهڅاوه. دواړو د قرآن مخته سوګند وکړ چې له بو بل سره د همکارۍ په کولو به هېڅکله یو بل ته خیانت ونه کړي. له سوګند وروسته دواړه له پېښځوس سپرو سره یو ځای د سیستان پر لور وخوځېدل. دواړه په لنډې مودې کې د هغه وخت د سیستان مرکز ، جلال آباد ته ورسېدل. سیستان ته په رسېدلو د سیستان حاکم، ملک بهرام کیاني، افغانانو ته په ورین تندي غېږه پرانېستله او د ددوستۍ د لا زیاتېدلو په هېلې بې خپله لور د شاه محمود زوی شهزادګي کامران ته په نکاح ورکړه او ژمنه بې و کړه چې د کابل د سلطنتي ګدۍ په نېولو کې به عملاً د شاه محمود ملاتړ وکړي. خو فتح خان سلا ورکړه چې په اوسمهال کې دغه ملاتړ د هغوی په ګټه نه دی او د محمود له لښکر سره د بهرام کیاني د لښکر له بو ځای کېدلو څخه لاس پر سر شو

[1] ـ الفنستن ،افغانان، ۵۱۱ پ

خو ملک کیاني د هغوی ملا، په وسلو او پـېسو وتړله.

د کندهار په نـبونـګ کې د فتح خان رول:

مخکې له دې چې فتح خان وخوځـېږي خپل دوه ورونه يې له سيستانه د ۱۸ سپرو په بدرګې د دراني سردارانو په ځانګړې توګې د فراه د بارکزيو د تېر د مشرانو د ملاتړ د راخپلولو لپاره فراه ته واستول. ورپسې فتح خان له محمود او کامران ميرزا سره يوځای فراه ته راغی. محمود او فتح خان د شاه زمان او د هغه د ناتار او ځانغوښتنې په اړه د فراه مشرانو ته کـېسې وکړې؛ په پای کې د فراه د ډُرانيو يـو شمـېر خلکو د فتح خان او محمود په رکاب کې د خپل چوپړ تيارى څرګند کړ.

محمود له دغو ځواکونو سره يوځای د کندهار پر لور مارش وکړ او څرګنده ده چې د ګرشک او هلمند د ناوې د سـېمې بارکزيو هم ددغه ځواک ملا لا پياوړې کړله. کله چې محمود د بارکزي سردارانو په ملتيا کندهار ته رانـېږدې سو، د کندهار والي مهرعليخان اسحاقزي چې د شاه پسند خان په لقب هم يادېده د څلور زرو سپرو په ملتيا د کندهار دفاع ته ودرېد، خو فتح خان له داسې يـوې چلوتې کار واخـېست چې د والي ځواکونه يې د هغه پر وړاندې را وپارول او والي د خپل ځان له وېرې له ښاره وتښتـېد. فتح خان ښار کلا بند کړ او له ۴۲ يا ۴۳ ورځو کلابندی وروسته يې ښار ونـېو. شيرازي وايي چې فتح خان لومړنی سړې وو چې د ښارد دېـواله سر ته د څرمن د يـوې رسۍ په مرستې وخوت او شاهي نغاره يې په خپل بوټ و ډنګوله او په لوړ غږ يې ووېل چې اوسنی دور، د محمود دور دی! دفتح خان په دغه غږ سره د ښار دروازې پرانـېستل سوې او محمود سره له خپلو سرتـېرو ښار ته ننوت او د ښار ساتونکو (ساخلو : تورکي ويې دی) محمود ته پوځي سلام وکړ [1].

---

[1]-تاريخ سلطاني، سلطان محمدخالص بارکزی، تاريخ سلطاني، چاپ ۱۲۸۹هجری =۱۸۸۱ز، بمبئی،۱۲۳ پ، پيرس، عروج بارکزائی، ژباړه : پژواک اوصدقي، پ ۲۴، ۳ ټوک

خو الفنستن په دې باور دی چې فتح خان په ېوازې سر ښار ته ننوت او د عبدالله خان په نامه د ښار له یوه تن مشرانو څخه ېې مرسته وغوښتله. عبدالله خان د محمود په پلوی را پورته او د ښار دروازه ېې د محمود پر مخ پرانېستله او مهرعلي خان له بلې لارې وتښتېد او د کندهار د پرځېدنې خبرېې په سندهـ کې شاه زمان ته ورساوه. [1]

د یو بل روایت له مخې دغه کار د یحیی خان بارکزي له پلوه (ظاهراً د قاضي محمد سعید خان بارکزي په سلا) ترسره شو چې وختي ېې ځان فتح خان ته رسَولی وو او د هغه د سلا پر بنسټ ول چې فتح خان پرېـمانه پوړی « زیني » را ټولې او بیا ېې پر ښار یرغل وکړ او ښار ېې په زور ونیو [2].

وزیرفتح خان پر دغه مهال ۱۹ کلن وو. شهزادگی حیدر له یارمحمد خان او د زمانشاه له نورو خانانو سره یو ځای بندیان شول. فتح خان له شاه محموده وغوښتل چې عبدالرحیم خان سدوزی او د هغه پلار دې اعدام کړي او بیا دې خبرتیا خپره کړي چې د درانیو په کړو وړو به هغه مهال ډاډمن سي چې د زمانشاه له ملاتړه لاس واخلي او خپله پالوالي یا وفا دې عملاً څرگنده کړي، شاه محمود کټ مټ همداسې وکړل . [3]

شاه محمود په دغه وخت کې فتح خان ته د وزیر څوکی ورکړه او د " شاه دوست" لقب ېې ورته غوره کړ او د کندهار قاضي القضات، قاضي محمد سعید خان ته ېې د " خان علوم" لقب [چې د پوهاندي له رتبې سره برابره ده] ډالی کړ.[4] د فتح خان د مُـهـُر پسولنې ته ېې په لاندیني بیت رسمیت ورکړ :

طالع محمود را نازم کزوست سرفرازملک ودولت شاهدوست
طالع محمود را نازم کزوست سرفرازفتح ونصرت شاهدوست

---

[1] - الفنستن،افغانان، دَري ژباړه فکرت، ۵۱۴ پ ، پشتو ژباړه لومړی ټوک ؛ حسن کاکر،د افغانستان د علومو د اکاډیمی چاپ ، ۱۳۶۱ل پ ۲۹۴

[2] - موهن لال ، حیات امیردوست محمدخان، لومړی ټوک ، ۲۷ پ

[3] - پیرس،عروج بارکزائی، ۲۴ پ

[4] - عزیزالدین وکیلي پوپلزائي،تیمورشاه درانی،۲ټوک، ۳۲۶- ۳۲۷ پ، تاریخ سلطاني له ۲۰۱ پاڼې وروسته.

او د قاضی محمد سعید بارکزي مهر ته بې د لاندینی بیت په پسولنې :
محمدسعید از فضل حق مشهود شد قاضی القضات شاه محمود شد[۱]

د کابل پرانېستنه:

د کندهار له نېولو وروسته شاه محمود د خپل لښکر د پیاوړي کولو لپاره پېسو ته اړتیا درلودله. ددغه کار چاره بې وزیر فتح خان ته پرېښودله. فتح خان د شاهی خزانې له ضبطولو وروسته د ښار له بو شمېر مشرانو او شتمنو څخه پېسې را ټولې او د لښکر اړتیاوې بې پرې برابرې او د خپلو جنګیالیو شمېر بې پېښځوس زرو ته لوړ کړ. [۲]

پر دغه مهال زمانشاه سندهـ ته نېږدې وو او پرهندوستان بې د یرغل تکل درلود خو د مهرعلیخان اسحاقزي (ساکزي) له خولې بې خبر تر لاسه کړ چې شاه محمود کندهار نېولی دی. زمانشاه خپل ورور شاه شجاع په پېښور کې پرېښود او په خپله بې د سترګو په رپ کې د کابل پر لور د خوځېدا تکل وکړ، خو کابل ته له خوځېدا مخکې بې د کشیمر د والي عبدالله خان الکوزي د غوږونو د تاوولو پرېکړه وکړه. زمانشاه د ډېرو تلفاتو په ګاللو وکولای شول عبدالله خان ونېسي او لاس او پښې بې په ځنځیر ور وتړي. د زمانشاه دغه خوځښت شاه محمود ته ګټه ورسوله، ځکه د عبدالله خان الکوزي ورور سیدال خان الکوزی په کندهار کې وو او د زمانشاه د دغه ګام په خبرېدلو له خپل تېر سره یو ځای او د شاه محمود په چوپړ کې ودرېد [۳] .

زمانشاه په خپلې تېر وتنې کابل ته له رسېدا وروسته پوه شو او د دُراني سردارنو په اړوند بې له خپلو تېرو کړو وړو څخه پښېماني څرګندوله خو اوس وار له واره ورڅخه تېر وو او د پښېمانی څرګندولو نوره ګټه نه درلودله. زمانشاه په ډېرې خواری دوه لښکره جوړ کړل، یو لښکر بې د احمد

---

[۱] - پوپلزائي، هماغه اثر، ۶۶۵- ۶۶۷ پ

[۲] پیرس،عروج بارکزائی ،۲۴- ۲۵ پ

[۳] - الفنستن، بیان سلطنت کابل، ۲ ټوک،۲۹۴پ، پښتو ژباړه نصرالله سوبمن، دري – فارسي ژباړه فکرت، د مشهد ایران چاپ ، ۵۱۴ پ

خان نورزي او د خپل زوی شهزادګي ناصر تر مشرۍ لاندې د کندهار پر لور او دوېم لښکر پې تر خپلې مشرۍ لاندې چې له لومړي لښکر څخه دوه منزله شا ته وو د غزني پر خوا وخوځاوه. احمد خان نورزي چې نه پې له وفادار خان څخه کوم ښه چلند لېدلی وو او نه پې له شاه زمان څخه ښه زړه درلود د کندهار لاره پې په ځمېدو او پښېمانۍ زړه نا زړه وهله. فتح خان چې انګلیسي " پیرس " پې د " محمود د ځواک نابغه " بولي، د احمد خان په زړه او رخه ښه خبر وو، ځکه فتح خان پوهېده که د جګړې له پېښېدلو مخکې نوموړی له ځان سره یو ځای کړي نو د شاه زمان لاسونه به له شا ور و تړي، فتح خان پوهېده چې:

به شمشیری یکی تا صد توان کشت
به رأی، لشکری را بشکنی پشت

ژباړه : په توري به له یوه تر سلو ووژني
خو په پوهې به د لښکر ملا ورماته کړي

فتح خان دغې موخې ته د رسېدا لپاره د احمد خان د ورور عبدالله خان نورزي په اړه چې اوس د شاه محمود په لښکر کې وو او په احمد خان زښت ګران وو ، سوچ وکړ او بیا پې له شاه محمود سره سلا وکړه، څرګنده ده چې شاه محمود د فتح خان ددغه سوچ ملاتړ وکړ. فتح خان په بېړې عبدالله خان په یوې پلمې بندي او داسې پې څرګنده کړه چې ګڼې نوموړي، پاچا ته خیانت کاوه او ښايي چې اعدام شي ، یوازې هغه مهال د مرګ له منګولو خلاصېدای شي چې ورور پې احمد خان د زمان شاه له لېکو را بېل او له شاه محمود سره یو ځای شي. کله چې احمد خان نورزی د (غزني او مقر، قلات) ترمنځ د " سر اسپ" سېمې ته ورسېد نو د شاه محمود له ځواکونو سره مخامخ او د خپل ورور له برخلېکه خبر شو؛ احمدخان د سترګو په رپ کې له خپل لښکر سره چې شمېر پې پېنځلس زرو سرتېرو ته رسېده د فتح خان له لښکر سره یو

ځای شو؛ شهزادګي ناصر دغه خبر، د جبهې د شا د لېکې له خوا خپل پلار زمانشاه ته ورساوه [1].

د فتح خان دغه تکتیک د زمانشاه پر روحیاتو مرګوني اغېزه وکړه؛ همدا چې د احمد خان نورزي او د هغه د زوی د تسلېمېدلو خبر ورته ورسېد، نو زمان شاه او وزیر پې وفادار خان په وېره کې ولوېدل او د ځان د ژغورنې او تېښتې په فکر کې سول. د زمانشاه لښکر هم خور و ور او وتښتېد. شاه او وزیر دواړه لومړی غزني او بیا له هغه ځایه کابل ته په شا شول چې بل ځواک راټول کړي، خو د هغوی نقشې بدلون وموند او د نوي لښکر د راټولولو پرځای چې له وزیرفتح خان سره پې جګړې ته چمتو کړي، خپل بدرګه لښکر پې هم له لاسه ورکړ. خبره ان تر دې ځایه ورسېدله چې د زمان شاه د دربار له کړۍ څخه له وفادارخان او زمان خان پوپلزي (بامیزي) او له لښکره پې له دوه سوه تنو سپرو او څلور سوه پلیو جنګیالیو پرته، نور څوک ورپاتې نه سول. زمانشاه له همدغه شمېر سره یو ځای د جلال آباد پر خوا وخوځېد.

مخکې له دې چې شاه محمود کابل ته ورسېږي لومړی پې فتح خان د دوه زورو سپرو په ملتیا کابل ته ولېږه؛ فتح خان هم د مقر ، غزني او کابل ترمنځ لاره په چټکۍ ووهله. د کابل دروازې د فتح خان پرمخ دوه وو تنو قزلباشانو : میر اصلان خان او جعفرخان جوانشیر پرانېستلې؛ دواړه قزلباشان په دې له شاه زمانه خوا بدې ول چې د هغوی دوه تنه سرکرده پې وژلې ول ځکه له دې مخکې پې له محمد زیو سره خپلوي کړې وه ؛ په دې توګې شاه محمود د کابل د بالاحصار په مانۍ کې د واکمنۍ پرګدۍ ډه ډه ووهله- ۱۸۰۱زکال ، جولای. [2]

له شاه زمانه غچ اخیستنه :

---

[1] - الفنستن، هماغه اثر، پ ۵۱۵

[2]- تأریخ سلطاني،پ ۱۷۳، الفنستن،هماغه، پ۲۹۶

وزیر فتح خان ترهغو په کرار کښې نه ناست چې شاه زمان او د هغه بد چاری وزیر وفادار خان بې د خپلو کړو وړو په سزا ونه ورَسول. وروسته له دې چې شاه محمود د کابل د واکمنۍ پرګدۍ ډه ډه ولګوله، د لښکر بوه برخه بې د زمان شاه د پل د نبولو لپاره په زمانشاه پسې ولېږله. د شاه محمود د لښکر د مخکښ ډلګي او د شاه زمان د ځواک ترمنځ د جګدلک د " وچې پاڼې" په سبمې کې لنډه نښته ومښتله او څرګنده ده چې پایله بې د شاه محمود په ګټه وواښتله؛ د زمانشاه ځواک هر لور ته خور او وور او په تښتو وتښتېد. لا لهانده زمان شاه له خپلو څو تنو پاتو ملګرو سره په ګډه د پټنځي په لټون کې وو. ملا عاشق شینواري له وفادارخان سره له پخوا پیژندګلوي درلودله او د جګدلک په سبمې کې د بوې کلا څښتن وو. بدمرغه پاچا دومره خوار شوی وو چې د لا لهاندۍ په نړۍ کې دې ته اړ شو چې د یوې شپې لپاره د ملاعاشق کلا ته پناه یوسي. ملا عاشق لومړی خپل وَر په ورین تندي د خپل مېلمه پر مخ پرانېست، خو کله چې خبرشو چې شاه محمود د کابل د واکمنۍ پر ګدۍ ناست دی نو د شاه زمان د نبولو په هڅې کې شو ځکه بېرېده چې سبا ورځ به شاه زمان ته د پناه ورکولو په تور د نوې پاچا د خوابدۍ او قهر تر مَتروکو لاندې ودبول سي، نو د کلا دروازه بې د شا له لورې وتړله او د شپې په اوږدو کې بې د خپلو زامنو له لارې شاه محمود ته پیغام ولېږه چې یو څوک دې ور ولېږي او خپل بندي دې دده له کلا تسلیم سي [1].

زمان شاه او ملګري بې په لنډ وخت کې پوه سول چې د ملاعاشق په منګولو کې یرغمل دي. شاه زمان او ملګرو بې د خپل ځان د ژغورنې لپاره ډېره هڅه وکړه خو بریالي نه شول. نور نو راایسار شوي شاه زمان او ملګرو بې ځانونه تقدیر ته سپارلي ول او سترګو بې د هرډول پېښې د رامنځته کېدلو لارې څارلې. کله چې ددغسې نابېرې پېښې خبر کابل او پېښور ته ورسېد، له یوې خوا شاه محمود د خپل سیال د نبولو لپاره متې بې وهلې ؛ له بلې خوا شاه شجاع د خپل ورور د ژغورنې په هڅې کې سو. له کابله د وزیر فتح خان ورور

[1] - پوپلزائی، دره الزمان فی التاریخ شاه زمان، چاپ ۱۳۳۷ل ، مخ۱۸۲

نواب اسد خان له یوه جراح سره وخوځېد او له پېښوره عبدالکریم خان د بندي پاچا ژغورلو ته ودانګل. له دې چې د کابل او جګدلک تر منځ واټن لږ وو، نو نواب اسد خان له ټولو مخکې کلا ته ورسېد. زمانشاه د پاچاهۍ د پانګې ټول سره زر چې په هغه کې د کوه نور الماس هم وو د کلا په یوه سورې کې پټ کړل او فخراج [د یوه یاقوت نوم وو] بې د کلا ترڅنګ ېوې ویالې ته وغورځاوه. د سباوون سپېدې لا نه وې چاودلې چې نواب اسد خان کلا ته ورسېد او پا چا پې ونېو او د شاه محمود په امر بې د زمانشاه سترګې ړندې کړې، ورپسې بې په سترګو ړوند سوی زمانشاه د هغه له نورو ملګرو سره یو ځای کابل ته سوټ موټ تړلی راووست. زمانشاه د کابل زندان ته ولېږل سو او د هغه وزیر او ورور بې د کابل حاکم محمد خان د سردار پاینده خان په غچ کې اعدام او زمان خان پوپلزی د حاضر خان د وژنې په تورقصاص شو. [1]

دغه پېښه د ۱۸۰۱ ز کال د جولای په مېاشت کې ریکارډ شوې ده[2]. د شاه محمود د پاچاهۍ لومړی پړاو درې کاله وروسته په (۱۸۰۳زکال) کې د زمان شاه د میرې زې شاه شجاع له پلوه پای ته ورسېد، د شاه شجاع لومړنی کار، ملا عشق شینواري ته د سزا ورکول ول، هغه بې راووست او له ستوني بې و ځړاوه او د کوه نور الماس چې تردغه دمه د ملا عاشق د کلا په سورې کې پټ ول د شاه شجاع لاس ته ولوېد او کلا بې ونړوله .[3]

شاه شجاع ته د ماتې ورکړه :

د کندهار د ښار د دېواله پر لوړ غاښې باندې د فتح خان د پورته کېدنې له زړورتیا ډک ګام او د خلکو غوړونو ته پیغام رسېدل چې دا دور د محمود دی! او په پای کې د شورشیانو پر مخ د ښار د دروازو یو په بل پسې

---

[1] - تاریخ سلطانی، ۱۷۲- ۱۷۳مخ، کهزاد، رجال ورویدادهای تاریخی،۱۳مخ
[2] - پیرس،هماغه اثر، ۲۶- ۲۸ مخ
[3] -کهزاد،رجال ورویدادهای تاریخي، پ ۱۵،علیقلی میرزا، تاریخ وقایع وسوانح افغانستان، ۶۱ پ ، چاپ۱۳۷۶تهران

پرانـبـستـنه ، ټول د فتح خان د لا ګرانښت او منښت لامل سول. دا د فتح خان لومړنی بریالی جګړه وه چې د زړورتیا، مـېړانې او پوهې انګازې بې د شورشیانو او قومونو په منځ کې د هر چا په ژبې جاري او د شاه محمود په سلطنت کښې بې د وزارت مقام ته لوړ کړ.

که د کندهار په پرانـبـستـنه کې د فتح خان مـېړانه بوې خوا ته کښـېږدو نو د مُقرُ په شاوخوا کښې د زمانشاه د ځواکونو پر وړاندې د فتح خان تدبـیر باید په یاد ولرو چې ځنګه بې د تورې له کارولو پرته د خپل مـیرځمن ځواک ځانته تسلیم او دښمن بې له محتومې ماتې سره مخامخ کړ. ورپسې بې د مقر،غزني او کابل تر منځ لاره په بـېړه ووهله او د شاه محمود پر مخ بې د کابل د بالاحصار دروازې پرانـبـستلې او په هغې سلطنتي ګدۍ بې کښـېـناوه چې ژمنه بې ورسره کړې وه. د وزیر فتح خان همدغه ځـېرکي او زړورتیا ده چې انګلیس تأریخپوه بې د « د محمودي ځواک د نابغې» په نامه یادوي او هر ځای د هغه له زړورتیا، پوخوالي او مـېړانې څخه یادونه کوي.[1]

شاه شجاع، د کابل د پـېښو له خبرتیا وروسته، د لښکر په راټولو پـېل وکړ او د پـېسو په زور د لسو زرو سرتـېرو له برابرولو وروسته د کابل پر لور وخوځـېد. کله چې شاه محمود خبر شو نو وزیر فتح خان او شهزادګی کامران بې د یوه درې زر کسـېز لښکر په مشرۍ د هغه د مخنـبـوۍ لپاره ولـېږل. دواړه لښکرې جلال آباد ته نـېږدې د سُرخرود په سـېمې کې له یوه بل سره مخامخ شوې. د شاه شجاع سرتـېرو په دې ګومان چې ددوی شمـېره د شاه محمود تر سرتـېرو ډېره ده نو ځانونه بې وار له مخه برلاسي سوېمن ګڼل. خو د شاه شجاع سرتـېرو د هغه پر پانګې چې له پـېښوره بې له ځان سره راوړې وه ودانګل او لومړی بې غوښتل خپل پاچا لوټ کړي.

وزیر فتح خان د شاه شاع د لښکر پر دغې په خپل سرۍ او ګډوډۍ پوه شو او له همدغسې شـبـبـې څخه په ګټې اخـبـستنې بې خپل لښکر ته بولنه ورکړه چې د شاه شجاع پر ګډو وډو جنګیالیو یرغل ور وړي. د شاه شجاع د

[1] -کهزاد، رجال ورویدادهای تاریخی، پاڼې ۲۴- ۲۸

لښکر لـېکې د سترګو په رپ کې ماتې شوې؛ د ځان بچونې په سوچ کې ډوب شجاع د سـېمې نـېږدو غرونو ته په ختـنې هلته پناه یو وړه،خو وسله او پانګه بې د فتح خان د ځواکونو لاس ته ورغله. فتح خان د شاه شجاع له خزانې څخه تر لاسه شوې پـېسې د خپلو جنګیالیو په منځو کې ووېشلې او د پـېښـور پر لور بې خپل پرمختګ ته دوام ورکړ. د پـېښـور دروازې په لنډې مودې کې د فتح خان د لښکر پرمخ پرانـېستل سوې او له څـېرمو سـېمو څخه بې د مالـېې راټولونه پـېل کړه.

د غلجیو اله ګوله :

وزیر فتح خان په پـېښـور کې وو چې له کلاته تر زابله او له زابله تر لوګره مـېشتو غلزیو په اله ګولې لاس پورې کړ. لومړی بې عبدالرحیم خان چې یو آرام او بې پرې سړی وو د خپل پاچا په توګه وټاکه ، ورپسې د شهاب الدین خان توخي تر مشرۍ لاندې بوې ډلې پر کندهار برېد وکړ. سره له دې چې د وزیر فتح خان د تره زوی عبدالحنان خان بارکزي او سیدالخان الکوزي د ښار د ساتنې لپاره ډېر ساتونکي نه درلودل بیا هم د ښار د دفاع لپاره راووتل؛ د دواړو خواوو ترمنځ د کندهار د پل سنګی په سـېمې کې نښته پـېل سوه ؛ په نـښتې کې له درانیو څخه دوه سوه تنه او له اله ګوله کوونکو څخه زر تنه ووژل شول، په پای کې اله ګوله کوونکي اړشول چې په شاي.[1]

د پاڅون بله ډله د عبدالرحیم خان غلجي تر مشرۍ لاندې د غزني پر لور پرمخ لاړه؛ دې ډلې د خپلې لارې په اوږدو کې پراته کورونه ، باندې، کلي او کلا ګانې لوټ او د غزني پرښار بې برېد ورووړ خو د غزني ښار له ځانه دفاع وکړه او پاڅونوال اړ شول چې د شلګرې او زرملې له لارې په لوګر واړوي. ګڼ شمیر غلجي د لارې په اوږدو کې له هغوی سره ځای شول ، ویل شوي چې شمـېره بې تر شلو زرو تنو ډېر وو. شاه محمود له ډېرو ستونزو وروسته درې زره تنه جنګیالي چمتو کړل او د (شاه ولیخان بامیزي، د

[1] - کهزاد، هماغه اثر، ۳۱ پ

احمدشاه دراني د سر وزیر) زوی شیرمحمد خان مختارالدوله بې له بند څخه خلاص[1] او د اله ګوله کوونکو د ټکوني لپاره بې ولیږه. دغه مجرب سړي د درو زره تنو اله ګوله کوونکو په وژلو وروسته پاڅونوال له پښو وغورځول، او د شاه محمود په امر بې د بلخ غونډۍ ته نیږدې د هغوی له ککرو څخه کوپړۍ - مناروته جوړ کړل .[2]

د ۱۸۰۲ ز کال په مارچ کې ول چې له کلاته نیولې تر جلال آباده پورې مېشتو غلجیو بیا اله ګولې ته لاس واچاوه او په پام کې بې نیولې ول چې له درو خوا خواوو یعنی له لویدېځ، سویل او سویل ختېځه پرکابل یرغل ور وړي. د اله ګوله چیانو شمېر پېنځوس زره اټکل سوی دی[3]. وزیر فتح خان او شهزادګي کامران دواړو په بېړې له پېښوره د کابل خوا ته مخه کړه؛ د وزیرفتح خان د تره زوی عبدالواحد په خپل ټول ځواک او امکان سره د کابل د اله ګوله چیانو په شا تمبولو ته ودانګل. په خپله وزیرفتح خان د غلجیو د قوم د جبارخیلو او احمدزیو د ټبرونو د جنګیالیو پر وړاندې چې مشري بې محمد خان بابکرخیل کوله او شمېر بې لسو زرو ته رسېده ودرېد، او هغوی ته بې ټېنګه ماته ور کړه او بیا بې خپل پام د اله ګوله چیانو بلې ډلې ته چې مشري بې عبدالرحیم خان کوله واړاوه؛ دې ډلې غوښتل له ختېځه پرکابل یرغل وکړي. عبدالرحیم خان د خپلو لسو زرو جنګیالیو په ملتیا د وزیر فتح خان مخې ته ودرېد (۱۸۰۲ ز کال د مې د مېاشتې ۱۱). په دې جګړې کې وزیر بیا پر خپلو مخالفینو لاس برى شو، عبدالرحیم خان سره له دوه وو زامنو ونیول شو او بیا اعدام شول .[4]

دا د ۲۲ کلن ځوان وزیر فتح خان پېنځمه بریالی جګړه وه. د درېمې ډلې د ټکولو لپاره دواړه شیرمحمد خان او احمد خان نورزی ګومارل شوي ول

---

[1] - داسې بېرېښې چې له شاه شجاع سره د پټې اړیکې د لرلو په جرم نیول او بندي سوی وو. (الفنستن، ۲ ټوک ، ۳۰۱- ۳۰۴ پاڼې)

[2] پیرس، هماغه اثر، ۳۱ پ ، الفنستن، ۲ ټوک ، ۳۰۴- ۳۰۵ پ

[3] پیرس، هماغه ځای، پوپلزائی،درة الزمان، ۲۰۲ پ

[4] - پیرس، هماغه اثر، ۳۲- ۳۳ پ ، الفنستن، ۲ ټوک، ۳۰۵ پ

چې د کندهار او د هغه د ورځېرمو سېمو د تېکاو خونديتوب وساتي. د لښکر دغو دوه وو مشرانو د خپلې لارې د اوږدو په دواړو غاړو کې د غلجيو ټولې کلا ګانې وېجاړې او له خارو سره يې بېو او د غزني، کلات او کندهار ترمنځ د پرتو سېمو د تېکاو له تېښګولو وروسته کابل ته راستانه شول .[1]

شاه محمود خپل ټول پام د کابل د ورځېرمو سېمو خونديتابه ته اړولی وو چې شاه شجاع بو ځل بيا د خيبر د وګړو له منځه يو شمېر د پېسو او سوغاتونو په بدل کې ځانته راوهڅول او يو ۱۲ زرېز لښکر يې جوړ او پر پېښور يې يرغل ور ووړو خو د پېښور ساتونکو د شجاع ګڼ شمېر جنګيالي له پښو وغورځول او شاه شجاع يو ځل بيا په تېښتې و تښتېد. د همدغه ۱۸۰۲ ز کال په لړ کې ول چې د آمو د سيند د بلې غاړې وزبکو پر بلخ برېد وکړ خو د بلخ په ورځېرمو سېمو کې د وزيرفتح خان د لېږل شوي ځواک له پلوه يې ماته وخوړله او اړ سول چې بېرته د آمو د سيند بلې غاړې ته په شا سي .[2]

له کابله د وزير فتح خان ليرې کېدل او د شاه محمود پرځېدنه :

د وزيرفتح خان پرله پسې برياوې د شاه محمود د دربار پر پوه نېږدې او مخور غړي اکرم خان الکوزي باندې ډېرې درندې پرېوتلې او له وزير فتح خان سره يې تربګنې پېل کړه. وروسته پرېکړه وسوه چې محمد اکرم خان دې په کابل کې پاتې سي او وزير فتح خان دې پېښور ته لاړسي. وزير فتح خان پېښور ته لاړ او د هغه ځای له پرګنو څخه يې د خپل لښکر د لګښتونو لپاره ماليه را ټوله کړله. د کشمير حاکم ورته پېنځوس زره روپۍ ولېږلې، بيا يې د

---

[1] - هماغه آثار، هماغه ځايونه

[2] - پيرس ،عروج باركزائی، ۳۴ پ

کوهاټ، بنو او دامان په لور ودرومل او له هغو ځایونو څخه یې هم مالیه را ټوله کړه ، وریسې یې د وزیرستان د نیولو تکل وکړ. د وزیرستان له نیولو وروسته، د ۱۸۰۳زکال دوبی وو چې کندهار ته ستون سو [۱].

وزیر، کندهار ته د ستنیدا په لارې کې خبر سو چې شهزادگی قیصر د فارسیانو – ژ / ایرانیانو په مرستې پر کندهار د برېد تکل لري ، پر دغه مهال کندهار د کامران میرزا په لاس کې وو. وزیر په بېړې ځان کندهار ته ورساوه او له شهزادگي کامران سره یې یو ځای د شهزادگي قیصر په تمبولو پیل وکړ. د دواړو خواوو ترمنځ په کوکران کې ډېره کلکه خونړۍ جگړه ونښتله چې په پای کې قیصر ماته وخوړله. د قیصر د لښکر بولندوی اکرم خان په دغې جگړې کې ووژل شو، قیصر ونیول شو او کابل ته یې ولېږه. څه موده وروسته وزیرفتح خان له خپل ورور دوست محمد خان سره کابل ته راغی. شاه شجاع، کابل ته د فتح خان له ورتگ څخه په گټې اخېستنې چې ډگرېې تش لېدلی وو یو ځل بیا پر کندهار برېد وکړ خو وزیر فتح خان له خپل ورور سره یو ځای د کامران ملاتړ ته ودانگل او یو ځل بیا یې شاه شجاع ته ماته ورکړه ، شاه شجاع بېرته پېښور ته وتښتېد. په دغه ځای کې وزیر فتح خان د غفورخان بارکزي، سیدالخان الکوزي او خواجه محمد خان سدوزي پر پالیالۍ او صداقت باندې شـکي شو او دواړه یې زندان ته ولېږل [۲].

د وزیرستان د سوبې او د کندهار په کوکران کې د قیصر د ماتې په پام کې نیولو سره دا د شاه محمود د حکومت د مخالفینو پر وړاندې د وزیر فتح خان اتمه بریالۍ جگړه وه ؛ د فتح خان نهمه جگړه د کابل په قلعهٔ قاضي کې د شاه شجاع پر وړاندې وه چې د شاه محمود د ژغورنې لپاره یې تر سره کړه.

وزیر فتح خان په کندهار کې وو چې اکرم خان الکوزی په کابل کې مړ سو؛ له بلې خوا مختارالدوله شیرمحمد خان هم له شاه محموده د وزارت د څوکۍ غوښتونکی وو؛ خو شاه محمود دا څوکۍ د وزیر فتح خان حق گاڼه او په

---

[۱] - الفنستن، د آصف فکرت ژباړه ، ۵۲۲ پ

[۲] - موهن لال،حیات امیر دوست محمدخان، ۱ ټوک، ۸۱ پ

پر دغې ځوکۍ بې د شیرمحمد خان له ګومارنې څخه ډډه وکړه. شاه محمود خپل زړه پر قزلباشانو باندې تړلی وو او هغوی هم د خلکو پر خبتو او برخلبک باندې واک چلاوه؛ په دې توګې شاه د سنیانو په سرتېکونو او شکایاتونو خپل غوږ هم نه ګراوه.

د شاه محمود پر وړاندی د کابل د پرګنو سرکښی:

د شاه محمود او د هغه پر شا و خوا د را تاو شوبو قزلباشو پر وړاندې د خلکو نارضائیتي د هرې ورځې په تبرېدلو مخ په ډېرېدو وه. په دې لړ کې مختارالدوله شیرمحمد خان د ښار له یوه ستر روحاني سید احمد سره اړېکه ونبوله چې د شاه پر وړاندې بې راوپاروي. سید احمد د میرواعظ آغا په نامه پېژندل کېده، د هغه د علمیت او قدسیت انګازې د هېواد په هر ګوټ کې خپرې وې.

میرواعظ څو ځلې د حج په سفر تللی وو او د کابل په وګړو کې بې د یوه پاک لمني روحاني په توګې دروند نوم درلود ؛ هغه د سنیانو په منځ کې ډېره پېباوړې اغېزه درلودله؛ میرواعظ چې له پاچا وېره نه درلودله په رونا ورځ به بې پر شاه ګوت نیونې کولې. میرواعظ به وګړو ته وېل چې پاچا له قزلباشانو څخه ملاتړ کوي او سنیان سپکوي. په دې ډول د شاه پر وړاندې د پرګنو کرکه ورځ په ورځ ډېرېدله او خبره د سنیانو او شیعه ګانو ترمنځ د نښتو او جګړو د پېل کچې ته په رسېدلو لوړه سوه.

د تأریخ سلطاني لېکوال لېکي : یوه قزلباش، یو سُني مذهبه تنکی ځوان خپل کاله ته مېلمه او ورپسې بې ور سره لواطت وکړ؛ تنکی ځوان کاله ته له ستنېدا وروسته، پېښه خپلې کورنۍ ته ووېله. د ځوان هلک پلرګنۍ شاه محمود ته د سرتېکونې لپاره خپل ګرېوان څېرې او پاچا هم پېښه د ښار قاضي ته ورسپاري. قاضي د جرم د زیاد لپاره شاهدان غواړي چې دا کار د مدعي لپاره نا شونی وو، د هلک پلرګنۍ د جمعې په ورځ د پل خشتي جومات ته ځي، هلته بو ځل بیا خپل ګریوانونه څېري او له میرواعظ آغا څخه د مرستې

غوښتنه کوي. میرواعظ د قزلباشانو پر کورنو د ېرغل او د هر قزلباش د وژنې بولنه ورکوي. خلک د پل خشتي له جوماته راپاڅېږي او پرچنداول چې د قزلباشانو استوګنځی وو ور اوړي، او د چنداول په لارو او کوڅو کې چې هرڅوک بې مخې ته ورځي په تورو، چړو او سوټیو وهي ، یا بې وژني او کورونو ته بې اور ور اچوي .[1]

خو الفنستن په ۱۸۰۹ز کال کښې داسې روایت کوي : د یوه قزلباش پر لاس په رونا ورځ د یوه تنکي کابلي ځوان وژنې، د وګړو خوابدي خپلې لوړې کچې ته ورسوله. ناورینوالو د وژل شوي هلک مړی د یوه شهید په توګې بدرګه کاوه چې د قزلباشانو یوې ډلې د مړي پر بدرګې ناورینوالو باندې دزې وکړې ؛ دغه سپکاوي د وګړو ډېره ترخه کرکه را و پاروله او د پاچا د مرییانو (قزلباشانو) په نشتوالي کې چې د پاچا په چوپړ کې ول، د قزلباشانو پراستوګنځایونو بې برېد وکړ او د هغوی سېمه بې له لږ مقاومت وروسته لوټ کړله. په سبا ورځ بې جګړه لا توده شوه. د کابل له نورو ورځېرمو سېمو څخه خلک د سنیانو مرستې ته را ودانګل؛ په دې کې د کوهستان د پیرانو له ډلې څخه د یوه تر مشرۍ لاندې د کوهستان ګڼ شمېر توپکوال هم په همدې موخې پر کابل را مات سول. مختارالدوله او د درانیو نور مشران د رامنځته سوې اله ګولې په منځ کې لېدل کېدل چې په برالا بې خلک جګړې ته هڅول. میرواعظ خلکو ته د جنت ژمنې کولې او د مشرانو پر مخونو بې سپېڅلې اوبه (زمزم) شېندلې او سنیان بې جګړې ته هڅول. خو د کابل د دوبي د لمر د سوځندو وړانګو له کبله د جګړې دواړو سترو ستومانو خواوو لنډ مهاله اوربند غوښت. دغې خونړۍ نښتې د ۱۸۰۳ ز کال د جون د مېاشتې په ۴ او ۵ نېټې (د غبرګولې د مېاشتې په نېماېیو کې) تر دوه وو ورځو پورې دوام وکړ. د شاه سترګو د وزیر فتح خان د راتګ لارې څارلې چې له خپل لښکر سره یو ځای له کندهاره د کابل پر لور را خوځېدلې وو، له بلې خوا د مختارالدوله سترګو د

[1] - تاریخ سلطانی، ۱۸۲- ۱۸۳ پ ، واقعات شاه شجاع، ۱۳۳۳ل، ۹- ۱۱ پاڼې

شاه شجاع د راتګ لاري ځارلې چې د پاچاهۍ د ګدۍ نېولو ته يې رابللی وو.[1]

د غبرګولي د مېاشتې ۱۵ نېټه وه چې وزیر فتح خان کابل ته ورسېد او د هغه له راتګ سره سم د دواړو خواوو ترمنځ د جګړې د اور په وژلو، سوله وسوه. د سراج التواریخ لېکوال په دې باور دی : " کله چې د قزلباشانو د برخلېک لمر نور د ډوبېدا ژۍ ته نېږدې سو وزیرفتح خان له خپلو ورونو سره يو ځای د سلطنت د ساتلو او د فساد د له منځه وړلولپاره ملا وتړله، د دواړو خواوو پر وړاندې يې خپلې توري له تېکې را وايستلې او د توري او مټ په زور يې د شرګدې اور لمبې ووژلې او قزلباشان يې د شوني ګواښ له قهرژلو لومو څخه وژغورل.[2] "

په مجردې چې وزیر فتح خان له کابله د بامیانو پر لور د مالېې د راټولو په تکل ووت يو ځل بیا په کابل کې د شرګدې اور لمبې بلې سوې. شاه محمود د شر ګدې اور د وژلو لپاره دواړه مختارالدوله او احمدخان نورزی ولېږل؛ خو هغوی په خپله ددغه اور پر سر نورې ځځلې ماتې کړلې؛ شاه محمود غوښتل چې شیرمحمد ونېسي خو نوموړی د شاه په تکل خبر سو (د جولای ۸ ، ۱۸۰۳ ز کال) او میر واعظ ته يې د اور د بلولو لارښوونه ورکړه او میر واعظ هم کټ مټ هماغسې چې ورته وېل سوې ول وکړل، پېښځه ورځې وروسته (د ۱۸۰۳ ز کال د جولای په ۱۳ نېټې) شیرمحمد خان له شاه شجاع سره يو ځای کابل ته راغی.[3]

الفنستن وايي : مختارالدوله چې په سیاست او پوځ کې يې لوړ دریځ درلود، د خپل شخصیت د ځانګړتیا له اړخه هم په خلکو ګران او منلی سړی وو. ان د هغه په وزارت کې تیټ دربېځو خلکو هم د هغه کاله یا دیوان ته په آزاده سر تګ راتګ کاوه او په آسانۍ يې کولای سول هغه ته ورسي. ډېري وختونه به له ساتونکو پر ته دباندې راووت، کله کله به د باندې پلی په پښو روان وو.

---

[1] - الفنستن، د فکرت ژباړه ، ۵۲۴ پ

[2] - د درة الزمان پر بنسټ، ۲۱۴ پ

[3] - الفنستن،د فکرت ژباړه ، ۵۰۷ پ

تـل د نورو مرستو ته چمتو وو. که بې نه سوای کولای خپل مقابل لوری په زغم و پېـڅ خوښ وساتي نو د ژمني په ورکولو به بې کار پای ته رساوه. که له چا سره بې ژبه او ژمنه کوله نو له هغه بې د پالیالی یا د وفا پروا هم نه کوله. له دښمنانو سره بې توکي او نرمښت کاوه؛ نه یوازې د مـېرځمنو پخوانی ګناهانې به بې وربخښلې بلکه پر هغه مهال چې دده په منګولو کې ول پرته له دې چې کومه سزا ورکړي هغوی ته به بې د مزاحمت پیدا کولو شـېبه هم ورکوله. دغو ځانګړتیاوو دده پر شپول هغه کسان ځانته راکاږلي ول چې په آسانی بې نه سوای کولای د هغه پر ځواک -غوښتـنې، بې انظباطی، د سیسه ګری او چلوتو باندې پوه سي. هغه له مذهب څخه په ګټې اخـېستـنې د اله ګولو په راپارولو کې ځانګړی استعداد درلود. نوموړی د خپل پلار شاه ولي خان له مړېنې سره سم اړ شوی وو چې بلوڅستان ته پناه بوسي، خپلې ورځې او شپې بې له کور کهوله لـېرې په زده کړو تـېرې کړې وې چې وروسته د افغانانو په منځ کې نامتو عالم سو. له دُرانیو سره په پرتلې، د عباداتو په بنو کې بې پروا وو، مګر تل بې له ځانه د اهل سنت د مذهب پر وړاندې تعصب ښکاره کاوه ، یا ښاپې همداسې احساس به بې کاوه. علم او روحانیونو ته بې درناوی درلود او د " میرواعظ" په نامه سید احمد سره بې چې هم عالم او هم روحاني وو، ملګرتوب درلود.

مخکې له دې چې شاه محمود د رامنځته سوې کړکـېچ پر وړاندې خپل چمتووالی ونـېسي پر هغه باندې د ډار وربـځې له ورایه خپرې سوې وې. هغه د خپل ځان امن یوازې د مختارالدوله په نـېولو کې لـېده خو نوموړی د شاه محمود په نیت خبر سوی وو. مختارالدوله د جولای په اتمې له کابله وتـښتـېد، خو له تـېښتې مخکې بې سید احمد ته د شرګدې اور د بیا بلولو لارښونه وکړه او میر واعظ هم له لارښوونې سره هماغسې وکړل چې ورته وېل سوې ول. خو د خلکو د خښم او قهر مخه په ډېـرې هوښیارۍ له شیعه ګانو څخه د شاه پر لور چې د هغوی ملاتړی او ساتندوی وو راتاو سوه. دا ګامونه په دومره هوښیارۍ پورته شوې ول کله چې د جولای د مـېاشتې په دیارلسمې نـېټې مختارالدوله له شجاع الملک سره یوځای کابل ته راستون سو نو شاه محمود

بې په بالاحصار کې د خلکو د کلابندۍ په کړۍ کې ولـېد. خو نه دی او نه شاه شجاع کابل ته ننوتل .[1]

په خپله شاه شجاع وايي : " لومړی مې د بابُر په بڼ کې استوګنه غوره کړه ورپسې قلعهٔ مدد خان ته لاړم. شاه محمود مې په بالاحصار کښې کلابند کړ." مګر شاه شجاع دې ته اړ وو چې لومړی له وزیر فتح خان سره خپل زور وازمايي او بیا دې د کابل پر سلطنتي ګدۍ ډډه ووهي، وزیر فتح خان په دې مهال بامیانو او ډایکنډۍ ته د مالیاتو د راټولو لپاره تللی او د راستنـېدا په درشل کې وو. وزیر فتح خان د خپل ورور دوست محمد خان په ملتیا د اتو زور سپـرو په بدرګې له بامیانو او ډایکنډۍ څخه د کابل پر لور راروان وو؛ کله چې د کابل د ښار په (څلور مایلۍ واټن کې) د قلعهٔ قاضي سـېمې ته ورسـېـد د شاه شجاع له ځواکونو سره مخامخ سو. د دواړو خواوو تر منځ خونړۍ جګړه ونښتله، دا جګړه د سباوون له سپېده دمه تر ماښامه روانه وه، داسې برېښـېدله چې سوبه د فتح خان د لښکر په برخې ده، ځکه د جګړې په وروستـېـو شـېـبو کې فتح خان له خپلې ځلاندې تورې سره راووت او پر دښمن بې یرغل ورووړ، دښمن ونه سو کولای ځان تېـښـګ کړي، نو فتح خان او د هغه بدرګه جنګیالیو ته بې لاره ورکړه او د ښار پر لور بې خپل پرمختګ ته دوام ورکړ، خو په همدې لړ کې د فتح خان د لښکر یوه مشر د جبهې له شا د شاه شجاع په پلوۍ د فتح خان له لـېـکو ووت او د فتح خان د لښکر شاتینۍ برخه له ګډوډۍ سره مخامخ سوه. کله چې وزیر د نوموړي افسر له خیانته خبر سو دې ته اړ سو چې له خپلو ورونو او یو شمـېر بدرګه ملګرو سره په ګډه ددښمن لـېـکه د تورې په زور ماته او د کندهار پر خوا وخوځـېـږي .[2]

که څه هم وزیر فتح خان په دې جګړې کې ماتې وخوړله مګر دې ماتې ونه شو کولای د هغه پر پـېـاوړو روحیاتو او تـېـښـګ هوډ باندې کومه ناوړه اغـېـزه وشـېـندي، ځکه فتح خان د پـېـاوړو روحیاتو څښتن وو او دې ماتې ونه

---

[1] ـ الفنستن،افغانان،ژباړه فکرت، ۵۰۷ پ

[2] ـ الفنستن، افغانان، ژباړه فکرت، ۵۲۵ پ ، واقعات شاه شجاع، ۱۱ پ

سو کولای د واکمنۍ په بیا لاسته راوړنه کې بې نهیلی کړي.

شاه محمود د وزیر فتح خان د تورې او تدبیر تر سیورې لاندې د درو کالو لپاره په بالا حصار کې سلطنت وکړ خو له دې چې نوموړی چړچه مار، آرام خوښی او ضعیف النفسه سلطان وو، وګړي د وزیر فتح خان په نشتوالي کې د هغه پر وړاندې راپاڅېدل او شاه شجاع بې د پاچهۍ پرګدۍ کښېناوه (۱۸۰۳زکال ، جولای)

په هغه مهال کې چې وزیر په پېښور او کندهار کې وو، د هغه په نشتوالي کې پرګنو له شاه څخه دومره کرکه کوله چې د هغه په کړۍ پورې له څو تنو په ګټو مینو او شرګدو راتاو وو کسانو پرته بل هېڅ چا له شاه څخه ښه زړه نه درلود. له همدې کبله بې شاه شجاع په شور او ږوږو د سلطنت پر ګدۍ کښېناوه او مختارالدوله شیر محمد خان د هغه د وزیر په توګه وګومارل سو. شاه محمود زندان ته ولوېد او شاه شجاع پرېکړه وکړه چې د شاه زمان د رندولو په جرم نوموړی هم روند کړي خو شاه محمود د ځان د شفاعت لپاره قرآن وړاندې کړ او له شاه شجاع بې د بخښنې غوښتنه وکړه. شاه شجاع هم د مختارالدوله شیرمحمد په منځګړېتوب له خپلې کړې پرېکړې څخه لاس په سر سو او د کابل په بالاحصار کې بې د شاه محمود پر حبس بسنه وکړه .[1]

د سلطنت پر ګدۍ د شاه شجاع ناسته او له فتح خان سره د هغه د پیوستون او بیلتون لاملونه :

شاه شجاع له ډېرو کړانوونو، جګړو او ماتو وروسته د لومړي ځل لپاره د کابل د سلطنت پر ګدۍ ډه ډه ولګوله اوتر شپږو کالو له ۱۸۰۳ز تر ۱۸۰۹ز کال پورې بې سلطنت وکړ. د هغه لومړنی ګام د ملاعاشق شینواري او د هغه د نېږدو خپلوانو او اندیوالانو نیول ول. ملا عاشق بې اعدام کړ او ورپسې بې د کوه نور د الماسو د تر لاسه کولو لپاره د ملا عاشق کلا ونړوله او الماس بې

[1] ـ تاریخ سلطاني، ۱۸۴ پ ،کهزاد،بالاحصارکابل، ۲ ټوک، ۱۴۲ پ

ترلاسه کړ. د فتح خان ورور نواب اسد خان چې د زمانشاه د نبولو دنده یې په غاړه درلودله، بندي سو. خو د شاه شجاع د وزیر مختارالدوله شیرمحمد خان لومړنی کار دا وو چې له شاه غوښتنه وکړي چې نواب اسد خان له بنده خوشې کړي. دهغه غوښتنه ومنل سوه او نواب اسد خان د وزیر له پلوه په ډېر درنښت اودرناوي وپالل شو. وزیر غوښتل د بارکزیو او سدوزیو د دوه وو سترو کورنیو ترمنځ د کښې پر اور باندې د پای د ټکي په اېښودلو دښمني ورکه کړي نو په همدې هېلې یې د دوست محمد خان خور (وفا بیګم) د شاه شجاع په نکاح کې راوستله. خپلوي رامنځته سوه ، شاه شجاع له نواب اسد خان او د خپل د وزیر له ورور ګل محمد خان څخه وغوښتل چې کندهار ته لاړ سي او فتح خان کابل ته راولي او ورته وايي چې د شاه شجاع په دربار کې به د خپل پلار په شان له سرلوړی او درنښته برخمن اوسي. په دې پلاوي کې شهزادګي حیدر، احمدخان نورزي او عطامحمد خان بارکزي هم ګډون درلود ، شاه شجاع د وزیرفتح خان د ډاډینې لپاره یو ژمنلیک هم د پلاوي په لاس ولېږه.

کله چې پلاوی په کندهار کې دېره فتح خان ته ورسېد او د شاه شجاع د درنښت او هېلوسلامونه یې ورته وړاندې کړل نو فتح خان هم کابل ته مخه کړه او د کابل پر لور راوخوځېد؛ له بلې خوا کامران میرزا د وزیر فتح خان دغه ګام د اړېکو د پرېکون په توګې وګاڼه او دهرات پرلور وتښتېد او د هغه پرځای د زمانشاه زوی قیصر د کندهار د حاکم په توګه وتاکل شو.[1]

له دې خوا، وزیر شیر محمد خان واورېدل چې وزیرفتح خان د کابل په تکل را خوځېدلی نو د هغه مخې ته تر غزني پورې د ښه راغلاست لپاره ورغی او وزیر فتح خان یې په ډېر تاوده هرکلي کابل ته د پاچا دربار ته راووست. خو شاه شجاع له خپلې کړې ژبې او ژمنې پښېمانه او منکر سو. په ځانګړې توګې شاه شجاع هغه مهال له خپلې ژبې واوښت چې ګوري فتح خان له وزیر شیرمحمد خان سره په ښوه کور کې ژوند کوي. اکرم خان چې د شاه

[1] ـ الفنستن،هماغه، ۵۲۷ پ ، پیرس، عروج بارکزائی، ۴۷ پ

شجاع بل وزیر دی، پاچا ته وړاندېز کوي چې دی دې پېښور ته ولېږي؛ شیر محمد خان او فتح خان به هم له ځان سره بوزي او دی به پې هلته بندیان وساتي او په دې توګې به شاه د هغوی له سرخوږی خلاص سي. شاه شجاع هم دغه وړاندېز ومانه او پېښور ته د تګ او تابیا امر پې ورکړ. خو شیرمحمدخان له هر سوري چې وو خبر شوی وو چې پاچا ورته کوم پخلی په پام کې نېولي دی؛ شیر محمد دغه خبره له فتح خان سره ګډه کړه او پرېکړه وسوه چې فتح خان دې په کابل کې د پاتې کېدلو لپاره یوه پلمه جوړه کړي او د پاچا د نه شکمنېدلو لپاره به شیرمحمد خان له اکرم خان سره پېښور ته لاړ سي.

شیر محمد خان له فتح خان سره ژمنه وکړه چې د وزیر فتح خان دوست به دده دوست او دښمن به پې دده دښمن وي او تل به له پو بل سره په سلا ددښمن پر وړاندې په ګډه جنګېږېږي. بیا پې وزیر فتح خان ته اویا زره روپۍ ورکړې چې د خپلو موخو د پلي کولو په لارې کې پې د اړتیا پر مهال ولګوي. شاه شجاع تیزین ته رسېدلی وو چې د خپل وزیر له دروهې "دسیسې" څخه خبر سو او وبېرېد چې ښایي یاده دسیسه د وزیر فتح خان له پلوه پلي نه سي.

شاه د خپلو سرتېرو یوه ډله په بېړه کابل ته ولېږله چې فتح خان له نورو سردارانو سره په ده پسې د بندي په توګې پېښور ته راولي. کله چې فتح خان د پاچا له دغه ګام څخه خبرېږي د سترګو په رپ کې بندي سرداران له زندانه خلاصوي او له هغوی سره یو ځای د لوګر له لارې د کندهار پر لور خوځېږي.[1]

د فتح خان د له منځه وړلو لپاره د قیصر او زمانشاه دسیسې:

د شپې په نېمایي کې ول چې وزیر کندهار ته ورسېد، کله چې د ښار دروازې پې تړلې ولېدلې نو د دروازې ساتکونو ته پې بډې ورکړې او د

[1]- موهن لال، زندګی امیردوست محمدخان، ۱ ټوک ، ۸۷ پ

شهزادگي قصیر له خواجه سرای " آغا ادراک" سره بې ولـېدل. خواجه سرای په بېړې قیصر ته ورغی او له خپلې کتنې څخه بې قیصر ته کـېسه وکړه؛ وزیر غوښتل چې د کابل د واکمنۍ د ګدۍ په نـېولو کې له قیصر سره مرسته وکړي. شهزادگی د دغه په زړه پورې خبر په اورېدلو د فتح خان مخې ته د ښه راغلاست لپاره د ښار دروازې ته ورغی او ور سره بې ولـېدل.

فتح خان له قیصر سره په دې شرط ژمنه وکړه چې که له احمد خان نورزي څخه لاس پر سر او ژمنه و سپارې نو فتح خان به د ژوند تر وروستۍ سلګۍ پورې د شهزادگي په ګټه جګړه وکړي او که شهزادگی د ده له مرستې ډډه وکړي نو له کامران میرزا سره به یوځای سي. شهزادگی قیصر له دغې ژمنې ډېر خوښ شو. وروسته فتح خان امر وکړچې د دوست محمد خان تر مشرۍ لاندې دې دوه زره سرتـېري چمتوکړي او احمد خان دې ونـېسي. په خوب بـېده احمدخان تر تلتک لاندې خرناس واهه چې کور بې کلا بند اولاس او پـښې تړلی بې په څښـېدلو د قیصر د دروازې شا ته ودراوه. کله چې د احمد خان سترګې پر وزیر فتح خان ولګـېدلې پوه شو چې له وزیر سره د ماتې شوې ژمنې او ژبې په سزا له هغه څخه غـچ اخـېستل کـېږي. احمد خان د قیصر زندان ته ولوېـد او په سبا سهار چې سردارانو او خانانو فتح خان د قیصر تر څنګ تر ټولو نـېږدې ولید نو په خپلو ځانونو وډار سول او له هرې لارې چې ورته شونې ول قیصر بې له وزیر فتح خان سره له یو ځای کیدنې وډار کړ او هغه بې و هڅاوه چې وزیر فتح خان ونـېسي. قیصر هم خپله د پرون شپې کړې ژمنه هـېره کړه او پو پلان بې جوړ کړ؛ قیصر ، فتح خان ته ووېل چې خانان غواړي په یوه بڼ کې ستا مـېلمانه سي ؛ قیصر د همدې مـېلمستـیا په پلمې د فتح خان د نـېولو تابیا ونـېوله. فتح خان چې د قیصر په کړو وړو شکمن شوی وو د مـېلمستیا د چمتووالي لپاره بې دوه ورځې وغوښتلې ؛ له دغه ځنډ څخه د هغه موخه دا وه چې د ځان او د خپلو ورونو د ژغورنې لپاره لاره وپلټي. له دې کبله بې سردار دوست محمد خان ته دنده وسپارله چې ښه تکړه ساتونکي برابر او د مـېلمستیا د سبمالښت چارې په خپله په لاس کې واخلي.

دوست محمدخان هم د ښه خرپ او درب مېلمستیا تابیا په لاس کې ونـېوله او ځان پې له سره تر پښو په وسلوسمبال او د پېښځه سوه وسله والو مشري پې په لاس کې واخېستله او د شهزادګي قیصر تر سترګو لاندې پې مېلمنو ته ښه راغلاست ووېل. د هغه همدغه هوښیاري او وېښتوب بس وو چې شهزادګی قیصر پوه کړي چې هغوی د هر ډول پېښې د رامنځته کېدلو لپار بشپړ چمتووالی لري. له دې کبله شهزادګي او ملګرو پې وزیر فتح خان ته په ډاګه کړه چې د احمد خان نورزي د خلاصون په بدل کې به ورته سل زره روپۍ ورکړي. فتح خان دغه وړاندېز ومانه او بیا پې د خانانو د یوه وړاندیز پر بنسټ د بندي احمد خان یوه لور قیصر ته ور په نکاح کړه او احمد خان له زندانه خلاص شو او یو ځل بیا د کندهار د ښار د ساتنې په دندې و ګومارل سو.

له هغه وروسته شهزادګی قیصر، فتح خان ، دوست محمد خان، خواجه محمد خان او عطا محمد خان نورزی له خپلو لښکرو سره په ګډه د کابل پر لور وخوځېدل، خو کله چې کلات غلزائـي ته ورسېدل، عطا محمد خان نورزی له یو شمېر نورو خانانو سره ببرته کندهار ته ستون سو؛ فتح خان له دغه ناڅاپه ببلتانه او ژمنې ماتېدنې څخه ونه ببرېد او د کابل پر لور پې خپل پرمختګ ته دوام ورکړ. پر دغه مهال شاه شجاع له پېښوره ببرته کابل ستون سوی وو او د کابل په قلعه قاضي کې پې د کندهار د لښکر د راتګ لپاره لاره څارله. کله چې فتح خان د توپ کلا ته ورسېد د شپې په نـېمایی کې د فیض الله خان پوپلزي په نامه یو بل ځمکوال، سره له خپلو پېښـځو زرو جنګېالیو د فتح خان له لښکره جلا او له شاه شجاع سره پو ځای سو. دغې پېښې د فتح خان پر لښکر بده اغېزه وکړه او د خپل ورور دوست محمد خان په سلا پې پرېکړه وکړه چې ببرته کندهار ته ستانه سي. خو کله چې ښار ته نـېږدې سو، ورته خبر ورسېد چې کامران میرزا پرښار منګولې ښخې کړي او ښار پې په لاس کې دی، له دې کبله فتح خان اړ سو چې ببرته کامران ته ورسي. کامران یا دلـېونتوب یا د ناپوهې او یا د کـېنې له مخې د فتح خان او د هغه د وروڼو په سپکاوي پېل وکړ. دغه چال چلند فتح خان کلک خوا بدی کړ ، دلته بیا فتح خان د قیصر په ګټې له خپلې وړتیا څخه کار واخېست او دوې

مـبـاشتي وروسته ، فتح خان ، کامران میرزا، له ښاره تـېښتي ته اړ کړ او د هغه پر ځای بې قیصر د ښار حاکم کړ.

لږ وخت وروسته شاه شجاع د یوه ځواک په مشرۍ د کندهار پر لور وخوځېد ؛ کله چې د چشمـهٔ شادي کلي ته ورسـېد، فتح خان او ورونه بې فراه ته په شا سول، قیصر لومړی په دَهلي (ډالي) کې او له هغه ځایه بې مرکزي غرونو ته پناه بـوړه. شاه شجاع د کندهار ښار ته راغی ؛ ډېره هڅه بې وکړه چې قیصر ونـېسي، خو ګوتو ته ورنغی. په پای کې شاه شجاع له بارکزیو ورونو سره سوله غوره وبلله او فتح خان او ورونو ته بې پیغام ولـېږه چې له هغه سره دې یوځای سي. فتح خان او دوست محمد خان بېـرته کندهار ته را ستانه سول اوله هغه ځایه د پـېښـور د یاغیانو د ټکولو په تکل د پـېښـور پر لور بې خوځـېدا پـېل کړه. د ۱۸۰۵ز کال په اپریل کې پـېښـور ر ته ورسـېدل، په دغه وخت کې شاه شجاع د غازیخان په دېرې کې میرعلم خان له واکمنۍ ګوښـه او پر ځای بې عطا محمد خان نورزی وګوماره. فتح خان د پاچا مخې ته ودرېـد او وېې غوښتل چې دا کار ونه کړي خو پاچا ونه منله. د پاچا دغه کار بارکزي ورونه خوا بدي کړل او په خوابدي زړه د هرات پر لور وخوځـېدل. د هرات والي حاجي فیروزالدین داسې سړی نه وو چې په کابل کې د سلطنت د نـېـولو لپاره ملا وتړي، له دې کبله فتح خان او ورور بې دوست محمد خان یو ځل بیا کندهار ته ، قیصر ته ورغلل .[1]

دا ځل قیصر د خپل ړانده پلار زمانشاه په لارښوونې د هغوی د له منځه وړلو هڅه وکړه. ددې توطـئـې داستان هم په زړه پورې دی چې په ګډه به بې ولولو.

د زمانشاه د توطـئـې پر بنسټ د فتح خان زندانی کـېـدل:

مخکې مو وویل چې وزیر فتح خان او دوست محمد خان دواړه له

[1] -موهن لال،حیات امیردوست محمدخان،ژباړه داکترهاشمیان، ۱ ټوک، ۹۰-۹۳ پاڼې

هراته، کندهار ته قیصر ته ورغلل خو دا ځل فتح خان او دوست محمد خان د قصیر په دربار کې د خواجه محمد او میرعلم خان له پلوه سپک او سپېره سول. دغه ژبنی شخړه او سړه جګړه د قیصر د پلار د زمانشاه ددسپسې له کبله په لاره اچول سوې وه. له دې کاره د زمانشاه موخه د فتح خان د نېولو لپاره د لارې چارې جوړل ول. زمانشاه میرعلم خان او شهنواز اڅکزي ته دنده سپارلې وه چې فتح خان ته ووایي چې شهزادګی غواړي د هغه مېلمانه شي، خو چابک دوست محمدخان دومره بې خبره نه وو چې د شاه له دې پلانه دې ناخبری پاتې سي. دواړو ورونو وکولای سول ددې فرمایشي مېلمستیا په اړوند د شاه د رالېږلي پلاوي پر وړاندې خپله بدګوماني پټه وساتي ؛ هغوی ظاهراً پلاوي ته څرګنده کړه چې دوی به د شاه له دغې پاملرنې او پېرزوینې څخه زښت خوښ سي.

وروسته ورونو درې اړخېزه تیارۍ ونېولې. یوه برخه دواړو (فتح خان او دوست محمد خان) ته سپارل کېدله. دوېمه بې نواب اسد خان ته او درېمه بې محمد عظیم خان ته وسپارل سوه. فتح خان د ملېمستیا تابیا د مرجان په ښاېسته بڼ کې ونېوله. دوست محمد خان د خپل ځان او د فتح خان د ساتنې او څارنې دنده په غاړه واخېستله. له دې کبله بې د پېاوړي ګارډ د ځواک را ټولولو ته متې بډ وهلې ؛ په دې لړ کې بې د نابلل شویو مېلمنو خوځښت تر څارلاندې ونېو. دوست محمد خان په مېلمستیا کې له دومره ځېروالي او احتیاط څخه کارواخېست چې د شهزادګي قیصر او زمانشاه دواړو زړونه ډاډه او پوړه سول چې د زوی او پلار راز نور بربنډ سوی دی. له دې کبله له هرې هغې هڅې څخه لاس پر سر شول چې دواړو ورنو ته بې په پام کې نېولې وې؛ زوی او پلار داسې وښودله چې د هغوی په دوستۍ او ملګرتوب کې د یو بڅرکي په اندازې خرخښنه او شک نه سته. ددې خبرې د زباد لپاره پرځېدلي شاه هغوی ته شاهانه خلعتونه ورکړل ؛ شاه په تش لاس او خوړین زړه ببرته ستون سو، خو زمانشاه او قیصر د بلې لارې چارې په لټه کې سول.

د مېلمستیا په سبانی ورځ بې امر وسو چې وروسته له دې هېڅ څوک نه سي کولای مانۍ ته له پېنځو تنو ساتونکو زیات کسان له ځانه سره راولي،

خو له دې سره سره فتح خان د شاه د امر پروا ونکړه او تر شلو ورځو پورې له سلو تنو ساتونکو سره یو ځای مانۍ ته ور روان وو. د زمانشاه اوبه له ترخځه وواښتلې او د بلې دروهې په لټه کې سو. هغه خپل ساتونکي د مانۍ د ونو په یوې ګوښې کې ځای پرځای کړل او بیا یې امر وکړ چې قومي سران او مشران دې د شاهي احترام او سلام لپاره د شاه لېدنې ته راسي. کله چې د فتح خان وار ورسېد او د مانۍ دننه یې په درشل پښه کښېښودله، نو سیف الدوله میرعالم خان د شا له لورې پر فتح خان را ودانګل او پرځمکه یې ووېشت. د ونو تر شا پټو کسانو د سترګو په رپ کې په فتح خان برېد وکړ، فتح خان په زړورتیا د ځان دفاع او مقاومت کاوه. په دغه اخ وډب کې د فتح خان دوه غاښونه مات سول. نواب اسد خان او د فتح خان ملګرې میرزا محمد رضا او آقا مهدي چې له فتح خان وروسته مانۍ ته ننوتلي ول هغوی هم د فتح خان په برخلېک واوښتل او زندان ته ولوېدل.

د فتح خان د ژغورنې لپاره د دوست محمد خان زړورتیا :

دوست محمد خان چې پوه او هوښیار وېښ زلمی وو، له خپل مشر ورور سره یوځای د پاچا لېدنې ته لاړ نه سو او خپل تګ یې لږ شاته وغورځاوه؛ د دوست محمد خان دغه لېرلېد او عاقبت سنجونه د هغه د ځان او د پېښځو سوو نورو بدرګه ملګرو د ژوند د ژغورنې لامل شو. کله چې دوست محمد خان د خپل ورور د نېولو له دروهې خبرشو، خپل بدرګه ملګرې یې د فتح خان ژغورنې ته وهڅول او د یو زړور او بې باکه برېد په ترڅ کې چې د مانۍ له هرې لوړې څنډې پرې پرله پسې ډزې کېدلې وکولای شول د مانۍ لومړۍ دروازې ته دننه لاره ومومي، فتح خان د زندان په دېوالونو کې د دېرو ساتکونکو تر څار لاندې وو او ساتونکو د مانۍ له کنګرو څخه په پرله پسې ډول پر دوست محمد خان ډزې کولې، نو ځکه اړ شو چې کرار کرار شا ته سي. خو مانۍ یې تر کلابندۍ لاندې ونېوله؛ په دې لړ کې قیصر، خواجه محمد خان او نورو کسانو ته دنده وسپارله چې د ښار ټولې دروازې دې وتړي او

ساتونکي دې په کلکه د ټولو دروازو ساتنه او څارنه وکړي ، ورپسې دې دوست محمد خان او د هغه بدرګه ملګري ونېسي.

محمد عظیم خان د خپل یوه ملګري له لارې خپل ورور دوست محمد خان ته د قیصر له دغه ګامه خبر ورکړی وو. دغه خبر د دوست محمد خان په پیاوړو روحیاتو هېڅ اغېزه ونه کړه او په داسې ګواښجنې شېبې کې یې خپله زړورتیا له لاسه ورنه کړه. خپل ورونه او ملګري یې را وغوښتل او ورته یې وویل : اوس موږ په خپله کلابند یو، د ماڼۍ کلا بندي نه زموږ په ګټه ده او نه زموږ د ورور فتح خان د ژغورنې لپاره کومه ګټه کولای سي. له دې چې قیصر زموږ د تباهۍ او یا د نېولو تکل لري نو یوازېنی کار چې کولای سو دا دی چې د خپل ځان د خلاصون لپاره له سربښندنې ډک یوه کار ته لاس واچوو او هغه دا چې په ډله ېیزه توګه به د ښار پر دروازې یرغل وروړو او هر څومره ساتونکي چې زموږ د لارې خنډ ګرځي باید د خپلو تورو او چړو له خولو څخه تېر او بیا به د ګرشک پر لور وخوځېږو.

د دوست محمدخان ملګرو د هغه خبره ومنله؛ ورپسې دوست محمد خان خپله تورہ له تېکي را وایستله او په خپل ټول زور او زړورتیا د خپلو اندیوالانو په سر کې ودرېد او د ښار پرېوې دروازې یې برېد وکړ. د هغه بدرګه اندیوالانو هم په ګډه له ساتونکو سره د لاس او ګریوان جګړه پېل کړه. دوست محمد خان چې د ۱۵ ـ ۱۶ کلونو ځوان وو، د ښار د دروازې څو تنه ساتونکي له چړو تېر کړل ، په پای کې په دې بریالی شو چې دروازې پرانېزي او له هماغې دروازې یې د ګرشک پرلور تېښته وکړه. [۱]

زمانشاه چې د فتح خان او د هغه د ورونو د نېولو لپاره خپل پلان نېمګړی ولېد، نو قیصر ته یې امر وکړ چې فتح خان دې دهغه د پاچاهي د رنګولو او د سترګو د رندولو په غچ کې ووژنی، خو د هغه وزیر، مختارالدوله شیرمحمد خان، ددغه کار مخه ونېوله او قیصر یې ددغه بې باکه ګام له پایلو

---

[۱] ـ موهن لال،حیات امیردوست محمدخان،ژباړه داکترهاشمیان، ۱ ټوک ، ۹۰ـ ۹۳ پاڼې

څخه خبر کړ او ورته ېې ووېل چې ښايي په راتلونکي کې د فتح خان د ورونو له ورته غچ سره به مخامخ سي او اړ يې کړ چې د دغسې ناسنجول سوي ګام له اوچتولو څخه لاس پر سر سي.

دوست محمدخان او ورونه يې په ګرشک کې د خپل مشر ورور د ژغورني په لټه کې ول خو د لښکر د برابرولو لپاره يې پېسې نه درلودلې. يوه ورځ د هغوی له بخته يو کاروان له فارسه د کندهار پر لور روان وو چې بايد له ګرشکه تېر سوی وای. دوست محمد خان له خپل ورور محمد عظيم خان سره سلا وکړه چې په داسې يوې تنګسې کې داسې ناڅاپه غيبي پانګه يوازې خدای دوی ته ورکړې او بايد را خپله يې کړي، دواړه ورونه په يوې سېمې کې په پټه کابو کښېنستل او ناڅاپه يې پرکتار چاپه ووهله او له هغه څخه يې څلورلکه روپۍ وشکولې.[1]

دوست محمد خان په همدغو پېسو يو لښکر جوړ کړ او د کندهار پر لور وخوځېد او ښار يې کلابند کړ. کلابندي تر درو مېاشتو پورې وغځېدله ؛ د ښاريانو او د قيصر د سرتېرو ټولې زيرمې پای ته ورسېدلې. شهزادګی قيصر له روان کلابند حالته اَوتر اَوتر وو ؛ نه پوهېده چې د ځان او د ښاريانو د خلاصون لپاره څه وکړي؟ وزير شير محمد خان قيصر ته سلا ورکړه چې که فتح خان له بنده خلاص کړئ نو ښار به له کلابندی وژغورل سي ، پرته له هغې به دوست محمد خان ټول ښار درې وړې کړي. همدا ډول شيرمحمد خان شاه شجاع ته خبر ورکړ چې قيصر ته دې د فتح خان د خوشې کېدلو امر ورکړي. شاه شجاع شرط کښېښود چې دا کار هغه مهال شونی ګرځي که محمد عظيم خان او غلامخان دواړه کابل ته د تضمين په ډول ورولېږل سي؛ په دې توګې فتح خان له بنده خوشې سو.[2]

خو الفنستن په دې باور دی چې فتح خان قيصر په يوې غونډې کې ولېد او د خپلو پخوانيو خدمتونو په يادونې او د راتلونکو ژمنو په کولو، قيصر

---

[1] پيرس،عروج بارکزائی، ۴۸ پ

[2] ـ الفنستن، ژباړه فکرت، ۵۲۹ پ

بې دومره تر خپلې اغېزې لاندې راووست چې نه یوازې هغه بې له زندانه خوشې کړ بلکه خپلې ټولې پخوانۍ اړیکې بې له سره ورسره ژوندۍ کړلې. د فتح خان په خلاصېدلو د کندهار ښار هم له کلابندۍ خلاص سو او فتح خان له خپلو ورونو سره یو ځای گرشک ته لاړ چې له شاه شجاع سره د یوې بلې جگړې لپاره د چمتووالي لـه نـېولو وروسته پر کابل یرغل وروړي. کله چې ټولې چارې سمې او سمبال شوې، فتح خان د کندهار پر خوا وخوځېد، کندهار ته له رسېدا سره سم پوه شو چې (سیف الدوله) میرعلم خان پرکابل باندې د برېد لپاره د قیصر سوچ او دریځ په بل مخې اړولی دی. فتح خان د قیصر له ژبې ماتولو څخه خوابدی سو او پرېکړه یې وکړه چې کامران له فراه څخه را وغواړي او د قیصر پر ځای یې کښېنوي.

فتح خان، د کندهار نـېولو ته کامران راوباله او کامران هم د کندهار پر لور په خوځېدو سو. په دې ترڅ کې یوه شپه یوه هېښده پېښه رامنځته سوه چې پېښو ته یې بل رنگ ورکړ. قیصر چې د کندهار پر لور د کامران په خوځېدا او له فتح خان سره په یوځای کېدا خبر سوی وو ، غوښتل وتښتي. قیصر د شپې په تـېـارې کې د یوه شهلیت (مشال) له څنگه په پټه تښتېده ، په همدې شـېـبـې کې فتح خان هم نابېره له همدغه ځایه تیرېده. په لومړیو کې یې بو بل وپېژندل او د ښکنځلو، سپکو او سپورو په وېلو یې بـو بل ته ښه راغلاست ووېل خو کله چې د تراخې ژبې او سپکو سپورو د وېلو له اوره ساړه سول، خبرې یې تودې او بـو بل ته په گېلو سول.

قیصر، فتح خان ته ووېل آیا په دې ارزي چې بـوازې د خپل ځان د ژغورنې او د کامران په ملاتړ کولو، ما تـېښتې ته اړ کړې؟ فتح خان د قیصر پر مخ د هغه ژمنه او ژبه ماتول او د هغه ډارنـتوب را وابـست. قیصر دا ځل بیا سوگند او لوړه وکړه چې نور به د فتح خان له نظر او سلا څخه پرته بل هـېڅ کار ونه کړي او اوس هر څه چې دی وایې هماغسې به وکړي. په دې توگې دښمني او کـېنه په سولې او پخلاینې واوښتله او قیصر ته یې ډاډ ورکړ چې د کندهار د حکومت واگې به بـېرته ده ته ورستـنې کړي. ډېره موده لا نه وه تـېره سوې چې کامران میرزا د ښار د دروازو شا ته لښکرکوټ واچاوه. فتح

خان کامران ته خبر ورکړ چې له خپلې پخوانۍ پرېکړې لاس پر سر شوې او دی باید بېرته فراه ته ستون سي، کامران د فتح خان خبره ونه منله نو ځکه فتح خان اړ شو چې پر کامران برېد وکړي؛ له کامرانه لاره او ګودر دواړه ورک ول ، د فراه لاره ورځخه هېره سوې وه چې کوم لور ته ده، لنډه دا چې کامران له ډېرو ستونزو او کړاوونو وروسته ځان فراه ته ورساوه. [1]

فتح خان د شاه محمود د بیا واکمنولو په لټه کې :

فتح خان چې قیصر ټکنی او زړه نا زړه ولېد نو بو ځل بیا بې کامران ته د پیغام په لېږلو نوموړی پر کندهار او کابل برېد ته وهڅاوه. کامران میرزا چې د فتح خان په پوهې او پیاوړتیا ډاډمن وو، لومړی بې په هرات کې له خپل اکا ځخه مرسته وغوښتله، اکا بې هم خپل زوی ملک قاسم د درو زرو جنګیالیو په بدرګې کامران ته ولېږه. کامران او فتح خان له خپلو ځواکونو سره یو ځای د کندهار پر لور وخوځېدل. د کندهار له لورې، قیصر هم له خپلو ځلورو زورو جنګیالیو سره یو ځای ددوی مخې ته راووت. دواړه ځواکونه د محمد عظیم خان د کلا په شا وخوا کې له یو بل سره مخامخ سول او خونړۍ جګړه پېل سوه؛ قیصر په داسې حال کې د جګړې له ډګره وتښتېد چې د دواړو لورو دوه زره وژل شوې جنګېالي د ځمکې پر مخ پراته ول، په دې توګې قیصر ماته وخوړله او کندهار د کامران منګولو ته ورغی.

ددې پېښې خبر په لنډ وخت کې په پېښور کې شاه شجاع ته ورسېد. شاه شجاع نوی له کشمیره راستون شوی وو؛ شاه شجاع د مختارالدوله شیرمحمد خان په لاس، کشمیر د عبدالله خان الکوزي له منګولو (چې د یار محمد خان الکوزي پلار وو) خلاص کړی وو؛ شاه شجاع کندهار ته د تګ لپاره خپل وزیر شیر محمد خان ته پیغام ورکړ چې ډېر ژر دې له خپلو ځواکونو سره یو ځای د کابل پر لور وخوځېږي. خو وزیر په هره خبره چې ول له دغه لښکرې یون ځخه غاړه وغړوله او شاه شجاع اړ سو چې په بوازې سر د

[1] -موهن لال، زندګی امیردوست محمدخان، ۱ ټوک، ۵۷- ۵۸ پاڼې

کندهار پر خوا وخوځېږي.[1] .

په دې مهال کې فتح خان او د کندهار لښکر تولو په ګډ غږ وړاندېز وکړ له دې چې دوست محمد خان په جنګي عملیاتو کې له ځانه زښته ډېره وړتیا ښودلې نو د لښکر د بولندوی په توګې دې وګومارل سي، او بیا دې د کابل پر لور مارش وکړي. دواړه لښکرې د غزني په قره باغ کې له پو بل سره مخامخ سوې. پوه بې باکه او تېنګه جګړه ومښتله ؛ ګڼ شمیر جنګیالي په وېنو او خاورو کې لیت پیت رغښتلي ول چې پو ناڅاپه دواړه ځواکونه د پو بل پر وړاندې چوپ او ساړه ودرېدل. لامل بې دا وو چې (فارسیانو – ژ) ایرانیانو پر هرات برېد کړی وو او د هرات په دفاع کې د هرات حاکم فیروزالدین خان د فارسیانو پر وړاندې د خپل لېږل شوي لښکر د ملاتړ لپاره له کندهاره مرستندوی لښکر ته کلکه اړتیا درلودله؛ له دې کبله خپل زوی ملک قاسم ته بې د پیغام د لېږلو په ترڅ کې امر کړی وو چې ژر تر ژره دې هرات ته راستون سي. نوموړي بګاري/ قاصد د هرات د حاکم پیام د غزني په قره باغ کې د هغه زوی ته ورساوه او ملک قاسم هم له خپلو ځواکونو سره پو ځای د هرات پر لور وخوځېد. په همدې لړ کې احمد خان نورزی هم له خپلو ځواکونو سره پو ځای د جګړې له ډګره ووت. څرګنده ده چې دوست محمد خان او فتح خان هم د لړو ورپاتې شویو جنګېالیو په مټ نه شوای کولای کوم کار تر سره کړي، له دې کبله اړ سول چې خپل پلرني ټاټوبې ګرشک ته په بېرته ستنېدلو بلې شونې شېبې ته شپې - ورځې وشماري. په دې توګې شاه شجاع پرته له کوم خنډه کندهار ته راغی، او وروسته له دې چې د کندهار اداري چارې بې د زمانشاه بل زوی محمد یونس ته وسپارلې خپله له قیصر سره یو ځای کابل ته ستون سو.

د فتح خان او شاه شجاع بیا پیوستون او بیلتون:

شاه شجاع له کندهاره کابل ته په رسېدلو پوه سو چې وزیر بې شیر

[1] - الفنستن،افغانان ، د فکرت ژباړه، له ۵۱۳ پاڼې وروسته

محمد خان د ښار له نامتو روحاني میرواعظ سره په ګډه د هغه پر ضد د پردې تر شا کار کوي. له دې کبله شاه شجاع د فتح محمد خان او دوست محمد خان د همکارۍ په فکر کې سو او د مدد خان اسحق زي (ساکزي) او احمد خان نورزي په ګډون د شاهي کورنۍ د بو شمېر غړو په بدرګې بې یو پلاوی په دې هېلې فتح محمد خان ته ګرشک ته ولېږه چې ګرشک ته له رسېدا سره سم بارکزي ورونه له ځان سره راګډ کړي. له کابله رالېږل شوی پلاوی له یو شمېر خانانو او مخورو سره د بارکزیو ورونو د ډاډمنولو لپاره کندهار ته لاړ او د فتح خان په مشرۍ بې له بارکزیو ورونو سره وکتل؛ پلاوي ژمنه وسپارله چې هېڅکله به له بارکزیو ورونو څخه خپل ملګرتوب او همغږي ونه سپموي او د دغه هوډمن تکل د ریښتونولۍ په موخې فتح خان بې " د سردارانو سردار" ونوماوه او دوست محمد خان ته بې بوه جوړه ویاړمنې خلعتې، د سرو زور له لانې (یراق) سره یو ځای بو خاصه آس، او یو لک نغدې روپۍ د لګښت لپاره ورکړې .[1]

وزیر فتح خان چې یو ځل بیا له شاه سره یو ځای شوی وو، شاه ته بې سلا ورکړه چې که غواړي د افغانانو په منځ کې درنښت او ګرانښت ومومي نو فعاله پوځي ژوند دې غوره کړي، مګر شیر محمد خان د فتح خان ددغه لېدلوري مخالف وو. هرګوره، شاه د فتح خان وړاندېز تائید کړ او له بارکزیو ورونو او (د شیر محمد خان له بل مخالف) سردار محمد اکرم خان سره یو ځای د پېښور پر لور وخوځېد چې د سندهـ له آمرینو او نورو سېمو څخه مالیه راټوله کړي.

په کابل کې پاتې سوی شیرمحمد خان په دې لټه کې سو چې د قیصر په زړه کښې د کابل د سلطنت د واګو د راخپلولو هېلې او غوټې وغوړوي، له دې کبله د شاه شجاع پر ضد بې په کارونو کې د خنډ او ځنډ په رامنځته کولو پېل وکړ. کله چې شاه شجاع سندهـ ته ورسېد سندهیان چمتو ول چې یوازې پینځه

---

[1] -موهن لال، زندګی امیردوست محمدخان،د علمی ژباړه ،۱ ټوک، ۵۷- ۵۸ پاڼې

لکه روپۍ ورکړي او له هغه پورته د مالیې ورکړه بې رد او د شاه شجاع پر وړاندې بې مقاومت پېل کړ او د شاه د تاکل شوې مالیې له ورکړې څخه بې غاړه وغړوله.

اکرم خان شاه ته سلا ورکړه چې له سندهیانو څخه دې (د پخوانۍ تاکل سوې مالیې) د پېښځو لکو روپېو په اخېستنې بسنه وکړي او له جګړې دې ډډه وکړي، مګر فتح خان او دوست محمد خان د اکرم خان د نظر مخالف ول او له شاه بې وغوښتل چې دا خبره دې د هغوی زړورتیا او پوهې ته ورپرېږدي چې له سندهـ څخه به دیرش لکه روپۍ د وسلې له کارولو پرته ترلاسه کړي، مګر شاه د اکرم خان په سلا عمل وکړ او هغه ته بې اجازه ورکړه چې له سندهیانو سره خبرو اترو ته کښېني. اکرم خان د سندهیانو کمپ ته لاړ او بېرته پېښځه لکه روپۍ په لاس راستون سو.

وروسته له دې چې د فتح خان ګټوره سلا د شاه له خوا ونه منل سوه، فتح خان له شاه خوابدی او کندهار ته د بېرته ستنېدا په فکر کې سو. بارکزیو ورونو حیدر آباد ته په رسېدا خپله لاره د شکارپور پر لور کړه کړه. شاه شجاع له خپلې تېروتنې پښېمانه سوی وو او شکارپور ته لاړ، په شکارپور کې بې له بارکزیو ورونو څخه بخښنه وغوښتله او یو ځل بیا بې ژمنه وکړه چې د هغوی له سلا مشورو څخه به غاړه ونه غړوي. د دوست محمد خان زړه چې په مېړانې مین وو د شاه له دغه المتاس او بخښنې څخه په ولولو سو او وېې منله چې د شاه په چوپړ کې به پاتې سي. شاه له شکارپوره خپله پاملرنه د غازیخان د دېرې پر خوا واړوله. په همدغه ځای کې شاه واورېدل چې د شیر محمد خان او قیصر کسان د شاه پر ضد پاڅېدلي او پېښور د هغوی لاس ته لوېدلی دی. په دې لړ کې شیر محمد خان، فتح خان ته یو لېک و لېکه او په لېک کې بې له خپلې پخوانۍ ملګرتیا او د شاه شجاع له لاښې / بدژمنۍ څخه یادونه کړې وه. له دې کبله ول چې فتح خان او ورونو د کندهار لاره ونېوله او د کندهار پر لور وخوځېدل. شاه شجاع هم د خپل بخت په ازمویلو په پېښور برېد وکړ او پېښور بې بېرته ونېو. (۱۸۰۸ ز کال)

د کابل له بالاحصاره د شاه محمود ژغورنه :

وزیرفتح خان څو ځله له شاه شجاع سره یو ځای شو او بیا بې ورسره پرېکون وکړ. هېڅ شک نشته چې له دغو یوځای کېدنو او پریکونونو څخه د وزیر موخه د سدوزیو په کورنۍ کې د داسې یوه وړ او پوه سړی موندنه وه چې د احمد شاه دُرانې په څېر د هېواد د چارو د پرمخ بیولو لپاره پیاوړې وړتیا په کښې نغښتې وې. او دا هغه ځانګړتیاوې وې چې نه د شاه شجاع ، نه د کامران ، نه د قیصر او نه د حاجي فیروزالدین خان په ځان کښې لېدل کېدلې. له دې کبله د کار چاره بې د شاه شجاع له زندانه د شاه محمود په خلاصون او یو ځل بیا د کابل پر ګدۍ د هغه په کښېنولو کې ولېدله.

وزیرفتح خان هېڅکله ستړیا نه منله او خپلې موخې ته د رسېدا په لارې کې بې د هر راز ګواښ په منلو وېره نه درلودله، له همدې کبله د شاه محمود له پرځېدا وروسته، وزیر په یوه ځای کې نه تم کېده. کله به کابل، کله کندهار، کله فراه او هرات او کله پېښور، سندهـ او شکارپور ته د آس پرشا لالهانده په تګ راتګ وو؛ د همدغه تګ راتګ په لړ کې به کله له لښکر او کله به له خپلو ورونو او ملګرو سره د کابل او فراه ترمنځ خنډونه د خپلې لارې له سره لېرې کول؛ په پای کښې بې محمود له زندانه خلاص کړ او د کابل پر تخت بې کښېناوه. فتح خان، پرته له دې چې د سلطنت په لاس ته راوړنه کې خپله وړتیا او ځواک د ځان لپاره په کار واچوي ، خپل ټول ځواک او توان بې د سدوزیو د سلطنت د ټېنګښت په لارې کې په کار اچولی وو ، تر دې چې په همدې لارې کې بې خپل سر هم بایلود.

په هغو شپوورځو کې چې د مختارالدوله شیر محمد خان له لاسه د چارو واګې واخېستل سوې او ګوښه په کور کښېنول سو او له میرواعظ سره یو ځای د شاه شجاع د راپرځولو لپاره بې هلې ځلې پېل کړې وې، فتح خان خپل ورور شیردل خان ته دنده وسپارله چې د قزلباشانو په مرستې دې د کابل له بالاحصاره د شاه محمود د ژغورنې په لارې کښې کوښښ وکړي. څرګنده ده چې له بالاحصاره د شاه ژغورنه دومره آسانه نه وه او زښتې ډېرې چابکۍ او

ځبرکی ته بې اړتیا درلودله.

د بارکزیو ورونو په منځ کې له وزیرفتح خان وروسته شیردلخان په ډېرې پوهې، پوخوالي او ځیرکتابه سمبال وو، هغه وکولای شول د ۸ ساعتو په اوږدو کې د کارپوهو ورهنګرو " ماهرو کاسبینو" په مرستې، د کابل تر بالاحصار لاندې بو کیندوَی / نقب ووهي او بندي پاچا ورڅخه را خلاص کړي. شاه محمود تر بوې مودې پورې په شهدای صالحین کې د بوې مقبرې تر څنګ تر هغې شببې پورې پټ سو چې ښاري ګزمه د هغه له لټون څخه نومېده شوه. شاه محمود د شپې په تبارې کې پر آس کښېناست او له څو تنو سره بې بو ځای په تېښتې د هرات پر لور ودانګل. شاه محمود ته په هرات کې د هغه ورور فیروزالدین په خوښی ښه راغلاست وواېه، خو ورور بې په لنډ وخت کې خپل چلند بدل کړ؛ ښاېي فیروزالدین په ځان بیرېدلی وي چې ورور بې هرات دده له منګولو ونه باسي.

شاه محمود د خپل ورور په چلند کې د بدلون په لېدلو له هراته فراه ته راغی او په کندهار کې د فتح خان او د هغه د ورونو د راتلونکي په پام کې نېول سوي ګام اوچتولو ته سترګې په لارې کښېناست. په حقیقت کې بارکزیو ورونو په کندهار کې د ځواک له راټولولو سره سم شاه محمود ته پیغام ولېږه چې کندهار ته راسي، بیا بې د کابل پر لور تګ ته ملا وتړله. کابل ته د لارې په اوږدو کې په کلات کې له شاه محمود سره د بدرګه لښکر په منځ کې بېلتون رامنځته سو، نورمحمد خان او عطامحمد خان بامیزی د شاه محمود له لښکره بېل سول؛ له شاه محمود سره یوازې فتح خان او دوست محمد خان سره له خپلو نورو ورونو پاتې شول، بارکزي ورونه پوه سول چې له لښکر پرته نه شي کولای کوم کار تر سره کړي، له دې کبله دوی هم خپله مخه بېرته د ګرشک خواته تاو او په ګرشک کې دېره سول.

شاه شجاع چې تر کلاته مخته راغلی وو، له هماغه ځایه بېرته پېښور ته لاړ چې د الفنستن تر مشرۍ لاندې انګلیسي پلاوي ته ښه راغلاست وواېي. انګریز پلاوی د ۱۸۰۹ ز کال د فبروری د مېاشتې په ۲۵ نېټې پېښور ته ورسېد او د شاه شجاع له پلوه ورته په تودو ولولو هرکلی ووېل سو، پلاوی

ځکه راغلی وو چې شاه د روسېې او فرانسې له نوې ګډې تلوالې څخه خبر کړي ؛ له همدې کبله ول چې د بریتانوي هند او د کابل د سلطنت تر منځ لومړنی ګډ دفاعي تړون لاسلیک شو ؛ د تړون تر ټولو مهمه موخه دا وه چې د کابل له لارې دې هند ته د فرانسویانو د ورتګ مخه ونیول شي .[1]

په ۱۸۰۹ ز کال کې ول چې شاه محمود یو ځل بیا د وزیرفتح خان د زړورتیا، پالیالی او کارپوهی او د هغه د ورونو دوست محمد خان او شیردلخان په میړانې اووړتیا په مټ په دې بریالی شو چې د دوېم ځل لپاره د واکمنۍ پرګدۍ ډه ډه ووهي. لومړنی ګام یې دا وو چې فتح خان او د هغه ورور محمد عظیم خان دې د کابل پر لور د شاه شجاع مخه ډب کړي. د محمد عظیم خان د لښکر شمېره لږ وه او د جلال آباد په بالاباغ کې د شاه شجاع له ځواک سره مخامخ شو، مقاومت یې ونه شو وکولای او بېرته په شا سو.

د کابل د سلطنت پر ګدۍ د شاه محمود بیا ناسته:

شاه شجاع په پېښور کې وو چې بارکزي ورونه له ګرشکه تر فراه او سبزوار پورې پرمخ لاړل؛ په سېمې کې دېره بارکزیو او دُرانیو قومونو ته د مخ په اړولو یې نېږدې درې زره جنګیالي راټول کړل، بیا یې په خاشرود کې په درو کاروانونو چاپه ووهله او له لاسته راغلو پېسو یې خپل جنګېالي په وسلو سمبال او د کندهار پر خوا یې مارش وکړ. د کندهار والي شهزادګی یوسف وتښېد او د کندهار عسکري بولندوي میرعلم خان تسلیم سو. له هغه وروسته یې د فتح خان ورور پردلخان د کندهار د والي په توګې و ګوماره او د کابل پر لور پر مخ لاړل. په کابل کې هم له کوم مقاومت سره مخامخ نه شول او شاه محمود د ۱۸۰۹ ز کال د اپریل د مېاشتې په ۱۷ نېټې د کابل بالاحصار ته راغی او د دوېم ځل لپاره یې خپل سلطنت اعلان کړ.[2]

په دې توګې شاه محمود په ۱۸۰۹ ز کال کې یو ځل بیا د وزیر فتح خان

---

[1] - الفنستن،افغانان، د فکرت ژباړه، ۵۳۴ پ

[2] -پیرس، پ ۶۱، الفنستن،ت پشتو ژباړه، ۲ ټوک، ۳۲۳ پ

او د هغه د ورونو دوست محمد خان او شیردلخان د پالیالی، زړورتیا او کارپوهنې په مټ د کابل د سلطنت د تاج او ګدۍ په بیا نیولو بریالی شو. د فتح خان لومړنی کار د شاه شجاع پر وړاندې د خپل ورور سردار محمد عظیم خان لیږل ول چې کابل ته د هغه د راتګ مخه ونیسي. مګر سره له دې چې محمد عظیم خان مرستندویه ځواک په خپل واک کې درلود، د جلال آباد په بالاباغ کې دده او د شاه شجاع د ځواکونو په لومړنۍ نښتې کې یې مقاومت ونه شو کولای او اړ شو چې بیرته په شا شي.

د شاه محمود د ځواکونو شمېره له درو زورو پورته نه وه، مګر د شاه شجاع د سرتېرو شمېر ۲۵ زرو تنو ته رسېد چې په یوې توپخانې هم سمبال ول. دوست محمد خان په کابل کې د شاه محمود د پوځي ځواک د بولندوی په توګې وګومارل شو. موهن لال وایي : فتح خان، دوست محمدخان او د پوځ څو تنو نورو مشرانو د شاه محمود په کېږدۍ کې یوه غونډه جوړه کړله. دوست محمد خان چې " په تـدَبُر ، سیاست او زړورتیا یې تل ډاډمنه ډډه لګول کېدله [1]" مشرانو ته وړاندېز وکړ : تر هغه مهاله چې دښمن په بشپړ ډول نه وي خوځېدلی او نه وي رانېږدی شوی، باید په وَړو ډلو ونه وېشل شي، ددښمن پوځ باید پو ځای او په پو بل راټول وي او نه دې پر دښمن د لوټ او تالا برېد وشي، ځکه دا کار زموږ په لښکر کې هم زړه نازړه توب او ګډوډي رامنځته کوي او دښمن له دغه حالته ګټه اخلي. هغه زیاته کړه که دښمن تر دوی برلاسی ښکاري دوی نه باید له دې خبرې کومه وېره ولري او نه دې له دښمن سره پو ځای سي، که څوک له دښمن سره یو ځای کېږي نه یوازې ځان او خپل قوم شرموي بلکه زموږ د لښکر روحیاتو ته به هم کلک تاوان ورسوي. موږ باید پیاوړی ایمان ولرو او ومنو چې زموږ لښکر به ګټونکی او سوبمن سي. ددوست محمد خان ویناوې او سلاوې د شاه محمود، فتح خان او په غونډې کې د نورو ناستو خانانو له خوا په خوښۍ ومنل سوې او د سولې او

[1] - موهن لال، زندګی امیردوست محمدخان، ژباړه، داکتر هاشمیان، ۱ ټوک، ۱۰۰ پاڼه

جګړې ددګر ټولې چارې بې هغه ته وسپارلې." دشاه شجاع د لښکر پر چنداول/ پیشقراول باندې د ګندمک په ورځېرمو سېمو کې د دوست محمد خان له پلوه ځو پرله پسې برېدونه تر سره سول او دروند تاوان بې ور واړاوه.

موهن لال وايي : " د جګړې په ډګر کې ښکېلو کسانو را ته ویل : په دغسې ستري جګړې کې د دوست محمد خان د پوځي پوهې ستاینه لکه چابکي، هوښیاري، زړورتیا، ټېنګوالی او مقاومت، لارښوونه او سرمشري دومره ډېره ده چې هر څوک به بې په ستاینې ستړی سي. جنګېالېو په سترګو لېدل چې دوست محمد خان به د دښمن پر بوه کتار ور ننوت، ددښمن نفودي لېکه به بې ماته او بېرته به په شا سو او خپل جنګیالي به بې برغل او جګړې ته هڅول. بله شېبه به مو لېدل چې دوست محمد خان به د بو شمېر بې دسپلینو سرتېرو په ببا سمبالولو بوخت وو او د یوه لارښود او مشر په توګې به بې کار کاوه. مدد خان او اعظم خان چې د لسو زرو سرتېرو مشري بې په غاړه وه، په خپل لښکر کې د خپل پوځي مقام او درېځ نري والي ته په پاملرنې په وحشت کې لوېدلي ول چې څنګه دوست محمد خان د دښمن د لښکر ډېر سرتېري وژل. په پای کې دوست محمد خان په دې بریالی شو چې د دښمن سرلښکرې او مخکښه برخه درې وړې او شا تګ ته بې په دې توګې اړباسي چې د پوځي توکو او ځاني تلفاتو د شمېر له اړخه بې درانده تاوانونه ور رسولي ول." [1]

ورپسې جګړه په نملې کې رامنځته شوه په دې جګړې کې فتح خان په خپله دومره زړورتیا او مېړانه وښودله چې شاه شجاع ته بې ماتې ورکړه او شجاع بې تېښتې ته اړ ایست، د هغه وزیر اکرم خان ووژل شو او د شاه شجاع ټول پوځي توکي د فتح خان د لښکر لاس ته ورغلل، هغه سره زر او د ګرانبېو کاڼو او ډبرو پانګه چې د فتح خان د ځواک لاس ته ورغلې وه دوه

[1] - موهن لال،زندګی امیردوست محمدخان ، ۱ ټوک، ۱۰۱ پاڼه

میلیون پـوونده اټکل شوي ده.[1]

له هغه وروسته فتح خان جلال آباد ته لاړ او خپل ورور محمد عظیم خان ته یې چې لومړی دنده وسپارله له شهزادګي کامران سره یو ځای پېښور ته تګ وو چې د شاه شجاع له منګولو یې خلاص او مالیه راټوله کړي. محمد عظیم خان او شهزادګی کامران د پېښور پر لور لاړل او ښار یې ونـېو. محمد عظیم خان د پېښور د حاکم په توګې پاتې اوشهزادګی کامران کابل ته راستون سو. په دغه ټول اړودوړ کې فتح خان د یوې شـېبـې لپاره د خپل لښکر له پالنې او غمخورې څخه بې خبره نه وو، د همدې پالنې او ساتنې په مټ ول چې د کورنـېو مخالفانو او باندنـېو دښمنانو پر وړاندې اکثریتو جګړو کې بریا دده په برخې وه.

شاه شجاع په نملې کې له ماتې خوړولو وروسته د خـېـبر پرلور وتښتـېد ، موده وروسته یې د لښکر د راټولولو تکل وکړ چې پرکندهار برېد وکړي. شاه شجاع همداسې وکړل؛ د نورزیو له خانانو سره یو ځای یې پرکندهار برېد وروړ؛ په دغو خانانو کې د میرعلم خان پلار، عبدالله خان هم وو چې د شاه محمود له پلوه زنداني او بیا وژل شوی وو. سره له دې چې پردلخان د کندهار له ښاره په زړورتیا دفاع وکړه بیا هم ښار د شاه شجاع لاس ته ورغی، له دې پـېښې وروسته د وزیر فتح خان په امر پـو لښکر د شهزادګي کامران په ملتیا په لنډ وخت کې د کندهار پرلور وخوځـېد؛ د دواړو خواوو ترمنځ جګړه ونښتله، په پای کې شاه شجاع د وزیرفتح خان له لاسه بیا ماتې وخوړله او شجاع راولپنډۍ ته وتښتـېد. وروسته د کشمیر حاکم عطا محمد خان چې د کوه نور الماسو ته یې سترګې غلې کړې وې شاه شجاع ته ژمنه وکړه چې پېښور به بـېرته د محمد عظیم خان له منګولو څخه خلاص او ده ته به یې وسپاري، سره له دې چې پـېښور د یوې لنډې مودې لپاره د محمد عظیم خان له منګولو ووت مګر محمد عظیم خان وکولای سول بـېرته پـېښور د شاه شجاع له لاسه وژغوري.

---

[1] پیرس، هماغه اثر، ۶۱- ۶۲ پ

شک نشته چې که د کابل د واکمنۍ پرګدۍ مین شاه شجاع چې د هغه لپاره بې بې شمیره لالهاندۍ او سربدلاۍ ولېدلې ، د شاه محمود له بندي کېدلو او له وزیر فتح خان سره له یوځای کېدنې وروسته، وزیر فتح خان بې له ځانه نه وای خوا بدی کړای او پرېېښې نه وای چې وزیر فتح خان د هغه له دښمنانو او سیالانو سره یو ځای شي، نو شاه شجاع کولای سوای د کابل د سلطنت واګې تر ډېرې اوږدې مودې پورې په لاس کې ولري. خو شاه شجاع ګومان کاوه چې کولای سي فتح خان په آسانه وغولوي او ددې پرځای چې فتح خان ته ارزښت ورکړي، بارکزي خانان بې له ځانه خوابدي کړل چې ددغه سیاست بېه په خپله شاه شجاع ته ګرانه پرېوتله.

خو شاه محمود چې د خپل سلطنت دوېم پړاو بې هم د فتح خان او د هغه د ورونو د هڅو په مټ ګټلی وو، د هیواد د ادارې تولې واګې بې وزیر فتح خان او دهغه ورونو ته چې ورته د ډېر ډاډ وړ کسان ول، وسپارلې. شاه محمود، وزیرفتح خان د سر وزیر په توګې وټاکه او له درنښت ډک د (اشرف الوزراء) لقب بې ورکړ. د پاچا د همدغه ډاډ له کبله بارکزیو ورونو هم تر وسې وسې هڅه وکړه چې د افغانستان د ستر احمد شاه بابا د پړاو ځواک، برم و پرتم بېرته راژوندی کړي. دغې مو خې ته د رسېدا لپاره وزیر فتح خان د افغانستان د ګڼ شمېر ولایتونو د ولایتي چارو واګې د خپلو ورونو په منځ کې چې خپل ټول ژوند بې د شاه محمود د سلطنت د بیا ترلاسه کولو په لاره کې په سربښندنې ډالۍ کړی وو وسپارلې، هغوی هم په نه ستړې کېدونکې توګې د هېواد اړوندې چارې په زړورتیا پر مخ بوتللې.

پردلخان د کندهار د ولایت والي، سلطان محمد خان د پېښور والي، شیردلخان او کهندل خان د بامیانو او غزني والیان، رحمدلخان چې ډېرې وختونه په شکارپور کې اوسېده د بلوڅستان د ولایت د والي په توګې وټاکل سول. نور ورونه یا د نوموړو والیانو تر لاس لاندې او یا د مشر ورور فتح خان تر لاس لاندې په کابل کې په کار بوخت شول. دوست محمد خان چې د مېړانې ، زړورتیا او تېښګوالي ځانګړې ځانګړتیاوې بې درلودلې او په جنګي چارو کې د جلا خصوصیاتو لرونکو نوښتګر جنرال وو او د چارو په ادارې او د

پېښو په وړاند ویینې ، متانت او سیاست کې د نورو ورونو په منځ کې ممتاز وو، له وزیر وروسته رتبه بې درلودله، په کابل کې د وزیر د چارو اداره، او د سردار محمد عظیم خان، نواب اسد خان او د نواب جبارخان د کورنېو د پالنې او ساتنې چارې ده ته ور په غاړې وې.

هرات یوازینی ولایت وو چې د سدوزیو له کورنۍ څخه د شهزادګي فیروزالدین په لاس کې پاتې وو او هغه هم له دې کبله ول چې د فتح خان ځواک په ختېځو ولایتونو کې د ټیکاو او امن او د چارو په بیا سمبالولو بوخت وو ځکه تل د شاه شجاع او رنجیت سنګهـ له پلوه پکې خندونه رامنځته کېدل.

د پېښوراو کشمیر د نېولو لپاره لښکرې یونونه:

شاه شجاع خپل د سلطنت لومړی پړاو له ۱۸۰۳ تر ۱۸۰۹ ز کال پورې پرمخ بوت او په (۱۸۰۹ ز / ۱۲۲۴ ق) کې د نملې په جګړې کې بې ماته وخوړله؛ د شجاع له دې ماتې وروسته شاه محمود د وزیر فتح خان د سربښندیو هڅو په مټ د کابل د سلطنت د چارو واګې د دوېم ځل لپاره په لاس کې واخېستلې. چرچه مار شاه محمود چې خپله ناوړیتا بې د خپل سلطنت په لومړي پړاو کې په زباد رسولې وه، د دوېم ځل لپاره د سلطنت د واګو له اخېستلو سره سم بې ېو وار بیا یو شمېر خلک له ځانه خوابدې کړل او د سلطنت پر وړاندې بې ودرېدل. د هغه سیال، شاه شجاع چې د نملې له ماتې وروسته د ختېکو کوهستان ته تښتېدلی وو د کابل د نېولو لپاره د کندهار له لارې را وړاندې سو (۱۸۱۰ ز- ۱۲۲۵ ق)، خو بیا بې د وزیر فتح خان له لاسه ماتې وخوړله او هند ته لاړ او له هغه ځایه بې پر پېښور برېد وکړ او پېښور بې د څو مېاشتو لپاره په منګولو کې ونېو، خو د وزیر فتح خان ورور، سردار محمد عظیم خان بېرته پېښور د شجاع له لاسه خلاص کړ. شاه شجاع دا ځل د ملتان، راولپنډۍ او لاهور پر خوا لاړ او شاه محمود یو ځل بیا په چرچو بوخت سو او فتح خان اړ سو چې د هېواد ټولې چارې هم له اداري او هم له پوځي اړخه پر مخ یوسي.

وزیرفتح خان هم، په خپلې پوهې او ځېرکوالي د افغانستان د چارو په سم پرمخ بېولو بوخت شو او د هېوادنیو چارو په پرمخ بېونه کې ډېر ښه وځلېد. د وزیر فتح خان د بریا اړخ د هغه په پوهې ، سیاست، لیرلېد او په خپلو ورونو په ډاډ او دوه اړخېز درناوي پورې تړلی وو، نورو ورونو ورته د مشر ورور په سترګو ډېر درناوی کاوه او خبرو ته یې غاړه ایښودله.

هېوادنۍ چارې په دې ډول پرمخ تللې خو په کشمیر کې عطا محمد خان بامیزي د ځو کلنې واکمنۍ له شامـته ځان د پیاوړي واکمن په هېنداره کښې لېده، هغه دومره ځان پېاوړې ګاڼه چې شاه محمود ته یې د درناوي سر نه تیټاوه او کابل ته یې د مالېي له رالېږلو ډه ډه کوله، نوموړی ان په دې فکر کې هم ولولېد چې پېښور د شاه محمود له سلطنتي کړی څخه بېل او ځان خپلواکه سلطان اعلان کړي. له دې کبله فتح خان خپل ورونه سمندرخان او جهانداد خان د یوه درې زره کسېزلښکر په مشرۍ پېښور ته ولېږل چې پېښور ونـېسي، د دواړو خواوو تر منځ جګړه ونښتله، عطا محمد خان ماته وخوړله او پېښور بېرته د سمندرخان او جهانداد خان لاس ته ورغی.

د یادونې وړ ده چې عطا محمد خان بامیزي د کشمیر د ځوکلن حکومت واګې د شاه شجاع د فرمان له امله ترلاسه کړې وې مګر اوس هغه مهال رسېدلی وو چې نوره د شاه شجاع واکمني ړنګه او بې نوم او بې نښانه په لاهور کې لالهانده ګرځېده، خو عطا محمد خان لا تر دې دمه د کشمیر خپلسرې او خپلـچاری والي وو. کېدای شوای چې شاه شجاع او عطامحمد خان یو بل ته نـېږدې سوي وای خو د دواړو ترمنځ د پلاروژنې تربګنې پرته وه، د عطا محمد خان پلار مختارالدوله شیرمحمدخان او تره یې خواجه محمد خان د قصیر د اله ګولې پر مهال په پېښور کې د شاه شجاع په لاس وژل شوي ول.

هر ګوره، له یادې شوې تربګنۍ سره سره عطامحمد خان د ډوه لېک په لېږلو، شجاع الملک و هڅاوه چې له لاهوره ووځي او د پېښور تاج او تخت دې ونـېسي. شاه شجاع هم د سلطنت د نـېولو په هېلې پېښور ته راغی، خو عطا محمد خان، سمندرخان او جهانداد خان ته یې په پټه خبر ورکړ چې د هغه د پلار وژونکی، شاه شجاع دې بندي او کشمیر ته دې لاس او پښې تړلی ورولي.

همدا وو چې هغوی هم شاه شجاع د یوې مېلمستیا په ترڅ کې ونېو او عطا محمد خان ته یې ور ولېږه؛ عطا محمد خان، شاه شجاع د کشمېر په بالاحصار کې بندي کړ. (۱۸۱۲ز) [۱]

په نملې کې د شاه شجاع له ماتې نېولې، په بالاحصار کې د هغه د بندي کېدلو تر پړاوه پورې د پېښور د واکمنی دریځ په درو ټکیو د درو ځواکونو : د شاه محمود ځواک (مرکزي دولت)، د (کشمیر د حاکم) عطا محمد خان بامیزی او (په لاهور او راولپنډی کې) د لالهانده شاه شجاع تر منځ پېچلې اوبدل سوی وو او تل له ادلون بدلون سره مخامخ وو؛ له دې کبله دلته غواړم همدغې سکالو ته د « واقعات شاه شجاع» د لېکوال له انده په لنډېر یوه کتنه وکړم.

شاه شجاع په نملې کې له ماتې خوړلو وروسته پېښور ته په شا تګ وکړ او له هغه ځایه د کندهار پر لور وخوځېد؛ شهزادګي ایوب خان او اسد خان بارکزي د شاه شجاع پر وړاندې مقاومت ونه شو کولای، شاه شجاع ښار ونېو، خو د ښار له نېولو وروسته کندهار ته ورڅېرمه د چکان د سېمې په جګړې کې یې بیا ماتې وخوړله او له هغه ځایه دېره جات ته په شا سو او له دېره جاته یې د راولپنډی پر لور مخه تاو کړه. دلته یو شمېر بلوڅ خانان لکه خان اڅکزي، یحیی خان بامیزي او غلام احمد خان، شاه شجاع ته وایې چې پېښور د سردار محمد عظیم خان له منګولو چې د شاه محمود له خوا هلته حاکم ګومارل شوی، په آسانه نېول کېدای شي، ان غلام محمد خان له خپل ورور عطا محمد خان څخه له کشمېره زر تنه سپاره راغواړي او د پېښور پر لور خوځېږي او له یوې لنډې جګړې وروسته پېښور نېسي. شجاع پېښور ته راځي خو محمد عظیم خان له کابله له خپل نوي ځواک سره راځي او شاه شجاع یو ځل بیا له پېښوره شړي او اړ کېږي چې د راولپنډی لاره ونېسي. دا ځل د عطامحمد خان بل ورور جهانداد خان او سمندر خان بامیزی له درو زرو سپرو سره شاه شجاع ته راځي او د پېښور نېولو ته یې هڅوي،

---

[۱] ـنوای معارک، ۸ پ

شجاع د سردار محمد عظیم خان له ځواکونو سره مخامخ کېږي، د سردار محمد عظیم خان ورور عطا محمد خان بامیزی په دې نښته کې وژل کېږي، له دې سره سره شجاع د پېښور په نېولو نه بریالی کېږي او له ماتې وروسته بېرته د راولپنډۍ پر خوا تښتي.

د کشمیر ناظم عطا محمد خان بامیزی یو ځل بیا خپل ورور غلام محمد خان له خپل معتمد نوکر آنندرام سیکهـ سره د دوه نیم زرو سپرو او پلیو جنګیالیو په ملتیا شاه شجاع ته ورلېږي. د شجاع او سردار محمد عظیم خان تر منځ جګړه نښلي او په دې جګړې کې سردار محمد عظیم خان ماته خوري او د کوهاټ او بنګښو له لارې کابل ته راځي، په دې توګې پېښور ظاهراً د شاه شجاع لاس ته ورلوېږي خو عملي واګې یې د کشمیر د حاکم د عطا محمد خان د واک او اغېزو په کړۍ کې پاتې کېږي. شاه شجاع خپل زوی شهزادګی حیدر دېره جات ته د نواب جبار خان پر وړاندې جګړې ته لېږي، په دغې شېبې کې چې د شجاع زوی حیدر خان په دېره جات کې په جګړې بوختېږي جهانداد خان او سمندر خان بامیزی د کشمیر د حاکم عطا محمد خان په لارښوونې او امر شاه شجاع بندي کوي، لومړی یې د اټک کلا ته راولي او له هغه ځایه یې کشمیر ته لېږي او د کشمیر د کوه ماران په کلا کې بندي کېږي .[1]

په دې توګې د بارکزیو ورونو او شاه محمود پر وړاندې عطامحمد خان دریم لاس شمېرل کېده او څرګنده ده چې عطامحمدخان له خپل شته پیاوړي دربېځ څخه په ګټه اخېستلو کابل ته د مالېې له ورکړې څخه غاړه غړوي. وزیر فتح خان د ولایتونو د حاکمانو په چارو په ځانګړې توګې د هغو ولایتونو په چارو کې چې د پردېو اغېزو ته نېږدې پراته ول زښت ډېر حساس وو؛ وزیر فتح خان د عطا محمد خان په لاس د شاه شجاع د بندي کېدلو خبره د شاه له غوږه تېروي او په پای کې شاه هم دې ته چمتو کېږي چې له وزیر فتح خان سره په ګډه د یوه ستر لښکر په ملتیا د کشمیر پر لور وخوځېږي.

ددغه خبر په اورېدلو جهانداد خان او سمندرخان وتښتېدل او شاه

---

[1] - واقعات شاه شجاع، چاپ ۱۳۳۳، ٤۰ ـ ٥۰ پاڼې

محمود پېښور ته راغی. کله چې د کشمیر والي د شاه محمود له پرېکړې خبر شو، پاچا ته یې پیغام ولېږه چې د کشمیر د والي د پاتې کېدو په آړ/شرط ، په کال کې د درو لکو روپېو د مالېې ورکړې ته چمتو دی. پاچا او وزیر دواړو دغه وړاندېز ومانه او د مالېې د راوړلو لپاره یې خپل کسان کشمیر ته ولېږل. د پاچا کسان ببرته په تشو لاسونو راغلل او د عطا محمد خان له ناوړې، ناخوښي او سرغاړې چلنده یې وزیر فتح خان ته سرټکونه وکړه. په دغه وخت کې پاچا په ملتان کې وو او کله چې د عطا محمد خان چال چلند یې د خپلو کسانو له خولې واورېد، هک پک شول، له دې کبله پرېکړه وشوه چې کشمیر ته لاړ شي او د عطا محمد غوړونه کلک ور تاو کړي.[1]

په هغوشېبو کې چې لښکر د اټک پر لور د خوځښت په حال کې وو، نابېره هر څه سرنسکوره شول، ځکه خبر ورسېد چې سید اشرف او سید عطا د کوهستان له پو شمېر وګړو سره د شاه محمود د ورور شهزادګي عباس ګرد چاپېېره را ټول او د هغه د پاچاهۍ غوښتونکي دي، څرګنده ده چې دغه خبر د کشیمر پر لور د تللو پر وړاندې خنډ را منځته کړ. د هغه ترڅنګ د شاه محمود د سرتېرو په منځ کې ګنګوسې خپرې شوې وې چې د شیعه ګانو او سنیانو ترمنځ جګړې رامنځته شوې ده؛ د دغه خبر په اورېدلو په لښکر کې د قزلباشو سرتېرو برخه سخته وېرېدلې وه او له پاچا یې وغوښتل چې ببرته دې کابل ته ستانه شي تر څو له خپلو کورنیو سره مرسته وکړي.

په پای کې پرېکړه وشوه چې پاچا او وزیر به پېښور ته لاړسي او دوست محمد خان او محمد عظیم خان دې د اله ګولې د غلې کولولپاره کابل ته وخوځېږي. دوست محمد خان او محمد عظیم خان دواړه په شونې چټک وخت کې کابل ته ورسېدل، شهزاد ګی عباس یې زندان ته واچاوه او د لسو ورځو په لړ کې یې ښورښ غلی کړ. سید اشرف او سید عطا چې د اله ګوله پاروونکو پېژندل شوې څېرې وې ونېول شول او د فیل تر پښو لاندې ووژل شول.

دا دوېم ځل دی چې پاچا د کشمیر د والي د را پرځولو او له هغه سره د

---

[1] ـ همان اثر، ٦٦ـ ٦٧ پاڼې

حساب او کتاب د چاپولو لپاره له کابله خوځېږي او تر پېښوره رسېږي خو د هېواد په پلازمېنه کې د ناڅاپو پېښو د رامنځته کېدلو له کبله بېرته پلازمېنې ته په ستنېدلو اړ کېږي. لومړی ځل کشمیر ته د خوځېدلو خبره د شاه شجاع او امین الملک محمد اکرم له پلوه وه خو هغه مهال و ځنډول شوه چې کابل د فتح خان په لاس وپرځېد او شاه محمود پاچا شو، مګر دا دې دا ځل شاه محمود او وزیر فتح خان په خپله د شهزادګي عباس د ستونزې له کبله اړ کېږي چې د عطا محمد خان خبره په کشمیر کې پر خپل حال پرېږدي او بېرته د هېواد پلازمېنې ته راستانه شي.[1]

په لومړي ځل شاه شجاع او امین الملک محمد اکرم خان، هغه مهال کشمیر ته د تګ خبره وځنډوله چې کابل د فتح خان په لاس راوپرځول سو او د کابل په ګندمک کې شاه محمود د سلطنت پر ګدۍ کښېناست. دا ځل دا دی شاه محمود او فتح خان د شهزادګي عباس د ستونزې له کبله اړ کېږي چې د کشمیر خبره شاه ته پرېږدي او پلازمېنې ته راستانه سي. کله چې وزیر فتح خان کابل ته ورسېد سرغاړو اله ګوله کوونکو ته بې سزا په لاس ورکړه او پلازمېنه خپل عادي حالت ته وګرځېدله، مګر بیا هم په کوهستان کې اوضاع نا آرامه وه. وزیر فتح خپله پاملرنه د یوه لښکر په مشرۍ کوهستان ته واړوله. وزیر لومړی د نرمښت ، د پېسو، انعام او اعزازي القابو د ورکړې د هڅې له لارې له خلکو وغوښتل چې آرامه سي، مګر کله چې دا چلند اغېزمن او ګټور ونه خوت، نو دوست محمد خان بې د کوهستان د حاکم په توګې وګوماره او خپل بل ورور نواب اسد خان بې له دوست محمد خان سره په نوې دندې ولېږه.

دوست محمد خان په دې سېمې کې د تېکاو د تېنګښت په لارې کې خپله ټوله وسه په کار واچوله، د نرمښت، لَور او پېرزوېنې، پېسو، بخشش، سوګند، ودونو او خپلوۍ او قهر له لارې وکولای سول په کوهستان کې امن

---

[1] - پیرس ، هماغه اثر، ٧٤- ٧٥ پ

تېښنګ کړي.[1]

په بل کال یې (۱۸۱۲ز) وزیرفتح خان او دوست محمد خان د یوه ۸ زره کسېز لښکر په مشرۍ د کشمیر د ستونزې د هوارلو لپاره له کابله د کشمیر پر لور وخوځېدل. د ۱۸۱۲ز کال د نوامبر په وروستېو کې افغان لښکر د اندس له سېنده تېر شو. وزیر له هرڅه لومړی له رنجیت سینګهـ سره د خپلو اړیکو ښه کول اړین بلل. له دې کبله یې له خپلو ورونوسره چې شمېر یې ۱۸ تنو ته رسیده سلا ـ مشوره پېل کړه. د وزیر یوه ورور وړاندېز وکړ چې د رنجیت سینګهـ تغر دې په هماغې لومړۍ شونې شېبې کې ورټول کړي خو وزیر وړاندېز ونه مانه او هغه یې د یوه ناسم او بې سنجشه ګام په ګڼلو د کشمیر پر لور د خپلې نقشې پر وړاندې یوه ګواښجنه کړنه وبلله. وروسته یې د خبرو اترو لپاره یو بګاری /قاصد رنجیت سینګهـ ته ولېږه. رنجیت سینګهـ خبرو اترو ته د چمتووالي په ښودلو د افغان لورې خبرو ته غوږ ونېو او هېله یې څرګنده کړه چې خبرې اترې به د پام وړ پایلې ته ورسېږي. خبرې پېل سوې او رنجیت سینګهـ ومنله چې د سیکهانو تر ولکې لاندې سېمو کې افغان لښکر ته د تېرېدلو د آسانتیاوو د برابرولو تر څنګ به د خپل پوځ یوه برخه د افغانانو د مرستې لپاره په افغان لښکر کې ورګډه کړي خو شرط یې دا دی چې د کشمیر له سوبې وروسته دې د کشمیر د مالېې یوه پر دریمه برخه سیکهانو ته ورکړل شي. په عاقبت یوه او ځیرک وزیر د اوسمهال لپاره د دغه وړاندېز په منلو د کشمیر د نېولو په موخې د کشمیر پر لور وخوځېد.[2]

وزیر فتح خان د سیکهانو بدرګه لښکر ته سترګې په لاره پاتې نه شو او د ۱۸۱۳ز کال په فبروری کې کشمیر ته ورسېد. د دواړو خواوو تر منځ څو خونړۍ جګړې ونښتلې، په پای کې عطا محمد خان " د بامیزیو د خانانو په سلا د خپل ځان د ژغورنې لپاره ، د سپېڅلې او مجید قرآن مصحفات شفیع راوړل،

---

[1] ـ موهن لال ،زندګی امیر دوست محمدخان، ۱ ټوک ، ۵۷ـ ۵۸ پاڼې

[2] ـ موهن لال، هماغه اثر، ۵۷ـ ۵۸ پ

په لوخ او بربنډ سر ، رسۍ په غاړې او توره په لاس د فیض دستور (شاه شجاع) حضور ته ودرېد او د عرض اقدس غوږ ته یې ورسول چې قبله عالم او عالمیان دې د همدغه الهي کلام په تصدیق او پیرزوینې ددغه خطار کار عذر په خپل فیض خپروونکي نظر منظور کړي. [۱] "

هر گوره، عطا محمد خان وسپاره او وزیر فتح خان د عطا محمد خان د پلار مختارالدوله شیرمحمد خان د هغو مرستو په بدل کې چې په کندهار کې یې د قیصر پر لاس د ده د وژلو مخه نیولې وه، وبخښه او تاوان یې ور ونه رساوه او هم د قوم د مشرانو په شفاعت او په خپله د شاه شجاع د مختورتوب په پېښې یې آزاده پرېښود او ورته یې وویل چې هرچېرته چې ځې، لاړ دې شي. لنډه دا چې عطا محمد خان له کشمیره ووت او د دېره جات له لارې په کندهار کې کامران ته ورغی او د هغه په زړه کې یې د نومیالي وزیر پر وړاندې د رڅې او سخې اور دوه ځله نور بل کړ؛ د نوموړي راتلونکې کړه وړه څرګندوي چې په هېوادنیو چارو کې د یوګړو کسانو لاسوهنه او رخه او سخه تر کومې کچې په خپله هغه ته او د هېواد ګټو ته تاوان ورساوه.

د کشمیر د چارو له سمبالولو وروسته اشرف الوزراء فتح خان ، محمد عظیم خان چې په جګړو کې د وزیر ترڅنګ ولاړ وو، د کشمیر د والي په توګې وټاکه او سیکهـ سرتېري یې چې د کشمیر د سره ژمي په واورو پوښلو غرونو کې هېڅ کار نه وو تر سره کړی، د سوغاتونو په ورکولو رخصت کړل. رنجیت سینګهـ چې ژمنې شوې وندې ته سترګې په لارې وو څه ترلاسه نه کړل نو د یوه لک روپېو په بدل کې یې د اټک کلا د عطا محمد خان بامیزي له ورور جهانداد خان څخه وپېرودله او سیکه سرتېري یې هلته ځای پرځای کړل. [۲]

وزیرفتح خان، شاه شجاع ته وړاندېز وکړ چې شاه محمود ته غاړه کښېږدي او یو ځای دې کابل ته ورسره لاړ سي، خو بد مرغه پاچا د افغان

---

[۱] - تاریخ سلطاني، ۱۹۳- ۱۹۵ پاڼې

[۲] - واقعات شاه شجاع، ۴۲ پ ،کهزاد، در زوایای تاریخ معاصر افغانستان، ۴۰ پ

وزیر دغه وړاندېزو نه مانه او د سیکهانو له سرتېرو سره یو ځای لاهور ته لاړ. کله چې شجاع لاهور ته ورسېد، د رنجیت سینګهـ منګولو ته ورغی او ښه یې وزبیښه چې د عطا محمد خان له زندانه د هغه د ژغورنې په بدل کې دې د کوه نور الماس ده ته د سوغات په توګې وروسپاري چې تر دغه دمه د ده یا هغه د میرمنې په ولکه کې وو. خو شجاع د کوه نور د الماسو له ورکړې ډه ډه وکړه. رنجیت سینګهـ شاه شجاع ته د مرګ د ګواښونو او شهزادګي تیمور ته د وهلو او ټکولو تر څنګ ژمنه وکړه چې په پنجاب کې به ورته جاګیر ورکړي او د کابل د سلطنت په لاس ته راوړلو کې به ورسره مرسته وکړي؛ په دې توګې یې د کوه نور الماس ورڅخه واخېست. په دې ډول شاه شجاع په لاهور کې د یوه نېمه یرغمل په توګې شپې ورځې سبا کولې او رنجیت سینګهـ هڅه کوله چې له شاه شجاع څخه پاتې د سرو زرو پانګه او پېسې چې له سوداګرو سره وې، راخپله کړي. په پای کې شاه شجاع په دې وتوانېد چې خپله میرمن له لاهوره، لودهیانې ته ولېږي او په خپله د یو هندي جوګي په جامو کې له لاهوره ووت او د کشمیر او تبت له لارې لودهیانې ته لاړ. (۱۸۱۶زکال) [۱]

د اټک د کلا د بیا نیولو لپاره د فتح خان لښکرې یونونه:

په هغو شېبو کې چې د سیکهانو د لښکر سردار ملکهم چند له وزیر فتح خانه د کشمیر له سوبې وروسته بېلېده هېله وښودله چې د عطا محمد خان ورور، غلام محمد خان پوپلزي ته دې اجازه ورکړي چې له ده سره لاهور ته لاړ شي. فتح خان د سیکهانو د سرلښکر دغه غوښتنه و منله او هغه یې خوشې کړ، خو دوست محمد خان د غلام محمد خان په خوشې کېدلو خوښ نه وو او پاېله یې وزیر ته ګواښجنه بلله. د دوست محمد خان دغه اټکل پر ځای وو، ځکه، کله چې غلام محمد خان خپل ورور، د اټک د کلا حاکم، جهان داد خان ته ورسېده، هغه یې وهڅاوه چې د اټک کلا دې د جاګیرې (تیول) په بدل کې پر سیکهانو و پلوري. هغه هم کټ مټ همدغسې وکړل او رنجیت سینګهـ د

[۱] - پیرس، عروج بارکزائی، ۷۹ پ

اټک کلا د یو لک روپیو په بدل کې ونیوله. د اټک د کلا د بیا نیولو لپاره د وزیر فتح خان د لښکرې خوځښت په تړاو د تأریخي سرچینو خبرې تر یوه برېده له یو بله توپیر لري. پیرس، د "عروج بارکزائي" کتاب لیکوال په دې باور دې چې فتح خان د کشمیر له سوبې وروسته، پېښور ته د راستنیدلو په لارې کې، د رنجیت سینګهـ له دغې معاملې په خبرېدلو، ګواښ کوي چې د وسلو له کارولو مخکې دې سیکهان بېرته د اټک کلا افغانانو ته ورپرېږدي، خو سیکهانو د لوی لښکر په راټولولو ځانونه جګړې ته چمتو کړي ول. افغان لښکر د اټک کلا ته نېږدې د لښکر کوټ په اچولو کلا تر ټېنګې کلابندۍ لاندې ونیوله. رنجیت سینګهـ د اټک د کلا بولندوی ته بولنه ورکړه چې له کلا دې دباندې ووځي. د جولای د مېاشتې پر ۱۲ نېټې سیکهان د اټک له کلا ووتل او د اټک د سیند د غاړې په څنډو کې یې خپل خوځښت ته دوام ورکړ.

وزیر فتح خان خپل ورور دوست محمد خان ته دنده وسپارله چې د دوه زرو افغان ملیشو تر مشرۍ لاندې دې د سیکهـ د لښکر

پر چنډاول/ پیش قراول یرغل ور وړي. دوست محمد خان حیدر آباد ته نېږدې د سیکهانو پر لښکر پیاوړی یرغل ور وړ چې له ټېنګې ماتې وروسته یې تېښتې ته اړ کړ. یو شمېر وسلې د دوست محمد خان لاس ته ورغلې. افغانان په دې ګومان چې بشپړه سوبه یې ورپه برخه شوې، نو د ولجو په را ټولولو بوخت شول. په دې شېبې کې چې افغان جنګیالي د ولجو په راټولولو بوخت دي د سیکهانو د لښکر سردار چې دوه توپک یې په لاس او پر فیل باندې سپور وو پر افغانانو ګولۍ و وَرَولې. د توپک د ډزو له کبله د دوست محمد خان ځواک خور و وور شو.

دوست محمد خان خپل ورور ته چې اټک ته نېږدې وو پیغام ولېږه او د مرستې غوښتنه یې وکړه. بګاري / قاصد لاره ورکه کړه او خبر هېڅکله وزیر ته ونه رسېد. له بلې خوا وزیر ته خبر راغی چې دوست محمد خان او افغان جنګیالي وژل شوي دي. وزیر هم د پېښور د هماغې ورځې د بوړنوونکي تودوخې په ترڅ کې د دښمن د نابېره برید له کبله په شا شو. له بلې خوا دوست محمد خان ته خبر ورسېد چې وزیر وژل شوی دی. هغه هم په لنډ

وخت کې ځان د خپل ورور لښکرکوټ ته ورساوه. له دې چې د افغان لښکر وسلې او بارونه د اور د لمبو او لوګیو په منځ کې له منځه تللي ول، دوست محمد خان هم د څو دانو وسلو په را اخېستلو کابل ته وخوځېد. دواړه ورونه د لارې په اوږدو کې د رنجیت سینګهـ له چلوتې خبر شول؛ له دې چې دواړه ژوندي ول، بیا هم خوښ ول او له رنجیت سینګهـ څخه د غچ اخېستنې چاره بې بل وخت ته په شا وغورځوله ؛ کله چې کابل ته ورسېدل، شاه محمود ور ته تود ښه راغلاست وواېه.[1]

په راتلونکي کال بې چې رنجیت سینګهـ د کشمېر نېولو ته شونډې ځټلې، د مالېې د ېوې برخې د اخېستلو په پلمې بې د ۱۸۱۴زکال د جولای (۱۲۳۰ ل) په مېاشت کې د سردار محمد عظیم خان پروړاندې لښکر راواېست. په لومړي یرغل کې چې په یادې پورتنۍ نېټې وشو، شپږ زره سیکهان ووژل شول؛ ورپسې د سیکهانو یو یا دوه نور برېدونه هم په شا و تمبول شول او په کشمیر کې د سردار محمد عظیم خان حکومت پیاوړی سو. وزیر فتح خان چې د رنجیت سینګهـ د پراختیا غوښتنې له نقشې څخه خبر وو د اټک د کلا نېونه بې د افغانستان په خاوره کې یوه لاسوهنه بلله.

فتح خان د یوه ملي ولسي مشر په توګې د بهرنیو لاسوهنو په وړاندې تل د دېـرو کوټلو او عملي ګامونو اوچتولو ته چمتو وو او په خپلې خاورې کې بې د پردېـو یوه وَړوکي لاسوهنه نه سوای زغملای. د اټک پر کلا باندې د سیکهانو برلاسي د هغه تر پېښو لاندې سور اور بل کړی وو او سترګو بې د وَرندې شېبې لپاره لارې څارلې، تر څو چې پر کشمیر باندې د رنجیت سینګهـ د برېد خبر بې تر غوږو سو.

وزیرفتح خان یو ځل بیا په ۱۸۱۴ز کال کې، له رنجیت سینګهـ سره د جګړې په موخې لښکر چمتو او تر ملتانه پرمخ لاړ؛ د غازیخان په دېرې کې شاه شجاع ته له ماتې ورکولو او د غازیخان د دېرې د حاکم په توګې د خپل

---

[1] - فرهنګ، افغانستان درپنج قرن اخیر، ۱۴۹ پاڼه ،نوای معارک، ۱۰- ۱۱ پاڼې -پېرس ، ۸۶ پاڼه

ورور نواب جبار خان له ګومارلو وروسته پې د اټک کلا ته د نېولو په تکل مخه تاو کړه. مګر له دې چې غړغړانده سیند په څپو وو افغان جنګېالیو ته له سینده تېرېدل ناشوني وو؛ له دې کبله پرته له دې چې جنګېالي بې د رنجیت سینګهـ له لښکر سره مخامخ شي، بېرته کابل ته ستون سو.[۱]

وزیر فتح خان په ۱۸۱۶ زکال کې د افغانستان په خاورې کې د رنجیت سینګهـ لاسوهنه د اغېزمنو مخورو قومي مشرانو مخې ته کښېښودله او له هغو مشرانو بې چې د مرستې هېله درلودله، د مرستې غوښتنه وکړه. دا سکالو د هغه لېک له مخې ښه څرګنده ده چې وزیرفتح خان نائب امین الله خان لوګری بې د لېک د لېږلو له لارې مرکز ته د قومي جنګېالیو په استولو او په ملي او دیني جګړې کې د وندې اخېستلو لپاره رابللی دی؛ د لېک د کلماتو له مخې کولای سو ددغه ملي لارښود په ملي احساساتو ښه پوه سو. دا دی نائب امین الله خان لوګري ته د وزیر فتح خان لېک :

" عالیجاه رفیع جایگاه دوستی آگاه امین الله خان، قرین صحت وعافیت بوده به کام باشد. بعد ها مشهود میدارد که چون رنجیت سنگ نقض عهد ومیثاق نموده مصدر فساد وتعدی مسلمانها شده، محض حمایت ورعایت مسلمین کمر همت برتخت بتان کفر ضلال وانهدام اساس مخالفان شقاوت خصال بسته در جمع آوری مردم ولشکر اطراف وجوانب ساعی می باشم.از آنجا که آن عالیجاه مسلمان وننگ دین براو لازم است باید کمر همت ومردانگی بسته موازی سیصدسوار وچهارصد پیاده از طایفه لهوگردی جوانان قچاق مکمل یراق اسپ واسلحه وتفنگچی کاری زبده سرانجام موجود ومهیا نموده به زودی به اتفاق عالیجاهان رفیع پایگاه هان اخوی ام طره بازخان وارجمندی محمدزمان خان که بادیگر لشکر طلب حضورنموده ایم روانه نماید که بدون ملاحظهٔ گرما وسرما خود را برسانند که وقت همت ومردانگی ودوستی وخدمت واخلاص همین وقت است واز این وقت بهتری به دست آن عالیجاه نخواهد آمد که هم نفع دنیا وهم ثواب آخرت هردو حاصل وعاید او خواهد شد

---

[۱] - تأریخ سلطاني، ۱۹۷ پ ،پیرس،۸۷ پ

ودر فرستادن این مردم آنچه آن عالیجاه خرچ کند وبدهد به او مجری داده خواهد شد ودرعوض این خدمت به نوعی به او مهربانی وشفقت خواهیم نمود که بین الامثال والاقران سرفرازخواهد شد ودراین باب به هیچ وجه اهمال ومسامحه وخود داری ننمایئد وبه همه وجوه مطمئن وخاطرجمع باشید،زیاده چه قلمی گردد.مهر شاه دوست." [۱]

ژباړه :

" هېله مند یم په دوستۍ خبر ښاغلی امین الله خان دې روغ رمټ او بریالی اوسئ. غواړم ور څرګنده کړم له دې چې رنجیت سینګهـ ژبه او ژمنه ماته کړې او پر مسلمانانو بې تېرې او ناتارونه پېښ کړي نو ما د لار ورکو کفارو او د شقاوت خصالو مخالفانو د بنسټ د ړنګولو لپاره ملاتړلې ده او له هرې خوا د پرګنو او لښکر د راټولو په لارې کې هڅې کوم. له دې چې تاسو ښاغلی مسلمان یاست او د دین ننګ پر تاسو لازم دی باید د همت او مېړانې ملا وتړئ او ورسره د لهوګردي طایفې له منځه درې سوه سپاره او څلور سوه زړور ځوانان چې اسونه بې په بشپړ یراق سمبال وي، زبده توپک وېشتونکي راټول او چمتو کړئ او ډېر ژر بې زما ښاغلو او منلو ورونو طره باز خان او ګران محمد زمان خان ته چې له هغوی مې نور لښکرونه غوښتې دي راولېږئ او سړې او تودې هوا ته په نه کتلو دې ځانونه راورسوي، همدا وخت د زړورتیا، مېړانې، دوستۍ، چوپړ او اخلاص دی او تاسو ښاغلي ته به تر دې بل ښه وخت په لاس در نه شي چې هم به د دنیا او هم به د آخرت ګټه او ثواب در په برخې شي؛ ددغو خلکو په لېږلو کې که هر څومره لګښت تاسو ښاغلی لګوئ د هغه مجری به درکړل شي او ددغه چوپړ په بدل کې به په دې ډول پر تاسو پېرزوېنه او مهرباني وکړل شي چې بین الامثال والاقران به سرلوړي شئ او په دې اړوند هېڅ ډول ناغیړي او ځان سپمونه ونه کړئ او له هرې خوا ډاډه او زړه پوړه اوسئ، نور څه د لېکلو نه سته. د شاه دوست مُهر."

---

[۱] - کهزاد، در زوایای تاریخ معاصر افغانستا، چاپ ۱۳۳۱ ل، ۴۷ پ، چې په افغان جرمن آنلاین انترنتي متن کې له ۴۴ پاڼې سره سمون خوري.

په دې لښک کې وزیر فتح خان، د رنجیت سینګهـ برېدونه او د کشمیر د حاکم د سردار محمد عظیم خان پر وړاندې د هغه له دښمنۍ ډک ګامونه " ژمنې و ژبې / عهد و میثاق" ماتونه بللې او د هېواد له ګوټ ګوټه د لښکر په راټولو کې د هغه د هڅو څرګندونه کوي. وزیر فتح خان او دوست محمد خان دا لوی لښکر له ځان سره واخېست او د پېښور پر لور وخوځېدل.

پېښور ته له رسېدا سره سم وزیر فتح خان د خپل لښکر د لا سمبالښت او چمتو کولو په موخې نواب اسد خان کشمیر ته د مالېې د راټولونګ لپاره چې شمېر یې څه له پاسه شلو لکو روپیو ته رسېده ولېږه او ورته ووېل شول چې د مالېې له راټولونګ وروسته دې ډېر ژر راستون سي. سردار محمد عظیم خان د رنجیت سینګهـ پر وړاندې جګړه پلمه او د مالېې له ورکړې څخه یې ډډه وکړه؛ دې خبرې نېږدې وو د دواړو ورونو ترمنځ وروري خرابه کړي؛ له دې کبله یې سردار دوست محمد خان ته له کشمیره د مالېې د راوړلو دنده وسپارله. دوست محمد خان هم کشمیر ته لاړ او له خپل ورور سردار محمد عظیم خان څخه یې۱۳ لکه روپۍ ترلاسه او بېرته پېښور ته راستون سو. وزیر فتح خان د خپل لښکر له رغښت او پیاوړي کولو وروسته بولنه ورکړه چې د اټک کلا دې په هره بېې چې وي د سیکهانو له منګولو خلاصه کړي. زښته خونړۍ جګړه ونښتله او سیکهانو ته درانده تاوانونه واوښتل، سیکهان اړ شول چې د اټک کلا افغان ځواک ته تشه کړي. له همدغې جګړې وروسته رنجیت سینګهـ تر هغه مهاله چې وزیر فتح خان ژوندی وو، بیا یې دا زړه ونه کړ چې بیا دې پر اټک یا کشمیر برېد وکړي، خو همدا چې په ۱۸۱۸زکال کې یې د شاه محمود په لاس د وزیرفتح خان د وژل کېدا خبر تر لاسه کړ نو سمدلاسه یې پر کشمیر برېد وکړ او هغه یې د محمد عظیم خان د ورور سردار نواب خان له منګولو راخپل او وېې نیو (۱۸۱۹ز/۱۲۳۵ ل).[۱] او پر دغه ښکلي ټاټوبي یې د وروستني افغان واکمن دواکمنۍ لاس لنډ کړ.

---

[۱] - هماغه اثر، هماغلته

د هرات پر لور د فتح خان لښکرې یون او د (فارسیانو) پر وړاندې جګړه :

کله چې وزیرفتح خان د هیواد (ختیځه دروازه) د سیکهانو له منګولو بېرته ونېوله، فارسیانو ـژ /ایرانیانو د هېواد پر (لویدېځې دروازې) د یرغل په لړ کې د هرات د نېولو تکل کړی وو. وزیرفتح خان په چټکۍ ځان له خېټځو پولو د هېواد لوېدېځو پولو ته ورساوه، د هرات والي حاجی فیروزالدین ېې له کاره ګوښه اوهرات ېې له کابل سره ونښلاوه او په غوریانو کې ېې د ایرانیانو مخه ډب کړه.

ددې پېښې جزئیات په دې ډول دي چې پر کال ۱۸۱۸ز/۱۲۳۳ل کښې ایرانیانو یوځل بیا هرات کلابند کړ. د هرات والي د شاه محمود ورور حاجي فیروزالدین ایرانیانو ته د غوریانو د کلا په ورسپارلو ، د بو شمېر غراماتو په ورکړې او د فارس د شاه « فتح علیشاه قاجار» په نامه د سکې او خطبې په منلو غوښتل فارسیان د هرات د ښار له کلابندۍ څخه منصرف کړي. حاجي فیروزالدین خپل ورور شاه محمود ته مخه کړه او له فارسیانو څخه د غوریانو د کلا په بېرته اخېستنه کې ېې ورڅخه د مرستې غوښتنه وکړه شاه محمود د هرات د مرستې لپاره وزیر فتح خان ولېږه.

وزیر فتح خان د یوه ۱۲ زره کسېز لښکر په ملتیا د هرات پر لور وخوځېد؛ په کندهار کې له لنډې تم کېدنې او شهزادګي کامران سره د اړیکو له نېولو وروسته ېې خپل خوځښت ته د هرات پر لور دوام ورکړ؛ کله چې هرات ته ورسېد، د ښار په دوه مایلي واټن کې ېې کېږدۍ ووهله. حاجي فیروزالدین چې له وزیرڅخه په ډېره وېره کې وو، په چټکۍ وزیر او د هغه ملګرو ته د تاوده ښه راغلاست وېلو لپاره راووت. د وزیر فتح خان لس ورځې ، له ښاره د باندې، د هرات له مشرانو او خانانو سره د " فارسانو- ژ" / ایرانیانو پر وړاندې د جګړې د څرنګوالي په اړوند په خبرو اترو ولګېدلې.

وزیر چې لا مخکې ېې د همداسې ېوه لښکرې خوځښت موخه ټاکلې وه، یوه شپه ېې د هرات ټول خانان او د حاجي فیروزالدین پـَلـَویان خپلې کېږدۍ

ته را وبلل. کله چې خانان محرمې او د وزیر ځانګړې کېږدې ته وروستل سول ، وزیر فتح خان، دوست محمد خان او نور ورونه یې له یو شمېر جنګیالیو سره د ښار پر لور وخوځېدل ؛ کله چې د حاجي فیروزالدین مانۍ ته ورسېدل نو د هغه ساتونکو ته یې وویل چې د حاجي فیروزالدین د لېدنې او د هغه د مېلمه پالنې د مننې لپاره دده مانۍ ته راغلي دي. کله چې وزیر او ملګرو ته یې مانۍ ته د ننوتلو اجازه ورکړل شوه، حاجي فیروزالدین اسیر او مانۍ د وزیر د کسانو ګوتو ته ورغله.

دوست محمد خان او څو تنه خدمتګاران یې چې "جایي سنګ" هم ورسره ملګری وو، د حاجي فیروزالدین په حرمسرای ننوتل او د حرمسرای ښځې یې لوټ کړلې [1]. له دې کار وروسته، پرته له دې چې له خپلو عملیاتو څخه وزیر ته خبرورکړي، د وزیر له وېرې له خپلو څو تنو خدمتګارانو او له هغو شیانو سره یو ځای چې له حرمسرای څخه یې ترلاسه کړي ول د کشمیر پر لور وتښتېد. کله چې وزیر د خپل ورور له ناپوهۍ ډک کار څخه خبر شو نو ډېر سخت په قهر شو او خپل ورور سردار محمد عظیم ته یې لېک ولېږه چې دوست محمد خان ونېسي او زندان ته یې وغورځوي. سردارمحمد عظیم هم همدغسې وکړل او دوست محمد خان یې دکشمیر د ماران پزندان کې بندي کړ [2] .

د حاجي فیروزالدین په نېولو او کابل ته د هغه په رالېږلو ، د وزیر فتح خان لومړنۍ هېله چې کابل سره د هرات نښلونګ وو تر سره سوه. ورپسې، وزیر له فارسانو – ژ / ایرانیانوسره د جګړې لپاره د جنګي وسایلو په راټولو تیاری ونېو او په ببېره یې په ترخې تدافعي ژبې فارسانو / ایرانیانو ته خبر

---

[1] - پیرس، عروج بارکزائی، ۸۸ پ، وپل شوي چې دوست محمد خان هغه سره ګاڼه چې د حاجي فیروزالدین ښځو، لوڼو او ننګورې د شهزادګي کامران خور د (ملک قاسم ښځې) رقیه بیګم اغوستې وه واخېستله او ان د رقیه بیګم له ملا څخه یې یو دانه نښانه کمربند چې ارزښت پینځوس زره تومانه کېده خلاص کړ، جامې ورڅېرلې وې او سپکاوې یې کړی وو.

[2] - میرمحمدصدیق فرهنګ،افغانستان درپنج قرن اخیر، د امریکا چاپ ۱۴۹ پ

ورکړ چې شاه محمود هغه یوازینی پاچا دی چې په هرات کې به سکه په خپل نامه وهي او مالیه به راټولوي او په خطبو کې به یې نوم یادیږي نه د فارس/ ایران د پاچا او یا د بل چا نوم... !

د مشهد حاکم، شجاع السطنه حسن علي میرزا، دغه خبره د جګړې د رابلنې په توګه وګڼله او له مشهده د یوه ۱۴ زرېز لښکر په مشرۍ د هرات د غوریانو پر لور راوخوځېد. له دې خوا وزیر فتح خان له خپل دیرش زره کسېز لښکر سره یو ځای د غوریانو پر خوا وخوځېد[1] . کله چې شهزاد ګی حسن علي د هرات پولو ته ورسېد، خپل یو بګاری / قاصد یې وزیر فتح خان ته چې لا وختي غوریانو ته رسېدلی وو ولېږه او له وزیر فتح خانه یې وغوښتل هغه شرایط چې مخکې حاجي فیروزالدین منلي ول، دی دې هم ومني؛ مګر وزیر فتح خان په کلکه وغندل. وروسته، دواړه لښکرونه رامخته شول او د کهسان د کلي په څنډو کې یې د بو بل پر وړاندې مورچلونه ونېول.

وزیرفتح خان چې تورې جامې یې اغوستې او پر یوه مست غښتلي آس ناست وو، د لښکر په زړه کې و درېد ، له بل لوري شهزادګی حسن علي په سلطنتي جامو کې د خپل لښکر په منځ کې ځای پرځای شو. مخکې له دې چې جګړه پېل سي، وزیر د عمل نوښت په لاس کې واخېست او حسن علي میرزا ته یې خپل بګاری ولېږه او ورته یې وویل چې که د غوریانو له کلا څخه په شا شي، نو دی به ورسره جګړه ونه کړي. ټولو فارسي – ژ / ایراني مشرانو له ذوالفقار خان پرته ، دغه وړاندېز ومانه، د هغوی له منځه یو تن د میرزا عبدالوهاب په نامه ووېل موږ ټول موافق یو. وزیر ته یې دا ځواب راوړ، ورپسې وزیر فتح خان قاجاریانو ته بل پیغام ولېږه او هېله یې وکړه چې قاجاري سرتېري دې له مورچلونوڅخه هم په شا شي. بیا هم میرزا عبدالوهاب ځواب ورکړ چې باید همداسې وشي. خو ذوالفقار خان له دغو خبر

---

[1] - کله چې وزیرفتح خان د جنګ په موخې د هرات له ښاره دباندې وت ، د ښار کیلي یې د حیدر آباد د حاکمانو وکیل میراسماعیل اوحاجی شیرمحمدخان د سندهـ د حاکمانو وکیل ته وسپارله.(نوای معارک، ۶۵ پ)

په تنګ راغی او په ترخه ژبه یې ووېل چې دا د فارسیانو ننګ او پرتم ته سپکاوی دی او (افغانانو ته د څو سپکو سپورو) او ښکنځلو په وېلو یې قاجاري توپچي ځواک ته د افغانانو پر وړاندې د اور د ډزو بولنه ورکړه. له څلورو قاجاري توپونو څخه د ډزو غړمبهار پېل سو او بګاری په چټکۍ افغانانو ته راستون سو. څرګنده ده چې افغان لوري هم قاجاري لوري ته په ډزو ځواب ورکړ او د سترګو په رپ کې جګړه پېل شوه. سردار شیردلخان، سردار کهندلخان، او سردار پردلخان له سردار یار محمد خان الکوزي سره یو ځای، هر یو د افغان لښکر په مشرۍ کې د تالندې او برېښنا په څېر او په ځلاندو تورو د قاجاري لښکر پر کېڼې ډډې باندې چې ذوالفقار خان یې مشري کوله برېد وکړ او د وېنـې بهوونکي اخ و ډب یوه ویرَونکې ننداره یې رامنځته کړله. قاجاري توپچي ځواک مدافعه پېل او یوشمېر افغانان یې له پښو وغورځول. خو د قاجاري توپچي ځواک ګولۍ خلاصې شوې او لاره ورڅخه ورکه سوه. د نوای معارک په وینا، شیردلخان د یوه قهرژلي زمري په شان د دښمن پر لېکو برېد وکړ او د هغوی څو توپونه یې ونیول. [1]

د قاجاري لښکر ښی اړخ د افغان ځواکونو د سپاره ځواک د برېد له امله خور او وور شو او په تېښتې یې لاس پورې کړ. د شهزادګي حسن علي آس تېپي شوی وو او ژغورنه یې تر بېرکي ګواښ لاندې راغلې وه ؛ سره له دې چې نوموړي د خپلو سرتېرو د تېښتې په مخنیوي کې ډېره هڅه وکړه ،خو هېڅ ګټه یې ونه کړه. په پای کې یو قاجاري سرتېری د هغه د ژغورنې لپاره راغی ، خپل آس یې ورته ورکړ او شهزادګي هم په تېښتې ځان مشهد ته ورساوه.

افغان سپاره ځواک د مخ په تېښتې قاجاري لښکر شا ونیوله،د جګړې په دې غاړې کې یوه خواشېنوونکي پېښه رامنځته سوه، یوه ناڅاپه ګولۍ

[1] ـ میرزا عطا محمد شکارپوری، نوای معارک ،چاپ ۱۳۳۱ ۲۰ پ ، پیرس، ۹٦ـ ۹۷ پاڼې د سلطاني تأریخ په (۱۹۹ پاڼې کې) د جګړې د پیل نېټه د ۱۲۳۳ هـ ل کال د ذی الحجې د مېاشتې ۲۸ ورځ ښیي چې د ۱۸۱۸ ز کال د اکتوبر له ۲۹ سره سمون خوري.

چې ددوست یا د دښمن وه د وزیر فتح خان په خوله کې ومښتله ؛ وزیر د ګولۍ د نابېره درانده ټکان له کبله بې هوښه سو او د زین له سره پرځمکه پرېوت. د افغان جنګیالیو جرئت په دې ګومان کم سو چې ګڼې لارښود بې ووژل سو او د دښمن له تعقیب او جګړې څخه لاس په سر سول، مخه بې د هرات پر لور راتاو او وتښتېدل.

په دی توګې د افغانانو د سوبې څرګنده او ځلانده فضا د ماتې او تېښتې په تتو وریځو کې توره او ډوبه سوه. وزیر فتح خان څو شېبې وروسته بېرته په هوښ راغی او د خپلې تورې په ښورولو بې خپل جنګېالي او سرتېري جګړې او مقاومت ته را وبلل خو هېڅ چا هغه ته پام ونه کړ ؛ هغه هم له ناچارۍ ښار ته راغی او د قاجاریانو د ماتې او د افغانانو د سوبې خبر بې هراتیانو ته راووړ.

سره له دې چې له قاجاري لښکر څخه د جګړې د ډګر پر مخ لس زره مړي پاتې ول نورو تښتېدلو جنګېالیو په مشهد کې د بریا په نامه جشنونه ونېول؛ په هرات کې هم بېرې او وحشت خپل ځای، خوښېو، اتڼونو او خوشالیو ته پرېښود، اوښار بې د سوبې د لمانځنې په څراغونو روښانه کړ[1]. ددغې بریا زېری شاه محمود ته ورسول سو او هغه هم له کابله د هرات په تکل وخوځېد. وزیر فتح خان هم پوه شو چې نور نو قاجاریانو د فارس له دولت سره د هرات د نښلولو په اړوند خپل فکر بدل کړی دی، له دې کبله بې خپله پاملرنه د ښار د استحکاماتو تېښګولو او د اداري او مالي چارو سمون ته واړوله.

افغان څېړونکي باري جهاني په خپل کتاب کې په دې اړوند داسې لېکي :" فریر چې د فارسانو ـ ژ / ایرانیانو پر وړاندې له جګړې څو کاله وروسته هرات ته تللی وو ددغې جګړې په تړاو بې له وزیر فتح خان او عیني شاهدانو سره مخامخ خبرې اترې کړي ، او د وزیر د شخصیت په اړه داسې وایي : هغه چې یو منور او عادل حکمران وو په لنډې مودې کې بې د هرات د پرګنو زړونه

[1] - پیرس، ۱۹۷ پ تأریخ سلطاني، ۱۹۹ پاڼه

لاس ته راوړل. ما له هغو هراتیانو سره خبرې اترې کړي چې وزیر بې له نـبـړدې پـبـژانده، هغوی تولو خپل وزیر په زښت درنښت یاداوه. هماغومره چې نوموړی زړه ور او توریالی وو، هماغومره سپـبـځلی، پاک لاسی او پاک لمنی هم وو. خپل ټول ژوند بې د هـبـواد د ګټو، پرتم او سرلوړی لپاره ځار کړی وو. پر فارسانو ـ ژ / ایرانیانو باندې د هغه وروستی بریا د وزیر نومیالیتوب تر آسمانونو لوړ کړ او د خراسان د سوبې لپاره بې ځان چمتو کاوه. خو په خواشـبـنی یوې بوړنوونکې پـبـښې افغانستان د یوه پوه او وړ انسان له شتون څخه بې برخې کړ او هغه عالي نقشه چې ده د هیواد لپاره په پام کې درلودله، له منځه لاړه. که د فتح خان نقشه پلي شوې وای نو افغانستان به یو ځل بیا د احمد شاه بابا د دور پرتم او عظمت ته رسـبـدلی وای.[1] "

انګلیس څیړونکی پیرس وایي : د هرات له پرګنو سره د وزیر فتح خان ښه چلند او د هغه د ادارې او واکمنی د چلـوولو بڼه له دومره دروندوالي او وقار سره ملګرې وه چې ډېر ژر بې د هرات د قدر پـبـژاندو پرګنو په زړونو کې لاره وموندله ؛ هراتیانو وزیر ته د هـبـواد د بې سارې سربښندویه بچې په سترګو کتل او د هغه اوامرو ته بې د زړه له تله غاړه ایـښـودله. وزیر د قاجاریانو پر وړاندې د بلې جګړې په فکر کې ولوېد غوښتل بې د فارس له دولته د خراسان په بـبـرته نـېولو کې خپله توره او بخت وازمیي، ددغې موخې د ترسره کـېـدا لپاره بې لښکر را ټول او هوډ بې کړی وو چې ډېر ژر به د خراسان او مشهد پر لور مارش وکړي ؛ خو په خواشـبـنی چې بخت له افغانانو سره یاري ونه کړه، شاه محمود په کندهار کې د حاجي فیروزالدین له خولې د هغې کرغـبـړنې پـبـښې په هکله خبر شو چې د دوست محمد خان له پلوه د هغه کورنۍ ته ور اوښتې وه او ورته څرګنده شوه چې د فتح خان ورور د نغدو او ښځـبـنه وو سرو ګاڼو د تر لاسه کولو لپاره د شاه محمود لور د رقیه بیګم په ګډون بې د فیروزالدین د حرم کالي له ځانه ایستلي ول. ددغه خبر په اورېدلو شاه وترهـبـد او شهزادګي کامران ته بې امر ورکړ چې هرات ته لاړ سي او وزیر ته سزا

[1] ـ عبدالباری جهانی، هرات، پښتانه او ستره لوبه ، ۲۲۷ پ

ورکړي [۱] .

د اشرف الوزراء فتح خان د ړندېدلو څرنګوالی :

کامران میرزا چې له پخوا بې د وزیرفتح خان پر وړاندې له کېنې ډک خوړین زړه درلود او هغه بې د خپل پرمختګ او ځانغوښتنې پر وړاندې بو خنډ ګاڼه ژر تر ژره د هرات پر لور وخوځېد؛ هرات ته له رسېدا سم بې له شاهي ارګه دباندې ، باغ شاه (شاه لمار) کې استوګنځی غوره کړ، وزیر فتح خان به هره ورځ د درناوي د دود د پرځای کولو او لارښوونو لپاره لېدلو ته ورته. سره له دې چې وزیر ته د خپلو پلویانو له خوا توصیه کېدله چې له شهزادګي کامران څخه دې ځان لیرې ساتي، خو وزیر د خپلو دوستانو خبرو ته غوږ نه نېوه او پرله پسې به د خپل درناوي د وړاندې کولو او د لارښوونو د ترلاسه کولو لپاره هره ورځ د کامران لېدلو ته ورته؛ وزیر د خپلو لېدنو کتنو او خبرو له لارې غوښتل شهزادګي ته ډاډینه ورکړي چې دده له صادقانه سرښندنو څخه موخه د سدوزیو د کورنۍ له لوړوالي او پیاوړتیا پرته بله موخه نه لري، مګر برعکس د کامران له پلوه بې لږ درناوی لېده.

په همدې لړ کې کامران د خراسان له والي شجاع السطنه (حسن علي میرزا) سره د لېکونو د راکړې ورکړې لاره پرانېستله او د منصور خان په نامه بې یو تن حسن علي میرزا ته ولېږه او پیغام بې ولېږه چې د « فارس – ژ» ایران د دولت پر وړاندې وروستنۍ جګړه د شاه محمود له رضائیته پرته د وزیر په نوښت تر سره شوی ده. اوس پاچا چمتو دی چې هغه سکېنده / جبران او د « فارس –ژ» ایران له دولته بخښنه وغواړي. فتح علیشاه قاجار چې په دې وخت کې مشهد ته راغلی وو د کامران بګاری بې رخصت او په ځواب کې بې کامران ته پیغام ورکړ چې د دښمنۍ د پای ته رسولو لپاره دې وزیر فتح خان چې د دواړو هېوادونو ترمنځ د جګړې پازوال دی یا دې

---

[۱] ـ تأریخ سلطاني، ۲۰۰ پ

محبوساً د « فارس ـژ» ایران دربار ته راولـېږل سي او یا دې هماغلته په افغانستان کې دواړه سترګې ور ړندې سي.[1]

کامران همدغه غوښتنه پلمه کړله؛ په هرات کې له درې مـباشـتـبـنـی استوګنې وروسته، یوه ورځ چې وزیر فتح خان دده لـېدو ته راته، په بې خبرۍ کې ونـېو او د (ایران د پاچا په غوښتنې او لارښوونې) بې د هغه دواړه سترګې ړندې کړلې.[2]

د (عروج بارکزائـي) د کتاب لـېـکوال پیرس لـېـکي : " وزیر فتح خان د پخوا په شان د خپل درناوي د وړاندې کولو لپاره د کامران لـېدلو ته ورغلی وو، عطا محمد خان (د کشمیر پخوانی حاکم چې د وزیر فتح خان په لاس خلع شوی وو) هم هلته وو. خبرې اترې پـېـل سوې او په ترڅ کې د « فارسیانو» / ایرانیانو پر وړاندې د جګړې خبره رامنځته سوه. د سردارانو په منځ کې یو تن په سپکه ژبه د جګړې له ډګر څخه د وزیرفتح خان د تـېښتې خبره د فتح خان پر مخ ووپـشـتله او پیغور یې ورکړ، بل سردار هم د لومړي سردار خبره تائـید او نورو، کامران ته خپله غوړه مالي په خندا او مسخرو څرګنده کړه.

وزیر چې هره شـېـبه بې وقار او حیثیت ته سپکاوی کـېـده هر یوه ته په توندو او ترخو کتل او سپکې او سپورې بې زغملې. په دې لړ کې کامران راوړاندې سو او وزیر ته یې په پـېـغور وویل : څنګه دې د یوه بـېـرېـدونکي لښکر پر وړاندې چې ستا تر لښکر کم زوری او کم جرئـته وو د افغان نـژاد نوم پر ځمکه وواهه؟ وزیر د شهزادګي ځواب په ډیرې ترخې ژبې ورکړ او ورته څرګنده یې کړه چې هـېـڅکله یې د افغانانو نوم پر ځمکه نه دې وپـشـتلی او د افغانانو د تـېښتې او هغوی ته د رسـېـدلي تاوان پازوالي یا مسوؤلیت هم نه لري. وزیر په ترخې او قهرژلې ژبې شهزاد ګي ته په ځواب ویلو ووېل هـېـڅـکله یې د افغانانو پت او حیثیت پر ځمکه نه دی غورځولی او د افغانانو د تلفاتو اوتـېښتې پازوال هم نه دی. وزیر شهزادګي ته ور په یاد کړه چې د

---

[1] ـ فیض محمد کاتب، سراج التواریخ، ۱ ټوک ، ۹۷ پاڼه

[2] ـ فرهنګ، هماغه اثر، ۱۴۷ پ ،سراج التواریخ،۱ ټوک، ۹۷ پاڼه

قیصر پر وړاندې د کورنېو جګړو په لړ کې بې ځېنې وختونه د کامران په وړاندې کله نا کله جګړه کړې خو په ډېرېو وختونو کې بې خپله توره دده او د هغه د پلار په ساتنه کې وهلې ده. دغو یادَونو او پېغورونو کامران را وپاراوه او د وزیر د نېولو بولنه بې ورکړه. ټول، کامران - پلوې سرداران یو ناڅاپه په یوه وار راپورته او د برېد په لړ کې بې وزیر ونېو. عطا محمد خان د کامران په نغوتې را وړاندې او خپل خنجر بې د وزیر په سترګو کې ننه ایست[1] (یو کال وروسته د عطا محمد خان سترګې په کابل کې د دوست محمد خان په امر د وزیر فتح خان د سترګو په غچ کې له ګاټې را واېستل سوې) [2].

تأریخ د کامران د جنایت دغه نېټه ۱۲۳۳ ل/ ۱۸۱۸ ز کال ریکارډ کړې ده [3]. کامران میرزا د خپل ژوند په ورستېو کې د خپل وزیر یارمحمد خان په لاس ډېر دردناک وهل، ځورول او ټکول ولېدل، په داسې حال کې چې دده په ژوند ښځې او لوڼې بې د دولت د مشرانو تر منځ ووېشل شوې او وربانديې تېرې وسول، دې په خپله له ډېرو شکنجو او وزیر یار محمد الکوزي ته د خپلې پاڼګې او شتمنۍ له ښودلو وروسته د هرات د ارګ په زندان کې له ستوني زندۍ او د شاه محمود د کورنۍ ټغر هم ورټول سو [4].

د وزیر فتح خان د ړندېدلو پر مهال، پردلخان او شیردلخان دواړه د هرات د شاهي ماڼۍ په چارباغ کې د شطرنج په لوبې بوخت ول چې پر ورور باندې بې د راغلې ناورین خبر د هغوی د یو تن خدمتګار له پلوه راوړل سو. د دې خبر په اړوند د ورونو باور لا نه وو بشپړ شوی چې د کامران کسانو د هغوی د نېولو لپاره د چارباغ او شاهي ماڼۍ چاپېره سېمې په چټکۍ کلابندې کړلې. د ورونو په لاسونو کې یوازې یوه توره او سَتوه « پیش قبضه» وه او په کلک شدت بې په ګډه پرساتونکو چې ددوی د نېولو تکل بې

---

[1] - پیرس، هماغه اثر، ۹۹- ۱۱۰ پاڼې

[2] - پیرس، هماغه اثر ، ۱۰۱- ۱۱۰ پاڼې

[3] - پیرس، هماغه اثر ، ۱۰۱- ۱۱۰ پاڼې

[4] - پیرس، هماغه ، ۱۰۱- ۱۱۰ پاڼې

درلود برېد وکړ او په دې ډول بې ځانته د مانۍ تر یوه کوره د تېښتې لاره پرانېستله. ورپسې بې ځانونه په بېړۍ په وسلو سمبال او پر ګړندیو آسونو کښېناستل او له ښاره د وتلو د دروازې پر لور بې ودانګل؛ خو هلته د کامران میرزا له یوې دوسوه کسېزې ډلې سره مخامخ شول چې ددوې د نېولو لپاره بې لېکه جوړه کړې وه. پرته له دې چې د هر سپاره زړه ته کومه خرخښنه او وېره ولوېږي یا د بو بل شا ته سي، په ګډه بې د کامران میرزا پرسرتېرو یرغل ور وور، ددوی په منځ کښې بېوازې پردلخان چې لږشانته ناروغه وو د روان اخ وډب په دوړو کې بې آس د توپک په ګولۍ ټپي سو ، آس بې پرځمکه پریوت او دی په خپله یرغمل سو؛ مګر پاتې دوه تنو ورونو د خپلې تورې او مېړانې په څرګندونې ځانونه وژغورل او خپل مورنې ټاټوبې ، د ګرشک لویدیځ د ناد علي کلا ته وتښتېدل.

یرغمل سوی پردلخان د کامران مخې ته ودرول سو، لومړی بندي او بیا خوشې شو خو خوشې کېدل بې د کامران د ځانګړو شرطونو پر بنسټ ول، مګر پردلخان هم چې غیرت او همت بې د خپل ورور وزیر فتح خان خبرو راپاراوه وکولای شول له هراته وتښتي او له خپلو ورونو سره په هلمند کې یو ځای شي.

فریه لېکي : « شیردلخان او ورور بې له هراته په تېښتي وروسته، ځان د ګرشک په ۲۳ مایلي واټن کې د نادعلي پیاوړي ستراتیژیک کلا ته، چې د وزیر فتح خان د مور، لویې ادې استوګنځی دی، رسوي. دواړه ورونه له همدغه ځایه د سېمې ټولو قومونو ته چابک او ګړندي بکارۍ (پیکونه[1]) لېږي چې د شاه محمود او کامران میرزا پر وړاندې پاڅون وکړي. ګڼ شمېر بارکزي د هغوی غوښتنې ته مثبت ځواب وایي او د یوه وَړوکي لښکر هسته جوړوي، د شاهي ځواک له لېکو څخه ډیرې سرتېرې تښتي او د نوموړې لښکرې هستې کړۍ لا پسې پراخوي.

---

[1] پیک : په اوستا کې پدیکا ویل شوې چې د پلې یا پیاده تلونکي په مانا ده. او مجازاً د بکارې یا قاصد په مانا هم کارَول کېږي. که د پښتني شاعر له سترګو ورته ووینو نو پتنګ یا کاغذ باد ته بې هم پیک ویلې دي. - ژ

په دې لړ کې شهزادگی کامران په چل او دوکې پښه وړاندې کوي، پردلخان له بنده خلاصوي او ورته وايي چې د وزیر لوړ مقام به ورته ورکړي خو په دې شرط چې شیردلخان او کهندلخان یو ځل بیا خدمت ته چمتو شي. پردلخان د شهزادگی کامران له دې وعدې څخه مننه کوي خو پر شهزادگي شک لري چې ورباندې ډاډ وکړي؛ له دې سره سره پردلخان خپله بشپړه پالیالي شهزادگي ته څرگندوي او داسې ښيي چې گڼې په خپلې ژبې او ژمنې ولاړ دی مگر دوه ورځې وروسته تښتي او په ناد علي کې له خپلو ورونو سره یو ځای کېږي. هلمند ته د پردلخان رسېدل د پاڅوانوالو د روحيې د لا پیاوړي کېدلو لامل گرځي او د پاینده خان په زامنو کې ورته د لوړ استعداد او د لوړې وړتیا د خاوند په سترگه گوري؛ هرکله که د قومونو تر منځ کومه ناندرۍ یا شخړه رامنځته کېدله نو پردلخان به تل د یوه منځگړي په توگې پښه وړاندې کوله. په همدې لړ کې د حاجي فیروزالدین خان وزیر میر افضل اسحاقزی نوی له پارسه هلمند ته راستون شوی وو او په هلمند کې د خپلو قومونو تر منځ بې « خان نشین» ته نېږدې ژوند کاوه، د میرافضل اسحاقزي او د پردلخان د مشر ورور تر منځ پخوانی دښمني پرته وه، پردلخان پرته له دې چې له دغې دښمنۍ کومه اندېښنه په زړه کې ولري، میرافضل اسحاقزي ته ورځي او ورڅخه مرسته غواړي، میرافضل خان هم دغه غوښتنه مني او له محمدزیو سره یو ځای کېږي. [1] »

کله چې کامران د پردلخان په تېښتې خبرېږي، تر پښو لاندې بې سور اور بلېږي او د خپل غضب د اور د سړولو لپاره امر کوي چې د وزیر فتح خان په سترگو کې دې چې تپونه بې لږ مخ په ښه کېدو راغلي ول یو ځل بیا خنجر ووهي او هغه غوښې چې دده د سترگو په گاټو کې پاتې دي را ودې باسي. ددغه جنایت دنده د قاسم په نامه یوه تن ته وسپارل شوه ؛ هغه هم خپل خنجر د وزیر په تپې سترگو کې بیا دننه ور ووړ او د سترگو له گاټو څخه بې پاتې غوښتې را وابستلې.

---

[1] - فریه، تأریخ افغانها، ژباړه : سهیل سبزواري، دولسم څپرکی

پیرس لـیـکي :

" ننګېـالي او پېـڅـېـالي (صبور) وزیر خپل برخلـیـک ته په چوپه خوله ، پرته له دې چې کومه آه له خولې وباسي او یا یې یـو وییکی یا کلمه له خولې ووځي، هر کلی ووایـه." [1]

له دغه جنایت وروسته، کامران وزیر فتح خان او د هغه وراره امین الملک له ځانه سره کندهار ته راووستل. د تأریخ سلطاني د لـیکوال په وینا، په کندهار کې نامتو خانِ علوم قاضي القضات (ملا محمد سعید خان بارکزي) د هغه پالنه کوله.

له بلې خوا کله چې شاه محمود پوه شو چې په کابل کې د وزیر وروڼه د هغه د حکومت د راپرځولو لپاره تېـنـګه پرېکړه کړې نو د یـو لوی لښکر په ملتیا له کندهاره د کابل پر لور وخوځـېـد. همدا چې شاه محمود له خپل لښکر سره د کندهار له ښاره ووت بارکزیو وروڼو له خپلو ځواکونو سره یوځای د کندهار پر ښار برېد وکړ. د کندهار والي ګل محمد خان پوپلزي ، بارکزیو وروڼو ته وړاندېز وکړ چې لږ تر لږه دې د کابل د برخلـیـک تر څرګندېدلو پورې ورته وخت ورکړي، که پاچا کوم بریالیتوب تر لاسه نه کړ نو ښار به له جنګ و جګړو پرته دوی ته ور وسپاري. د وزیر وروڼو دغه وړاندېز ظاهراً ومانه او تر یوې لنډې مودې پورې سترګې په لاره پاتې سول خو پر کلا باندې یې د برېد هڅه وکړه.

وروسته له دې چې د وزیر وروڼو د ښار پر دېـوالونو او لوړو مورچلونو باندې د پورته کـېـدلو لپاره پرېـمانه پوړې یا زینې کښـېـښودلې، نو ناڅاپه یې یوه شپه پر کلا کلک برېد وکړ او د سترګو په رپ کې یې د ښار دېـوالونه ونـیـول. لومړنی تن چې د کلا پرسر وخوت میرداد خان نومـېـده، چې د بارکزیانو په شاه برج پورته وخوت او ورپسې نور ورشـېـوه سول. کله چې والي ګل محمد خان له رامنځته شوې پـېـښې خبر شو پرته له دې چې مقاومت وکړي ، وتښتـېـد او ځان یې په غزني کې شاه محمود ته ورساوه او هغه یې د

[1] پیرس، هماغه، ۹۹- ۱۰۰ پاڼې

کندهار له پېښې خبر کړ. شیردلخان د کندهار د چارو واګې پر غاړه واخېستلې او میرداد خان ته چې له ځانه یې مېړانه او سربښندنه څرګنده کړې وه، د ایشیک اقاسي[۱] لقب ورکړ[۲]. دغه سړی وروسته له امیر دوست محمد خان سره بخارا ته لاړ خو هېواد ته د راستنېدا پرمهال د بخارا د پاچا له سرتېرو سره په یوې نښتې کې ووژل شو[۳]. نوموړی د کابل د شاغاسیانو غور نېکه دی.

د اشرف الوزراء فتح خان د وژل کېدلو څرنګوالی:

کله چې شاه محمود د وزیر د ورونو له پاڅون او په کابل او کندهار کې د هغوی له برياوو څخه خبر شو د کابل او غزني د لارې په اوږدو کې یې هڅه وکړه چې وزیر فتح خان روغې جوړې ته اړ باسي. له دې کبله شاه او شهزادګي دواړو وزیر تر دباو لاندې ونېو چې په کابل او کندهار کې دې خپلو ورونو ته لاربښوونه وکړي چې له جګړې او پاڅون څخه لاس واخلي، مګر وزیر چې زړور او مغرور سړی وو د شاه او د هغه د زوی د ژمنو او د ربړجن زبېښ پر وړاندې مقاومت وکړ او ځواب یې ورکړ چې دی نور ددنیا او سیاست له چارو سره کومه لېوالتیا نه لري او نه له خپل مرګ او عقوبت څخه کومه وېره.

کله چې شاه او لښکر یې د ودرګو سعید اباد ته ورسېدل یو ځل بیا یې وزیرفتح خان تر زبېښ او کړاو لاندې ونېو چې خپلو ورونو ته لېک ولېکي او له جنګ او مخالفت څخه یې منع کړي. شاه ژمنه کوله چې ده او ورونو ته به یې هماغه پخواني دربخونه او منصبونه ورکړي او خپلو پخوانېو حکومتونو ته به یې ولېږي. وزیر د پاچا په ځواب کې وویل :" ته هغوی ته

---

[۱] - ایشیک اقاسي چې ایشک اقاسي هم لېکل کېږي یو ګډوله تورکي وییکی دی چې ایشیک د دروازې او اقاسي د سردار په مانا کېږي. او له ایشیک اقاسي څخه موخه د باندنۍ دروازې رئیس یا د دربار حاجب ده. ژ

[۲] - فیض محمد،سراج التواریخ،۱ ټوک، ۱۰۲ پاڼه

[۳] حمید کشمیری،اکبرنامه، ۱۳۳۰، له ۱۶۵ پاڼې وروسته

هغه څه ورکوې چې ستا په لاس کې نه دي ، او نه ستا مال دی، خو په دوه وو سترگو تې ړوند سړی بې کولای ټول مال خپل کړي. مخکې له دې چې د وزیر فتح خان سترگې دې له روڼا بې برخې کړې وای تا بې باید عاقبت سنجولی وای، او هغه څه چې ته اوس کوئ ، د هغه توپان لپاره چې تا په خپله راپارولی دی څه گټه کوي؟ خو ما له هرڅه او له هرې پایلې چې را منځته کېږي نور لاس مېنځلی او هغه څه به په ورین تندي ومنم چې په تقدیر کې مې لېکل شوي وي." [1]

ورپسې شاه امر ورکړ چې د لښکر ټول سرلښکر او مشران دې د وزیر فتح خان په وژنه کې برخه واخلي او هر بو دې په خپل وار د وزیر فتح خان د بدن بو بو غړی له هر بند څخه پرېک کړي. شاه په خپل دغه کار غوښتل چې سرداران له بارکزیو ورونو سره له هر ډول نېږدې والي څخه لېرې وساتي او د هغوی ترمنځ د دښمني ابدي تخم وکري. کېدای شي یو شمېر سردارانو په خپلو زړونو کې له وزیر څخه څه ناڅه خوابدي درلودله او یو شمېر بې ښايي د وزیر په وړاندې هېڅ ډول کېنه ، خوابدي یا زړه بد والی نه درلود ؛ کېدای سي بوازې د خُب ذات د سائقې له کبله بې په دغسې بې ساري تأریخي جنایت کې برخه اخېستې وي. [2]

د تأریخ سلطاني لېکوال لېکي : " کله چې شاه محمود د دوست محمد خان له پلوه د کابل په نېولو خبر سو نو ډېر نهیلی سو او له ځان سره بې فکر وکړ داسې نه سي چې له دوست محمد خان سره د مخامخ کېدلو پر مهال ځېنې قومي مشران او د لښکر بو شمېر سران وزیر فتح خان وژغوري او دوست محمد خان ته بې وسپاري او له دښمن سره بو ځای سي. له همدې کبله او ددې لپاره چې د بارکزیو ورونو او د لښکر د مشرانو تر منځ بې ابدي کېنه رامنځته او ددښمني تخم بې شېندلی وې، د لښکر ټول مشران، که چا غوښتل یا بې نه غوښتل، راټول او هغوی بې د وزیرفتح خان وژنې ته اړ اېستل. بې

---

[1] - پیرس،عروج بارکزائی، ۱۰۹ پ

[2] - سراج التواریخ،۱ ټوک ، ۱۰۰ پاڼه

ساری وزیر ېې، د ګنیو (نیشکرو) د لښتې په شان بند پر بند پرېک کړ خو زړَوُر زمري له خپل ډېره غیرته ان یوه آه له خولې را ونه اېستله او د شهادت او د طیبې د سپځلي کلمې په وېلو ېې خپله خوله جاري وساتله او د شهادت درجه ور په برخې سوه. [1]

پیرس وایي : " فتح خان په میرانې ، زړورتیا او زغم دغو شکنجو او ځورونو ته ځان وسپاره او د مرګ تر دمه ېې یوه وړوکې آه له خولې ونه وتله او نه ېې له چا بخښنه وغوښتله او نه ېې په خپلې سزا کې د کمښت غوښتنه وکړه او له سره تر پایه ېې خپل وقار او پرتم تر پښو لاندې نه کړ او د خدای له نامه پرته ېې بل څه ونه ویل او د ویاړلي مرګ غېږې ته ېې ځان وسپاره. [2] "

« فریه » وایي : « د فتح خان سترګې د هغه له وژنې اته مېاشتې مخکې له ګاټو اېستل شوې وې» کله چې شاه محمود د ړانده فتح خان د وژلو امر ورکوي نو کامران میرزا تر ټولو لومړی پرې وردانګي، او د وزیر پر ځان خپل خنجر ننه باسي، له هغه وروسته، نور هم خپل خنجرونه راباسي او زښته ډېر شکنجه ورکوي. هغوی فتح خان ژوند له پوسته کړ، د بدن غړي ېې یو په یو له تنه ور پرېک کړل، په پای کې د هغه سر له تنه بېلوي او په دې توګې د هغه پر رنځ او کړاو د پای ټکی ږدي. د هغه جسد چې د بدن له پرېک شویو غړو پرته بل څه نه وو عمومي جلادانو ته سپارل کېږي چې نور ېې هم ټوټې ټوټې کړي، بیا ېې په یوه جوال کې اچوي او غزني ته ېې لېږدوي او خاورو ته ېې سپاري. فتح خان د دغو ټولو وحشتناکو شکنجو په لړ کښې له خپلې خولې د یوې آه په اندازې کومه چیغه نه باسي او نه کوم شکایت کوي؛ فتح خان دغه ټولې شکنجې د یوه اتل په زړه ورتیا او د سپېڅلي وجدان په آرامۍ زغمي.

ددغه ستر مېړني د وژونکو پر وړاندې د افغانستان په ګوټ ګوټ کې د عمومي خښم کړېکې پورته کېږي ، هغه کسان چې سدوزیو ته پالیاله پاتې

---

[1] سلطان محمدخالص بارکزائی، تأریخ سلطاني، چاپ۱۲۸۹ هجری =۱۸۸۱ ز، بمبئی، ۲۰۳ پ

[2] پیرس، هماغه اثر، ۱۰۹ پ

شوي ول، هغوی هم ورته شا کوي؛ ان د شاه د شخصي دوستانو « زړه سواندي هم راپاریږي» او دداسي پالیاله سړي په دې ډول وژني ځانونه له شاه لېرې او یوازې بې پرېږدي؛ یوازې څو تنه سرداران پاتې ول چې رخه او سخه بې د فتح خان د ژوند په داسي دردناکه پای باندې بیا هم پای ته نه وه رسېدلې ».[1]

د " حیات امیردوست محمد خان" د کتاب لېکوال موهن لال لېکي چې : " زموږ په پَیر کي هېڅ بله داسي تراژیکه پېښه نه سته چې په خپلې شدلتیا او وحشت کې دې د وزیرفتح خان له وژنې سره پرتله سي. ړوند ، بې وسه او کړېدلی وزیر بې په تړلو لاسونو، ځنځیرونو کې پېچلی او په غرب او غُراب تړلی د شاه محمود دربار ته راووست- دی هماغه وزیر وو چې همدغه پاچا بې د سلطنت پرګدۍ کښېنولی وو- پاچا وزیر ته امر وکړ چې خپلو سرغاړو او باغي ورونو ته ولېکي چې پاچا ته غاړه کښېږدي. وزیر په جرئت د پاچا غوښتنه وغندله او وېې وېل: زه اوس ړوند او یرغمل یم او پر خپلو ورونو هم کومه وسه او کنترول نه لرم. شاه محمود قهرژلی سو او امر بې وکړ چې ودې وژل شي. له دې سره سم د [پاچا او شهزادګي په مخکښې ویل شوې نغوتې] سلطنتي درباریانو، وزیر فتح خان په ډېرې شدلتیا په داسي بڼې قصابي کړ چې لومړی بې د لاس ګوتې، بیا بې لاسونه او پښې بند په بند ور ببل کړل ، بیا بې غوږونه، پوزه او شونډې ور پرېک کړې. د وزیر مېړانه او زورتیا دومره لوړه وه چې نه بې د زجر او درد له کبله کوم ځګېروی وکښېښ او نه بې له قصابانو څخه د زړه سوي غوښتنه وکړه، او په همدې ډول بې تر هغو وکړاوه چې له ټوټې ټوټې بدن څخه بې سر هم جلا کړ.[2] "

په دې توګې بې بې وسې او کړېدلی وزیر بند پر بند ټوټې ټوټې کړ؛ له دې چې په دې هم وزیر په دغه کار مړ نه سو، نو د ټول بدن پاتې برخې بې د

[1] - فریه، تأریخ افغانها، ژباړه : سهیل سبزواري، دولسم څپرکی
[2] - موهن لال،حیات امیردوست محمدخان،۱ ټوک، ۱۲۶ پاڼه

یوه پسه په شان له یو بل څخه ببلې او توتې بې په یوې لوېې کڅوړې کښې واچولې. د وزیر توتې توتې شوی مړی د (علومي د کورنی د نېکه) قاضي محمد سعید له پلوه [1] غزني ته یووړل سو او د شیخ رضی الدین علي لالا د زیارت ترڅنګ خاورو ته وسپارل سو.[2]

د وزیرفتح خان د شخصیت پرتم:

---

[1] - د وزیر فتح خان د پلار جسد هم همدغه قاضي محمد سعید خان بارکزي د زمانشاه په اجازې د کندهار ذاکر ته یووړ او خاورو ته یې وسپاره. فرهنګ، ۱۳۳ پ)

[2] - د وزیر فتح خان د مزار د ډبر لېکې پر مخ یو شمیر شعري بیتونه کېندل شوي چې د هغه د ژوند د تأریخ د لوړو ژورو څرګندونه کوي او والامقامه شهید اکبر بې بللی دی. دغه ابیات دا دي :

آه از جور فلک که نواب فتح خان — ساخت ساقی اجل آخرزمرگش تلخ کام
بود بارکزائی و درانی وسردار قوم — چون پدر بُد پادشاه و بود از نسل کرام
ساخت چون بعدازپدرمحمودشه راشهزمان — از هرات آواره و صبح امیدش شد تمام
آن وزیرنامورانـدرعراق و فارس بود — در بدر صحرا بصحرا در رکاب او مدام
آخر ازتائید حق آن مصدر فتح و ظفر — آمد و آورد شه را در مقام انتقام
قندهار و کابل و سند وخراسان راهمه — بستد از اعدا به تیغ و داد ازعدل انتظام
شاهمحمودش وزیراعظم وشهدوست خواند — کرد ایاز خاص موسومش ز روی احترام
بهر ده سال دگر از بهر تسخیر عراق — در حدود مشهد آمد با کمال احتشام
بخششی در آن ولایت کرد آن کان عطا — کز زبان ها نام حاتم محو شد مالاکلام
کرد با قاجاریان حربی که اهل آن دیار — نام رستم را نمی گیرند مادام القیام
با غنایم بعد فتح آمد چو در ملک هرات — دشمنان بد درون تیره روز خیره فام
ساختند از تهمت طغیان به بغیش متهم — الغرض شهزاده از گفتار از اهل اهتمام
هردو چشم اوکشیدازخدمتش پوشیده چشم — بخت سودای دوام سلطنت زان فکر خام
همره آوردش به نابینایی اندر چشم شاه — در سعید آباد از مشهد شهادت یافت کام
داشت نواب صمد خان و از احوالش خبر — آنکه باشد با محمددوست در کابل مدام
یارب آن جاچشم او بگشای با دیدارخویش — جا دهش از مرحمت درسایهٔ خیر الانام
سال فوتش هاتف غیبی بمد آه گفت — شد بسان آب شهید اکبرآن والامقام(۱۲۳۴
آن اسیرنادر و این نادره تاریخ او — کس ندید وکس نگویددرجهان خاص وعام

(دونابغه سیاسی- نظامی افغانستان، ۱۱۵ پ)

وزیر فتح خان په ۱۹ کلنۍ کې د خپل پلار سردار پاینده محمد خان له وژل کېدلو وروسته د سیاست ډګر ته راودانګل او په ۳۸ کلنۍ کې ووژل سو. په دې شمېرنې، وزیر فتح خان د خپلو سربښندوېو هلو ځلو په لړ کې ۱۹ کاله د هېواد د تېښګښت او پرتم لپاره زښت اړین کارونه تر سره کړل. په ټول هېواد کې بې ټیکاو یو ځل بیا ژوندی کړ؛ د بلوڅستان، سندھ، کشمیر او هرات په څېر د لېرې پرتو ولایتونو والیان بې اړ کړل چې مرکز ته غاړه کښېږدي او له مالیاتي ګټو څخه دې د مرکز وندې مرکز ته ولېږي.

وزیر فتح خان د ملي واکمنۍ د تېښګښت او د هېوادنۍ ځمکنۍ بشپړتیا په لارې کې سربښندویه هلې ځلې کړې دې؛ هر کله چې د هېواد پر سپېڅلي حریم باندې د پردیو د لاسوهنو، د هېواد د دفاع او د ولس د ننګ او شرف خبره را پورته شوې نو خپله توره بې د هېواد د دښمنانو، یاغیانو او باغیانو پر وړاندې په مېړانې له تېکه را اېستلې چې له کشمیر، سندھ او بلوڅښتانه نېولې د هرات تر وروستېو پولو پورې سېمې، د هېوادنۍ ځمکنۍ بشپړتیا او د ملي ګټو د خوندېتابه په لارې کې، دده د ځلاندې تورې ډګر او د هغه د مېړانې زانګو وه.

د وزیر فتح خان په شخصیت کې د مېړانې او لوی لاسۍ/ سخاوت دوې ځانګړتیاوې را ټولې وې، پرګنې بې تر دې کچې ځانته راوکاږلې وې چې ان د پاچا او د هغه د کورنۍ نوم، پرتم او درېځ بې پېکه کړی وو. د " فریه" په وینا د فتح خان نوم په منځنۍ آسیا کې د پرګنو په ژبو خپور وو، افغانانو فتح خان ته ځانګړې لېوالتیا درلودله، خوپه بل اړخ کې بې پاچا ته په سپکو کتل.[1]

وزیر فتح خان هېڅکله د سلطنت ادعا ونه کړه خو دومره واک او ځواک بې درلود چې یا به بې پاچاهان د سلطنت پرګدۍ کښېنول یا به بې را کوزول. شک نسته چې د هغه د بریاوو یوه برخه ، د بارکزیو د سردار په توګې د هغه په ټولنېز درېځ پورې اړه لرې چې د خپل شمېر او اهمیت له مخې د درانیو یو ډېر مهم تېر دی؛ مګر د وزیر فتح خان شخصي ځانګړتیاو او

---

[1] - پیرس، ۶۶ مخ

خصایلو هم د هغه په بریا او ولسمنلي درېځ باندې بنسټېزه اغېزه شېندلې وه.

وزیرفتح خان چې د سلطنت ګدۍ ته د شاه محمود په رسونه کې لومړنۍ او بنسټېزه ونډه لوبولې وه د وزارت مقام ېې د ځان او خپلې کورنۍ څرګند او پرېکند حق ګاڼه. ددې ترڅنګ، له دې چې ډېر فعال، ځیرک او ټولمنلی مشر وو نو د شاه له چړچه مارۍ او لټ توب څخه په ګټې اخېستنې ېې سلطنتي ځواک وزارت ته را ولېږداوه . وزیر هڅه کوله هغه پرتمین ځواک بېرته راژوندی کړي چې هېواد د احمدشاه په پېر کې درلود .

نومیالی پوه ارواښاد علامه حبیبي د وزیرفتح خان د شخصیت په اړه لېکي :" فتح خان یو غښتلی ، هوښیار او اغېزمن شخصیت وو چې د دُرانیو د قبائیلو په منځ کې له فراه تر کندهاره پورې یوازېنی غښتلی تورکښ او د پرګنېز ځواک خاوند بلل کېده. فتح خان، ګڼ شمېر ورونه درلودل، فعال وو ، له شاهي کورنۍ وروسته، د افغاني ځواک یوازېنی سرچېنه وه. [1] "

انګلیسی الفنستن چې له وزیر فتح خان سره هممهاله تېر سوی، د هغه په اړه داسې لېکي : د عالي روح څښتن وزیر فتح خان، د لوړې مېړانې او افغاني غرور خاوند دی او تر دې دمه د دُرانیو په ټولو وزیرانو کې تر ټولو نومیالی او مخور مشر دی. له دې چې په یوه کار کې ناکامي وزیر نه نهېلی کوي او اطاعت ته ېې نه اړ باسي، نو تل د پېاوړو معنویاتو په لرلو په اعلی حد خوځښت او فعالیت سمبال دی. ټول د هغه په کفایت، اهلیت او جرئت اعتراف کوي، پلویان ېې په ځوانۍ ، مېړانې او سخاوت کې د حاتم طائي په نامه یادوي ؛ له دې چې د خپلې ډلې پر اوړو باندې هېڅ ډول خنډ او بندېز په زوره نه بارَوي نو هغوی ېې زښت ډېر ځانته نېږدې کړي دي. هېڅکله د خپلې ډلې په ګټو کې بې پروایي نه کوي او که داسې پېښې هم شي نو په چټکۍ ېې په سکینده / جبرانولو کې هڅه کوي. وېل کېږي چې ډنګر، د لوړې ونې خاوند او زښته ښکلې څېره لري، نرم او له تواضع ډک چلند لري، دغه

[1] - حبیبی، تاریخ مختصرافغانستان، ۱۳۴۹کابل، ۲ ټوک ، ۱۰۴ پ

ځانګړتیا د هغه له کره طبیعت اوختې څخه چې له وېرې، شرم او حیا سره پردیتوب کوي تضاد لري.[۱]

د تأریخ سلطاني د کتاب لېکوال چې له امیردوست محمد خان سره همهاله تېر سوی، د وزیرفتح خان د سربښندنو او سخاوت په اړوند داسې لېکلي : " نیک چاری وزیر فتح خان په خپلې زړوتیا کې دومره بې ساری وو چې د مقاتلې په مقابله کې بې زال رستم ورته د زال په شان ښکارېده، هر کله چې د بخشش او سخاوت لاس بې پرانېسته، هماغسې چې په زباد رسېدلې څېړنې ښیي، هرات ته د هغه سفر چې تګ او راتګ بې د هلال نهه مېاشتې ونېولې، د سرتېرو پر ټاکلې مېاشتېنۍ تنخوا سربېره د هغه د سخاوت د لګښتونو شمېر، چې محاسبانو د وزیرفتح خان له بندي کېدلو وروسته د شهزادګي کامران په فرمان ولېکل، ۹۹ لکه روپۍ او دوه مثقاله سول.[۲] "

فریه، د وزیرفتح خان په اړه لېکي :" د لوړې وړتیا څښتن وزیرفتح خان د فوق العاده نبوغ ترڅنګ د حکومت کولو او جنګېدلو وَړ توب هم درلود... په فعالیت کې بې ساری نه درلود... افغانانو، فتح خان ته په خورا درندو سترګو کتل، حال دا چې خپل شاه ته بې په سپکو کتل." [۳]

افغان شاعر او څېړونکی ښاغلی باري جهاني د وزیرفتح خان د شخصیت په اړه لېکي : " فتح خان په افغانستان کې هوښېار ترینه مشر تېر سوی دی. هغه یو زړور جنرال وو او له هغې ورځې چې د عمل پر ډګر او د تأریخ پرپاڼې بې ګام ایښی بوه ورځ په کرار نه دی ناست. هغه د خپل پلار (پاینده خان) ټول اوصاف په ځان کې په ارث راغونډ کړي ول او د پلار په شان د هوښېارۍ ، زړورتیا او خپل وَړتوب په ګناه ووژل سو. فتح خان د یوه افغان هېواد پال په توګې ، ښه پوهېده چې د هغه د هېواد کره دښمن د فارس /

---

[۱] ـ الفنسن، بیان سلطنت کابل ۲ ټوک ،۲۹۹ پاڼه

[۲] ـ تأریخ سلطانی، ۲۰۳ پ، خو سراج التواریخ د ۱ ټوک ، په ۹۲ پاڼې کې دغه شمېره ۹۶ لکه روپۍ ریکارډ کړې ده

[۳] ـ پیرس، عروج بارکزائی، ۶۶ پ

ایران دولت دی. او فارس – ژ / ایران هم د شاه محمود په بې کفایته دربار کې خپل دښمن ښه پـېـژندلی وو؛ له همدې کبله ول چې په لومړنۍ ممکنې شـېـبـې کې بې له شهزادګي کامرانه وغوښتل چې سترګې بې د رونړا له نعمته بې برخې کړي او یا دې په بندي ډول مشهد ته ور واستوي. کامران دغسې یوه پلمه له خدایه غوښتله او د فتح خان په رندولو بې په حقیقت کې افغانستان له هغو دوه وو ځـلانـدو سترګو بې برخې کړ چې د ډېرو لږو افغانانو په سترګو کې ځلـېـدلې.

باري جهاني د فریر له قوله لـېکي : " شاه محمود پوهېده چې دوه ځله د وزیر فتح خان د توري په شرنګ د سلطنت پر ګدۍ ناست دی، له دې کبله له پاچا کـېـدلو سره سم بې د دولت د پوځي او اداري چارو واګې د هغه په لاس کې ورکړې او په خپله د چرچو او بندارونو پر تـغر په چرچو، خوندونو او شخوندونو کښـېـناست او ځان بې له نورو چارو بې غمه کړ. څومره چې وسه بې کـېـدله هماغومره بې په چرچو کې ان د بوي شـېـبـې لپاره هم بسنه ونه کړه. سره له دې چې د جنګ او سیاست چارې دواړه د فتح خان په لاس کې وې، خو وزیر هـېـڅکله د ځان په ګټې ورڅخه ناوړه ګټه پورته نه کړه. فتح خان په لنډ وخت کې هـېـواد د احمدشاه بابا د مهال پرتم او ځواکمنتیا ته چې د تیمورشاه له وخته مخ په ځوړي روان وو، ورساوه. د فتح خان نومیالی نوم په ډېر لږ وخت کې په ټولې منځنۍ آسیا کې خپور سو او هر افغان د هغه نوم په ډېـر درنښت یاداوه او پاچا ته بې په سپکو سترګو کتل. خو په هغو وختو کې سدوزیو ته دومره په درنښت کتل کـېـدل چې هـېـڅ چا د شاه د پرځـېـدلو او د هغه د لایق سپهسالار د ځای ناستي کـېـدلو فکر هم کاوه. ځـېـنې کسان وایـي چې فتح خان یو څوکۍ پال او ځانمنونکی سړی وو، خو کله چې فتح خان شاه ته اطاعت کاوه نو په خپل اطاعت کې صادق وو او په تـېـنـګې ګروهنې بې اطاعت کاوه او په هر هغه مقام قانع وو چې شاه ورته ورکاوه. که وزیر فتح خان پاچا سوی هم وای نو له نامه پرته بې بل څه نه تر لاسه

کول، ددې پر ځای به یې ځانته نورې سختې رابوټولې وای، هر څومره چې واک یې ډېرېده هماغومره یې دښمنان هم ډېرېدل." [۱]

جهاني د خپلې دغې وراشې «بحث» په دوام زیاتوي " .... که شاه محمود د افغانستان د پاچا کېدلو حق درلود ، نو فتح خان چې له پاچا سره په پرتلې کې په عقل، تدبیر او تورې کې سل ځله لایقه وو ولې دا حق نه درلود؟ په افغانستان کې د ډیموکراسۍ رژیم واکمن نه وو چې فتح خان تر ټاکنو پورې سترګې په لارې ناست وای. په افغانستان کې واک د تورې په شرنګ اخېستل کېده، او د فتح خان توره تر هر چا تېره وه او په عقل او تدبیر کې هم تر هر چا زښت ډېر هوښیار وو. د هغه د ورونو په منځ کې لږ تر لږه شپږ تنه یې هغه کسان ول چې خپل لیاقت او خپله وړتیا یې د جګړې او ژبې په ډګر کې په زباد رسولې وه . فتح خان خپل لیاقت په هر ځای کې د امن او ټیکاو په ټېنګښت، د مالي چارو په سبمالښت، او د مخالفانو د اله ګولو په ټکولو کې په زباد رسولی وو او په پای کې د همدغه لیاقت او صداقت په جرم ووژل شو." [۲]

وزیرفتح خان د هېواد د ځمکنۍ بشپړتیا او د ملي واکمنۍ د ټېنګښت لپاره خپل ځان ، ورونه او پلویان له کشمیره تر سندهـ او له بلوڅستانه د هرات تر وروستېو پولو پورې ډال ګرځولي ول چې هېواد له تباهۍ او د تجزیې له ګواښه وژغوري او د سدوزي دولت مخالفان او باغیان یې سره پورته کولو ته نه پرېښودل ؛ ان د افغانانو پخواني دښمن رنجیت سینهګ تر هغو چې فتح خان ژوندی وو دا جرئت نه درلود چې دُراني قلمر ته دې د طمعې او بدو په سترګو وګوري. په خواشېنۍ چې د هېواد دغسې یو ملي او تأریخي شخصیت د یوه ناپوهه شهزادګي د رخې او سخې او کېنې له کبله په ډېرې بېړې ړوند او بیا د هغه د پلار په لاس ووژل شو او په دې توګې پر هېواد باندې د سدوزیو د اتیا کلن سلطنت غوړېدلی ټغر هم نور ټول سو.

---

[۱] - باري جهاني،هماغه اثر، ۲۳۱- ۲۳۲ پ

[۲] - باري جهاني،هماغه اثر، ۲۳۱- ۲۳۲ پ

د وزیر فتح خان اولاده :

وزیر فتح خان درې مېرمنې درلودلې، دوې یې د پېښور پښتنې او درېمه یې د کابل فارسي ژبه (قزلباشه) وه. له درېواړو مېرمنو یې پېنځه زامن او یوه لور درلودله. د وزیر فتح خان لور د نواب محمد زمان خان ماندېنه وه او د زامنو نومونه یې په لاندې ډول ول :

۱ ـ محمد قلیخان (درې زامن درلودل او نومونه یې دا دي : سردار محمد یوسف خان، سردار محمد سرور خان او سردار محمد حسن خان)

۲ ـ سربلند خان

۳ ـ شاه سرور خان (په ځوانه ځوانۍ کې مړ سو)

۴ ـ انشاء باز خان

۵ ـ احمدقلیخان، د تور محمد حسن خان په نامه یې یو زوی درلود، تور محمد حسن خان شعري استعداد هم درلود او د یو وخت لپاره د جلال آباد حاکم هم وو. (محمد حسن خان د محمد رضا خان وزیري او محمد صدیق خان وزیري په نومونو دوه زامن) درلودل. محمد صدیق خان وزیري په ۱۹۵۹ ز کال کې د سردار محمد داؤود خان د صدرات په پېَر کې د کندهار والي وو، نوموړي درې زامن او څلور لوڼې درلودلې، چې نومونه یې په لاندې ډول دي :

۱ ـ محمد امین خان وزیري

۲ ـ ډاکټر عتیق وزیري

۳ ـ رفیق خان وزیري

او د لوڼو نومونه یې دا دي : مهریه، نوریه، بربښکی او فوزیه چې تولې د بچیانو مېندې دي.

دریم فصل

(د نوزادی، ژباړه)

دفتح خان د غچ اخیستني په موخه د بارکزي وړونو پاڅون او د سدوزیانو د دولت پای

دبارکزی وړونوپاڅون:

د حاجي جمال خان او سردار پاینده محمد خان په کورنی کي وزیر فتح خان او دده شل تنه وړونه د هیواد د هغو ملي او تاریخي شخصیتونو په ډله کي راځي چي په ۱۹ او ۲۰ پیړیو کي یی د هیواد په تاریخ او سیاسي جغرافیه کي د پام وړ رول لوبولی دی .همدا دوی ول چي د هلمند نه تر سینده پوري ،د کشمیر د شنو درو څخه تر هرات پوري یی د هلمندي ، کندهاری او کابلي جنګیالیو په رابللو او د وطن و دفاع ته د هغوي د اماده کولو په کار کي یی پوره زیار ګاللی دی.

وزیر فتح خان د خپلي زیرکی ، زړورتیا او جنګیالي توب له مخي د خپلو ټولو وړونو او د وخت د سیالانو په سرکي ځای درلود. دده او یو شمیر نورو وړنو د خاړپوڅو ځای د هلمند د پشت رود سیمه یاني ګرشک [1] دی.

---

[1] ـ دالاتر اوسه مالومه نده چي چا او کله دی سیمي ته د ګرشک نوم ورکړیدی. ښایی چي دا به یوه فارسي کلمه وی چي د ایراني صفویانو د اشغال پر مهال دا نوم ایښودل شوی وی .کیدلای سی چي اصلا دا کلمه «ګیرش کن» وی،خو د وخت په تیریدو سره په « ګرشک » باندی بدلون موندلی وی.

داسیمه تل د علم او توری والا سیاسي –نظامي ځیرو زانګووه .

دسراج التواریخ د لیکوال له قوله ، نورمحمد خان علیزی او حاجي جمال خان بارکزی د هغو ځوارلسو وتلو او پیژندل شوو شخصیتونوپه ډله کی راغلل چي په ۱۷۳۵ م کال کي دنادرافشار په مټ د کندهار د نیولو وروسته ورته د سرداري او جنرا لي رتبی ورکړل شوي.درانی احمدشاه هم ددغه نورمحمد خان علیزی تر نظر لاندی چي په میر افغان مشهور وو،د نادرافشار تر څنګ د لښکرکښي او د هیواد د اداری چاري زده کړی دي .

نادرافشار د هوتکي سلطنت د نسکورولو وروسته ، ددغي کورني او د هغه حکومت مشرانو ځمکي او جایدادونه د افغاني لښکرو قوماندانانوته چي د دده پر څنګ دریدلی وه د «تیول»(جاګیر) په نامه ورکړی، داسي ښکاري چي ددغه وخت څخه به نور محمد خان میرافغان او حاجي جمال خان د هوتکي کورني د مشرانو د ځمکو د تر لاسه کولو وروسته په کندهارکي میشت سوی وی. د دوی قومونه د هلمند پر څنډو د موسي قلعه (موسی کلا) او د با رکزیانو د ناوی په سیمو کي میشت پاته شول.

مرحوم علامه حبیبي د خپلی (شل مقالی) نومي لیکني په (۵۳) مخ کی وایی چي د حاجي جمال خان بارکزي د کورني د خاړپوځو ځای د هلمند رود څنډی او په ځانګړی ډول د بارکزو ناوه او د نادعلی تاریخی کلا ده[۱]. پدی توګه ویلای شو چي بارکزی سرداران کومو چي وروسته د محمدزو پاچهي په کابل کی جوړه کړه ، د هلمند د سیمي سرښندونکی بچیان وه .

کله چي د زمانشاه د واکمنی پر مهال سردار پاینده محمد خان د شاه د نظره ولوید او پر کورکښیناست ، ډیر وخت په ګرشک او د لویه ادي په کلا کي میشت وو. همدارنکه کله چی د زمانشاه ، شاه محمود او شاه شجاع تر منځ وا ک لاس په لاس کیدی ، د لښکرو د کمښت د پوره کولو د پاره به وزیر فتح خان ګرشک ته ځان را ورساوه ، ځوانان به یی ورسره مل او پر کندها به یی یرغلونه کول.

---

[۱]- معصوم هوتکی ، کندهاری وړونه دریم مخ

لکه څنګه چي به وروسته هم ووینو ، دا ډول پیښي ډیری تکرارسوی ، مګر یوځل هم داسي نده شوی چی ده به د خپلو قواوو د پوره کولو په موخه د ارغستان یا معروف خپلوانو ته مخ اړولی وي.

په هر حال د سردار پاینده محمد خان زامن معمولاً د بارکزي وړونو په نامه یاد شویدی. ددوی د پلار تر وژلو او په ځانګړی ډول د فتح خان تر ویرجني وژني وروسته ، کله چی یی د سدوزی واکمنانو سره لکه شاه محمود ، کامران او شاه شجاع سره په کابل ، کندهار او هرات کي شخړی وی ، کرار کرار یی د خپلی کورني رقیبان له منځه وایستل تر څو د سدوزو واکمني یوازی په هرات کی راټوله شوه او نور ولایتونه لکه فراه ، هلمند ، کندهار ، زابل ، کابل ، پیښور او ان تر کشمیره پوري د بارکزو وړونو په لاس کښیوتل (۱۸۱۹ م).

هغه مهال چی واکمني په غیر محسوس ډول د یوی کورني څخه تربلی پوري لاس پر لاس کیده ، بارکزی وړونه تر ډیره په درو سیمو کی لکه کندهار ، کابل او پیښورکی سره را ټول او هري ډلی یی د ښار په څنډوکی ځانته د واکمنی بنسټ کښیښود. دا کار داسي پر مخ ولاړ چي یو شمیر یی لکه کهندل خان ، پردل خان ، شیردل خان ، رحمدل خان او مهردل خان د غلجي مور (هوتکی) زامن د کندهاری سردارانو ، یارمحمدخان ، سلطان محمد خان ، پیر محمد خان ، محمد سعید خان او عطامحمد خان د یوسفزی مور زامن د پیښوری سردارانو به نامه شهرت و موند. کابل چی ددی دوو سیمو تر منځ بروت وو ، د فتح خان او سردار محمد عظیم خان د نفوذ سیمه وګرځیدل کوم چی د بارکزی مور زامن وه . برسیره پر دي سردار دوست محمدخان ، نواب جبار خان ، نواب صمد خان او نواب اسد خان هم کابل له نظره نه ایستی .د ټولو هغو وړونو په منځ کی چی په کابل کی راټول وه ، تر فتح حان وروسته محمد عظیم خان او دوست محمد خان تر ټولو فعال او تکړه وه.

د ایرانی لښکرو تر شړلو وروسته ، کله چي فتح خان د عاقبت نه سنجونکي او کم عقل شاهزاده کامران په لاس ړوند او په ۱۸۱۸م کال د وردګو په سید اباد کي د شاه محمود په لاس په ظالمانه ډول ووژل سو ، وړونو

یی دده د غچ اخیستلو پخاطر ښورښونه پیل کړل ، په دی کار سره دوی داسي اور بل کړ چي له کندهاره تر کابله ، د کابله تر پیښوره او د پیښوره تر کشمیره پوري یی د سدوزویانو امپراتوری په لمبو کی وسوزیدل.

وزیر فتح خان د هیواد د زیرکو او زړه ورو کسانو له ډلي څخه وو چي د خپل پلار پاینده محمد خان په شان یی د سدوزویو د دولت په ټینګښت کی د هر ډول سرښنندو څخه ځان نه سپماوه . سره ددی چي د زمانشاه په تیروتنه سردار پاینده محمد خان ووژل سو او نژدی وو د بارکزي وړونو د پاڅون له مخي د سدوزو دولت له پښو ولوېږي، مګر د فتح خان د هوشیاری له برکته یوار بیا د هیواد د ښه اداره کولو د پاره د همکاری او ګډ کار امکانات برابر شول. خو له بده مرغه د شاه محمود د بی کفایتي او د شاهزاده کامران د کم عقلي او حسادت له کبله چی د وزیر فتح خان ړندول او بیا وژل یی پایله شوه ، نه یوازي د سدوزو واکمني ړنګه شوه بلکه ټوله غوړیدلي امپراتوري یی هم دړی وړی او په سنګر کي ناستو دښمنانو (سیکانو او بیا انګریزانو)هر یوه ځانته خپله برخه تری نه بیله کړه.

د وزیر فتح خان سکه ورور ، سردار محمد عظیم خان د کشمیر والی کله چي د کامران په لاس د فتح خان د ړندولو له فاجعی نه خبر سو،د سردار دوست محمد خان په مشری یی لښکر د کابل په لور ولیږل او پخپله یی هم د کشمیر د چارو د سمولو وروسته په هغه پسی حرکت وکړ. دوست محمد خان په چټکی سره ځان کابل ته ورساوه . لومړی کار چي باید کړی یی وای ، هغه د عظا محمد خان بامیزی څخه غچ اخیستل وه ، خو دا کار باید څنګه تر سره سوی وای ؟

ددوست محمد خان نظامي مهارت:

په بارکزو وړونو کي تر فتح خان وروسته ، دوست محمد خان تر ټولو وړونو فعال ،زړه ور او جنګیالی وو چي له هیچانه یی ډار نه درلود او د مخالفانو په وړاندي دده دغه صفتونه ددی لامل ګرځیدل چي د جنګ په ډګر کي پر هغو باندی بریالی شي.

موهن لال لیکي چې دوست محمد خان د ۱٤-۱۵ کلنی څخه جنګي مهارت اوتاکتیکونه زده کړل: « هغه وخت چې وزیر فتح خان په هیواد کی د ښورښونود ارامولو په کار بوخت وو،دوست محمد خان به تل دده سره ملګریتوب کاوه. دده استعداد ، ابتکارونه او زیرکي د فتح خان لپاره د ستاینې وړ وه.همدغه د فتح خان سره دده نژدی والی دنورو وړونو حسادت را وپاراوه. دی دا مهال ۱۴ کلن وو .لکه څرنګه چې دده زړه ورتیا د جنګیالیو خوښیدل،همدارنګه یی هوښیارتوب او ظاهری ښکلا هم د هغه وخت د میرنیو د پاره د پام وړ وه. [1] ».

ددرانې سردارانو یوه ځانګړتیا داوه چې خپل نوي ځوانان به یی د ۸ کلنې وروسته د جنګ ډګرته دځان سره بیول ، تر څو جنګی وړتیا او زړه ورتیا تر لاسه او دا توان په ځانو کی و روزی چې تل پر دښمن باندی بری ومومي. دبیلګي په توګه درانې احمدشاه خپل ۸کلن ځوی تیمورشاه د پاني پت په جګړه کي له ځانه سره اخیسیتي ووچې په ډګر کی د جنګ تماشا وکړي.

همدارنګه وزیر فتح خان د شاه محمود د پاچهی له پیل نه خپل وړوکی ورور دوست محمد خان چې ښایی ۸- ۹ کلن به وو ، تل یی د جنګ ډګر ته له ځانه سره بیوه (۱۸۰۱م) . وروسته امیر دوست محمد خان هم د خپلو ځامنو په هکله همدا کار کاوه.

په دی توګه دوست محمد خان د ۱۴- ۱۵ کلني عمر څخه جنګي شجاعت زده کړ او فتح خان ددی کارنه ډیر راضي وو. موهنلال دخپلو لیکنو په یوه بل ځای کي دوست محمدخان (د فیلډ مارشال) په نامه یاد کړي او د شاه شجاع سره یی په جنګو کي د ډګر یو وتلی جنګیالی بللی دی.دی لیکي : « فیلډ مارشال دوست محمدخان په خوش خویی، ټینګار او تدبیر سره لښکر د شاه شجاع په وړاندي ولیږل چې د غزني په قره باغ کي د هغه د لښکرو سره مخامخ شوه . سخت جنګ پیل سو او دواړي خواوي په ډار او تشویش سره جنګیدلی، مګر د شاه شجاع د لښکرو قوماندان سردار احمد خان نورزی

[1] - موهن لال، زندګی امیردوست محمدخان،ج۱، ص ۸۱

منځګړیتوب وکړ. ددی په پایله کي میدان یو دم په دوستي واوښت. دوست محمد خان د کندهار او شاه شجاع د کابل په لور وخوځیدل. داپیښه تر هغه وروسته منځته راغله چي دوست محمد خان د کندهار والی شاهزاده قیصر په یوه بل جنګ کي د محمد اعظم خان قلعه ته نژدی مات کړي ا و د ۲۰۰۰تنو جنګیالو د وینو په تویولو سره یی کندهار د شاهزاده قیصردلاسه ایستی وو »[1]

موهنلال بیا هم د شاه شجاع په وړاندي په یوه نابرابر جنګ کی د دوست محمد خان د بری یادونه کوي چي د فتح خان او وړونو په لاس یی د کندهار او کابل د بیا نیولو وروسته چي شاه محمود یی د دوهم ځل لپاره پر تخت کښیناوه ، شاه شجاع د ۲۵۰۰۰نفری لښکر په مشری د پیښورڅخه دکابل په لوروخوځیدی. فتح خان د خپل وررور محمد عظیم خان په قوماندانۍ یو شمیر عسکرد شاه شجاع مقابلی ته ورولیږل.محمد عظیم خان د شاه شجاع د لوی لښکر سره د جګړی توان په ځان کی ونه لید او د سیمی غروته پې پناه یووړه چي کابل یی د حاله خبر کړ. فتح خان او دوست محمد خان د یو شمیر قومي مشرانو او قوماندانانو سره د شاه محمود په حضور کي په سرخاب کی یوه مشورتي غونډه وکړه. دوی وویل چي زموږ اوردو یوازي درو زرو تنو ته رسیږي او د شاه شجاع پوځ ۲۵۰۰۰ تنه دی، یوه د سپرو او یوه هم د توپچي فرقه لري، ځکه د هغوی په وړاندي دریدل عاقلانه کار ندی. دوی دا هم یاده کړه: ددی د پاره چی زمو ږ د جګړه ایز توان وشهرت ته تاوان ونه رسیږي، باید د مخامخ جنګ نه لاس واخلو او په احتیاط سره پټي حملی وربانډی وکړو.

دوست محمد خان چي تل یی د زړه ورتیا اوسیاسي تدبیرنه کار اخیست، قوماندانانو ته یی وړاندیز وکړ:ترڅوچي دښمن رانژدی سوی نه وي، موږ باید په وړو دلګیو ونه ویشل شو اوسره یوځای پاته شو.همدارنګه موږ باید ددښمن سره د جنګ پر وخت ځانونه د دوی د مالونو په چورولو او غارت بوخت نه کړو. ځکه چي دا کار زموږ په خپل منځ کي جنجالونه را زیږوي او دښمن تری ناوړه ګټه پورته کولای سي . ده زیاته کړه ، پدی خاطر چي ددښمن توان ډیر

[1] ـدموهنلال همدغه اثر،لمړی ج ،۹۴ مخ

دی، موږ نه باید ددوی نه دومره وډاریږو چې د هغوی خواته ور واوړو.که د هر قوم استازی دا کار وکړي نو به هم د خپل قوم نوم بد کړي او هم به د پاتي لښکر ومورال ته زیان ورسوي . موږ باید پدي باور او ایمان جنګ ته ولاړ شو چې بری مو په برخه دی.

موهنلال زیاتوي: « ددوست محمد خان وړاندیزونه او مشوری د شاه محمودخان ،فتح خان او نورو خانانو د تایید وړوګرځیدی او په اوږدو چکچکو بدرګه شوی .وروسته یی د جنګ او سولی ټولی چاري وده ته وسپارلی. دوست محمد خان لدی وروسته ټوله ورځ د ونو او لوخو په منځ کی ځان پټ کړ.کله چې شپه راورسیده خپل لښکرته یی د حرکت امر ورکړ. دشپی په تیاره کي یی اوږد واټن وواهه. دسهار نژدی پنځه بجی وی چی د سردار مددخان ، اعظم خان او غفور خان پر پوځ یی برید وکړ. دا پوځ د دښمن د پیشقراول ډله وه چې لس زره عسکر یی د سپرو د فرقی سره یوځای درلودل. هغه کسان چې په جګړه کي حاضر وه، ما (موهنلال) ته یی کیسه وکړه چې ددوست محمد خان زړه ورتوب، چټکي، ټینګار او جګړه ییزه وړتیا دومره لوړه وه چې د هیچا ژبه به یی د صفت توان ونه لري.سپاهیانو ولیدل چې دوست محمد خان به په یوه حمله ددښمن په لوی قطار کي درز راوست او له پښو به یی واچاوه، وروسته به راوګرځیدی او پوځ به یی وبلی حملی ته و هڅاوه . مددخان او اعظم خان خپل نازک حالت ته چې دوست محمد خان یی ډیری عسکر وژلي وه ،پام واړاوه او وارخطا شول.پدی ډول دوست محمد خان وتوانیدی د دښمن پیشقراول د خپلو ټولوامکاناتو سره تیت او پرک کړي .[1]» کله چې شاه شجاع له دی پیښی نه خبر شو،ډیر په تشویش کی ولوید او د خپل وزیر اکرم ځان څخه یی چې ۱۵۰۰۰لښکر یی درلود ، چاره وغوښته . هغه شاه ته اطمنان ورکړ چې دوست محمد خان به د خپلو دری زره تنو سره دړي وړي کړي. دیادوني وړده چې دوست محمدخان د جنګ میدان تل ګټي او یوازی یی هغه وخت میدان پریښودی

[1]-هم هغه کتاب، ۱۰۰ مخ

چي سیاسي او نظامي مصلحت به دا غوښتنه کول. [۱]

شاه شجاع اکرم خان پوه کړ چي « ترڅو دوست محمدخان نیول شوی نه وی،دبري هیله کمه ده اودشاهي تاج به دده پر سر ارام ونه لري » [۲] . په پای کی د مخا مخ کیدو وخت راورسیدی. په یوی خونړې جګړی کي په سل ګونو کسانو چي هیڅکله یی یو بل هیڅ لیدلی هم نه وه ژوند د لاسه ورکړ. اکرم خان د دوست محمد خان د توري له واری نه پر مخکه پریوت او عسکر یی هري خواته سره وپاشل سوه.پدی جنګ کي هم شاه شجاع ماته وخوړل . پسله دی نه شاه خپلي پښی سپکی او وتښتیدی.عسکرویی ددی حالت په لیدو سره د هغه د خزانو په لوټولو لاس پوری کړ.تردی ماتی وروسته فتح خان او دوست محمد خان دبری په ترلاسه کولو سره کابل ته راغلل او لوی جشن یی جوړ کړ. [۳]

ددوست محمدخان په وړاندی د شاه محمود ماته خوړل:

کله چي دوست محمدخان د خپل ورور فتح خان د ړندولو د غچ اخیستني په موخه کابل ته راورسیدی، ترهرڅه دمخه یی د عطا محمد خان بامیزی څخه د سترګو روښنا یی واخیستله او هغه یی ړوند کړ.

عطا محمد خان د کامران د زوی او شاه محمود د لمسی جهانګیر شاهزاده د لښکرو قوماندان وو. د فتح خان د ړندولو وروسته کابل ته راولیږل سو چي د فتح خان وړونه تا رومار کړي، مګر پخپله د دوست محمد خان په لاس ورغی او د سترګو لید یی د لاسه ورکړ.

هغه وخت چی دوست محمد خان د پیښور څخه د جلال اباد په لور وخوځیدی د شیر محمد خان مختارالدوله زوی عطا محمد خان ته یی پیغام واستاوه او ښه غوړي وعدی یی ورکړی. ده هغه ته ولیکل چي موخه یی د خپل ورور غچ اخیستنه ده او که چیري دی د شاهزاده نه لاس واخلي او دده سره

---

[۱] - موهن لال، همان ،ج۱،ص ۱۰۱

[۲] - موهن لال، همان ،ج۱،ص ۱۰۲

[۳] - موهن لال، همان ،ج۱،ص ۱۰۲

مرسته وکړي ،نو تر بری وروسته به کابل ده ته وسپاري او پخپله به د کندهار په لوردشاه محمود سره جنګ ته ورودانګي.

وجلال اباد ته په رارسیدوسره د عطا محمد خان د هوکړي ځواب ورته راورسیدی او بیله ځنډه یی د کابل په لورحرکت وکړ. کابل ته په رارسیدو سره،وخواجه رواش ته راغی او ددی ځای نه یی بیا عطا محمد خان سره اړیکي ټینګي کړی. په برج وزیر کی یی چي د کابل په چارباغ کی پروت دی،د عطا محمد خان سره د لیدو وعده وټاکل. کله چي هغه و نوموړي ځای ته راورسیدی، ددوست محمد خان وړونو دستي حمله پر وکړه،دده په امر یی هغه ړوندکړ اوبیا یی زندان ته واچاوه څو په راتلونکي کي بیا هم دده د شتون نه ګټه واخلي . باید وویل سی چي دا هغه عطا محمد خان دی چي یو کال مخکي یی په خپل خنجرسره د وزیر فتح خا ن سترګي ړندی کړي وی.

له دی نه وروسته دوست محمد خان د کابل بالاحصار محاصره کړ، دکامران زوي شاهزاده جهانګیرد غزني پر خوا وتښتیدی او بالا حصار د دوست محمد خان په لاس ورغی. دوست محمد خان خبر سو چي شاه محمود د کندهاره دکابل په لور راخوځیدلی دی. په کار وه چی د ښار څخه د باندي د هغه مخنیوی وسي نه د شیر دروازی د غره په لمنو کي. دی د خپل هغه وړوکي لښکر سره چي ورته پاته وو د ښاره ووت او په قلعه قاضی کی یی دشاه محمود د مخنیوی دپاره سنګر ونیوی. کله چي شاه محمود ددی کارنه خبر سو،هغه بله لار ونیوله اود اوزبک آباد د لاري یی ځان و چاراسیاب ته ورساوه او هلته ځای پر ځای شو.

دوست محمد خان هم د قلعه قاضي څخه د چهلستون هندکي ته راغي، یوه ورځ وروسته د دوی تر منځ یو وړوکی جنګ منځ ته راغی چي هیڅ یوه هم بری نه درلود. دلته دوست محمد خان د یوه جنګي چل نه کار واخیست. د ړانده سوی عطا محمد خان له خوا یی د هغه د ورور غلام احمد خان په قلم یو لیک شاه محمود خان ته ولیکي . په لیک کي یادونه شوی وه چي دده د مالوماتو له مخي د شاه محمود قوماندانانو د دوست محمد خان سره داسي جوړجاړی کړی چی د هغه سره یوځای کیږی ، شاه او شاهزاده به دجنګ نه وړاندي ونیسي او

دوست محمد خان ته به یی لاس تړلی وسپاري . په دی لیک کي یی هغه ته مشوره ورکړی وه چي هرڅه ژر ځانونه وباسي او دا جنګ بل مناسب وخت ته پریږدي . په لیک داسی ښودل شوی وه چی عطا محمدخان ګویا دالیک یی یوازي د هغه درناوی له مخي چی د شاه کورني ته یی لري، وده ته لیکلی دي. دوست محمد خان دا لیک د شپی په تیاره کي د خپل یوه باوری نوکر پلاس شاه ته ولیږه او هغه یی پوه کړ چي د هغي لاری د کمپ خوا ته ورسي څو د پیشقراول د عسکرولخوا ونیول شي. نوکر همداسي وکړه او ونیول شو.عسکرو دده څخه نوموړی لیک ترلاسه او بیله ځنډه یی شاهزاده کامران ته یووړاو په حال یی خبر کړ. شاه او شاهزاده دواړه وارخطا او پر خپلو لښکرو بدګومانه شول.[1]

دبلی خوا نه صالو خان چی په شاه پسند باندي مشهور وو،ودوست محمد خان ته یی امیدواري پیدا سوی وه ، وشاه محمود خان ته یی خبر ورکړچي دده د خوا دراني خانان غواړي د دوست محمد خان سره یوځای شي ، ځکه به نو دده دپاره ښه دا وي مخکي له دی نه چي د دوست محمد خان په لاس ورسي، باید لدی ځای نه ځان و باسي. په همدی وخت کی چي شاه محمود لاس او پښه وو، شاغاسی دلاورخان د یوشمیر نورو خانانو سره لکه نوروز خان او اکبر خان د خپلو کسانو په ملګرتیا چي شمیر یی دری زرو نفرو ته رسیدی د شاه محمود خان څخه جلا او د دوست محمد خان سره یوځای شول.[2] دی کارد رارسیدلی لیک اغیز نورهم زیا ت کړ. کامران هم امر وکړ چي شاهي اسونه هر څه ژر زین او د خیمی څنګ ته یی تیار کړي. په دی توګه د شپی په تیاره کي بیله دی نه چي خانان او سرداران خبر کړي، پلار او زوی د خپل څو خاصو نوکرانوسره وتښتیدل او دجنوب پرخوا ولاړل. سهار مهال نورو خانانو

---

[1] - دیوه بل روایت له مخي، دوست محمد خان څوجعلي لیکونه د خپلو باوري کسانو پلاس د شاه محمود تر نظام قراول پوري ورسول. هلته ویل شوی وه چي شاه محمود او زوی یی دخپلو قوماندانانو د خوا نیول شوی دي . دالیکونه تر شاه محمود پوری رسیدلي اوکله چي هغه له موضوع نه خبر شو، په ډارکی ولویدی، پر خپلو لښکرو بی باوره شواو دخپل ځان له ډاره یی تیښته غوره وګڼل)(سراج التواریخ،لمړی ټوک ۱۰۱مخ،تاریخ سلطانی ۲۰۶مخ)

[2] -موهنلال،هم هغه کتاب ۱۰۴مخ

او قوماندانانو هم دده لار غوره کړه او ځانونه یی وایستل. په غزني کي دوی د عیاش شاه محمود او کم عقل شاهزاده سره یوځای شول اوروسته پدی وپوهیدل چي دوست محمد خان دوی غولولي وه. پدی توګه د شاه محمود ټول تجهیزات او مهمات د دوست محمد خان په لاس ورغلل اوپه بریالیتوب سره دکابل خواته راوګرځیدې .

دوست محمد خان په کابل کي د تیمورشاه یو نوم ورکی زوی چي چنداني چا نه پیژندی ، شاهزاده سلطان علي پر تخت کښیناوه او پخپله یی دده د وزیر په توګه دچارو واګي تر لاسه کړي. دبلی خوانه سردار محمد عظیم خان د کشمیر څخه د کابل په لور په لاره کي دشاهزاده ایوب په نامه د تیمورشاه یوبل زوی دکابل د تخت د پاره وټاکه. کله چي کابل ته راورسیدی ،دوست محمد خان یی اړایست څو د وزارت څخه تیر سي اود غزني په والی توب باندی غاړه وباسي .ایوبشاه یی پر تخت کښیناوه اوپه خپله یی د وزارت دنده پرغاړه واخیسته.

کله چي شاه محمود او زوی یی قلات ته را ورسیدل ،پدی پوه سول چي نور کندهار هم ورته د امن کور ندی. ځکه نو د روزکان د لاري هرات ته ولاړل. کامران په هرات کي خپل پلار تهدید کړاو پخپله یی د حکومت چاري پر غاړه واخیستی او یار محمد الکوزی یی خپل وزیرو ټاکه. کامران څه موده په هرات کی حکمرانی وکړه او وروسته د خپل وزیر یارمحمد خان پلاس چي د کشمیر د پخواني والي عبدالله خان الکوزی زوی وو، د قدرت نه لیری اوله منځه ولاړ، پدی کار سره د هرات حکمراني د یار محمدخان پلاس ورغله، ترڅو چي په ۱۸۵۰م کي وفات شو.

د وزیر فتح خان ځای ناستی سردار محمد عظیم خان:

ترفتح خان وروسته دده سکنی ورور سردار محمد عظیم خان د کشمیر حکمران اود پیښور حاکم د بارکزي وړونو ترمنځ یو پوخ او د تجربی سړی ګڼل کیدی. دا امکان ووچي د کابل په نیولوسره پر تخت کښیني. مګر سرداردوست

محمد خان چې یو موقع پیژندونکی اوهڅاند سړی وو، دځان دپاره یی د لاری پرانیستلو تکل درلود .

ترهغه وخته چې فتح خان ژوندی وو، محمد عظیم خان اودوست محمد خان دواړو د هغه د لارښوونې سره سم کار کاوه. کله چې فتح خان و شاه محمود خان ته ددوهم ځل پاچاهي نیولو نیت وکړ، سردار محمدعظیم خان یی د پیښور خواته ولیږه چې شاه شجاع د ۱۵زره کسیز پوځ په وړاندې و درپړی ، مګر ده د دریدلو توان له لاسه ورکړ او دسپین غره پر خوا وتښتیدی. وروسته فتح خان او دوست محمد خان د شاه محمود سره ځانونه راورسول، شاه شجاع ته یی په نمله کی ماته ورکړه او شاه محمود د دوهم ځل لپاره سلطنت تر لاسه کړ .

شاه محمود د سلطنت ټولې چارې فتح خان خپل اشرف الوزرا ته وسپارلی او هغه هم دده سره د مرستې پخاطر ټول مهم کارونه او د ولایتونو حکومتونه د خپلو وړونو پلاس ورکړل.سردار محمد عظیم خان د پیښور حاکم وټاکل سو. پدی وخت کې پیښور د سدوزو د حکومت ډیر مهم ولایت ګڼل کیدی. ځکه چې د یوه طرفه عطا محمد خان بامیزی د کشمیر حکمران دومره اقتدار په لاس راوړی وو چې غوښته یی پیښور هم د کشمیر سره وتړي. دبلې خوا د سدوزو بی تخت او تاجه پاچا ، شاه شجاع چې په لاهور کې کډوال وو،تل یی د کشمیر د حکمران په هڅونه د پیښور د نیولو د پاره حملی کولی.

شاه شجاع یوځل هم وکړای سوه ،چې د بامیزیانو په مرسته لکه د عطا محمد خان ورور غلام محمد خان او یحیی خان ،پیښور د ۴ میشاتو دپاره ونیسي. سردار محمد عظیم خان د نورو قوماندانانو سره د شاه محمود دولت له خوادپیښورد بیرته نیولو په نیت حرکت وکړ.که څه هم د ده ورور عطا محمد خان بارکزی په جنګ کی ووژل شو، خو پیښوریی بیرته پلاس راوړ.بامیزیانو د شاه شجاع په مرسته بیا پر پیښور حمله وکړه،محمد عظیم خان ماته وخوړل،د کوهاټ او بنګښ د لارې کابل ته راستون شو. پیښور که په ښکاره د شاه شجاع په لاس کښووت،مګر په حقیقت کې د غلام محمد خان ، سمندرخان اوجهانداد خان بامیزي په واک کې وو. وروسته یی د عطا محمد خان په امر شاه شجاع

ونیوی او زنداني یی کشمیر ته ولیږی. پدی توګه د عطامحمد خان واک دکشمیرنه ترپیښور پوري پراختیا وموندہ.[1]

وزیر فتح خان دیاغي حکمران عطا محمد خان دا ډول کړني د هیواد د لوړوګټوسره په تضاد کي ګڼلی . دشاه او خپلو وړونو محمدعظیم خان او دوست محمد خان په ګډون یی دوه ځله د کشمیر پر خوا د حرکت عزم وکړ. په لمړي ځل یی یوازی پیښور اوپه دوهم ځل یی په ۱۸۱۳م کال کشمیر هم د عطا محمد خان بامیزي له واکه وایست. داچي پدی جنګ کي سردار محمدعظیم خان میړانه ښودلی وه ، نویی هغه یی د کشمیر د حاکم او ناظم په توګه وګمارل. له دی نه وروسته بامیزیانو په یوه خوراشرمونکي کار لاس پوري کړ. دعطا محمد خان ورور جهانداد خان د اټک قلعه په یو لک روپیو پر رنجیت سنګ باندي خرڅه او سیکانو وکړای شوه د سدوزی دولت په ختیځو برخو کي یوه حساسه سوق الجیشي سیمه پلاس راوړي. په پایله کي د ۱۸۱۴م کال د جولای په میاشت کي رنجیت سنګ د کشمیر په ښکلی دره کي د محمد عظیم خان په وړاندی تقویه شو.

دی کار د سیکانو د مداخلی د پاره د هغوی زړورتیا ورځ تر بلي زیاتوله ، چی فتح خان ته نور د زغملو نه وه . په ۱۸۱۶م کال دکابل نه د مالیاتو د ټولولو په نیت ووت. د خپل ورور محمد عظیم خان څخه یی د کشمیر د مالیی په خاطر ۱۶لکه روپي وغوښتی. داچي هغه ددی پیسو ورکول وځنډول، نو نژدی وه چي ددواړو وړونو تر منځ مناسبات خراب شي. ددوست محمد خان په منځګړیتوب داستونزه په ښه توګه حل او محمد عظیم خان د۱۳ لکو روپیو په ورکولو سره پر خپله دنده په کشمیر کي پاته شو. دغي دندي یی تر هغه وخته دوام وموند، ترڅو چي وزیرفتح خان یی ړوند کړ.

پدی توګه د فتح خان په ړند ولو اووژلو سره د بارکزواوسدوزو کورنیو تر منځ مناسبات یو وار بیا په ۱۸۱۸م کال کي خراب شول. دبارکزي وړونود غچ اخیستني په پاڅون سره ، شاه محمود او زوی یی کامران لکه څنګه چی

[1] ـمیرزا محمدخان ښکارپوری نوای معارک،۸مخ

یاده شوه د چهلستون په هندکي سیمه او قلعه قاضي کي بیله دی چي جنګ پیل سي ماته وخوړل او تیښته یی تر پاته کیدو غوره وګڼل. په همدی وخت کي پردل خان او وړونو یی دشاه محمود خان د حاکم ګل محمد خان پوبلزي د لاسه کندهار هم وایست. شاه محمود خان او زوی یی مجبور شول د ارزګان او فراه د لاری هرات ته ولاړسي. دا هغه وخت دی چي شاه محمود په هرات کي حاکم او شاه شجاع د وطن نه بهر په لودیانه کي سرګردانه ګرځي. پدی سره د سدوزو واکمني عملا ختمه اود محمدزو(بارکزو) واکمني پیل شوه.

په یوه ښار کي دوه پاچهان او دوه وزیران په یوه وخت کي:

سردار محمد عظیم خان چي د وزیر فتح خان وروسته ځان تر ټولو حقدار ګاڼه، نواب جبار خان ته یی د کشمیر چاري وسپارلي. دا چي د کابل وزارت خپل حق باله، دیو شمیر عسګروسره پیښورته راغی او د هغه ځای نه یی دوست محمد خان ته یو لیک ولیږه چي سلطان علي لیري، کابل وده او شاهزاده ایوب ته چي له پیښوره یی له ځان سره اخیستی وو، پریږدي. دوست محمد خان هم دده غوښتنه ومنل. ددی سره سم یی شاهزاده ایوب پر تخت کښیناوه.سردار محمد عظیم یی وزیر او دوست محمدخان ته یی د غزني حکومت وسپاری.

محمد عظیم خان چي هغه وخت لاپه کشمیر کي وو، دپیښور پر خوا د حرکت نه مخکي و نایب امین الله خان لوګري ته دری لیکونه واستول او د هغه نه یی وغوښتل څو د فتح خان د قاتلانو په وړاندی د بارکزي وړونو تر څنګ ودریږي، له نیکه مرغه دا دری واړه لیکونه اوس هم پاته دی چي یو یی د بیلګي په توګه رانقلوو :

« عالیجاه رفیع جایگاه دوستی وموالات آگاه خصوصیت نشان، امین الله خان قرین جمعیت فروان باشد. بعد از شوق موفور واضح آنکه حقایق و روداد آن حدود به نحوی است که دراین نزدیکی متواتر و متوالی به قلم آمده از آن قرار حالی آن عالیجاه خواهد بود. حال این صورت دارد که عالیجاه امیر الامراء

العظام اخوی ارجمند دوست محمدخان با جمعیت بسیاری روانهٔ الکای پشاور که وارد آنجا گردیده باشد و نیز مقرر است که ار جمندی نواب جبار خان را با سوار لشکر و پیاده دراین چند یوم مرخص و مامور آن حدود خواهیم نمود، لازم که آن عالیجاه حق اشرف الوزرا را مرعی داشته در رفاقت عالیجاهان مذکور بدل وجان سعی موفور بکار برده با بچهٔ خود یا برادر با جمعیت شایان روانهٔ پشاورنموده وخود آن عالیجاه کمر همت و مردانگی وغیرت و فرزانگی را برمیان جانان بسته منتظر هرگونه نامه و پیام عالیجاه اخوی یار محمدخان و دوست محمدخان بوده باشند، زیرا که این وقت وقت خدمت و اظهار حسن اخلاص است و بندگان اشرف الوزراء برای چنین روزی دوستان وهواخواهان خود را می خواست وبرخود شما معلوم است که اشرف الوزرا از گروه برادران خاطر داری شما را می فرمود. الحمدالله، اگر یک وزیر گرفتاراست صد وزیر دیگر موجود و برای جان نثاری آماده وحاضر، به همه باب خاطر جمع داشته بنده درگاه را با تمام برادران به جان ومال دراین مقدمه سرگرم وساعی دانسته ان شاء الله تعالی عنقریب مخالفان را شرمندگی و ندامت حاصل وخاطر هواخواهان اشرف الوزرا از گرد و کلفت مصفی خواهد گردید و آن عالیجاه خدمت های خود را ضایع و بیجا ندانسته هرسعی و اهتمامی که دارند در خدمت و جانفشانی به ظهورمی رساند و احوالات با هرگونه مرجوعات به قلم آرید چون بعد از روانه شدن اخوی نواب جبار خان خود بنده درگاه عازم آن حدود و به فضل خدا در این نزدیکی وارد آنجا خواهد گردید. دوستان و اخلاص کیشان را فراخور خدمت و غمخواری ها، مورد اشفاق وعنایت دانسته در خیر و خوبی آنها به وجهی کوتاهی نخواهد بود وبه همه باب خاطر جمع داشته سرگرم دوستی بوده باشد.» [مهر یا عظیم] »

دوه نور لیکونه یی هم یوبل ته ورته منځپانګه لري چي ښاغلي کهزاد د خپل (درزوایای تاریخ معاصر افغانستان)نومي کتاب په ۱۴-۱۲مخونو کي راوړي دي.

کله چي دوست محمد خان د خپل ناسکه ورور، سردار محمد عظیم خان په امر دشاه محمود څخه د غچ اخیستلو په نیت د کشمیر څخه د پیښوراو کابل

په لور روان وو، په پیښور کي یی شاهزاده ایوب د تیمور شاه زوی د خپل طرف نه پادشا وټاکه او پخبله د کابل پر خوا وخوځیدی.له دی نه وروسته شاه شجاع د محمد عظیم خان په بلنه پیښور ته راغي ، سمدستی یی ایوب شاه یی وشاړه او دهغه ځای یی اشغال کړ . هغه وخت چي محمد عظم خان پیښورته راورسیدی، دشاهزاده ایوب ملاتړ یی وکړ.

دوست محمد خان چي کابل د کامران د زوی شاهزاده جهانگیر نه ونیوی، بیله ځنډه یی د تیمورشاه بل زوی شاهزاده سلطان علي پر تخت کښیناوه او ځان یی د هغه وزیر اعلان کړ. دغه شاه او وزیر لکه څنګه چي وویل شوه، شاه محمود او کامران یی د چاراسیاب نه د غزني په لورتیښتي ته مجبورکړل او پدی سره یی په کابل او غزنی کی خپل نفوذ ټینګ کړ. سردار محمد عظیم خان کابل ته په رارسیدو سره، شاهزاده ایوب د پاچا په توګه راویست او خپل ځان د هغه وزیر وټاکه . پدی توګه نو د تیمورشاه دوه نوم ورکي زامن شاهان وه او دوه بارکزي وړونو په همدغه ښار کي د وزیرانو په نامه حکمونه چلول.

ددی کار چي له نیکه مرغه ډیر وخت دوام ونه موند، لامل داوو، چي بارکزي وړونو پدی هکله د پخوا نه جوړه شوی طرحه او پلان نه درلوده ، دوی یوازی د غچ اخیستلو په موخه پاڅون کړی وو او خپلو ځانونو ته لا د واکمني په فکر کي نه وه . یوبل ډیر مهم لامل داهم وو چي د پاینده محمد خان د زامنو څخه هره ډله سکني وړونه د خپلي مور د قومي اړیکو له مخي سره یوځای وه ، بلي ډلي ته یی دومره اهمیت نه ورکاوه ،ځکه نو دوی د د لوړ مقام پر ټاکلو باندي یو دبل سره واحد نظر ته رسیدلای نشوه چی دخپل منځ نه یو پوه سړی د شاه په توګه وټاکی .

سردار عظیم خان چي له فتح خان وروسته تر ټولو وړونو مشر او تر ټولو ثروتمند وو، په کابل کي یی وزارت خپل انکار نه منونکی حق ګاڼه. سردار دوست محمد خان چي د فتح خان په لاس روزلی شوی ، په سیاست او د هیواد په اداره کولوکي پوه او تر نورو وړونو زیرک وو، ځان یی تر ټولو مستحق ګاڼه. په ښکاره یی خپله دا غوښتنه پټه ساتله خو د پردی شاته یی دواک تر

لاسه کولو پخاطر شپه او ورځ هلي ځلي کولی. ودی موخي ته یی د رسیدو د پاره دسیاسي ډګر نه د سردار محمد عظیم خان دلیري کولو پخاطر فعالیت کاوه. پدی ډول دواړو وړونوغوښته چي د سدوزو د کورنی څخه یوبیکاره شاهزاده د شاه په نامه پر تخت کښینوي او دهغه تر سیوری لاندي د چارو واګي پخپل لاس کي ونیسي. دغو دواړو د شاه په نامه ټاکل شوو شاهزادګانو دخپلو وزیرانو په ملاتړ یو دبل په وړاندي تحریکات کول . په پای کي سلطان علي شاه د ایوب شاه د زوی محمد اسماعیل پلاس دکابل په بالاحصار کي د خپل خوب په خونه کی خفه او ووژل شو. پدی سره دیوه لاسپوڅي تش پنامه شاه تغر ټول سو. محمد عظیم خان دخپل کښینول شوی شاه تر سیوري لاندی څه موده حکمراني وکړه. دوست محمد خان ته یی د غزني حکومت وسپاره. خو دهغه ټول کړه وړه یی تر نظر لاندي نیولي وه. محمد عظیم خان مجبور وو چي د هیواد په ختیځ او لویدیځ کی جنګي سوقیات هم وکړي. دا یوداسي نازک حالت وو چي د سدوزو د کورنۍ واکمني د نړیدو په حالت کي وه او بارکزي وړونه لا هم تر اوسه پوری پدی توانیدلی نه وه چي له خپل منځ نه یو شخصیت د بدیل په توګه راوړاندي کړي. ددغه ناوړه حالت نه په ګټه اخیستلو سره رنجیت سنګ وکړای شوه چي کشمیر د نواب جبار خان څخه ونیسی(۱۸۲۳ م کال) او د پیښور ونیولو ته ځان تیار کړي.

دپیښور حاکم سردار یار محمدخان د کابل نه مرسته وغوښتل. سردار محمد عظیم چي بی شمیره ثروت یی ټول کړی وو، پر هیچا باندی یی دهغه د پریښودلو اعتماد نه درلود، نو مجبور وو هری خواته چی سفر کوي، باید ورسره نقل یی کړي او تر خپل نظر لاندی یی وساتی. دهمدی لامله ده ونه کړای شوه دخپلو ورور و مرستي ته ورودانګي او د رنجیت سنګ له شره یی وژغوري. دبل پلوه رنجیت سنګ ویار محمد خان ته وعدی ورکړي وی چي که پیښور ده ته وسپاري، نو دی به د پخوا په شان همدلته حاکم پاته شي. دی کار هم د نوموړی سردار ایمان متزلزل کړی وو او په ټینګه یی دفاع نه کول.

د وزیر فتح خان وژل او پر کشمیراو پیښور باندی د رنجیت سنګ واکمني تر هغه وخته چي فتح خان ژوندی وو ،د پنجاب واکمن رنجیت سنګ په

ځان کی دا توان نه لیده چي دافغانستان د ځینو برخو و نیولو ته زړه ښه کړي. د فتح خان تر وژولو او دده د وړونو تر پاڅون وروسته په افغانستان کي ګډوډی او اړو دوړ رامنځ ته شو. رنجیت سنګ ددی موقع نه په ۱۸۱۸م کي ګټه پورته کړه او پر ملتان یی برید وکړ. په ملتان کي افغانی حاکم مظفر خان د ملتان په قلعه کي دوی میاشتي مقاومت وکړ. په پای کي دی او زامن یی د رنجیت سنګ پلاس ورغلل او ووژل شول. ملتان د سیکانو په لاس کښیووت. تر ملتان وروسته رنجیت سنګ د پیښور د نیولو په هیله شو . له دی نه یی وړاندي د سفید رود په لودیز کي د خیر اباد قلعه هم نیولی وه . پر پیښور یی حمله وکړه ، سردار یارمحمد خان چي دده د مقابلی توان یی نه درلود ، نو یی د یوسفزو قبایلو ته پناه وروړه او پیښوریی رنجیت سنګ ته پریښود. رنجیت سینګ هم د پیښور اداره ویوه افغان ته وسپارل او پخپله پنجاب ته ستون شو. دده تر وتلو وروسته یار محمد خان بیرته پیښور ونیوی.

یوکال وروسته په ۱۸۱۹م کي رنجیت سنګ پر کشمیر حمله وکړه او دا ولایت یی د نواب جبار خان ځخه ونیوی . دوه کاله یی پس په (۱۸۲۱م) کي دغازیخان دیره د نواب زمانخان ځخه تر لاسه کړه او بیا یی د اسماعیلخان دیره هم ونیول. پدی توګه د وزیر فتح خان تر وژني وروسته د دروکالو په موده کي دسند د پوري غاړي ټولي سیمي چي د سدوزو د امپراطورۍ برخي وی د پنجابي سیکانو پلاس ورغلی.

انګریزانو پدی وخت کي د خپلو قواوو یوه ټولګي د دریایی غلو د نیولو په پلمه سند ته ولیږل. د سند میران د انګریزانو دی خوځښت وډارول او د افغانستان ځخه د مرستي په فکر سول. پدی موخه یی هم د شاه شجاع او هم د سردار محمد عظیم نه مرسته وغوښته . محمد عظیم خان د دوی غوښتنه ومنل او د خپلو قواووسره د کابله د کندهار په لور وخوځیدی. د غزني ځخه یی دوست محمد خان هم ورسره واخیست او په کندهار کي کندهاري وړونه ورسره ملګري او د سند په لور روان شول. پدی وخت کي انګریزان د سند ځخه وتلي وه اود افغانانو مرسته په کار نه شوه. د سند میرانو یوه اندازه پیسی د خرڅ د

جبرانولو په موخه ،افغاني سردارانو ته ورکړي ، شاه شجاع بیرته هند ته ولاړ او نور سرداران افغانستان ته راوګرځیدل.

په ۱۸۲۲م کال محمد عظیم خان د سیکانو مقابلی ته پیښورته ولاړ ،مګر د خپل هیواد داخلي پیښو دی ته اړ ایست چي په چټکي سره ځان بیرته کابل ته راورسوي. ددی خبر په اوریدو سره رنجیت سنګ د پیښور په نیت حرکت وکړ. یارمحمدخان یی تهدید کړ چي د پیښور مالیات هغه ته ورکړي . یار محمد خان څو راسه ډیر اعلی اسونه وده ته سوغات ور کړل . هغه هم د ا سوغات و مانه او بیرته پنجاب ته ولاړ. کله چی سردار محمد عظیم خان ددی سوغات نه خبر سو ، ډیر په قهر سره بیرته د پیښور پر خوا را روان شو. یارمحمد خان وډاریدی او د سوات په دره کي یی یوسفزیو ته پناه یووړه .

د سردار محمد عظیم خان جهاد دپیښور د ازادولو پخاطر:

سردار محمد عظیم خان په ۱۸۲۳م کال د سیکانو په وړاندي د جهاد ناره پورته او د قبایلو ډیری کسان ورسره یوځای شول. رنجیت سنګ هم د خپلو منظمو قواوو سره چی د اروپایی ماهرانو لخوا روزل شوی وه ، د سند تر رود را تیر شو. افغاني قواوی د کابل رود پر دووبرخو ویشلي وی .قبایلي قوتونه چي شمیر یی تر شلو زرو تنو پوري رسیدی د سید اکبر پاچا په مشری چی د پیربابا (سیدعلي ترمذی) داولاده څخه وو ، د رود په شمالي غاړو یی سنګر ونیوی. افغاني دولتی قواوی د محمد عظیم خان او دده د وړونو په مشري نوښار ته نژدی ځای پر ځای شوی وی.رنجیت سنګ پر قبایلو باندی حمله وکړه او سخت جنګ و نښت. د محمد عظیم خان قواوی ددی پرځای چي تر رود ور واوړي او د قبایلو سره مرسته وکړي ، د تماشاچیانو په توګه یی سیل کاوه .

قبایلیان که څه هم په میراني وجنګیدل او ډیر تلفات یی ورکړل ، مګر ماته یی وخوړل .لدی نه وروسته محمد عظیم خان بیله دی نه چي جنګ ته ورودانګي، د پیښور نه ځان وکیښ اوله هغه ځایه یی د کابل پر خوا پښی

سپکي کړی.[1] د محمد عظیم خان ددی ناوړه عمل علت هغه غلط خبر وو چي سردار یار محمد خان ده ته وړکړی وو. هغه ده ته خبر ورکړ چي د رنجیت سنګ لښکرو په مچینی قلعه کي دده پر خزانو هجوم وړی دی. سردار د خپلو شخصي خزانو د ساتلو په نیت چي تل به یی د ځانه سره ګرځولی، د جنګ نه لاس واخیست او میدان یی سیکانو ته پریښود. سردار محمد عظیم خان د پیښور ځخه د کابل خواته پر لاري ناروغ سو او په ۳۸ کلني کی یی له دی دنیا نه سترګي پټی کړی چي بی شمیره خزانو یی هیڅ درد دوانه کړ.[2] دده زوی حبیب الله خان چي یو بی باکه او عیاش ځوان وو ، دده پر ځای کښیناست.

په هر حال دغه جنګ د پیښور راتلونکي سرنوشت وټاکه ، رنجیت سنګ پیښور او اشنغر ونیول او ددی ځای د چارو واګي یی د سردار یارمحمد خا ن او سلطان محمد خان پلاس ورکړی[3].

محمد عظیم خان د خپل ژوند په وروستیو ورځوکي خپل زوی حبیب الله خان را وغوښت او خپله شتمني یی چي ځه باندی دوه میلیونه سکو ته رسیدل ، وده ته وسپارل .دده نه یی دا وعده واخیستل چي دا ټولي پیسی به دده د ماتي خوړلو په غچ اخیستنه باندي لګوي چي د رنجیت سنګ ځخه یی خوړلی وه . دی پدی پوهیدی چي زوی یی ددی کار توان او لیاقت نلري نو یی خپل ورور نواب جبار دده د پاره وصي وټاکه . دده تر مرګ وروسته دده عیاش او لیونی ډول زوی هیڅکله هم دده وصیت ته پام وانه ړاوه او تر سره یی نکړ[4]. د همدغي نیتی نه پیښور د تل لپاره د کابل له واکه ووت (۱۸۲۴م). په (۱۸۲۵م کال) کي د سند میرانو د سردار رحمدل خان په وړاندي ښورښ وکړ او هغه

---

[1]- صدیق فرهنګ، افغانستان در پنج قرن اخیر .ج ا، ۲۳مخ. پښتانه (پټانز)د اولاف کارو اثر،د جنرال شیر محمد کریمي پښتو ژباړه ، ۱۳۷۸ش کال ، پیښور، ۴۴۳-۴۴۲ مخونه .

[2]-سردارمحمد عظیم خان د لته بند په کوټل کي ومړ(۱۸۲۳م کال).د هغه مړی یی کابل ته راوړ اوپه عاشقان وعارفان مزار کي ښخ سو.

[3] - غبار، افغانستان درمسیرتاریخ،ج۱، ص ۵۱۲

[4]-عروج بارکزایی، د ۱۲۸ مخ وروسته، د دپیرس په قول،سردار حبیب الله لیونتوب تر هغه ځایه ورسید چي خپله میرمن ، اولادونه او ټول خپلوان یی د سند رود ته واچول او له منځه یی یووړه (پیرس،عروج بارکزایی) .

مجبور سو چي کندهار نه ځان وباسي .

پدی توګه د فتح خان تر وژل کیدو وروسته او د هغه د وړونو د پاڅون په نتیجه کي د درانیانو هغه ویاړلی امپراطوری چي د ابدالي احمد شاه بابا په مټ جوړه شوی وه ، سره وپاشل شوه او له منځه ولاړه .ددی سره سم مرکزي حکومت هم له منځه ولاړ، یوه ناوړه ملوک الطوایفی منځته راغله . هرولایت د سیمه ایزو امیرانو لخوا اداره کیدی چي یوبل ته یی تن نه ورکاوه .پدی وخت کي هرات د سدوزي شاه محمود او کامران پلاس کي و ،د هندوکش شمال خوا بلخ او اړوندي سیمي یی دهم هغي سیمي د امیرانو پلاس کښیوتي .کابل ، غزنی او جلال اباد د امیر دوست محمد خان لاس ته ورغلي او کندهار د کندهاري وړونو سره پاته سو.

د سید احمد بریلوی جهاد دپیښور د لاس ته راوړلو پخاطر

د ۱۸۲۰م کال په شاوخوا کي لمړی نظامي ډوله مذهبي وهابي غورځنګ د هند د نیمي وچي په شمال لویدیز سرحد کی د مسلمانانو تر منځ د سیکانو پر ضد راوټوکیدی چي مشری یی سید احمد بریلوی (۱۸۷٦-۱۸۳۱م) کول . دسید احمد موخه داوه چي د انګریزانو سره ترجنګ وړاندي باید په شمال لویدیزو سرحدونو کي دپښتنو په منځ کي پایګاوي جوړی سي. بریلوی پدی موخه د عربستان څخه راوګرځیدی. وروسته یی کندهار او کابل ته سفرونه وکړل. سرداران یی د سیکانو پر ضد و جهاد ته راوبلل . داچي ددوی څخه یی هوکړه تر لاسه نکړه نو پخپله یی د قبایلو تر منځ د جهاد د پاره د تبلیغ کار پیل کړ. ده پدی نیت د (جماعت) په نامه یو ګوند هم جوړ کړ چي د خلګو تر منځ یی تبلیغات کول اصلی موخه وه . ده په دغو تبلیغاتو کي خلک ووسله وال جهاد ته رابلل. پدی توګه د لومړي ځل د پاره قبایلی مشرانو لخوا پرته د عام ولس نه جهاد اعلان سو.

پدی جهاد سره لومړی وسله وال پاڅون، د رنجیت سنګ او سیکانو په وړاندي په (۱۸۲۷م) ترسره سو . مګر د یو شمیر خانانو د خیانت له مخي دا

جنګ د ماتی سر مخامخ شو. دځو نورو جنګونو په ترڅ کي، بریلوی یوځل پدی وتوانیدی چي په (۱۸۳۱م) کي د سیکانو ځخه پیښور ونیسي، خو رنجیت سنګ حمله پر وکړه او په جنګ کي سید احمد بریلوي ووژل سو[1].

غلام محمد غبار لیکي : بریلوي په ۱۸۲۲ م د حج په سفر عربستان ته ولاړ. ځلورکاله وروسته دهلي ته راستون او د خلګو د رابللو په موخه یوسفزي قبایلو ته ولاړ . په ۱۸۲۷م کال کی ده وکړای شوه ، په بنګښ ، سوات او تیرا کي د رنجیت سنګ پر ضد خلک راوپاروي ، مګر دا ښورښ د رنجیت سنګ د قواوو له خوا و ځپل سو. بریلوي« پنجتار » ته وتښتیدی. د رنجیت سنګ قوماندانانو د پیښور د خلګو د مالیاتو کچه لوړه کړه او د لاهور پر خوا وخوځیدل. په ۱۸۲۹م کال کی بریلوی د یوسفزیو، خلیلو او مهمندو قبیلو په مرسته پر سردار محمد سعید خان حمله وکړه . وروسته یی پر سردارسلطان محمد خان باندی هم حمله وکړه ، پیښور یی د سیکانو د واکه وایست، خو سلطان محمد خان یی پریښود. مګر د رنجیت سنګ د زوی شیرسنګ په مشری سیکانو په (۱۸۳۰م) حمله وکړه . د «هزاره » په جنګ کی یی د بریلوی د نفرو ځخه شپږ زر تنه مړه او په پایله کي یی پیښور او اشنغر بیرته ونیول[2].

د پیښور د آزادولو پخاطر ، بریلوي ځوځلی جنګونه وکړل تر ځو چي د (۱۳۳۰م) کال په مني کي یی دا ښار بیرته ونیوی. دوی میاشتي دده په مشری غازیانو دلته د حکومت او مستقل حاکمیت دعوا کول چي د سید احمدشاه عادل په نوم یی د بریلوی پنامه سکه هم نشر کړه . قبالو سره له دی چي په جنګ کي یی دده ملا وتړل ، مګر داچی دی یو هندوستا نی وو ، پښتنو دده مشری ځانته یو ډول توهین او سپکاوی باله ، نو یی د زغم وړنه وو.

دده د بریالیتوب لوی لامل داوو چي ده د کافرو سیکانو ځخه د خلګو د نجات به موخه هغوی ته تبلیغ کاوه او را پاځول یی . د پیر بابا د کورني ځخه د سید اکبر پاچا سره دده دوستي او راشه درشه کیدلای سي دده د بریالیتوب یوبل لامل وي ځکه چی یوسفزیوهغه ته ډیر اخلاص درلود او خپل پیرخانه یی ګڼل.

---

[1]-اولیور روی ، اسلا م ونو ګراتي سیاسي در دفغانستان ، ۹۱-۹۰ مخونه
[2]-غبار افغانستان در مسیر تاریخ ، ج ۱، ۵۱۵مخ

دوی دواړو یوبل ته صمیمیت او درناوی درلود . ښایی چي دواړه به ښه خلک وه ، خو ددوی دغي دوستي ترپایه پوری دوام ونه موند .

کله چي بریلوي د جنګي چارو د تنظیمولو د پاره د خلګو ځخه د عشر او زکات عوښتنه وکړه، ملکانو او د قبیلو مشرانو چي پدی کارکی یی خپله ګټه نه لیدل نو یی د شکایت ناری پورته شوي. لدی نه وروسته چي کله بریلوی خلک د نجونو په واده کولو کی د ولور پنامه د پیسو د اخیستلو ځخه منع کول او ویل یی چي دا کار د انسان پلورل دي ، هم د مخالفتونو او شکا یتونوسره مخامخ شو، ځکه چي قبایلو دا کار د خپل دود په خلاف ګاڼه . ددوی په نظر ، د ولور د پاره چي هر ځومره ډیری پیسي وغوښتلی سی، دا کار په واده کي د نجونو قدراو عزت زیاتوي . د پیسو نه اخیستل یا لږاخیستل یی د خپلو نجونو د پاره سپکاوی باله او د نجلی کورنی ته یی یوه د شرم خبره بلل .

دهمدی کبله په قبایلي پښتنو کي دا اوس هم د ولور اخیستل یو ښه او پر ځای کار بریښي . دلته پر سید احمد بریلوي باندی دا تورونه ولګول شول چي ګویا دی غواړی پدی توګه دخپلو هندوستاني مریدانو د پاره لاره خلاصه کړي تر څو د قبایلو پښتنی نجوني په مجاني ډول ورته واده کړی . ځکه نو خلګو دده ځخه مخ واړاوه . بریلوي دا ځل پیښور دیو لږ امتیازونو په بدل کي سردار سلطان محمد خان ته پریښود او په قبایلو کی د (هزاره) سیمي ته ولاړ. هلته یی د سیکانو پر ضد ځو نور جنګونه وکړل. سید احمد بریلوی په (۱۸۳۱م) د سیکانو سره د بالاکوټ په جنګ کي مړ شواو مریدان یی سید اکبر پاچا د سوات په (سیتا کلا) کی ځای پر ځای کړه او د هري سنګ د حملو ځخه یی وژغورل . پخپله سید اکبر پاچا هم د (۱۸۵۷م) کال د می په ۱۱ نیټه په سوات کي وفات سو.[1]

په (۱۸۳۴) کي رنجیت سنګ و توانیدی چي پیښور دتل د پاره د افغانستان له خاوري نه بیل کړي او د سند د رود د دواړو غاړو ټولی سیمی په پنجاب پوری وتړي . سردار سلطان محمد خان د سیکانو د مامور په توګه د

[1]-اولف کارو ، پښتانه ، ۵۴۰-۴۵۶، ۴۵۷ مخونه

پیښور حاکم وټاکل شو. دوست محمد خان دا وخت پر کابل باندی حکمراني کول او په کندهار کی وشاه سجاع ته تر ماتي ورکولو وروسته ، بریالی راګرځیدلي وو . ده د رنجیت سنګ سره د جنګ تکل وکړ چي به راتلونکی فصل کي به یی بشپړه یادونه وشي .

دبارکزی وړونو تر منځ د هیواد د ولایتونو ویش:

دمحمد عظیم خان تر مړني وروسته ، زوی یی سردار حبیب خان دده ځای ناستی سو. ایوب شاه چی تر اوسه لا پرتخت ناست وو، حبیب الله خان ته یی د رقیب په سترګه وکتل. دوی دواړه یو دبل د له منځه وړلو په فکر کی وه . داهغه وخت دی چی د بارکزو یو شمیر وړونه لکه یارمحمد خان او سلطان محمد خان د سیکانو په خدمت کی پر پیښور حکومت کاوه او دوست محمد خان د دوی تر سیوری لاندي هلته شپی تیرولی . کندهاری وړونو بیا د کندهار څخه پر سدوزی واکدارانو باندي په هرات کي حملی کولی خو لایی په مغلوبولو باندی بریالی سوی نه وه .

د حبیب الله خان او ایوب شاه اړیکي نوری هم وراني شوی . ایوب شاه پدی نیت شو چی خپل زورور او شتمن رقیب د خپل زوی شاهزاده اسماعیل پلاس له منځه یوسي، مګرپردل خان پر ښه وخت د کندهاره کابل ته راورسیدی او خبره یی داسی حل کړه چی ایوب شاه یی له تخته لیري او دده زوی اسماعیل یی وواژه . پدی توګه حبیب الله خان په اسانی سره د کابل حکمران وټاکل شو او ورسره سم د هیواد په مرکز کي د سدوزو حاکمیت بیخي له منځه ولاړ.

اوس نو د محمدزو د سلطنت د پاره شرایط په بشپړ ډول اماده او هیڅ خنډ شتون نه درلود، ځکه چي دهرات ولایت نه پرته ټول هیواد د بارکزي وړونو پلاس کی وو. سردار پردل خان ددی پر ځای چي په کابل کی د یوه متمرکز سلطنت خښته کښیږدی ، د حبیب الله خان د شتمنیو څخه یی خپله یوه برخه پیسي تر لاسه او پدی یی بسنه وکړه ، بیرته د کندهار پرخوا وخوځیدی . حبیب الله خان په خپلو پیسو سره یوازی عیاشی کوله. ده د سرداری او

حکمراني وړتیا اصلا نه درلوده . برسیره پردی ده داسي لایق اشخاص لکه نواب جبارخان خپل کاکا او نایب امین الله خان لوګری د اداری چارو څخه لیری کړل . هغه وو چي سرداردوست محمد خان د پیښورنه کابل ته پدی نیت راغی چي دحبیب الله خان قدرت او ثروت دواړه ورنه تر لاسه کړي.

دکاکا او وراره اړیکو ډیري لوړی ژوري ولیدی. په ښکاره یی یو د بل درناوی کاوه خوپه پټه هر یوه دبل د ړندولو او وژلو په فکر کی وو. څو واره یی یو دبل سره شخړي هم وکړی. په پای کي د دوست محمد خان پلویان زیات شول ځکه چي نواب جبار خان او امین الله خان لوګري هم دده پر خوا ودریدل. په هغو شیبو کي پر حبیب الله خان باندی د دوست محمدخان بری حتمی ګڼل کیدی . یووار بیا د حبیب الله خان د ورور سردار اکرم خان د زاریو له مخي پردل خان د کندهار څخه د کابل په سیاسي ډګر کي راښکاره سو. مګربیله دی څخه چي ستونزه حل شي هغه بیرته کندهارته ولاړ. د دوست محمدخان او حبیب الله خان تر منځ ستونزی د ساړه او تاوده جنګ په شکل دوام وموند . هغه وو چي سردار شیردل خان کابل ته راغی . دی تر پردل خان د ستونزو په حل کي جدي او مصمم ښکاریدی. ده غوښته چي د دواړو پر نقشو خط وکاږي او د کابل واک پخپل لاس کي ونیسي . دا کاریی هم وکړ او پدی هڅه کي شو چي حبیب الله خان د کابله تبعید او لوګړ ته یی ولیږي، دوست محمد خان به د غزني ، کوهستان او میدان سیمو د حکومت په ورکولو او یو مقدار پیسو باندي ارام کړي. له دی نه وروسته یی په نیت کي وه چي د ټولو سردارانو یوه جرګه جوړه کړي او هلته فیصله وکړي چی ټول باید پخپلو حکومتونو او جاګریو (تیول) باندی قناعت وکړي ،یود بل سره شخړي پریږدی او د خارجي حملو په وړاندي یو موټی پاته شي .

دده دا پلان عملي جامه وانه غوستل . دده او دوست محمد خان تر منځ د بالا حصار، شاه شهید ، بیني نیزار او مرنجان په سیمو کي جګړی وشوی. هغه وخت چی د دوی دواړو پلویانو یو بل تر ګریوان نیولي وه ،نور وړونه د نواب محمدزمان په خیمه کی سره را ټول سول ، تر ډیر بحث وروسته یی د پریکړی اخیري خبره نواب صمد خان ته پریښودل . په پای کي یی سردار شیردل خان د

ټولو بارکزي وړونو د مشر او رییس په توګه وټاکل سو او د پاته وړونو د واک سیمي په لاندی ډول ومنلي شوي :

داچي پیښور د پنځو تنو پیښوری سردارانو لپاره کفایت نه کاوه، نو یار محمد خان او سلطان محمد خان د کابل په حکومت کي شریک سول،عطا محمد خان او سعید محمد خان ته پیښور او اړوندی سیمي ورکړل شوی . دوست محمد خان ته کوهستان ، دده سکني ورور امیر محمد خان ته غزني، نواب جبار خان ته لغمان ، نواب اسد خان ته د دیره جاتو دحکومت پا تی برخي ، شیردل خان ، بردل خان ،کهندل خان او مهردل خان ته په ګډه کندهار او اړوندي سیمي یی ، رحمدل خان ته سند ، د نواب اسد زوی نواب محمد زمان خان ته جلال اباد او په پای کي حبیب الله خان ته د لوګر حکومت وسپارل سو [1] .

تر دی پریکړی وروسته سردار شیردل خان د کندهار په لور روان او یار محمد خان د کابل حکومت چاري پر غاړه واخیستی. پدی وخت کی سردار عطامحمد خان د پیښور حاکم وفات او یار محمد خان او سلطان محمد خان کابل اداره کاوه . سندیانو بیا ښورښونه پیل کړه . اول رحمدل خان او ورپسی یی شیردل خان د سند پر خوا حرکت وکړ . مخکي لدی چي شیردل خان هلته ورسیږي ، ورور یی د حکومت چاری ویوه افغان یاني د الله داد خان زوی نایب سلطان محمد خان ته وسپارلي او حالات آرا م شول.

شیردل خان چي کله بیرته د کندهار پر خوا روان وو،په لاره کي ناروغ او د محرم میاشتي په (ق۱۲۴۲) (۱۸۲۶م) کي وفات شو. دده مړیني د سند او کابل دواړو حالات ګډوډ کړل. په سند کي سندیانو افغانی حاکم وشاړه او استقلال یی اعلان کړ. به کابل کي دوست محمد خان د سلطان محمد خان حکومت د خپل ځان د محرومیت او همدارنګه په مرکز کي د پیښوری اوکندهاري سردارانو د اغیز د زیاتوالي لامل ګاڼه، ځکه یی نو پرکابل حمله وکړه ، بالاحصار یی ونیوی او سلطان محمدخان یی له هغه ځایه وایستی . لدی نه وروسته ، ددی دپاره چی دشیردل خان سره پخوانی پریکړی هم په پام کی نیولی شوی وی او د وړونو

[1] ـرشتیا،افغانستان در قرن ۱۹، ص ۲۵

ترمنځ دوستانه حالات بیرته منخته راشی ، په ۱۲۴۲ هق کی یی د ولایتونو دویش په اړه یوبل تړون پکار واچاوه . پدی تړون کی د وړونو او وراره ګانو هر یوه دپاره خپل حق وټاکل شو . ددی تړون اصلی نسخه د کابل موزیم د خطی اسنادو په ډله کی ساتل کیږی چی منځپانګه یی په لاندی ډول ده .

د ۱۲۴۲هق کال د تړون له مخی دهیواد دولایتونو بیا ویش :

کله چی دوست محمد خان کابل ونیوی نو د کابل حکومت یوار بیا د ټولو بارکزی وړونو د پام وړ وګرځید . ددی دپاره چی دلانورو وینی توئیدنی او مخالفتونو څخه مخنیوی شوی وی ، دوست محمدخان ټول وړونه راوغوښتل څو یوار بیا غونده وکړی ، دهرچا د واک سیمی وټاکی او پدی اړه یو تړون لاسلیک کړی . داتړون په ۱۲۴۲ هق یا ۱۸۲۶ م کی لاسلیک چی بربنسټ یی نواب عبدالصمدخان د کورنۍ مشر وټاکل شو . په تړون کی د وړونو دپاره د دوی دحاکمیت سیمی په لاندی ډول ومنلی شوی :

« دا مهال د ۱۲۴۲ کال د ربیع الاول د میاشتی په لومړی لسیزه ده . تر هغه وروسته چی زموږ وړونو ترمنځ یو لړ شخړی او ناخوالی منځته راغلی او په پایله کی یی سردار دوست محمدخان دکابل دارالسلطنه اشغال کړه ، له همدی کبله موږ ټول وړونه او وراره ګان دسولی او خپلی کورنی دخیر پخاطر سره راټول ، د دولتی چارو دسمون او دخپلی کورنی دبنسټ دټینګښت په موخه مو پریکړه وکړه چی د کوهات او انکو اړوندی سیمی به نواب صمد خان ، پیښور ، هشنغر ، خالصجات او اړوندی سیمی به یارمحمدخان او وړونو ته یی ، کابل ، کوهدامن ، خالصجات او ورسره تړلی سیمی به سرادر دوست محمدخان او دده سکنی ورور سردار امیرمحمدخان ، دغلجییو قومونو (دکابل شاوخوا سیمی تر لغمان پوری) مالیات به نواب جبارخان ، دجلال اباد او دلغمان تاجکی سیمی به نواب زمانخان او دده وړونو ته ، د لوګر حکومت ، څرخ ، میدان او غوربند به سردار حبیب الله خان او دده ورور سردار اکرم خان ته او کندهار به کندهاری

وړونو ته وسپارل شی. »[1]

په تړون کی راغلی دی : « د نوی کال دپیل څخه به سردار دوست خان د نواب عبدالصمدخان په ضمانت د کابل د مالیاتو څخه هرکال یو لک روپی سردار یارمحمد خان ته په میاشتنی قسطونو باندی ورکوی . داچی نواب عبدالصمدخان سپین ږیری او د ټولو وړونو مشر دی ، هغه به د نورو د اصلاح او دکورنی دخیر په موخه د دوست محمدخان سره یوځای په کابل کی اوسیږی . که چیری سردار یارمحمدخان یا سردار سلطان محمدخان یا سردار محمد سعید خان یا سردار پیرمحمدخان او یا ددوی اړوند کسان په هغو سیمو کی چی و سردار عبدالصمدخان ته ځانګړی شوی دی ، لاسوهنه وکړی ، یا داچی سردار دوست محمدخان هڅه وکړی د سردار یارمحمدخان اړوند کسان په ښکاره یا پټ ډول و دی ته وهڅوی چی دده څخه مخ واړوی یا یی په مال کی لاسوهنه وکړی ، نو د عهد ماتونکی په توګه به د خدای او رسول ، ټولو وړونو او وراره ګانو دښمن وګڼل سی ، وړونه او وراره ګان به یی په وړاندی و درپیږی او هر څوک چی یی په وړاندی نه درپیږی ، هغه به هم دخدای او رسول دښمن وی . د نوموړو یو لک روپو په اړه باید دا هم وویل شی چی دوست محمد خان دا خبره منلی څو داپیسی به په میاشتنی قسطونو سره و سردار یارمحمدخان ته پر ټاکلی وخت رسوی . که دا کار ونکړی نو دی به عهد ماتونکی ، د خدای او رسول او ټولو وړونو دښمن وی او ټوله وړونه باید دښمنی ورسره وکړی او که څوک دښمنی ورسره ونکړی نو هغه به هم د خدای او رسول دښمن وی . که چیری کندهاری وړونه دغه تړون او دسیمو منل شوی ویش و نه منی او یا له هغه څخه تیری وکړی ، ټوله وړونه به په ګډه د کندهاری وړونو په وړاندی درپیږی او دښمنی به ورسره کوی . که چیری سردار یارمحمدخان وغواړی خپلو نوکرانو او اړوندو کسان ته چی په کابل کی اوسیږی ، دده پرځمکو باندی د کار له کبله تنخواه ورکړی ، د هم هغو یو لک روپیو په حساب یی ورکولای شی . که چیری زموږ د وړونو یا وراره ګانو له ډلی نه کوم څوک پدغه تړون کی دټاکل شوی

[1] - کهزاد، در زوایای تاریخ معاصر افغانستان، ص ۲۵

ویش څخه تیری وکړی یا یی و نه منی ، دخدای په لعنت دی ککړ او درسول د نفرت لامل دی وګرځی ، د جناب مصطفی د دین څخه دی بیګانه ، کافر مطلق او په څلور مذهبه دی نامسلمان وی . موږ ټول وړونه او وراره ګان ددغه تړون پر بنسټ یو دبل سره دوستان او هغه دښمنی او ناخوالی چی لدی نه مخکی زموږ تر منځ را پیدا شوی وی ، پسله دی نه موږ ورڅخه تیر او نور یو دبل سره په دوستی او صمیمیت کی ژوند کوو . دا څو کلمی د تړون په توګه په قلم سره ولیکلی شوی . ربیع الثانی سنهٔ ۱۲٤۲هجری قمری[1] »

څرنګه چی لیدل کیږی د دی تړون اصلی هدف اوموخه د دوست محمدخان او د پیښوری سردارانو ترمنځ بیرته اعتماد راژوندی کول دی. دا تړون وسردار دوست محمدخان دومره موقع په برخه کړه چی بالاخره دخپل امارت او د محمدزو سلطنت په کابل کی اعلان کړی.

بله خبره داچی ، امیر دوست محمدخان د ۱۸۱۸ – ۱۸۲۶ م پوری په کابل اوشاوخوا سیمو کی یی خپل اغیز په کرار کرار دومره زیات کړ چی دخبل امارت د اعلانولو دپاره یی لاره په ښه توګه پرانیستل . ده ددی دپاره چی هم یی ځان پاچا اعلان کړی وی او هم یی خپل کندهاری او پیښوری وړونه ځان ته په قهر کړی نه وی ، په ۱۸۳۶م کال یی د دینی علماوو په فتوا سره د پیښور دبیرته نیولو په موخه د سیکانو په وړاندی د جهاد ناره پورته کړه . دا پدی خاطر وو چی د فتوا د انفاذ دپاره د امیرالمومنین پرمقام باندی د امیرالمومنین شتون اړین وو . ده ځانته دا مقام ظاهرا د جهاد د فتوا اخیستلو پخاطر وټاکه او نورو وړونو ته چی پر دی مقام باندی یی دی مستحق نه ګاڼه ، داسی وښودل چی دخپل ځان د پاره یی دا کار نه دی کړی . ددی سره سم د یوشمیر کسانو په بدرګه پر آس باندی سپور، په سیاه سنګ کی د عیدګاه مسجد ته ورغی . د مرحوم میرواعظ زوی میرحاجی چی دښار یو ډیر متنفذ سړی وو، د اوربشو وړی یی دشاهی جیغی (تاج) په توګه دده پر لنګوته کښیښوده او د امارت خطبه یی قرائت کړه .حاضرو کسانو یو موټ پیسی دده پر سر وپاشلی او دتاج

[1] - کهزاد، در زوایای تاریخ معاصر افغانستان، ص ۲۵ -۲۷

ایښودلو مراسم د توپ دفیر پرته په ډیر ساده ډول تر سره شول .

امیر دوست محمد به عزم جنگ و جهاد

کمر به بست و بزد سکه ناصرش حق باد

د دوست محمد خان دلومړی ځل (۱۸۲۶ م ـ ۱۸۳۹م) په امارت کی د کابل دسلطنت قلمرو د هندوکش څخه تر غزنی او زرمت او دبامیان څخه دخیبر تر غرونو پوری پراختیا درلوده . پدغه وړوکی قلمرو کی د امیر دوست محمدخان زامنو حکمرانی کول او هغه پدی توگه وه : سردار محمد افضل خان په زرمت کی ، سردار محمداکبرخان په جلال اباد کی ، سردار محمد اکرم خان په بامیان او بهسودو کی او سردار غلام حیدرخان په غزنی کی، د دوست محمدخان دسکنی ورور امیرمحمدخان زوی سردارشمس الدین خان په کوهستان کی حکومت کاوه . ددغو ټولو سیمو مالیات په گډه تر ۲۵ لکو روپیو نه زیاتیدل .

دهیواد په نورو سیمو کی حالات راز راز وه : په کندهار کی سردار کهندلخان او سردار مهردلخان ، په هرات کی سدوزی شاهزاده کامران د خپل زورور وزیر یارمحمدخان الکوزی سره حکومت کاوه . د هندوکش په شمال کی میرمرادبیگ ازبک د کندز څخه پراخی سیمی اداره کولی . ده دخپل زوی شاه مرادخان په مت پربدخشان او تالقان او دخپل ورور محمودبیگ لخوا یی پریوشمیر شمال لودیزو سیمو لکه فاریاب او جوزجان باندی حکومت چلاوه.[1]

[1] ـ کهزاد ، بالاحصار کابل و پیشامد های تاریخی . ج ۱ ، ص ۲۲۲ ـ ۲۲۶

څلورم فصل

(دنوزادی ژباړه)

کندهاري سرداران او دهغوی د حاکمیت سیمي

درشل :

ما پنج برادران کـه ازیک پشتیم
دردست زمانه همچوپنج انگشتیم
چـون فرد شویم درنظرهاعلمیم
چون جمع شویم بردهانـها مشتیم[1]

دسردار پاینده خان د شلو زامنو له ډلي نه پنځه تنه د غلجي (هوتک) مور نه زیږیدلي وه لکه شیردل خان ،پردل خان ،مهردل خان ،کهندل خان او رحمدل خان . داچي دوي په کندهار کي سره راټول وه ، د اغیز سیمي یی د ارغنداب ، ترنک او هلمند د رود څنډی وی ، ځکه نو په تاریخ کي د «کندهاري سردارانو» پنامه یاد سویدی . ددغه نوم له کبله ، دوی د یوی بلي ډلی ناسکه وړونو څخه چي د اغیز سیمه یی پیښور وو او د «پیښوری سردارانو» پنامه یادیدل ، جلا کیدل.

پدی کي شک نسته چي د ۱۹پیړي په افغانستان کي د با رکزي وړونو لوړتیا او پرمختگ په ټولیز(کلي) ډول یوه د پام وړموضوع ده. دا هغه وخت دی

[1]- سراج التواریخ، ۲جلدد ۲۰مخ وروسته؛ ښایی دا څلوریځه به د سردار مهردل خان (مشرقی) وی.

چي واکمني د یوی کورنی(سدوزیانو)څخه وبلي کورني(محمدزیانو) ته په کرار کرار لیږدول کیده ، هیواد یی د بهر او دننه څخه په ژورو او اوږدوستونزو اخته کړ. ددغو ناوړو ستونزوله مخي په هیواد کي ملوک الطوایفی منځته راغله، ختیځ، جنوبی او جنوب لویدیز ولایتونه یو دبل څخه بیل شوه.

یود ډیرو په زړه پوري اثار وځخه چي پدی وروستیوکي دیوه هڅاند کندهاري څیړونکي محمد معصوم هوتک په قلم په ۲۶۸مخونوکي لیکل شوی او د علامه رشاد د خپرندویه مرکزلخوا چاپ سویدی د « کندهاري وړونو» پنامه یادیږي. پدغه کتاب کي د پنځو وړونو د هر یوه شجره په څو جدولونو کي راوړل سویده . د دی سردارانو و کارنامو ته په لاندي کرښوکي پام اړول کیږي:

د کندهاري سردارانو د اغیز (نفوذ) سیمه:

تر هغه وروسته چي وزیر فتح خان په هرات کي د کامران پلاس ړوند شو (۱۸۱۸م)، شیردل خان او پردل خان دهرات نه پښی سپکی او وتښتیدل. ځانونه یی خپلو قومونوته په ګرشک کي راورسول او د فتح خان د غچ اخیستني په موخه یی د خپل قوم او نورو خواخوږو له منځ نه جنګیالي راټول کړل. ډیر ژر یی د شاه محمود د نایب الحکومه کل محمد خان پوپلزي دلاسه کندهار وایست. دهمدغي نیتی څخه په کندهار او د هغه په اړوندو سیمو کی دکندهاري سردارانو اغیز مخ په زیاتیدو شو. او د واک چاري د سردار شیردل خان پلاس ورغلی[1]. داهغه وخت دی چي یو شمیر نورو بارکزي وړونو لکه سردارمحمد عظیم خان اوسردار دوست محمد خان د ختیځ له خوا دکشمیر څخه پاڅون پیل کړی وو.،کابل یی د سدوزي شاه محمود له واکه وکیښ اوهغه یی دهرات په لور و تیښتي ته اړ کړ. پدی توګه کابل او ختیځ ولایتونه د دوی پلاس ورغلل.

شیردل خان د کندهار تر نیولو وروسته خپل وتلي جنګیالی کسان ونازول ،هغوی ته یی سوغاتونه اومقامونه وسپارل. له دی ډلي نه یو هم میرداد خان

[1] -سراج التواریخ،چاپ ۱۳۳۱-۱۳۳۳هق،ج۱، ص۱٤۱

بارکزی ووچي په جنګ کی یی توره کړی وه د«ایشیک اقاسي»مقام ورته ورکړه شو[1].

دی د لویناب شیردل خان بارکزي پلار وو چي کورنی یی د امیر دوست محمد خان او امیر شیرعلي خان ددولت په ټینګولو کي ډیر خدمتونه او سر ښندنی کړی وی. پدی اړه به وروسته بشپړه یادونه وشي.

په ۱۸۲۲م (۱۳۳۸هجری)کی شاهزاده کامران پر فراه حمله وکړه ، هغه یی ونیوله او پر کندهار باندي د برید په لټه کي شو. شیردل خان ددی خبر په تر لاسه کولو سره دیوشمیر مشرانو په ګډون لکه عبد الله خان اڅکزی، تاج محمد خان بارکزی، نایب ملا مومن خان غلجی، رمضان خان هوتک، هوت خان غلجی، یونس خان بارکزی، میرزا احمد خان عمله باشي او نورو په ګډون دری زره تنه سپاره زره پوښ او ۱۵۰۰ پیاده د ۷میله توپونو سره فراه د بیرته نیولو په موخه ولیږل . کامران هرات ته وتښتید او خپل زوی سلطانعلي یی په فراه کي پریښود. ده هم د مقابلی توان په ځان کي ونه لید او هرات ته یی پښی سپکی کړی. شیردل خان چي د خپلو لښکرو په مخ کي روان وو، دفراه ښار یی بیله جنګه ونیوی. دفراه خانان او مشران ورته راغلل ، اطاعت یی وکړ او مالیات یی ورکړل.

کندهاري وړونه پخپلو کی جرګه شول، ځینو وړاندیز وکړ چی په فراه کی یو حاکم وټاکي اوبیرته کندهارته وګرځي. مګر شیردل خان فکر کاوه چی د فتح خان د غچ اخیستلو د پاره همدا ښه فرصت دی څو د کامران غوړونه تاوسي. نورو وړونو او خانانو دده د نظر تایید وکړاو د هرات په لور وخوځیدل.

دبلي لوري د هرات خانان اومشران چي د کامران شاه او دده د زوی شاهزاده جهانګیرد بی باکیو او ظلم څخه تر سږمو راغلي وه ، جهانګیر یی د ښاره وایست او پرځای یی حاجي فیروزالدین د هرات حاکم وټاکه. کله چي کامران د فراه څخه په تښته هرات ته ورغی ، هغه ته یی د ننوتلو اجازه ورنه کړه. کامران څه موده په شاهي باغ کي پاته سواوکله چي د کندهار دلښکر په

[1] -معصوم هوتک، کندهاری وړونه، ضمیمه اخیرکتاب ،

راروانیدو خبرشو، ډیر په تشویش کي ولوید. ده شمان اخوندزاده د شیردل خان خوا ته د منځګړیتوب په خاطر ولیږه، اخوندزاده د فرا ه په خاک سفید کی شیردل خان ته ورسیدی، دسولی وړاندیز یی وکړ او یاده یی کړه چي کامران حاضردی د فراه کلا ودوی ته پریږدی، پدی هکله سوګند وخوري، سل زره روپي ددوی د لښکر لګښتونه د(نعل اسپ) پنامه ورته ورکړي اوددی نه برسیره خپل یو زوی هم هغوی ته د یرغمل په توګه پلاس ورکړي. پدی ډول یی غوښته چي یو سولي قرارداد لاسلیک سي څوله مخي یی پسله دی نه ددښمنی نه لاس واخیستل سي.

کندهاري وړونو ورته وویل چي وزیر فتح خان او موږ ټولو وړونو دده د کورني په خدمت کی دهیڅ ډول سر ښندونو څخه ځان نه وو سپمولي، مګر دوی څه ورسره وکړه ؟ ددی ټولو خدمتونو په بدل کي دوی وزیرفتح خان ړوند او په وحشیانه ډول وواژه. ددی ټولوسره سره دکامران پر وعدو باندی باورکول بیځایه کار او یوازی توره ده چي د جنګ په ډګرکي به پدی هکله پریکړه وکړي. شمان اخوند زاده وهرات ته تر راګرځیدو وروسته کامران د حال نه خبر کړ،هغه ډیروارخطا دلاښ او جوین دقلعه په لور وتښتیدی. دهرات خانانو او قومي مشرانو پخپل وار وکندهاري سردارانو ته وړاندیز وکړ چي سردار کهندل خان په هرات کي پریږدي، دهرات ټول مالیات به څلور برخي سی ، دوی برخی یی و فیروزالدین شاه، دریمه برخه به یی په هرات کي امیرانو او څلورمه برخه به یی وکهندل خان ته ورکړل شي . کندهاری سرادارانو دا وړاندیز ونه مانه او تصمیم یی ونیوی څو د جنګ د لاری هرات ونیسي[1].

کله چي کندهاری سرداران اسفزارته ورسیدل، د بنیادبیګ هزاره لخوا شیردل خان یود ښه راغلاست لیک تر لاسه کړ.هلته ظاهراً ده دهرات په نیولو کي خپل د ملاتړ وعدی ورکړی وی، خوپه پټه یی نوري موخي درلودی چي تر لاسه یی نه کړای شوی. ده داهڅه هم کړی وه چي د هرات خانانو سره پټی اړیکي پدی هکله ونیسي،مګر هغوی ورته ویلي وه چی موږ ستا پر وعدو باور

[1] ـ میرزا عطا محمد ښکارپوري،نوای معارک ص۶۱ـ۵۶

کولای نشو. بنیادبیګ بله چاره ونه لیدل بیله دی چي د کندهاریانو سره یوځای شی.

هغه وو چي په میرداود کي د هغوی مخ ته ورغی او ورسره یوځای شو. دده لښکرو په (پل مالان) کي سنګر ونیوی او د کندهار لښکري دهرات کلا په ختیځ کی ددوی په نیم فرسنګ واټن کي ځای پرځای شول. حاجي خان کاکړی ته یی دنده وسپارل، ځود ښار د ځنډوځخه خلګ په جنګ کي د مرستي د پاره راوبولي. وروسته یی د شپی په تیارو کي دښار د هري دروازی په وړاندي دتوپک دیوه فیر په واټن د مراقبت برجونه جوړکړل چي ددغو ځایونو ځخه وهرات ته د ښاریانود ننوتلو او وتلو مخه ونیسي.

دهرات ښار په دی توګه د کندهاریانو لخوا ۴۰-۵۰ورځي محاصره پاته شو، دشپی پر مهال به کله ناکله تیت او پرک جنګونه هم د دواړو خواوو ترمنځ سرته رسیدل . پدی وخت کي دمحمود خان کوهي پنامه یوه خان کندهاري سردارانو ته یوپیغام ولیږه او ورته ویلی یی وه چي که چیري دوی بنیادبیګ ونیسي او دوی ته یی وسپاري، دی به هم د ښار د دروازو کلی دوی ته ورکړي. نوموړي خان همدارنګه د کندهاري سردارانو په ویاړ یوه میلمستیا جوړه کړه اوغوښته یی چي پدی توګه دوی ونیسي، مګر شیردل ددوی ددی نیت نه خبر او د ۵۰۰ تنو جنګ ازمایلوعسکروسره وهغی میلمستیا ته د ګډون د پاره ولاړ. ده ځان د هری غیر منتظره پیښی دپاره تیار کړی وو. کوهي ونه کړای شوه چي خپله نقشه عملي کړي، نو یی خپل کسان ولیري سیموته دقوتونو د راټولولو په خاطر ولیږل.

کندهاری سرداران ددی د پاره چي غافلګیر نشي، خپل توپونه یی د تخت سفر ځخه د میر داود خواته ترشاه کړل، اوپر ښار باندی یی د حملی تیاری ونیو. پدی وخت د کندهار ځخه خبر راورسیدی چي سمندرخان بامیزی او ګل محمد خان پوپلزی کندهار محاصره کړی، که ډیر ژرمرسته ور ته راونه رسیږي نو دا امکان سته چي کندهار ددښمنانو په لاس ورسي. ددی خبر په اوریدو سره شیردلخان مجبور شو هرځه ژر کندهارته ځان ورسوي. کندهاري اردو د شیندنډ و اسفزار ته په رسیدو خبر شول چي د کامرانشاه زوی سلطانعلي و اسفزارته

راغلي، قوتونه یی ټول کړي، غواړی چي هرات ته ولاړشي اوپردوی حمله وکړي.داچي دلته یی د مقابلی توان په ځان کی ونه لید، دشاوخوا غرونوته وتښتیدل. شیردل خان ددی خبرپه اوریدو سره یو بلد سړی ورسره واخیست او دشپی یی سلطانعلي تعقیب کړ. ډیر ژریی دوی په یوه دره کي په خوب ویده پیداکړه اوسخته حمله یی ورباندي وکړه. سلطانعلي د ډیری وارخطایی نه لوڅي پښی په غره کي په تښته سو، په لویدو او پورته کیدو سره تر هغه ځایه ورسیدی چی نورنو د تلو لاره نه وه. ده ولیدل چي د شیردل خان دعسکرو تر تعقیب لاندی دی او نیولوته یی ډیر وخت ندی پاته، د مجبوری نه دی اړسوچي فریادونه یی پورته کړی ، دخپل ځان د ژغورلو پخاطر قرانکریم یی شفیع کړ. شیردلخان د قران مجید د دررناوي پخاطر دده دنیولو څخه تیرسو ، خودده ټول مالونه یی تر لاسه کړه، ښارته را وګرځیدی او دا مالونه یی دخپلو کسانو تر منځ وویشل. وروسته دفراه پرخوا روان شو. دفراه د رود څخه د تیریدو پر وخت یی آب بازان وګمارل چی هغه څو کڅوړي پیسی پیدا کړي چی هرات ته د تلو پر وخت ورڅخه په فراه رود کي لویدلی وی. هغه پیسی یی پیداکړی او مخ پر کندهار رهي سول . کندهارته ددوی په رارسیدو سره دکندهار محاصره ماته اوکندهار وژغورل شو[1].

دکابل په چاروکي دکندهاري سردارانو لاسوهنه:

هغه بی شمیره شتمني چي سردار محمدعظیم خان خپل زوی سردار حبیب الله خان ته په میراث پرییښی وو،اود کابل په بالاحصار کي ساتل کیده، هم یی دکندهاري سردارانو ، هم یی د پیښوري سردارانو اوهم یی د کابلي سردارانو او په ځانګړي توګه ددوست محمد خان پام د کابل خواته اړولی وو.له دوی نه پرته ایوبشاه او زوی یی شهزاده اسماعیل هم دی شتمنیوته سترګی نیولی وی ځودخپل قدرت په ټینګولو کي هغه وکاروي.

په کندهارکي دهغو پیښو له مخي چي یادي موکړی، کندهاري وړونه د

[1] ـنوای معارک،ص۶۱ـ۵۶

هرات په نیولو ونه توانیدل اوبیرته کندهارته راوګرځیدل. پیښوری سردارانو لکه سلطان محمدخان او یار محمدخان د رنجیت سیګ لخوا په پیښورکی حکومت کاوه. سردار حبیب الله خان او ایوبشاه هر یوه د کابل واکمنی ته ځان تر نورو مستحق ګاڼه او یو دبل پرضد یی ددښمنی څخه لاس نه اخیست. کندهاری وړونه هم لاس تر زني نه وه ناست او د فرصت انتظاریی کیښ. هغه وو چی دسردار حبیب الله خان په غوښتنه پردلخان دخپل ورور مهردل خان سره کابل ته راغلل. دایوبشاه زوی شهزاده اسماعیل چي لاسونه یی د سلطانعلی په وینوهم لړلي وه، پلاریی یو په بل پسی تحریکاوه څو د پردلخان تر رسیدو د مخه د حبیب الله خان سر ور پریکړي او شتمني یی ترلاسه کړي[1].

پردلخان کابل ته په رارسیدو سره، سمدستي دایوبشاه سره د لیدو غوښتنه وکړه او شاه دده غوښتنه پدی شرط ومنل چي یوازی به راځی اوبل څوک به ورسره ملګری نه وي. کله چي د بالاحصار دروازه پرانیستل شوه، دپردلخان یوشمیر ساتونکي هم ورسره ننوتل اود (محله عربها) پنامه ځای یی اشغال کړ. د شاه د اوسیدلو په ځای کي هم د دروازی په خلاصیدو سره همداکار ترسره شواو پردلخان دشاه دربارته هم د دخپل ساتونکوسره یوځای ننوت. ایوبشاه او زوی یی هرکلي ته انتظارکیښ. ددوی تر منځ عادي خبري په لوړ ږغ پیل شوی. دسردارانو او ورسره کسانو ترمنځ ځینواشارو پلار او زوی لا نورشکمن کړل. داچي دوی دهري پیښي د پاره پوره تیاری نیولی وو، سمدستي شهزاده اسماعیل د خپل توپک میل د سردارپردلخان پرسینه برابر کړ. سردارپردلخان په چتکی سره دده دتوپک میل پربلی خوا ټیله کړ چي له کبله یی دپذیرائی سالون په یوه قتلګاه واوښت. دیوه بل ساتونکو دفیر له کبله د سردارانو یوساتونکی مړاو یو زخمي شو. حالات ګډوډ شول اوسرداراو ساتونکی پرشاه او شهزاده حمله وکړه. اسماعیل ځای پرځای مړ اوپلار یی اسیر،او دبالاحصار په زندان کي پریوت. ده ته یی ډول ډول شکنجی ورکړي ترڅو یولک روپی پردلخان ته ور کړه اوخپل آزادی ورڅخه ترلاسه کړ.

[1] - الایس پریس،عروج بارکزی، ص۱۲۹-۱۲۸

وروسته د حاجي علي پنامه یوه نفر په بدلو جاموکي، هغه د بالاحصار دمحبس نه وقلعه وزیر ته بوت. وروسته د نواب محمد زمانخان په مرسته وپنجاب ته ورسیدی. پدی کارسره دسدوزو دکورني اخیری څراغ د پردلخان په لاس مړسو[1].

دا خو تر لمر سپینه ده چي دسدوزیو د سلطنت پای ، دکابل وتخت ته د رسیدو په خاطر محمدزو ته لاره خلاصه کړه . مګر که داکار هرڅه ژرترسره شوی وای ، دهیواد په ګټه تمامیدی. له بده مرغه پردلخان ددی پرځای چي د هیواد عمومي ګټي په پام کي ونیسي اوپه کابل کي دیوه متمرکز سلطنت بنسټ کښېږدي، دسردارمحمد عظیم خان دشتمنیو څخه د خپلی یوی برخي په اخیستلو بسنه وکړه، حبیب الله خان یی د ایوبشاه پرځای کښیناوه، بیله دی نه چي د سلطنت ستونزه حل کړي، د کندهار پر خوا وخوځیدی او په لوی لاس یی د ملوک الطوایفی دپاره لار خلاصه کړه.

حبیب الله خان چي کله میدان خالي ولید،تر وسه وسه یی د ایوبشاه ماموران دکاره وایستل او خپل شخصي انډیوالان یی پرځای ورته وټاکل. ان داچي نواب جبارخان او امین الله خان لوګری چي پوه اوکاردان اوازمایل شوی کسان وه هم یی دځانه لیری کړل. دپلاره څخه ورپاته دبی شمیره شتمنیوپه مټ حبیب الله خان وعیاشیوته او بی باکیو ته ملاوتړل. خودی کار ډیر دوا م ونه موند. دوست محمد خان چي دده د پلار سره یی هم دکابل پخاطر جنګونه کړی وه، دیوه زورور رقیب په توګه سر راپورته کړ. دی دا وخت چی په پیښورکي د خپل یوه واړه جاګیر سره اوسیدی، دکابل د مساعد حالت نه یی ګټه پورته او را روان شو. حبیب الله خان د ده د را رسیدو ښه هرکلی وکړ، مګر دلومړی سرنه دا معلومه وه چي هریو خپلی نقشی په سرونوکي لري. ډیرژر د دوست محمدخان پرشا وخوا یو زیات شمیر پلویان راټول شوه. حبیب الله خان تصمیم ونیوچي هغه ونیسي اوړوند یی کړي. کله چي دوست محمد خان د بالاحصار تالار ته ننوتی، حاجي خان کاکړی خپلي ګوتي پرخپلو سترګو کښیښودی او پدی

[1]- عروج بارکزی، ص ۱۲۹

پټه اشاره سره یی دی د حاله خبر کړ. دوست محمدخان چي په اصلي موضوع خبر شو، لمړی کوهستان او بیا د هغه ځایه غزنی ته ولاړ اود هغه ځایه یی پرکابل بریدونه پیل کړل[1].

دا دوه رقیبان چي کاکا او وراره وو، څوځلی یی دجنګ په میدان کي دیوبل و وژلوته ور ودانګل، ترڅو چي د ځینو مقتدرو کسانو په ملاتړ لکه نواب جبارخان او امین الله خان لوګري، ددوست محمد خان پله درنه شوه. په همدی وخت کي د حبیب الله خان او دده د ورور اکرم خان په غوښتنه دکندهار څخه سردار شیردل خان دکابل و سیاسی میدان ته راننوت.

شیردل خان د جدی تصمیمونوسره کابل ته راغلی وو. ده غوښته چي دواړه رقیبان د میدانه وباسي اودکابل واکمني پخپله ترلاسه کړي. طبیعی ده چي د هیواد په دغه څپڅپانده حالت کي دده نقشه د هیواد په ګټه وه، ځکه چي ده غوښته هر ورور ته خپله برخه ورسیږي، د دښمنیو څخه لاس واخیستل شي او د خارجي تهدیدونو په وړاندي د هیواد توان زیات شي.

تر سردار محمدعظیم خان وروسته، شیردلخان تر ټولو نورو وړونو باتوره ، هوښیاراو مدبر سړی وو. کله چی یی ولیدل چی حبیب الله خان او دوست محمد خان دواړه د اصلاح وړتیا نلري، لمړی یی دواړه په بالاحصار کي وزندان ته واچول او وروسته یی دواړه را خوشي کړه. حبیب الله خان یی د خپل ماما خداینظرخان په ضمانت لوګرته ولیږه او دوست محمد خان ته یی د محمدعظیم خان دشتمنیو څخه یولک روپی ورکړی، دکوهستان، غزني او میدان حکومت یی ورته وسپارل او هغه یی پدی کارسره خوښ کړ. ددی سره سره ستونزی په بشپړه توګه حل نشوی. لکه څنګه چي مخکي یاده شوه، دده او دوست محمد خان تر منځ یو لړ شخړی منځ ته راغلی. هغه وو چی دنواب محمد زمان خان د پریکړي له مخي سردار شیردلخان د ټولو بارکزی وړونو مشر ومنل شو او د هري ډلي سکني وړونو دپاره ددوی دحاکمیت سیمی وټاکلي شوی. لدی نه وروسته سردار شیردلخان بیرته د کندهار پرخوا روان شو.

---

[1] - کهزاد،رجال ورویدادهای تاریخي افغانستان، نشرشده دررسانهٔ نی اګست ۲۰۰٦

پرکندهار باندی دشاه شجاع حمله اودکندهاری وړونو دفاع:

کندهاري سردارانو د سردار محمد عظیم خان تر مړیني او د سردار حبیب الله خان د ځایناستي کیدو وروسته، لکه څنګه چي یادونه وشوه، دکابل په چاروکي هم ځان وردننه کړ. لومړی پردلخان اومهردلخان اوبیا پخپله شیردلخان دکابل په سیاسي ډکر کي راښکاره اودیوه تړون له مخي یی دهر ورور د پاره دهغه د سکني وړونو سره ددوی د واک سیمی و ټاکلی. په پای کي دوست محمدخان پدی وتوانیدی څو دکابل سلطنت د ځان د پاره خوندی کړی(۱۸۲۶م).

داچي د دوست محمدخان امارت د سردار شیردلخان لارنقشه ګډوډه کوله، ترهر څه دمخه کندهاري وړونه ورته په قهر شول او پردلخان د خپلو قواوو سره دکابل پرخوا وخوځیدی. دی دغزني تر قره باغه پوري رارسیدلی وو، چي دوست محمدخان یی مخامخ کیدوته را روان شو. پدی وخت کي د وبا ناروغی د دواړو خواوو په عسکروکی په چټکي سره مخ ته ولاړه چي له مخی یی دواړو وړونو د جنګ نه لاس واخیست. پردلخان ودی ته اړسو چي په کابل، غزني او کوهستان کي ددوست محمد خان واکمني په رسمیت سره ومنی [1].

دامهال د دوست محمد خان لومړنی هیله هم داوه چي کندهاری او پیښوري وړونه یی دده د حکومت سیمی ومني او د تجاوز څخه لاس واخلي. دوست محمد خان د خپل واک د ټینګښت او پراختیا د پاره هلي ځلی کولی. ده غوښته چي دیوی خوا تر زرمت او بنګښ پوري اود بلی خوانه ترتګاو، بالاباغ او جلال اباد پوری سیمي تر خپل واک لاندي راولي. لومړی یادی سیمی یی دخپل وزیر حاجی خان کاکړي په مرسته او دوهمي سیمی یی د نواب جبارخان په مټ دځان تابع کړي اود بالاباغ حاکم یی تر باج لاندی راوست [2].

پدی ترڅ کي ددوست محمدخان دوه وړونه لکه یارمحمدخان په پیښوراو پردل خان په کندهارکي دیوه کال په واټن یو په بل پسي وفات او په حق و

---

[1]- عروج بارکزی ،ص۱۲۴-۱۲۳
[2]- عروج بارکزی ،ص۱۲۴-۱۲۳

رسیدل (۱۲۴۴هجری، ۱۸۲۹م) او (۱۲۴۵هجری ، ۱۸۳۰م). پدی توګه دده د واک سیمه پراخه اووړونه یی په ختیځ کی د رنجیت سنګ او لودیز کي دکامران تر تهدید لاندی راغلل. لدی نه وروسته ، ده څو کاله نسبتاً په ارامي کی تیر کړل، تر څوچي په (۱۲۴۸ ق/ ۱۸۳۲م) کی شاه شجاع یی پر کندهار لښکر مارش کړ.

په (۱۲۴۸هجری،۱۸۳۲م)کي شاه شجاع دکابل د تخت د لاسته راویستلو په موخه د رنجیت سنګ سره خبری اتری پیل کړی. دیوه تړون له مخي یی هغه ته وعده ورکړه چي پیښوربه په ۱۸۳۳م کي ده ته سپاري. ددی سره سم یی پرسند باندی برید وکړ،هغه یی ونیوی او دسند دمیرانو څخه یی مالیات ترلاسه کړه، وروسته یی د معصوم هوتک دلیکني له مخي د (۱۲۵۰هجري) کال د محرم په میاشت (۱۲۳۴م) بارکزي وړونه په کندهارکي قلعه بند کړه[1].

میرغلام محمد غبار د شاه شجاع د عسکرو شمیر ۲۲زره تنه ښودلی دی[2]. د(نوای معارک) لیکونکی بیا وایی چي دا شمیر تر ۷۰زروتنوپوري رسیدی چي د انګریزی افسرانو د خوا سوق اواداره کیدل. دوی په نیغه پر کندهار حمله وکړه او په زاړه ښارکي یی سنګر ونیوی. کندهاری وړونو جنګ او مقاومت ته دوام ورکړ اودسردار دوست محمد خان څخه یی مرسته و غوښته. دوست محمدخان پوهیدی چي د کندهار وروسته دده نوبت دی، ځکه یی نو د کهندلخان د غوښتني پرته هم د خطر د مخنیوی دپاره تیاری ونیوی . ده د وړونو او وراره ګانو د اطمینان په خاطر یوه لویه غونډه راوغوښتل. دپیښور حاکم سردارسلطان محمدخان او د جلال اباد حکمران نواب محمدزمانخان یی هم پدی جرګه کي د ګډون دپاره کابل ته را و بلل. دوی دواړو بهانی وکړی اوخپل زامن یی وجرګی ته راولیږل. په پایله کي دوست ماحمدخان ددی پرځای چي د کندهار پرخوا وخوځیږي د جلال اباد پرخوا یی عسکر مارش کړل. دخپل زوی محمداکبرخان په مټ یی نواب محمد زامانخان ونیوی او کابل ته یی راوست.

---

[1]- معصوم هوتک،کندهاري وړونه ،ص۶۷

[2]- غبار ،افغانستان درمسیر تاریخ ص۵۱۶،فرهنګ ۱ج،ص۲۳۳

جلال اباد یی په کابل پوري وتړی. خپل ورورسردار امیرمحمد خان یی د جلال اباد حکمران وټاکه، محمدزمانخان ته یی دکاله۱۵۰زره روپی دجاګیر پنامه امتیاز ورکړ او بیرته کابل ته راستون شو ترڅود شاه شجاع د مخنیوي دپاره کندهارته ولاړشي[1].

کهندلخان، رحمدلخان او مهردلخان نژدی دوی میاشتي په نوي ښار کي قلعه بند وه ترڅوچي د (۸۳۴ ۱م)په جولای کي ددوست محمد خان قوتونه کندهارته ننوتل . دشاه شجاع قوتونه ددی ویری چي ددوي پرلښکر باندی اوبه بندی نکړي، دزاړه ښاره ووتل او ښارته نژدی په باغونوکی ځای پرځای شول. دوست محمد خان دلودیز دخوا د ښار محاصره ماته کړه او وړونه یی وژغورل. میداني جنګ پیل او کندهاری سرداران هم له ښاره راووتل او جنګ ته یی سنګر ونیوی. ددوی د ډلی نه سردار رحمدلخان دخپلو قواوو(سپرواو پیاده) سره د باباولي د کوتل دلاری تیرشول، دجلیران، مرغان، ګوندیګان له لوری یی ددښمن د شاخواته سنګر جوړکړ[2].

یوځل دوست محمدخان پراس سپور او مخ په وړاندي یی اس په توپ واچاوه تریوه واټن وهلو وروسته یی شاته وکتل. ددی مانور څخه دده موخه داوه چي خپل د عسکروجنګي مورال وازمایی. سردار اکبرخان او سردار افضل خان هر یوه د پلار لاره ونیوله، سمدستي یی د شاه شجاع پر عسکروچي د کهندل خان په باغ کی یی سنګر نیولی وو، برید وکړ. خونړی جنګ زور واخیست . سردار افضل خان پرشاه شجاع حمله یووړه .پداسی حال کي چي د شاه شجاع قواوو په سختی سره مقاومت کاوه ، سردار اکبرخان انګریزي جنرال کمپبل پخپله توره سره زخمي او ویی نیوی. نوموړي جنرال دځان له ویري سمدلاسه کلمه وویل او مسلمان شو. امیر دوست محمد خان د شیرمحمد نوم ورباندی کښیښود، هغه یی وبخښی او خپل په خدمت کی یی ومانه. دشاه شجاع قواوو ماته وخوړل او پخپله شاه شجاع دهرات په لور لاښ او جوین اوسیستان ته وتښتیدی. سردار دوست محمد خان بیله دی چي د خپلو وړونو څخه څه

[1]- کهزاد ، در زوایای تاریخ معاصر افغانستان، عروج بارکزایی ،ص۱۴۸-۱۴۷
[2]-معصوم هوتک ،کندهاري وړونه،۶۷مخ

ترلاسه کړي، سمدستي کابل ته حرکت وکړ[1]. دوست محمد خان دوو شیانو ډیر مایوس او په تشویش کی واچاوه : یوداچي د شاه شجاع ترماتي وروسته دده ځخه په تر لاسه شوومالونو کی یی د(کلوداوید)له خوانه یولیک وموند چي د شاه شجاع ځخه د انکریزانودملاتړ ښکارندوی وو. دی کار د انګریزانو ځخه دده نفرت لا نور هم زیات کړ. بله خبره داوه چي دشاه شجاع سره د امیر دوست محمدخان د جنګونوځخه رنجیت سنګ فرصت ترلاسه کړی وو او پیښوریی دده د ورورسلطان محمدخان دلاسه ایستلی وو.

پر هرات باندی د ایرانیانو د برید تکل (۱۸۳۷م):

په (۱۸۳۰م) کال کي ارتور کونولی(Arthor conoly) دبرتانوي هند دځارګري اداری ځوان افسر دستراتیژیکو مالوماتو د راټولولو دپاره منځنی اسیا ته لیږل شوی وو. دقفقاز د لیدو وروسته خیواته ورتلی چي د بخارا حالات د نژدی نه وځاري. دی دخپل سفرپرمهال په لاره کي دغلوسره مخامخ شو. هغوی وغوښتل چی دی ووژني اومالونه یی لوټ کړي، خوهغه خپله پټه شتمني ودوی ته وښوده اوله مرګ نه یی ځان خلاص کړ. لدی نه وروسته یی د خیوا ځخه صرف نظر وکړاود استراباد دلاری مشهد ته راغي. دهمدی کال په سپټمبر کي هرات ته راورسیدی.هلته دری هفتی پاته اود هند په نیت دکندهار پرخوا روان شو. کونولی چي د ښاغلي ډاکتر زمانی د مالوماتو له مخي د(ستري لوبی) داصطلاح منځته راوړونکی دی، بشپړاو ګټور مالومات یی پرهند باندی د روسانو د احتمالی حملی په هکله چي په ځه ډول اود کومي لاري ترسره کیدلای شی، دبرتانوی هند چارواکوته وړاندی کړي دی .

دکونولي د مالوماتو له مخي روسانو کولای شول د دوولاروځخه پرهند باندي په بری سر حمله وکړي. لومړی لاره دا وه چي روسان به تر هر ځه دمخه خیوا ونیسی، وروسته به تر آمو رود را واوړي اوبلخ به ونیسي، بیا به د هندوکش نه راتیر ، دستر سکندر (سکندر کبیر) پشان به پر کابل هجوم

[1]- نوای معارک،ص ۱۰۶-۱۰۱،عروج بارکزایی، ص۱۵۱-۱۵۰

راوړي، دجلال اباد د وادي د لاری به دخیبر د کوتل نه راتیراو پیښورته به را ورسیږي. لدی وروسته کولای شي د سیند د رود نه را واوړي اوپر هند حملی پیل کړي. کونولی دا لار ډیره اوږده ، دستونزو اوجنګي خطرونوڅخه ډکه بللی وه چي دده په اند به ددی ټولي لاري پای کول دوه دری کالوته اړتیا ولري. دوهمه لاره د روسي جنرالانو د پاره د هرات نیول ، دهغه ځایه د کندهار د لاري بیا کویټی ته ځان رسول دی چی له دغه ځایه بیا د بولان د لاري پر هند بریدونه کولای سي.

کونولي وایی : روسان کولای سی ایران ورسره یوځای کړي، د وچی د لاری دکسپین څخه داسترابا د نه تیرسي او هرات ته ځانونه ورسوي. که چیري یوځل هرات د روسانو لاسته ورسي اوبیا ایران پخپلی خاوري پوري ونښلوي ، بیانو د دوی اردو کولای سي داوږدو کلونو دپاره هلته سوق الجیش وکړي او خپلي ټولی اړتیاوي دهغه ځای نه پوره کړي. هرات یاني د منځني اسیا د غله دانو ګدام . دخوراکي توکو او نورو لوژستیکي چار ودبرابرولو دپاره دلته بشپړ امکانات شتون لری[1].

کونولی ټینګار کړي چي هرات نباید دایرانیانو یا روسانو لاسته ورشي. په هر حال د روسانو د حملی په وړاندي افغانستان دریږي. دی وایی چي افغانان د روسانوڅخه هیڅ د خیر هیله نلري، مګر د روسانو د متحدینو یاني ایرانیانو سره بیاد مذهبي توپیر له مخي کرکه اودښمني لري. کونولي زیاتوی : « داسي افغانان چي له هغوی نه ګټه تر لاسته کړي، ډیر لږ مګرستاسو د ویرولو دپاره خورازیات دی. دوی د هغوکسانو په وړاندي چی د روسانو سره اړیکي لري لکه ایرانیان ، له حده زیاته کرکه اودښمنی کوي . که چیري افغانان د یوه ملت په توګه عزم وکړي چي د یوه یرغل په وړاندی ودریږي، پدی حالت کی به یرغلګرته داسي ستونزي پیښی کړي چي د حل توان به یی ونلري. دوی به دخپلي وروستي سلګي پوری مقاومت وکړي اوتر اخیرني ځاځکي ویني پوري به وجنګیږي. ددښمن پرکتارونو به حملی کوي څو د خوراکی توکو زیرمي یی

[1] - بازی بزرگ، پیترهاپکرک،ترجمه محمداسحق توخي،ص۱۰۴

له منځه یوسي او د شا دخوا داړیک ولاري پرې بندی کړي. [1]»

که چیري افغانان سر وپاشل سي (لکه څنګه یي وروسته همداسي وسوه) ، بیا نو روسان په اسانی سره کولای شی چي یوه ډله یی د غوړو وعدواو نورو مادي امتیازاتو په ورکولو سره دبلي ډلي پرضد ودروي. کونولي سپارښتنه کوي او وایی، مخکي لدی نه چی هرات ددغو دوو زورورو کسانولاسته ورشی، باید دکامران سره دوستانه اړیکي ټینګي سي. بیله دی نه به دهند په لور دروسانو لاره پرانیستی پاته وي. کونولي ددی د پاره چي انګریزي چارواکي یی دهرات ونیول وته هڅولي وي ، وایی چي په هرات کی ټول پدی پوهیږي چي کامران د انګریزانو پلوی دی[2].

امیر دوست محمد خان پسله دی نه چي لښکر یی دسیکانو سره تر جنګ وروسته د خیبر دلاري بیرته راستون شوی وو ، دهند وایسرا لارد اوکلیند ته یی چي تازه پردنده باندي ګمارل شوی وو (۱۸۳۶م) یولیګ ولیږه . دهغه نه یی پردنده باندي دګمارلو په اړه د مبارکي ویلو په ترڅ کي غوښتنه وکړه چي د پیښور په بیرته ترلاسه کولو کي، دده د دولت اود رنجیت سنګ ترمنځ په جنجال کي مداخله اوددغي ستونزي په حل کي ورسره مرسته وکړي. ده همدارنګه د ایران شاه ته یولیک واستاوه ،هلته یی په پیښورکي د مسلمانانو په وړاندي دسیکانو بیشرمانه کړنو اوظلم زور څخه یادونه کړیوه. ده همدارنګه لدی نه وړاندي په پطرزبورګ کي روسي امپراتورته یولیک لیږلی وو. پدی لیک کی یی چی د میرزا محمد حسین پلاس یی استولی وو، دنوموړي امپراتورڅخه د سیکانو دلاسه د پیښور په آزادولوکي د مرستي غوښتني کړیوی.

انګریزي جاسوس موهنلال چي د امیر دوست محمد خان په دربارکي یی د انګریزي هیات د رئیس الکساندربرنس دمنشي دنده درلوده ، لیکي: «امیردوست محمدخان داسي فکر کاوه چي د هندوستان کلي دده په لاس کي ده، که چیری یوبل رقیب هم راپیداسي نو انګریزان به داکلي دده څخه په ډیره لوړه بیه رانیسي. په همدی هیله ده د هندی چارواکو، ایرانیانو او روسانو سره

---

[1]- بازی بزرګ، پیترهاپکرک، ،ص۱۰۸

[2]- هم دغه اثر، ،ص۱۰۸

اړیکي ونیولی څوځان وروپیژني. داهغه وخت دی چی دده مشر ورورسلطان محمدخان د پیښور حکمران ژوندی وو، دکوهاټ اواشنغر سیمي چي د پیښور برخي وی، دسلطان محمدخان په موافقه، رنجیت سنګ لاندی کړیوی. په دغسی یو حالت کي چي د امیر دوست محمد خان دواړو رقیبانو، سلطان محمدخان او رنجیت سنګ دده څخه کرکه اوډار درلود، دی د پیښور دنیولو اوترلاسه کولو په فکرکي سو. په همدی موخه یی د درو لوړو یادو سوو دولتونو مشرانو ته لیکونه ولیږل او د پیښورپه بیرته ترلاسه کولوکي یی دهغوی څخه دمرستي هیله وکړه . ده پخپلو لیکونو کي هغوی ته دا یادونه هم کړی وه چی که چیري دده سره مرسته وکړي، نودی به هم که اړتیا پیداشی، دهغوی سره به د اړیني مرستي څخه ځان ونه سپموي [1]».

دکندهاري سردارانو تلواري اقدامات:

دکندهار سرداران چي د امیردوست محمدخان وړونه وه، کله چي د لیکونو دلیږلو په اړوند د امیر د کړنو څخه خبر شول ، د سوتفاهم له مخي پرځان وډاریدل، سمدستي یی د ایران شاه اود روسیی امپراتورته لیک واستاوه اوځانونه یی دایران تر ملاتړ لاندي(تحت الحمایه) اعلان کړل . ددی سره سم د ایران استازی قمبر علیخان کندهارته راورسیدی اود سردارانو سره یی موافقه لیک لاسلیک کړ. پدی موافقه لیک کي راغلي وه چي که چیري ایران پر هرات حمله وکړي اوکندهاري سرداران پدی حمله کي دایران سره مرسته وکړي، نو ایران به هرات، دهرات د نیولو وروسته و کندهاري سردارانوته وسپاري.

ددی موضوع نور جزییات داسي وه : کله چي د ایران قاجاري شاه ودربار ته د امیردوست محمدخان او کندهاری سردارانو لیکونه راورسیدل، دفارس دولت سفیر قمبرعلیخان د امیر د استازي محمد حسین خان سره کندهارته راغلل. کندهاری سرداران چي د امیردوست محمدخان سره یی حسادت اوهم یی ډار ورڅخه درلود، دایران سفیر یی پری نښود چي د کابل دربارته

[1] - زندگی امیر دوست محمدخان، تالیف موهن لال کشمیری ،جلد اول ، ترجمه دکترخلیل الله هاشمیان، ص۲۲٦

ولاړسي. دوی نیت درلود چي د ایران دسفیر سره دیوه تړون دلاسلیک له مخي دایران دولت نه هغه ټول خیالی امتیازونه یوازي دوی ترلاسه کړي. موهن لال دنوموړي تړون منځپانګه داسي ښودلی ده :

« زه قمبر علیخان د ایران د پاچا اعلیحضرت محمدشاه (قاجار) په استازیتوب د محترموسردارانو کهندلخان ،رحمدلخان او مهردلخان سره لاندي تړون لاسلیک کوم :

که چیري سرداران صاحبان یو تن له خپلو زامنو څخه داعلیحضرت ودربار ته ولیږي، ددوی ددی کار په وړاندي زه دوی ته وعده ورکوم چي :

۱. دهرات قلمروکه دفارس دقواوو په مټ اویا هم پخپله د سردارانو دلښکرو په زور ونیول شي، په دواړو حالاتو کي به د سردارانو په اختیارکي پریښول شي اوشاهنشاه به دسردارانو څخه ددی کار په بدل کي دهیڅ شي غوښتنه ونکړي، مګر داچي د شاهنشاه خدمت او اطاعت وسي. شاهنشاه به همدارنګه په افغانستان کي ددوی په قومي چارو یا هیواد کي مداخله ونکړي.

۲. اعلیحضرت شاهنشاه به دافغانانو سره که دهر قوم اوقبیلی څخه وي که لوی یا وړوکی قوم وی، د ائتلاف جوړولو څخه ډډه وکړي.

۳. اعلیحضرت شاهنشاه به هیڅکله هم د شاهزاده کامران او یارمحمد خان سره دوستانه اړیکي ټینګي نکړي.

٤. دفارس ودربارته دسردار کهندلخان د زوی په رارسیدوسره به اعلیحضرت وخپلو قواو وته امر وکړي اودهرات پرخوا به یی مارش کړي. که چیری شهزاده کامران دکندهار د نیولو عزم وکړي، شاهنشاه به دخپل حضور په مرسته د هغه دحملی مخنیوی کوي او که چیري دوی دا ونه مني، شاهنشاه به پخپله وهرات ته شخصا راشي.

٥. شاهنشاه به کندهاری سردارانو ته د ۱۲زره نفری سپاره او پیاده لښکرو لګښتونه د ۱۲پایو توپونوسره پرغاړه واخلي. شاهنشاه به همدارنګه دهرات د نیولو په موخه دلښکرو اضافی لګښتونه ورکړي اوکه جنګ د اوږده وخت د پاره دوام وموند، ټول لګښتونه چي ددی کار دپاره ضروری وی حتما به یی ورکړي.

٦. که چیري ددغه جنګ له اثره دسردارانو په قلمرو کي ځمکو ته زیان ورسیږي، شاهنشاه به پخپل هیواد کي دنوموړي زیانمني شوی ځمکی معادل تاوان سردارانو ته ورکړي.

۷. دغه تړون چی ما همدا اوس لاسلیک کړ، پکارده چي د اعلیحضرت شاهنشاه د خوا منظورشي. همدارنګه ددی دپاره چي د سردارانو اطمینان او باورترلاسه شي، دغه قرارداد به د حاجي میرزا اقاسي، میرزامسعود(دخارجی چارو وزیر) ،د روسیی دسفیراو د انګلستان دسفیر د خوا هم لاسلیک شي. قمبرعلي.[1]»

کندهار او کابل ته دقاجاري دولت د سفیر رارسیدل:

دقاجاري دولت مقاماتو، قمبرعلیخان ته د راتګ نه مخکي لاندي پټي دندي سپارلي وی :« کله چی تاسی قمبرعلي دکیانیان(موخه یی سیستان دی) له سرحدونو تیرشي، هرځای ته چي رسیږي، لاندی مالومات به د خپل یاداښت په کتاب کی لیکي، اود بیرته راستنیدوسره سم به یی په تهران کي د اعلیحضرت حضورته وړاندي کړي: دښارونو او کلیو حالات ،هلته داوسیدونکو تخمیني شمیر، پدی هکله ستاسو خپل دسترګولیدلی حال، دهرقوم اوقبیلی قدرت لکه سیستانیان، بلوڅان، پښتانه ، قزلباشان، دخلګو عایدات او لګښتونه، دښارونو تولیدات او د کلیو مهم زراعتي توکي، دمالیاتو کچه، هغه تجارتي شیان چي له بهرنه واردیږي، ایاسړکونه کنډوکپر دی یا هوار اویا غرني دي چي تیریدل یی دلاری ستونزمن وی(صعب العبور).

کله چي تاسي د بلوچستان څخه تیریږي، باید داعلیحضرت د عطوفت ، سخاوت اوبخششیو په هکله د خلګو ترمنځ تبلیغ وکړي څو د بلوچستان اوسیستان خانان وهڅول شي. که چیري نوموړي خانان د کامران پلویان وي، باید تشویق سي چي له هغه نه ځانونه لیري اود فارس حکومت ته خدمت

[1]- زندګي امیردوست محمدخان، تالیف موهن لال کشمیري،جلد اول،ترجمه ډاکترخلیل الله شمیان،ص۲۲۶

وکړي. دوي ته باید اطمنان ورکړه شي چي د فارس دحکومت سره به یی اړیکي په بشپړه توګه پټي وساتلي شي. په ځانګړي ډول د اعلیحضرت دسخاوت څخه به علیخان(سیستانی) ته زیری ورکړي او ورته ووایاست چي دده د خدمتونو خبر اعلیحضرت ته رسیدلی دی. ټول خانان باید سره یوځای شي، خپل جنګیالي اوتجهیزات باید داسي اماده کړي چی د شاهنشاه د بری راوړونکي لښکر په رارسیدو سره سمدستي دهغه سره یوځای اوپه لیکو کي یی ورګډ شی.

تاسي به په کندهار کي د اعلیحضرت شاهنشاه له خوا نه فرمان، جامي اوافتخاري نښانونه وکهندلخان اود هغه وړونو ته ورکړي اود اعلیحضرت وسخاوت ته به دوی نورهم تشویق کړي. تاسي هڅه وکړي چي ځان کهندلخان ته نورهم نژدی اوتری نه پوښتنه وکړي چي د هغه مخکني لیک تر رسیدو وروسته مو ولي خپل ورور یا زوي تر اوسه پوري د اعلیحضرت دربارته ندی لیږلي؟ کهندلخان باید لومړی خپل ورور را ولیږي. پدی خبره باندي دی وپوهوي چي که چیری دی پر خپل دغه موقف باندي پاته شي نو د اعلیحضرت د لښکر انتظاردی ولري. دی باید خپل پوځ تیار او اماده کړي، هرڅومره سپاره کسان چي راټولولای شي، راټول دی یی کړي، ځکه پرهرات باندی به دی حمله وکړي. کهندلخان ته ووایاست چي که د فارس دولت ته د خدمت پرمهال وده ته تاوان ورسیږي، هغه ټوله د فارس دولت پرغاړه اخلي. تاسي به هلته د ټولو اغیزمنو کسانو سره دوستي ټینګه کړي. په ځانګړی ډول د پښتنو او قزلباش خانانوسره او په کلي ډول د ټولو شعیه ګانو سره اړیکي ونیسی اوهغوی د شاه وخدمت اود هغه له خوا وامتیازونو ته تشویق کړي. که د هغوی سره د شعیه او سني ترمنځ د مذهبي توپیر څخه ډار او تشویش وي، تاسي ډاډ ورته ورکړی چي اعلیحضرت به هیڅکله هم داسي و نکړي چي ستاسي په هکله دمذهبي توپیر له مخي عدالت ترپښولاندی کړي. په عمومي ډول دا ستاسي دنده ده چي اقغانان د اعلیحضرت وخدمت ته راوبولي اوتشویق یی کړی.

ترهغه وروسته چي په کندهار کي مو لوړي موخي ترلاسه کړی، بیانو کولای سي د کابل پرخوا حرکت وکړي. په کابل کي به دوست محمدخان ته دغه درکړل شوی پیش قبضه د اعلیحضرت دعطوفت دیوی بیلګي په توګه هغه ته

ورکړي. نواب جبارخان ته به داعلیحضرت لخوا منظورشوی افتخاري نښان تقدیم کړي. دوی ته به د اعلیحضرت د سخاوتونو په هکله اطمینان ورکړي اوورته وواياست چي د اعلیحضرت د پوځ تر رارسیدووروسته چي دغي سیمي ته راورسیږي، تاسي ته به بی شمیره انعامونه او سوغاتونه درکړل شي.

په ظاهره به تاسي هغوی ته داسي وښیاست چي ګویا ستاسي دماموریت اوکابل ته د راتلو اصلي موخه دامیردوست محمدخان د عریضي د ځواب راوړل دی، کومه چي ده اعلیحضرت ته لیږلی وه اوهمدارنګه داعلیحضرت لخوا د منظور شوو جامو اوافتخاری نښانونو تقدیمول دي. اما تاسي به په پټه په خصوصي مذاکرو کي امیر دوست محمد خان ودی ته تشویق کړي چي د فارس دولت سره یو ځای شي. پدی هکله ډیراصرار او تاکید وکړي او هغه ته وواياست چي که د خدای غوښتنه وه داعلیحضرت عطوفت به د دوست محمدخان په باره کی خورا ډیر وي اوله مخي به یی ټول قلمرو دده تر تسلط او اداری لاندی راشي او دی به کامل کنترول وربانديي ولري.

تاسي به دوست محمدخان ته وواياست چي که چیري دی د فارس ددولت سره دپټو(محرمانه)اړیکو د ساتلوغوښتونکی وي ، باید خپل یو ورور یا زوی داعلیحضرت دربارته ولیږي . داکار به دده دپاره خورا ګټور تمام شي . لنډه داچي باید امیر د فارس ددولت ومرستوته تشویق شي اوپدی خبره باندي باید دی وپوهول شي چي دده د نجات یوازنی چاره دفارس دولت دی. پرده باندی باید ډیر تاکید وشي ځوخپل فوځونه تیار او اماده کړي اوپه پسرلي کي دی د اعلیحضرت راتلو ته سترګي په لاره اوسي. که چیري امیر ستاسي څخه دیوه داسي سند غوښتنه وکړي چي له مخي یی د فارس سره دهغه یوځایوالی تایید کړی، تاسي کولای سی ده ته داسي سند ورکړي څودهغه پر بنسټ باندي سیکان وداروي چي دده د تعقیب او ازارولو څخه لاس واخلي » .

هغه وخت چي قمبرعلیخان دکندهاري سردارانوسره په مذاکرو بوخت وو، ده په ډیر مهارت د محمودخان بیات اونوروشعیه فارسی بانانوسره چي هم یی نفوذ درلود اوهم د امیردوست محمدخان د اعتماد وړوه، د اړیکو ور پرانیست. ده ددوی د ډلي نه یو شمیر کسان د جاسوسي په موخه جذب کړه څو

دهیواد د عایداتو د سرچینو اوپه ځانګړي ډول د نظامي تجهیزاتو او زیرمو په هکله اړین مالومات راټول کړي. قمبرعلیخان همدارنګه د کندهار د شعیه او فارسیوان سوداګرو اوشتمنو کسانوسره اړیکي ونیولی او دهغوی نه یی وغوښتل چي د محمدشاه لښکرو ته د اړتیا پر مهال د خوراک اړین توکي او لوازم تهیه کړي. ده شتمنو او اغیزمنو کسانو ته د ایران د پاچا لخوا غوړي وعدی ورکړي څودده وخدمت ته یی تشویق کړي. ده وسوداګرو اونورو کسانوته چي د شاه ملاتړ یی کاوه ، د شاه لخوا د دستور نامي یوه یوه کاپي ورکول کومه چي دشاه او صدراعظم په لاسلیک ښکلی شوی وه . ده به هغوی ته ویل چی دغه سند ورسره وساتي تر څو په ښودلوسره یی د قاجاري شتمن دولت له مقاماتو څخه د خپل ملاتړ په خاطر امتیازونه تر لاسه کړي. دکندهار ددی ډول سوداګرو په منځ کي یوهم ملانسو(نصوح) وو. دی هم شتمن سوداګر اوهم د کندهاری سردارانو د اعتماد وړمشاور وو. ده هم د نوموړي دستورنامی یوه کاپی تر لاسه کړیوه. ده ددغه سند یوه کاپي د موهن لال و جاسوس محمدطاهر ته سپارلی وه چی د قمبر علیخان اصلی دنده اوصلاحیتونه ور څخه برملا کیدل. [1]

کله چي محمد حسین خان دامیر استازی پدی پوه سو چي کندهاری سرداران دده سره وقمبرعلیخان ته دتګ اجازه نه ورکوي اوله هغه نه وروسته چي د نوموړوسردارانوسره دده د قراردادونو څخه خبرشو، نوپه پټه له کندهاره ووت، ځان یی کابل ته ورساوه اوامیر یی دحاله خبر کړ. امیر دوست محمد خان یو د ګیلونه ډک لیک په کندهارکي خپلو وړونو ته ولیږي. ده ګیله کړی وه چي ولي یی دده دربارته دقمبرعلیخان دراتلو مخنیوی کړی دی او ولي یی امیر ددغه تړون دګټوڅخه له پامه غورځولی دی. په هر حال محمدحسین خان دفارس دشاه فرمان(ځواب) وامیردوست محمدخان ته ورساوه او ورته تقدیم یی کړ.

کندهارته دروسی قیصر د استازي ویکوویچ رارسیدل:

[1] ـ همان اثر ، ج۱، ص۲٤٦

دروسیی استازی ویکوویچ[1] کندهارته تر رارسیدووروسته، دسردارنو سره په خبرو اتروکي وویل : دفارس پادشاه دبرتانیی د سفیر ومشوروته هیڅ اهمیت نه ورکوي. ځکه چي ځان په بشپړ ډول په روسیی پوري تړلی ګڼي. روسیه هم په ښکاره ډول او هم په پټه د هغه سره هر راز اړین کمکونه کوي.

پدی هکله میجرلیچ داسي ګزارش ورکړیدی :

« مهردلخان دهغه روسي صاحب منصب په هکله چي همدا اوس په کابل کي دی ،ماته وویل چي د امپراتور لخوا یی لاندي پیغامونه ده ته سپارلي دی :

۱. که چیری کندهاري سرداران د امیردوست محمد خان سره یوځای

---

[1] -(هم هغه د موهنلال کتاب، ۲٦۸مخ)

پدی ځای کي یوه یادونه اړینه ده : « هنری راولینسن ځوان انګریزي افسر چي وروسته یو وتلی ځیرونکی شو، دی د امیرپه دربارکي د پطرزبورګ د استازي بشپړ نوم تورن (یان ویکوویچ) ښودلی او وایی د ارینبورګ د ګارنیزون یو افسروو،په ختیه لیتوانیایی ، په انګریزي او فرانسوي ژبو روان ړغیدی .دی وایی چي د لومړي ځل لپاره یی د۱۸۳۷م کال د نوومبر په لومړي نیټه دی هغه وخت ولیدی چي دشاه کمپ ته ور روان وو او ویتکوویچ د ځو تنو روسي قزاقانو سره د ویالی پرغاړه د سهار ناری کاوه .دا هغه وخت وو چي د ایران شاه پر هرات باندي د حملی په موخه د تهران نه په سل ګونو کیلومتره لیري کمپ وهلی وو. راولینسن د انګریزي سفیر (مکنیل) له خوا د شاه د پاره یو پیغام اخیستی وو. کله چي دشاه کمپ ته ورسیدی ، هو اتیاره او شپی وزرغوړولي وو .ده باید په همدی شپه دشاه سره لیدلي وای. کله چي په کمپ کي شاه ته ورغی ، شاه دده په لیدوسره وویل: « ماته یی سوغات راوړیدی » . وروسته له دی خبری نه یی زیاته کړه چي روسي تزار دا سوغات د کابل د امیر د پاره رالیږلی دی. راولینسن خبر ترلاسه کړ چي د روسیی سفیر سیمونیچ د ویتکوویچ د ډلی د تیریدواجازه د کابل د دربارپه لور د شاه ځخه په لاس راوړی وه . ددی سره سم یی تصمیم ونیوی چي هرڅه ژر تهران ته راوګرځي. کله چي د شاه د خیمی ځخه د راوتلو په حال کي وو، د ویتکوویچ د ډلی سره مخامخ شو.هغوی هم نیت درلود چی ځانونه په کمپ کي ترشاه پوری ورسوي. ویتکوویچ په انګریزي ژبه ځان راولینسن ته ور وپیژندی اوستړی مشي یی وکړه . ده هلته په دښت کي د ویالی پر غاړه د ناری په وخت دراولینسن په وړاندی د ساړه برخورد له کبله بخښنه وغوښته .ویتکوویچ د روسي، انګریزي او فرانسوي ژبو برسیره به ترکي اوفارسی ژبو په ښه ډول ړغیدلای شو. یو دبل سره ددغو دووتنو زیرکو اجنټانو مخامخ کیدل ، دلوبي د هراړخ د پاره ځانګړی مانا او مفهوم درلود (بازی بزرګ،ص ۱٤۰ مخ)

سي، روسیه به مرسته ورسره وکړي چي دسیکانو سره وجنګیږي ،ملتان او دیره جات ورڅخه بیرته ترلاسه او ان د سند په بیرته نیولو کي به هم مرسته ور سره وکړي.

۲. دفارس پادشاه دروسیی څخه یونیم کروړ روپی پوروړی دی. روسیه اماده ده چي دفارس دولت ته حواله ورکړي څو دغه پیسی یی په برابر ډول د سردارانو او امیر تر منځ وویشي.

۳. دروسیی دولت به دجنګیالو قوتونو مرسته ورسره ونه کړي، مګر پرځای به یی د اړتیا وړ وسلی ورکړي. ددی ټولومرستو په مقابل کي روسیه یوازي دا غواړي چي سرداران د روسیي اطاعت (فرمان برداری) وکړي او استازی یی په خپل دربار کي ومني.

٤. تاسي (سرداران ا و امیر) چي هر وخت مو زړه وغواړي ، کولای سي جنګ پیل کړي، مګر د سولي او اوربند په هکله باید د روسیي امپراتور سره مشوره وشي او نظر یی واخیستل شی . [۱] »

دکندهاری مشر ، سردار کهندل خان دپاره د قاجاری محمد شاه فرمان:

« الله داد خان زموږ کمپ ته راورسیدی او ستاسي غوښتنی یی زموږ حضورته وړاندي کړي. په همدی خاطر د شاه مرحمت ستاسو په هکله زیات شو.هر څوک چي پرما باور وکړي او ځان ترماپوري راورسوي، زموږ عطوفت اومرحمت به ترلاسه اوخپلو موخوته به ورسیږي. که تاسي تر دا اوسه پوري پر خپله وعده باندي په صدافت ولاړیاست نود شاه لخوابه موعطوفت په برخه وي. تاسي تل ماته خپلي موخي، غوښتني او هیلي ولیکي او باور ولري چي دا ټوله به تر سره شی.[۲] »

---

[۱] - همان اثر،ج ۱،ص ۲٦۸

[۲] - دموهن لال هم هغه کتاب

کهندل خان ته د جنرال بروسکي لیک:

«عبدالواحد بیک اوالله داد خان د قمبرعلي خان سره یوځای راورسیدل اوستاسي د موخو په هکله یی ماته ګرارش راکړ . هغه څه چي کپتان ویتکوویچ تاسي ته ویلي او ستاسو د سوکالي ، هوسایي ، خیر اوامن دپاره ګټور وه ، در پیاد کړي . لدی نه پرته نور څه هم لرم چي ستاسي سره یی شریک کړم . تاسي ډیر پرځای کار وکړ چي دفارس له دولت نه مو مرسته وغوښتل. ستاسی استازي الله داد خان له مانه وغوښتل چي د لیک ځواب مو درته ولیکم .دی دلته زما له نفوذ نه خبر دی او هر څه یی پخپلو سترګو لیدلی دي. دی د شاه له تاوده هرکلي او مرحمت سره مخامخ شو. شاه له ده نه وپوښتل چی کندهاری سرداران له شاه څخه څه هیلي لري؟ دشاه سره ستاسي یوځای کیدل بیله ګټي تاسي ته هیڅ تاوان نلري. ددی کار ګټه تاسي ته دومره زیاته ده چي په قلم یی لیکلای نشم. تاسي یقین ولري چي دشاه دپاره ستاسي خدمت د هر اړخ نه ستاسي په ګټه دی. شاه هر څوک د هغه د مقام او ارزښت له مخي نازوي. ستاسي مقام او ارزښت هغه ته تر ټولو لوړ دی. خپل زوی محمد عمر خان هرڅه ژر او حتما راولیږي . دده څخه به په مهربایي سره تود هرکلی وشي. پدی هکله ښاغلی (م.ګوټ).دروسیي سفیر میلمه او همدارنګه حاجي اقاسي تاسي ته لیکلي دی. په کندهار کي د قمبرعلیخان لخوا لاسلیک شوی تړون هم تایید شویدی.

دشاه د ویاړلي نیت له مخي میمنه ،هزاره جات او چارادینک لکه څنګه چي هیله وه ،په بشپړ ډول تسخیرسویدی. د اصف مشهد د محراب خان والي زوی ، د شیرمحمد خان اوګل محمد خان ورور او یو شمیر نور کسان هم د شاه خدمت ته راځي (دګروګان په ډول) . دفارس هیواد اوس هغه پخوانی هیواد ندی. زما هیله او دعا داده چي ستاسي یوځایوالی د فارس د دولت سره هرڅه ژر تر سره سي. اعلیحضرت محمدشاه د هرات پر مسلمان اولس باندي د ترحم په خاطر د هغه ولایت د اشغال څخه تر اوسه پوري منصرف دی، مګر د پروردګار په مرحمت او د شاه د بخت د ستوري سره سم به هرات ډیرژر اشغال شی. هغه

وخت به نو ټولي چاري تر اوس ډيري ښې شي. پدی توګه به دا ډير پرځای کار وي چي خپل زوی محمد عمر بيله ځنډه راوليږي[1].

زه به د فارس حکومت ته ليک واستوم څو ستاسي د زوی د ورتګ په هکله هر ډول خنډونه له منځه يوسي. هغه به په عزت سره د شاه له خوا ومنل شي .... ستاسي دا ډول اړيکي به د شاه سره بيله ښيګڼو هيڅ تاوان ونلري. دابه تاسي ته دومره ګټي ولري چي قلم به يی د ليکلوڅخه ناتوانه وی. باورولري چي دشاه په وړاندي به ستاسي خدمت ، تاسي ته د هر ډول ګټو لاره پرانيزي....[2] »

قاجاری شاه سره د کندهاري سردارانو ددوستي په هکله د روسيی د سفير سيمونيچ تضمين ليک:

« زه دفارس دشاه په دربار کي دروسيی ځانګړی استازی اوسفير د اعليحضرت محمدشاه اوکندهاري سردارانو ترمنځ د لاسليک شوي تړون دشرايطو په اړوند په لاندي ډول تضمين کوم :

۱. دهرات ولايت به د شاه لخوا د کندهاري سردارانو د صادقانه خدمتونو پخاطر چي د هغه د پر تخت کښيناستلو راهيسی يی تر اوسه پوري سرته رسولي دی ، نوموړو سردارانوته دانعام په ډول ورکړ شي،

۲. هغه سيمی او قومونه چي همدا اوس د کندهاري سردارانو په تصرف کي او د دوی تابع دي،بيله دی څخه چي لاس وهنه پکښي وسي او يا کمښت پکښی راشي ،دپخوا په شان به ددوی تر تسلط لاندی پاته شي.

۳. دفارس دولت به هيڅکله دافغاني قومونو څخه کوم قوم که لوی يا وړوکي وی ، دخپلو اتباعو سره ګډ نکړي، همدارنګه به افغانان په هغو کارونو کي چی په دوی پوري اړه نلري،به کار او خدمت ونه ګمارل شي. ټولي چاري او

---

[1]- هم هغه اثر ،۲۵۸ مخ

[2]- شوهاز،د بلوڅو فرهنګي مجله ، ۱۹۸۹م کال لومړی ګڼه

معاملی چي په افغاني سیمو پوري اړه لري، د فارس د دولت لخوا به کندهاري سردارانو ته وسپارل شي.

٤. شهزاده کامران او دده وزیر یارمحمد خان به د فارس دولت د ټولو رسمي مراسمو څخه محروم وګڼلي شي.

٥. که چیري شاه شجاع الملک، انګریزان او یا د کابل امیر دکندهار په وړاندي په کوم دښمنانه عمل لاس پوري کړي، شاه به د کندهاري سردارانو سره د هغوپه وړاندي مرسته وکړي.

٦. که چیری د کهندلخان زامن یا وړونه دیوه فرعي قوت سره دشاه کمپ ته راشی، دوی ته ، ددوی مالونوته او ددوی سره راغلوکسانو ته به هیڅ ډول زیان ونه رسیږي او هیڅوک به یی د یرغمل په ډول ونه نیول شی. د کهندلخان یو زوی به ددي وعدی څخه بیل وي چي هغه به د تل لپاره د شاه په خدمت کي دلته وساتل شي.

٧. کندهاري سرداران به یو ۱۲ زره کسیز سپور نظام پوځ د ۱۲ توپونو سره د هرات د اشغال د پاره را واستوي. ددغو قواوو معاشونه اوټول لګښتونه د سردارانود خوا ورکول کیږي اوکه لازم وګڼل شي دغه فوځ به د شاه خدمت هم کوي.

٨. وکندهارته ددغه قرارداد درسیدو، تصویب او لاسلیک سره سم به بیله ځنډه محمدعمرخان فوراً دشاه حضورته د شرفیابي پخاطر ولیږل شی (ددغو تشریفاتي جملو تر پوښ لاندي اصلي موخه داوه چي د کهندلخان نوموړی زوی به د ایران په دولت کي دیرغمل په توګه پاته وي. که چیري کهندلخان د خپلي هوکړي څخه تیر او ترخپلي کمبلی پښی اوږدی وغځوي یا سرکښي وکړي، نو د زوی سربه یی غوڅ کیږي. پښتو ژباړونکی)،

٩. دشاه په حضور کي ددغه شهزاده تر شرفیابي وروسته به شاهي کمپ ته د سپاره نظام د تنظیم په خاطر دارتیا وړ پیسی ولیږل شي. ددی کار په ترسر ه کولو سره به د فارس دولت او کندهاري سردارانوترمنځ داعتماد او باور فضا را پیداشي او د فارس دولت به دسردارانو څخه دبل هیڅ شي غوښتنه ونکړي بیله نظامي خدمت نه. که چیري شاه ددغه تړون د هري برخي په

ترسره کولو کي پاته راشي اویا یی د ترسره کولو څخه سرپیچي وکړي، زه به د روسي دولت د فوقالعاده استازي په توګه ،په هرشکل او د هري لاري څخه وي چي اړینه وګڼل شی، دی به مجبوره کړم څو د دغه تړون ټول شرایط مراعات اوعملي یی کړي[1].

دښاغلي غبار د قوله، کندهاري سرداران ترکابل دمخه د(م.کونټ) سیمونیچ او د ویتکوویچ په دام کښیوتل، دهغه تړون پر بنسټ چي په ایران کي د روسیی سفیر تضمین کړی وو، دایران سره یی خپل یوځایوالی ومانه او پر هرات باندي یی د ایرانیانو په برید کي څلورزره تنه عسکر د ایراني قواو ومرستي ته ولیږل اودکهندلخان زوی محمدعمرخان یی په تهران کي دشاه په غوښتنه هلته واستاوه[2] (ترڅو د یرغمل په توګه هلته پاته شي .ژباړونکی)

پر افغانستان باندي د انګریزانو تیری اوایران ته د سردارانو تښتیدل:

کله چی دفارس دولت د هرات د نیولوعزم وکړ،افغانستان پدی وخت کي د قدرت پر یوه مثلث ولاړوو: چي دوی څنډی یی ، کندهاراوکابل د محمدزی سردارانو په لاس کي او دریمه څنډه یی دسدوزی شهزاده کامران تر واک لاندي وه . دغه دریمه څنډه دلومړیو دوو څنډو سره په مخالفت اودښمنی کي ولاړه وه. طبیعي ده چي دا حالت د هغو کسانو د پاره چي په هیواد کي د سیاسي اونظامي مرکزي واک غوښتونکي وه ، خواشینونکی وو.

هغه وخت چي د روسیی استازی ویتکوویچ د روسیی د تزار پیغام امیر دوست محمد خان ته په کابل کي وړاندي کړ،انګریزان پدی تشویش کي ولویدل چي ګویا د روسانو دیپلوماسي تر دویی مخکي ده. دوی ویریدل چي په ایران کي به روسان دخپل نفوذ له مخي د هرات په نیولو وتوانیږي او پدی سره به کندهار هم لاندي کړي . ددی پایله به دا وي چي د کندهار او کابل د لاري به پر

---

[1]-موهنلال ،همدغه اثر، ۱ج ، ۲۵۹-۲۴۸ مخونه

[2]- غبار، افغانستان در مسیر تاریخ، ۵۲۱ مخ

برتانیوي هند بریدونه پیل کړي. ځکه یی نو ددی کار د مخنیوي په خاطر یو منفور او ضعیف النفسه سړی(شاه شجاع) چي تیر دیرش کاله هلته سرګردانه ګرځیدی ، را پیدا کړ . دی یی د درانیانو د تاج او تخت د وارث په توګ ومانه او پرشا یی وټکاوه . وروسته یی د یوه دری اړخیز تړون له مخي په ځان پوري وتاړه . داتړون د (۱۸۳۸م) کال د جون د میاشتي په ۲۶ نیټه د هند د وایسرا استازي مکناټن ، دپنجاب واکمن رنجیت سنګ اوشاه شعاع تر منځ لاسلیک شو.

شاه شجاع باید د تړون سره سم د افغانستان ځیني سیمي د یو لړ نور امتیازونو سره رنجیت سنګ ته پری ایښي وای . ده د اتیا زره کسیز وژونکي اوخوړونکي پوځ ترشا چي د پنجابیانو، هندیانو او انګریزانو څخه جوړو ، حرکت وکړ. دی پوځ د (۱۸۳۹م کال) په پسرلي کي د سند او بلوچستان د لاري پر کندهار یرغل یووړ. د کندهار د نیولو وروسته یی پرکابل حمله وکړه اوشاه شجاع یی د خپل لاسپوځي په توګه په بالاحصار کي پرتخت کښیناوه (داګست ۷ د همدی کال) چي هندي او اروپایانو یی ساتنه کول.

هغه وخت چي شاه شجاع د نوموړي پوځ ترشا دکندهار په لور روان اورانژدی کیدونکی وو، کهندلخان د کندهار واکمن دخپلو وړونو مهردلخان او رحمدل خان په مرسته د کندهار څخه ودفاع ته تیاري ونیوه، خو د یو لړبی اتفاقیو او ملي خیانتونو په پایله کي انګریزي پوځ بری وموند. کندهاري سردارانو د ګرشک په لور و پشت رود ته مخ ونیوی. داچي تر تعقیب لاندي وه ، نویی ایران ته پناه یووړه اوځلور کاله هلته پاته شول.

وطن ته دسردارانو بیا راګرځیدل او د واک بیا ترلاسه کول:

د انګریزانو د ماتی په پایله کی دهند څخه د امیردوست محمد خان دبیرته راګرځیدو او د سلطنت د دوهم ځل ترلاسه کولووروسته، سردار محمداکبرخان یو د زیري لیک په ایران کي کندهاري سردارانوته ولیږه او هغوی ته یی د انګریزانو د ماتي او شړلوڅخه خبر ورکړ.دوی یی بیرته وطن ته

راوبلل اوهغوی هم سمدستي راغلل[1].

دامیر دوست محمدخان ددوهم ځل سلطنت په لومړي کال (۱۸۴۳م کال) سردار سلطان احمد خان د سردار محمدعظیم خان زوی چي د امیر زوم هم کیدی ، دامیر د دوهم ځل سلطنت سره یی مخالفت وښود. سردار محمد اکبرخان ورسره پدی هکله څوځلی خبری وکړی خو کومه ګټه یی ونکړه. ښایی ددی لامل د امیر لخوا د سردارمحمد عظیم خان دکونډي مجبورول وه چي دده سره واده وکړي. امیر په کابل کي دا کار د خپل قدرت پر مهال دسردار محمدعظیم خان د شتمنیو د ترلاسه کولوپه خاطر کړی وو.

په هر حال سلطان احمد خان د امیر ددوهم ځل پرتخت کښیناستو څخه څو میاشتي وروسته کابل پریښود او کندهار ته ولاړ.هلته یی کندهاري سردارانو ته ځان ورساوه چي کاکا ګان یی وه. هغوی په عزت سره دده تود هرکلی وکړ. سلطان احمدخان په کندهار کي سرداران د امیر پرضد تحریک کړه. پنځه میاشتي وروسته د پنځو زرو عسکرو سره دسردار مهردل خان او سردار رحمدل خان په ګډون دکابل په لور د امیر دوست محمد خان سره د جنګ په نیت وخوځیدل. امیر چي ددی موضوع څخه خبر سو، په غزني کي یی سردارغلام حیدرخان ته هدایت وکړځو مخنیوی ته یی ورودانګي او سردار محمد اکبر خان یی هم دیوه اردو سره دکابل څخه مرستي ته ورولیږی. هغه وو چي د مقرد سرچشمه په سیمه کي دواړي خواوي یو دبل سر مخامخ شوي. څو ورځي دواړو خواوو د یوه خونړي جنګ دپاره تیاری ونیو . نابیره د سردارانو لخوا محمد اکبر خان ته د سولي وړاندیز وشو. ده هم وړاندیز ومنی اود سلطان احمدخان هلوځلو ځای ونه نیوی. دکندهاریانو پوځ بیرته د کندهار پرخوا روان شو. سردار مهردلخان د محمداکبرخان سره کابل ته د امیر حضورته راغی او بخښنه یی وغوښته. دواړو خواوو موافقه وکړه چي مقر به ددوی ترمنځ سرحد وټاکل سي[2].

---

[1]- نوای معارک، ۱۸۸ او ۲۷۰ مخونه

[2]-فیض محمد کاتب ، سراج التواریخ،ج۱ ،۱۹۹مخ

ښاغلي معصوم هوتک لیکي چې د امیر ددوهم ځل دسلطنت په لسم کال یاني په (۱۸۵۳م کال)په کندهار کي توخي او هوتک قومونو دکهندلخان پرضد قیام وکړ.امیر دوست محمد خان خپل زوی سردار شیرعلیخان د غزني حاکم په کندهارکي د ښورښ کوونکو وځپلو ته ورولیږی. شیرعلیخان د زیاتو تلفاتوپه منلو سره چې پخبله هم زخمي سو، دقلات د کلا په نیولو سره وتوانیدی د ښورښ کوونکوڅخه مالیات راټول اوکابل ته یی ولیږل. دشیرعلیخان پدی کارسره کندهاري سرداران په قهر شول او دایی د خپل حاکمیت پر سیمه باندي تیری وباله. وروسته یی څلور زره کسیزپوځ دڅو عراده توپونو سره مهردلخان په مشري قلات ته ولیږل . کله چې امیر خبر شو،شیرعلیخان ته یی په غزني کي امر وکړچې ولاړسي قلات ونیسي او مهردل خان له هغه ځایه وشړي. سردار مهردلخان د شیرعلیخان پر خوا د توپ فیر وکړڅو ور وښیی چې غواړی د قلات نه دفاع وکړي. ددی خبري به اوریدلو سره چې مهردلخان غواړي مقاومت وکړي ، امیر د خپلو وړونو نواب جبارخان ، سلطان محمدخان ، پیرمحمد خان او سردار سعیدخان سره یی دقلات پر خوا حرکت وکړ. ددغو نوو قوتونو په راتلو سره د نواب جبارخان په منځګړیتوب د دواړو وړونو تر منځ سوله وشوه. او د بیځایه ویني تویولو څخه مخنیوی وسو. ددواړو خواوو قوتونه پر خپله لاره ولاړل[1]، لدی نه وروسته د کهندلخان د ژوند ترپایه د وړونو ترمنځ نوري شخړي پیښي نه شوی.

سردار کهندلخان په ټولنیز ډول ۲۲کاله په دوو پړاونو کي پر کندهار حکومت وکړ. لومړی ځل د (۱۸۳۱م کال) د جون څخه دسردار پردلخان د مرګ وروسته د (۱۸۳۹م کال) تر اپریل پوري چې انګریزانو پرکندهار حمله وکړه . دا پړاو یی ټول ۹ کاله وو. دوهم ځل د (۱۸۴۳م کال) څخه چې د ایران نه را ستون شو او واګي یی پلاس کي واخیستی ، تر (۱۸۵۵م کال) پوري ټولټال ۱۳کاله د کندهار واکمن وو.

دسردار کهندل خان په حاکمیت کي دده د وخت ټولنیز حالت دده د معاصر

[1] ـ معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص۱۷٤

شاعر حاجي جمعه بارکزي په لاندي شعر کي په بیله توګه انځور سویدی :

اوس نوبت دکندل خان دئ سره وي نغښت کندهار
ودانی یي کړی خرابي عالموني کړه ناتار
درست وطن بی په حصه کړ سري واخیست چار برار
دربدره یی مخلوق کړ مال و ملک یی کړ سرکار
په وطن کی یی پری نښوو یو درم و یو دینار
سرو بریي سره وخوړ لا دوی وړی دي نهار
که بانه یی سوه در پوری نور پریږده ملک و مزار
سرتورسر پښی ببلی درومه ګوره مه لیل و نهار
که دی خپل سرځنی خلاص کړ شکر کاږه په بار بار
یوخیرات هم پرځان وکه که په پور وی که په دار
نه اثر لری په زړو کی نه له خدایه څخه ډار
دا عالم به وی خاونده لا ترکومه پوری خوار
نیک وبد یی دواړه خپل دی ورسره یی خپل کردار
جمعه خپل مقصود وغواړه څه دی کار د دوی په کار

دکندهاري سردارانو بی اتفاقي او د حاکمیت زوال یی:

سردار مهردلخان او سردار کهندلخان په (۱۲۷۱شمسي یا ۱۸۵۵م کال) یوازي د څومیاشتو په واټن یو په بل پسي وفات شول (اول یی د جمادی الثاني په ۲۷ اوبل یی د هم هغه کال د ذیحجه په ۸ نیټه) . دکهندلخان مړینی د کندهاري سردارانو ترمنځ درز را پیدا کړ او د حاکمیت ستني یی سستي شوي. ددغومشرانو وړونو تروفات وروسته دچارو واګي د سردارحمدل خان پلاس ورغلی. دده لا دوی میاشتي د واکمني څخه تیری نه شوی چي وراره یی سردار محمد صدیق خان دکهندلخان زوی ځان د حکومت وارث وګاڼه ا و مخالفت یی پیل کړ.

دسراج التواریخ په روایت ، دکهندلخان تر وفات وروسته د رحمدلخان سره د کهندلخان د زامنو سردار محمد صدیق خان ، سردار سلطانعلی خان ،

سردار عبد الله خان ،سردار محمد عمر خان اوسردار محمد عثمان خان مخالفتونه را پیدا شول. محمد صدیق خان او رحمدل خان هر یوه ځان د حکومت دپاره مستحق او وارث ګاڼه. پدی وخت کي سردار غلام محی الدین خان د دهراود اوتیرین حاکم هم د خپل پلار له مرګه خبرسو او کندهار ته راغی او د خپلوورونو سره یوځای شو. دکهندلخان زامنو د ارګ په دننه د خپل پلار په کورکي ځای ونیو. دوی د نورو سردارانو سره چي د رحمدلخان پلویان وه اوهمدارنګه په ارګ کي دده په کورکي اوسیدل ، په جنګ اخته او یو د بل په وژلو یی لاس پوري کړ. دبل پلو نه سردار رحمدلخان د خپل یو شمیرو زامنو لکه سردار محمد علم خان او سردار غلام محمدخان طرزی د ارګ د ننه څخه ،سردار میر افضل خان ، سردار عبد الرسول خان او سردارعبد الاحد خان د پردلخان زامن ، سردار خوشدلخان ،حاجی منوردلخان او سردار شیرعلیخان د سردار مهردل خان زامن او سردار غلام محمد خان د سردار میر افضل خان زوی چي دا ټول د سردار رحمدلخان پلویان وه او ارګ ته یی په نژدی کورونو کي ژوند کاوه، د ارګ د بهر نه یی دخپلو کورونو د بامونو څخه په ارګ کي پر هغوی فیرونه کول. پدی توګه د کاکا او وراره ګانو تر منځ شخړي رواني وي. په دغو شخړوکي ددواړو خواووڅخه نژدی ۴۰۰ تنه ووژل شول. دسردارانو سپین ږیرو، علماؤ او ساداتو د افغاني دود له مخي دا مقام د سردار رحمدلخان حق باله او پدی هکله یی یوه پریکړه لاسلیک کړه، مګرسردار محمد صدیق خان دا پریکړه نه منل. سردار غلام محمد خان د میر افضلخان زوی هم پدغه جنګونو کي ووژل شو[1].

دکندهار ښاریان دسردارانو ددغه ناوړوعمل څخه تر پزي پوري په تنګ راغلل. یوشمیر علماؤ او مشایخود د درودونو په ویلو او نارو سره قران شریف پر سر ونیوی ، دواړو خواووته یی مخ واړاوه او دوی یی ددغه وحشیانه کارو څخه منع کول. په پای کي دواړو خواو د پریکړي صلاحیت وامیردوست محمد خان ته وسپاره او هغه ته یی کابل ته یو لیک ولیږه . لدی وروسته محمد صدیق

[1] ـمیرزا علی قلی تاریخ و واقعات و سانح افغانستان ، ۱۳۷ـ۱۳۵ مخونه

خان ، محمد عمر خان او محمد عثمان خان د پشت رود پر خوا وګرشک ته ولاړه چي د دوست محمد خان تر راتګ پوری هلته واوسي.

کله چي امیر دوست محمدخان ددی شخړي څخه خبر شو ، خپل زوی یی سردار شیرعلیخان چي د غزني حاکم وو، وکندهارته ولیږه اوپخپله یی هم د زیاتو قواوو سره د کندهار پرخوا حرکت وکړ چي د کندهاري سردارانو له خوا یی تود هرکلی وشو. سردار شیرعلیخان خپل قوتونه د کندهار په شمال لودیز کي د انګریزانو په چوڼي کي ځای پر ځای کړه. وروستته یی په ډیر مهارت سره هره ورځ دسلو څخه تر درو سوو نفرو پوري دځانه سره ښارته ننه ایستل او کله چي د شپی د خوا بیرته چوڼي ته راګرځیدی ، یولږ شمیر به یی ورسره بیرته راویستل اوپاته کسان به یی هلته په ښار کي پریښودل. پدی توګه یی اته سوه وسله وال کسان د ښار په دننه کي ځای پرځای کړل .په همدی ډول یی شپږ عرادی غاطري توپونه (هغه توپونه چي د غاطرو په مټ لیږدول کیږي) هم ښار ته ور دننه کړه .پدی وخت کي کندهارته د امیر دوست محمدخان د راتلو خبر راورسیدی. امیر د خپلو قوتونو سره قلعه اعظم ته ولاړ. سردارانو او مشرانو د امیر کبیر هرکلی وکړ. لدی نه وروسته امیر (ده خواجه) ته ولاړ. بله ورځ یی قاضی محمد سعید خان بارکزی چي په (خان علوم) مشهور و او دا مهال دکاره لیری شوی وو، خپل تخت روان ته د ځان څنګ ته را وغوښت ،هغه ته یی ارزښناک سوغاتونه ورکړل .دکندهار د قاضي په توګه یی وټاکی او د ځان سره یی پر تخت روان باندی کښیناوه ، جارچی یی وګماری څو په ښار کي اعلان وکړي چي قاضي محمد سعید خان د قاضي ملا غلام پر ځای ټاکل سویدی.

وروسته یی سردار رحمدل خان ته احوال ولیږه چي غواړي د کهندل خان او مهردل خان د فاتحی د اخیستلو پخاطر ښارته ننوځي. امیر کبیر د خپلو ټولو زامنو، لمسیانو اونورو سردارانو له منځ نه یوازي سردار محمد یوسف خان ورسره واخیست او ښارته ننوت. دده زوی سردار شیرعلیخان هم په ښارکي دخپلو قوتونو سره دده هرکلي ته راغی. وروسته د سردار رحمدل خان کورته ولاړل. تر فاتحی وروسته دی بیرته د خپل اردو کمپ ته راغی او

شیرعلی خان یی په ښار کي پریښود . کندهاري سردارانو د دروازو ټولي کلي ګاني د امیر کسانو ته ورکړی او سردار شیرعلی خان د ټولو دروازو ساتنه خپلو وسله والو ته وسپارل .

په راتلونکی ورځ امیر دوست محمد خان د کندهار سرداران ټول خپل حضورته راوغوښتل او د هر یوه دعوا او غوښتنی واوریدی. سرداران بیرته خپلوکورونو ته ولاړل او امیر یوه موده نورهم منتظر پاته شو،داچي ددوی کشالی لا حل سوی نه وی، امیر سردارانو ته خبر وکړ چي هوا سړه شوه او ټولي لاری په واورو پوښلي دی، لدی کبله نو په دغسي یوه حالت کي زما بیرته تګ کابل ته دا مهال نا ممکن ښکاري. ځکه نو ښه به داوي چي ارګ زما د اوسیدولو په خاطر خالي کړي ،څو ستاسو تر منځ سوله ایز ژوند دلته په خپلو سترګ ووینم. سردارانو ارګ خالي کړ اوامیر ارګ ته ننوت او سمدستي یی اعلان کړه چي کندهار پسله دی نه د کابل د سلطنت یوه برخه ده ، د اردو معاشونه او لګښتونه به دکندهار د مالیاتو حخه تر سره شي. هغه اندازه د مالیاتو پیسي چي تر نوموړو لګښتونو وروسته پاته کیږي هغه به د کندهاری سردارانوته ورکړلی شي.

پدی توګه په (۱۲۷۲ شمسي یا ۱۸۵۶م کال) کندهار او اړونده سیمی یی د کندهاری سردارانو له لاسه ووتلی او د امیر دوست محمد خان تر واکمني لاندی راغلی. دا کار دهیواد د بیا سره ټولولو او د یوه متمرکز سلطنت د جوړولو به لاره کي یو ستر قدم ووچي باید ډیرپخواترسره سوی وای.

کندهاري سردارانوچي د خپلو بی اتفاقیو له مخي یی د نور ویلو د پاره څه نه درلودل ، مجبوره شول د امیر د تصمیم اطاعت وکړي . امیر لدی نه وروسته امر وکړ چي د دفتر د معلوماتو پر بنست دکندهار د مالیاتو کچه مالومه کړي او وروسته یی د اردو د معاشاتو او لګښتونو سره اندول کړي .محاسبی وښودل چي یوازی ۱۶ لکه روپي زیاتي پاتیږي. دغه پیسی امیر د سردارانو تر منځ ددوی د مرتبو په پام کي نیولوسره ددوی تر منځ داسي وویشلی : پنځه لکه روپی سردار رحمدل خان ته ،دوه لکه سردار میر افضل خان ته ،یو لک او اویا زره روپی سردار خوشدل خان ته ،یولک او دوولس زره روپی و سردار

غلام محی الدین خان ته ،یولک او دوولس زره روپی سردار شیرعلی خان ته ،یولک سردار سلطان علیخان ته او اویا زره روپي و سردار منوردل خان ته و ټاکلی شوي چي هرکال به ورکول کیږي. شپږ لکه اوشپږ دیرش زره پاته روپي نورو سردارانوته په یوه ټاکلي کچه په پام کي ونیولي شوی. لدی نه ورسته یی فرمان ورکړ چي سردار محمد صدیق خان او سردار محمد عثمان خان د ګرشک نه دده حضورته راشي، مګر دوی رانه غلل او د فراه په لور لاړل .

سردار رحمدل خان پدی هیله وو چی دکندهار چاري به ده ته وسپارلي شي،ځکه نو ددی پریکړي څخه ناراضي پاته شو. دهمدی کبله یی یوه ورځ امیرته د ګیلی په توګه یاده کړه :هغه خولي چی یی پر سر درلوده ، دماشومانو په بازیو کي یي له سره ولویدل، تاسي ته مي درخواست وکړ چي له کابل نه راشي اودغه د سره لویدلی خولي مي بیرته پر سر را ته کښیږدی، خودادی وینم چي زما د هیلو په خلاف هغه خولي ټوټه ټوټه شوه او هره ټوته یی دبل چا په لاس ورغله، لدی نه پرته دا کار په کندهار کي ستاسی د پاته کیدو لامل هم شو .

امیر دوست محمد خان په ځواب کي ورته وویل : دا خولي په رښتیا هم تاسو به ماشومانه بازیو کي ځیری کړه ،خو که چیري زه په کندهار کي پاته شوی نه وای، ښایی چي تاسي په پخپله هم دهمدی خولي په شان د خپلو واوره ګانو پلاس ټوټه ټوټه او له منځه تللی وای .

لدی نه وروسته سردار رحمدل خان ، سردارمیرافضل خان او سردار غلام محی الدین خان د ښوراوک پر خوا وتښتیدل او مخالفتونه یی پیل کړل. امیر دوست محمد خان و ولیعهد سردار غلام حیدرخان ،سردار محمداعظم او د سردار محمد عظیم خان زوی سردار سلطان احمد خان ته امر وکړ څو هغوی تعقیب او وینسی.

نوموړی کسان د ښوراوک پر خوا وخوځیدل .مخالفان یی د هلمند په ځنډو کي ګرمسیر او ملخان ته ولاړل .امیر کبیر سمدستي وخپل بل زوی سردار شریف خان ته یی چي د ګرشک حاکم وو هدایت ورکړ څو د وزیراکبر خان د زوی سردار جلال الدین خان سره یوځای د پشت رود (ګرشک)څخه ، ګرمسیر اوملخان ته د خپلو قوتونو سره حرکت وکړي ا و د یاغي شوو سردارانو لاسونه

ورته وتړي . یاغیان د ملخان په کلا کي محاصره شوه او د مقاومت جنګ یی کاوه .سردار شریف خان هغوی ته پیغام ولیږه چي که د یاغیتوب نه لاس واخلي ، ټول هغه حقوق چی امیر ورته ټاکلی وه ، بیرته به ورته ورکړل شي. په پای کي دوی له کلا نه راوتل ، مګر سردار شیرعلیخان ، سردار محمدعلم خان او سردار سلطان علیخان درو واړو د ایران پر خوا مخ ونیوی . باقي پاته کسان د سردار شریف خان سره کندهارته راغلل او دده د شفاعت له مخي امیر دوی عفوه او د خپل معاش په تر لاسه کولو بریالي شول[1].

دا هغه څه دي چي په سراج التواریخ کی راغلی دی ،مګر مرحوم کهزاد وکندهار ته د امیر دوست محمد خان د تلوځخه یادونه نه کوي او په کابل پوری د کندهار نښلول یوازي د شیرعلیخان د ښه تدبیر پایله بولي. دی لیکي: «سردارشیرعلیخان د بري په پایله کي سردار رحمدلخان د معروف خواته ولاړ.سردار محمد صدیق خان د سردارکهندلخان زوی د فراه خواته مخ ونیوی. دمهردلخان زوی سردار خوشدلخان ،سردار سلطان علیخان د سردار کهندلخان زوی دپوشنج خواته وتښتیدل.ځینو نورو بیا دیخوا ها خواته لیري او نژدی ځایونو ته پناه یووړه .خو سردار شیرعلیخان هغوی تعقیب کړل.هغه وو چی سردار جلال الدین خان ،سردار محمد صدیق خان په فراه کي ونیوی. په لاره کي یوځل بیا وتښتیدی او د ګلستان اوغور خواته ولاړ او وروسته یی ځان و امیر کبیر ته ورساوه . سردار رحمدلخان د هیواد په بیلابیلو سیمو کي لکه :آب ایستاده ،سلیمان خیلو او کاکړو کي هلي ځلی وکړی خو د سردار غلام حیدر خان د وعدو او منځګړیتوب له مخي په کابل کي د امیر حضورته راغی. لدی نه وروسته د کندهاری سردارانو د اولادونو سره لاهم د کندهار د واکمني هیله پیدا نشوه او لاسونه یی ددی هیلو څخه واخیستل [2].

دکابل سره د کندهار د نښلولو وروسته د سردار کهندلخان اولادونه تر ډیره په میوند اوپشت رود (ګرشک) کی میشت شول. چي تر دا اوسه هم هلته

---

[1]- سراج التواریخ ۲جلد، ۲۱۸- ۲۲۱ مخونه

[2]-کهزاد ،رجال و رویداد های تاریخي ۱۲۲-۱۲۰مخونه

ژوند کوي .د خدای بخښلي استاد رشاد له قوله ،دسردار کهندلخان اولادونه د میوند دسردارانو پنامه پیژندل کیږی[1] .

دکندهاري سردارانو څخه پاته شوی کسان:

دکندهاري سردارانو د زیاتو شجرو په پام کي نیولوسره ، د معصوم هوتک په ارزښناک کتاب کي راغلی چي د سردارانو زامن او د هغوی ر اپاته کسان خورا ډیر دی چي شمیر یی زرگونو تنو ته رسیږي. زه اوس د دی شجرو بیا د سره تنظیم کول خو لاپریږده ، ان د رانقلولو وس یی هم نه لرم .مینه وال کولای سي په نوموړي کتاب کي یی وگوري. زه به دلته یوازي د پنځوو وړونوسردارانو او د هغوی د اولادونو نومونه یاد کړم :

۱. دسردار پردلخان اولادونه : میر افضل خان ، سلطان محمدخان ، مقصود خان ،عبدالرسول خان ، عبدالواحدخان او خوشدلخان .

دسلطان محمد خان زوی محمد رسول خان دی چي له ده څخه قدسیه او ډاکتر امان رسول زیږیدلی دی .

دعبدالرسول خان زامن -عبدالغفار،عبدالرشید ،عبدالکریم او عبدالظاهر دی . د خوشدلخان زوی شریندلخان دی .میرمن بلقیس بیا دده لور ده چي د امیر عبدالرحمن خان د زوی سردار امین میرمن وه. د عبدالواحد خان زوی عبدالسمیع نومیږي.

میرافضل خان ۱۳ میرمني درلودی چي په گډه یی ۱۵ زامن او ۱۱لورگاني زیږولی وی . د زامنونومونه یی محمدنعیم، عبدالله ، غلام محمد ،عبدالوهاب ،عبدالواحد، عبدالطیف، محمد اعظم ، عبدالرحمن ، عبدالحکیم، نور احمد ،فتح الله ،عبدالقادر، حبیب الله ، امین الله ،عبدالحمید او عبدالشکوردی. دلورگانو نومونه یی دادی : بی بی نوره ، رابعه، نوشابه سلطان ، رقیه سلطان ، امینه ، عایشه ، فرخ سلطان ،فاطمه سلطان ، سارا، بی بی همدم او بی بی مریم. ددوی ددلي نه عایشه د امیر شیرعلیخان تر ټولو گرانه میرمن وه .

---

[1] -معصوم هوتک،کندهاری وړونه ، ۵۸مخ

میرافضل خان د امیر شیرعلیخان په سلطنت کي د کندهار اوفراه والي وو چي خورا لوړ معاش اوامتیازونه یی درلودل. دامیر عبدالرحمن خان د سلطنت پر مهال ایران ته ولاړ او ډیر وخت یی هلته تیر کړ. دعمر په پای کي د مفلسی اوبیوزلي سره لاس او ګریوان شو اوتر (۱۸۸۸م) پوری ژوندی وو. دده زوی سردار عبدالوهاب خان د سردار ایوبخان د پلویانو څخه وو او د میوند د جنګ پروخت د هرات والي و. کله چی دسردار ایوبخان د نورو پلویانو سره ایران ته ولاړاو په تهران کي میشت شو . دده د پلار د مړیني وروسته ،قاجاری چارواکو غوښته دده لور د سلطنتي کورني یوه غړي ته واده کړي، مګر ده ونه منل. پدی خاطر دی هلته تر فشار لاندی راغی او مجبور شو هند ته کډه وکړي . دامیر حبیب الله خان په سلطنت کي چي افغاني فراریانو ته دبیرته راتګ اجازه ورکړل شوه ، سردار عبدالوهاب خان هم د خپلي پلرني کورني سره کابل ته راغي او دامیر حبیب الله خان لخوا د (امین المکاتب) په توګه وټاکل شو. وروسته په مزارشریف کي د ترکستان نایب الحکومه او د امیر د ژوند تر پایه هلته پاته شو. دده زامن سردار عبدالرحمن خان او سردار عبدالحبیب خان د دوهم مشروطه غوښتونکو زبردست غړي وه چي په اماني دولت کي یی دپام وړ دندي درلودی . سردار عبدالرحمن هغه څوک ووچي د استقلال په جنګ یی د اوربند سند د پیښوره څخه وکابل ته د اس پرشاه را ورساوه ، دشاه امان الله منظوري یی تر لاسه او انګریزانو ته یی په پیشور کی ابلاغ کړه. ده د شعر ویلوسره هم مینه درلوده .دده زوی احمد رحماني چي د ماګه رحماني پلاروو، د ډیرو سرسختو امانیستانو په ډله کي راتلی . ده د هاشم خان په زندان کي ۱۷کاله تیرکړه او د زندان څخه تر راوتلو وروسته په لنډ وخت کي وفات شو(۱۳۲۵ش).

۲. دسردار شیردلخان اولادونه: دسردار شیردلخان څخه دوه زامن زیږیدلی ، یو یی نورالله په وړکتوب کي ومړ اوبل یی سردارمیراحمد خان. هوتک صاحب لیکي چي دمیراحمد خان داولادونو په هکله مالومات نشته .

۳. دسردارکهندل خان اولادونه : سلطان محمد خان ، محمدصدیق خان ،عبدالله خان ، محمد عثمان خان ،غلام محی الدین خان او محمد عمرخان .

دمحمد صدیق خان زامن گل محمد خان اونورمحمد خان دي. دگل محمد خان څخه محمدنسیم ،محمد کریم ،محمد امین ، خدایداد ، محمد هاشم او محمد یحیی زیږیدلی دي .

د غلام محی الدین خان څخه احمد زیږیدلی دی چي عبدالرحمن ، حبیب الله ، عبداقادر، محمد امین ، عبدالعزیز ، محمد عمر ،عبدالله ، محمد یوسف ،محمد هاشم او معصوم خان بیا دده زامن دي.[1]

٤. دسردارمهردلخان اولادونه : سردار خوشدلخان ، منوردلخان او شیرعلیخان دده زامن دی .

دخوشدلخان زامن شریندل خان ، حسن خان ، محمدانورخان او معصوم خان دي. د حسن خان زامن سید احمد خان او نظرمحمد خان دي.اولادونه یی د پنجوایی د سردارانو پنامه یادیږي چي خرمدل خان ، عبدالرحمن خان ، عطامحمد خان او روشندلخان یی زامن دي. خرمدل خان ته د امیر حبیب الله خان په دربارکي ډیر درناوی کیدی. په ١٩١٣م کي کندهار ته راغي اوتر ١٩٢٤م پوری په گرشک کی میشت وو[2].دده اولادونه اوس هم په گرشک کي ژوند کوي.

محمد انورخان چي د شیریندل خان زوی وو، دده څخه عبدالباقی خان او حکمران محمد رفیق خان زیږیدلی دی. محمدرفیق خان دوه زامن درلوده : عبدالخالق خان رفیقي او عبدالقدوس خان رفیقي چي دوی دواړولوړي زده کړي درلودی. محمد رفیق خان څو وخته دکندهار حاکم اوبیا د گرشک حکمران پاته شویدی. دده زوی عبدالخالق خان په هند کی تر لوړو زده کړو وروسته د مالیی په وزارت کي کار کاوه .وروسته یی په کندز ،بامیان او ننگرهار کي د والي دندي تر سره کړیدی چي د ثور د کودتا په لمړي ورځ د جنرال یونس خان سره یوځای ووژل شو[3].

دحاجی منوردل خان زامن – فیض محمد ، گل محمد (مدیرگل محمد

---

[1] ـ معصوم هوتک، کندهاری ورونه، شجره نامه ص٦٢ وبعد از آن دیده شود.
[2] ـ معصوم هوتک ،کندهاری ورونه،ص١٩٤،١٩٣ دیده شود
[3] ـ معصوم هوتک ،کندهاری ورونه،ص٢٠٦ـ ٢٠٧

مشرقي)، حاجی شاه محمد ، عطامحمد، عبدالرؤف او سید محمد وه . ددی کورني اوه اولادونه دسرپوزی اشوغی دمحمد زیانو پنامه یادیږي. [1]

د والي شیرعلیخان زامن- شهنواز ، محمد علي ،حیدرعلي ، مهرعلي ، فضل احمد ،محمد ایاز،نیک محمد، نورعلي، غلام نبي ، محمد عزیز او عبدالله دی.

دشهنوازخان زامن – نیازمحمد ،سکندر او محمدشاه دي.

دنورعلیخان زامن – فتح علي، محمد علي ، محمد موسی،محمد یوسف او عبدالاحد دي .

معصوم هوتک په کندهار کی دوالی شیرعلی خان د اولادی څخه مالومات ندی ترلاسه کړي. والی شیرعلی خان هغه څوک دی چی دانګریزانو لخوا د کندهار والی ټاکل شوی وو او ددوی په پلوي یی د سردار محمد ایوب خان په وړاندي جنګ ته تر ګرشک پوری ځان ورساوه ، مګر جنګ یی ونه کړای شو ځکه چي ټول پوځ یی د سردار ایوب خان پرخوا شو. دی بیرته کندهارته راستون او د انګریزانو ترشړلو وروسته هند ته ولاړاو هلته مړشو.

٥. <u>دسرداررحمدل خان اولادونه</u>: غلام حیدرخان ، محمدقلی،کل محمد درانی ،محمد سرور، غلام محمد خان طرزي، محمد علم ، تاج النساء او محمد اعظم چي دغه اته واړه زامن یی د بی بی حوا نومي میرمني څخه زیږولی ، کومه چي د سردار رحیمداد خان لور او د حاجي جمال خان لمسي وه .

دسردار محمد علم خان زامن- کل محمد ، تاج محمد ، نظرمحمد (په سل کلني عمر په کندهار کي وفات شو) ، داد محمد خان ، فتح محمد ، سلطان علی او محمد انور دی.

دسردار غلام حیدر خان زامن- غلام صدیق خان او غلام علی خان دي. د غلام غلي خان اولادونه –حسین خان ،حیدرخان ، ملک اراء او ګوهر بیګم دی.

<u>دغلام محمد خان طرزی اولادونه</u>- محمد زمان ، عبدالله ، کل محمد،

---

[1] - معصوم هوتک، کندهاری ورونه،ص١٩٤،١٩٣ دیده شود

عبدالخالق، محمود بیګ ، محمد امین ،عندلیب ، ساهره ، منوره ، همدم ،عایشه اوخورشید دی. دسردار غلام محمد خان طرزی کورني دټولو کندهاری سردارانو تر منځ د علم او فرهنګ له مخي ډیره روښانه کورني وه .دهنر ،شعراو لیکوالي سره ددی کورني د غړو اړیکي ډیری دی. له همدی کبله به لږ وروسته د نوموړي کورني په هکله جلا یادوني او خبري وسي.

دکندهاري سردارانو فرهنګي اړخ ته یوه کتنه:

سره ددی چي کندهاری سراداران دسیاست اونظامي چاروسره پخپل ټول وخت کي لاس او ګریوان وه ، د فرهنګي چاروڅخه هم ډیرلیری ندی پاته شوي. ددوی د پاته شونوڅخه ښکاري چي د شعری ذوق او د ښکلي خط لیکلو (خطاطی) سره یی خپلي اړیکي ساتلي دي او داکار یی د ستاینې وړ دی .

په فرهنګي اړخ کي ددوی وړتیا کولای سي ددوی دسیاسي اړخونو نیمګړتیا ورته پوره کړي. ددوی دغه وړتیا یی دوی له پیښوری او کابلي سردارانو څخه بیلوي اوپدی ارزي چي افغانی ټولني ته ور وپیژندل شی.

ددوی وسیاسي اړخ ته په پام اړولو سره داسي فکر کیږي چي دوی ټول عمر په سیاسي تربګنیو ، زور ازمایلو او دقدرت په غوښتلو کي په فیوډالی رقابت اوسیالیو بوخت وه . مګر دوی سره له دی ټولو پخپل بیکار وخت کی شعر ویل ، نستعلیق خط لیکل او د نورو د شعرونو دیوان تنظیمول هم له یاده ندی ایستلی .

ددوی دډلی نه داسی کسان د یادولو وړ دي چي شعري اوهنري استعدادونه یی درلودل لکه سردار مهردلخان اوسردار غلاممحمد خان طرزی او دده زامن لکه محمود طرزي د نستعلیق خط زبردست ماهر ، دغلام محمد طرزی ددیوان لیکونکي (خطاط) او د یو شمیر نورو لیکوالانو د لسګونو ادبي کتابونو مهتمیم.

ښاغلی معصوم هوتک د خپل کتاب (کندهاری وړونه)په ۲٦۸ مخ کي لیکي :« د(کندهاری وړونو) سیاسی رول چی هر راز و، ښه او که بد، هغه

دتاریخ په کتابونوکی په تفصیل سره بیان سوی او ما یی هم پخپله همدی لیکنه کی یوه اندازه جاج اخیستی دی. خو له دی واقعیت څخه هیڅوک انکار نسی کولای چی په دی کورنی کی دسردارمهردلخان مشرقی غوندی عارف شاعر، د سردار غلام محمدخان طرزی غوندی کثیرالابعاد شخصیت او دپارسی ژبی دویاړ شاعر، دعلامه محمودطرزی په شان پرافغانیت مین سیاستمدار، لیکوال، شاعر، ژورنالیست ... تیرسوی دی چی دافغانی تاریخ او فرهنگ ویاړلی شخصیتونه دی. ماهڅه کړی ده چی د دغی کورنی فرهنگی او سیاسی شخصیتونه خپلو وطنوالو ته دخپلی مطالعی په حدود کی وروپیژنم. » .

دلوړکتاب لیکونکی د کندهاری سردارانو د نیکه حاجي جمال خان بارکزي په را پیزندلو سره کتاب پیل کوی . دسردار پاینده محمدخان د ورور ، سردار هارون خان یادونه کوي چي د فارسي ژبي یو ښه شاعر تیر شویدی او د شعرونو دیوان یی د ۴۵۰۰ بیتونو سره را پاته دی. معصوم هوتک په خپل کتاب کي د کندهاری وړونو له ډلي نه دفرهنگي شخصیتونو ستاینه کوي او د داسي سیاسي څیری لکه دشاغاسي کورني په هکله د پام وړ مالومات د لوستونکو مخ ته ایږدي. په لاندي کرښو کي به د یو شمیر کسانو څخه ددغو سردارانو له ډلی چی شعری او هنري استعدادونه یی درلودل یادونه وشي :

سردار هارون خان :

دی د حاجی جمال خان زوی او د کندهاري سردارانو کاکا وو. د (۱۱۵۰ش یا/ ۱۷۳۷م) په شاوخوا کي زیږیدلی او تر (۱۷۸۶م) پوری ژوندی وو.کله چي د جمال خان وروسته پاینده محمد خان دبارکزی قوم مشروټاکل شو،هارون خان ته د ګرشک د حکمران دنده وردغاړي شوه . ده برسیره پردی چي په کابل ، کشمیر ،سند او هرات کی یی هم دندی درلودلی دی خو د ژوند ډیره برخه یی په ګرشک کي تیره کړی ده. دی په فارسي ژبه یو دیوان لري چي د بیتونو شمیر یی ۴۵۰۰ ته رسیږي . په غزل کی دی د حافظ پر لاري روان دی . دغزل یوه بیلګه یی داده :

چـو آرم در خیال خود شب آن لب هـای میـگـون را
بجای بـاده نـوشـــم تـا سحرگه سـاغـر خـون را
شود خـورشید تا از شـــرم در ابـر سـیه پـنـهـان
مـهٔ من دورکـــن از چهره یکره زلف شب گون را
روی ای سـرو قـامت تا بـسیر بـوستـان روزی
بخاک تـیـره بنشانی زشـوخی سـرو مـوزون را
شبـی گـر بگـذرد در دل، خیـال بـرق رخـسارت
چـراغان از شـرار آه سـازم سـقـف گـردون را
بروز عـــیـد قـربان میکـنـم قـــربان ترا گفـتی
سرت گردم مده از دست خویش این روز میمونرا
ز احـوال رقـیـبان یک بـیـک از ناز پرسـیدی
نمیپـرسی چرا؟ ای سنگ دل احوال "هارون" را

سردارمهردلخان مشرقی :

دی د کندهاري سردارانوکشرورور وو چي په کړو وړوکی یی دمعنوي شخصیت پله تر سیاسي درنه وه . دی په افغانستان کي د ۱۹پیړي په هندی سبک کي د فارسي ژبي پیاوړی شاعر ګڼل کیږي. پښتو شعرونه یی هم ویلي دی. ځانته یی د «مشرقی» تخلص ټاکلی وو. دی د دری هومره قوی شاعر وو چی د مولوی مثنوي بیتونه یی په شعري ژبه شرح کړیدی. د مولانا د شعرونو څخه دده تعبیرونه ډیر ژور او داسي هر اړخیز دی چي پدی اړوند یی د خپل عصرد فارسی ژبي شاعرانو لاسونه تر شا ور تړلي دی .ده نیت کړی ووچی د مولوی د بیتونو شرح په همدی سبک کي تر پایه ورسوي. له بده مرغه یی دا ارمان پوره نشو.ده وکړای شوه چي د (شاه او مینځي – شاه وکنیزک)تر کیسی پوري په زرو بیتونو کي د نوموړی مثنوی شرح په شعري ژبه وکړي. خپل دا اثر یی د (شرح بیتین مولوی) یا د مولوي د بیتونو شرح

پنامه یاد کړیدی. ده په تصوف کي د(جمع الجمع) په نامه یوه رساله هم لیکلی ده .ده همدارنګه د (اشارات و موازات میا عبدالحکیم کاکړ) (دمیا عبدالحکیم اشاری اورمزونه) پنامه یوه رساله شرح کړیده

مشرقي په نثر او نظم کي د هندي سبک پلوی ووچي په فارسي ادبیاتو کي دا یوخورا مشکل سبک دی.خدای بخښلی علامه حبیبي وایی:« مشرقی په رښتیا سره په هندي سبک کي دبیدل د سبک پلوی دی. مګر دده مثنوی ګاني د مولوی د شعر خوند لري. [1]»

معصوم هوتک یادونه کوي چي دسردار مهردل خان کور به تل دپوهانو د اندونو د ادلون بدلون مرکز وو. پدی مرکز کی دپښتو شعر وتلي شاعران لکه میرزا حنان بارکزی ، حاجی عبدالله پوپلزي، حاجي جمعه بارکزي ، ملا میران ، صدیق اخوندزاده هوتک، سردار غلام محمد طرزی او نور د هغه مهال ادیبان راټولیدل. سردار مهردل خان د خپل وخت د پیژندل شوو پوهانو لکه علامه حبیب الله کاکړ(حبو اخوند زاده) او قاضي غلام محمد خان هوتک سره هم علمي او عرفاني اړیکي درلودی. لکه څنګه چي علامه حبو اخوند زاده د (نقد القات فی التزییف الموضوعات) پنامه خپل یو اثر دسردار مهردلخان په غوښتنه لیکلی دی [2].

ددی د پاره چي د غزل په برخه کي دمهردلخان مشرقي د تخیل په توان باندي پوه شو، داڅو غزل به یی د بیلګي په توګه راواخلو:

غزل

بس که از شور دوعـالم درد سر داریم ما
زاضطراب هستی خـود کی خـبر داریم ما

---

[1] ـ معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص۱۷۵
[2] ـ معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص۱۷۵

روزگاری شد که اندر وادی صحرا بشوق
رفته از خویشیم و سودای دگر داریم ما
آب چشم از دیدهٔ خونبار ریزان هرنفس
ز انفعال هستی خود چون سحر داریم ما
تا قیامت شب نگیرد دامن صبح امید
گرنقاب از ماه روی خویش برداریم ما
مشرقی ازسیل چشم خون فشان ما مپرس
موج طوفان دگر از چشم تر داریم ما

<u>دا هم دده یو بل غزل</u>

برق آهم سوخت امشب سبزهٔ کشمیر را
آب چشمم کرد ویران خانه تعمیر را
ماه من درمکتب چشم سیاهت روز وشب
نیست جزدرس تحیر دیدهٔ نخجیر را
باغبان من بیا از سعی بی جا دست کش
آب نتوان داد هرگز غنچهٔ تصویر را
معصیت گرکردهٔ واعظ نخواهم روسیاه
سرخ رو گشتم چو نوشیدم می تقصیررا
ما که با پیریم از رنج دوعالم رسته ایم
ای صبا برگو حکایت مردم بی پیر را
مهردل،تاچند گردی بهر روزی دربدر
کس دگر گون کی تواند نسخهٔ تقدیر را

<u>یو بل غزل یی</u>

سرو آزاد است گویا مصرع موزون ما
بوی گل شد منفعل از نگهت مضمون ما
زاده شد چون کهربا گوهرزخجلت درصدف
تا بیرون از بحر دل شد گوهر مکنون ما
می توان دانست خاک بی کسان از داغ دل

لاله شمع روشن است بر تربـت مجنون ما
یک سرمـــو با خبـر از نـشـهٔ مـعنی نشد
گربخـون چون داد می بنشست افـلاطون ما
زخـم ها بر دل زنوک نـاوک مژگان کیست؟
کین چنین گلگون شد از خون دلـم هامون ما
چاره ام نبود بغیر از جان سپاریهای خویش
لشکرغم" مشرقی" بگـرفته پـیرامون ما [1]

او دا هم دده د نثر یوه بیلګه :

"... چنین گوید ذرهٔ بیمقدار خاکسار بستهٔ اغلال وسلاسل تعلقات این عالم آب وگل اعنی مهردل بسمع ملازمان کمال کامل که مهردل از تنعمات ذخارف عاجل برتافته، بتحصیل سعادات آجل شاغل و مایل شده اند، میرساند، مدتی میشود که خوشه چینی خرمن این طایفهٔ علیه یعنی صوفیه را که فی الحقیقت فرقهٔ ناجیه ایشانند، مینماید وبحکم :من تشبه بقوم فهومنهم، امید که بواسطهٔ پیروی ایشان بایشان محسوب ومحشور شود. دراین زمان باستصواب رأی موافق واستدعای احباب صادق اتفاق افتاد که بر بیتین مثنوی مولوی معنوی شرحی بقدر وسع برهمان بحر در سلک نظم آورده شود.بعد از حصول این مامول چون در معنی باز بود لاجرم سلسلهٔ سخن دراز شده تا اینکه تمامی ابیات آنجناب را تا ابتدای قصهٔ شاه و کنیزک باتمام رسانید مبعونه وتوفیقه.سوال از جناب ارباب قبول آنکه اگرسهوی وخطائی مطلع شوند د اصلاح آن کوشند و پردهٔ عفو پوشند. [2]"

دمولوي د بیتونوشرح ښاغلي مشرقي په لاندي بیتونوسره پیل کړیدی:

ابـتـــدای نـام دانـــای قـــدیـم — شـد زبسم الله الـــرحمن ورحـیم
ذات پاک او زبـس بی چـون بـود — شرح اوصافش زحـد بـیرون بـود
قـل هـــوالله آیـــتی در شـــأن او — زانکه وصف خویش گویدخود نکو

[1] ـ معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص۱۸٤
[2] ـ معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص۱۸۰

بر بـــزرگی جلال و بـــرجمـــال خـود بخـود زیبد ثـنای ذوالجـلال
زان زبان نـــاطــقه گـــردید لال در ثـــــــنای ذات پاک ذوالجلال
تا نگـــــوید خود ثنای خویشتن مـی نـیابد وصـف او از ما و من
زان سبب در وصـف ذات کـبریا شـد دلـــیـل عجزلا احصی ثـنا[1]

سردار مهردلخان مشرقي د ۱۲۱۲ش د محرم په میاشت یا(۱۷۹۸م جون)په کندهارکي سترگي پرانیستی او د ۱۲۷۱ کال د جمادی الثاني په میاشت کی چی د(۱۸۵۵م کال دمارچ د اتمي نیټی سره سمون لری)، لدی فاني نړي نه سترگي پټي کړی او د حضرتجي بابا په زیارت کي خاوروته وسپارل شو.

سردار خوشدل خان کندهاری :

دی د سردار مهردلخان زوی وو چي په دری ژبه یی د شعرویلو ښه استعداد درلود . دا هم دده د شعر یوه بیلگه :

بسی تپـیدم، الم کـشیدم،رُخت نـدیدم، در این جدایی
غمت خـریدم، بـدل گـزیـدم، بجـان رسـیدم، اگـر نیایی
قسم برویت، بتارمـویت، که من بکـویت، بجستجویت
اگربسویت، رسم بـبـویت، زبیم خـویـت، کـنم گـدایی
بخال هندو، بـدام گیسو، بـچشم آهـو، بـقـوس ابـرو
زدی بهرسو،خـدنگ جادو، بت پری رو،چـه دلـربـایی
برم نشستی، بعـین مستی،زبـزم جستی، زجمله دسـتی
دلم شکستی،بزلـف بستی، بغمزه خستی، چه جانگزایی
زجورهجران،شدم پریـشان، به آه سوزان،بچشم گریان
بروی جـانان، زدرد هـجران،کنم صد افغان،اگـر نیایی
باین شمایل، نمودی مایل،ربوده یی دل،بگوچه مشکل؟
اگربه خوشدل، بلطف شامل، بـشوق کامل،نظر نمایی[2]

---

[1] ـ معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص۱۷۶، برای اطلاع بیشتر به کتاب "کندهاری ورونه" رجوع شود.
[2] ـ معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص۱۹۱

سردار خوشدلخان د (۱۸۷۸م کال) د اپریل پر ۲۷ وفات شو. دده د کاکا زوی سردار غلام محمد طرزي دده په مړیني سره لاندي ویرنه (مرثیه) ویلی ده :

چنان درغمش خونم از دل بر آمد — که موجش ز دامان قاتل برآمد
زبس خاک غم ریخت غربال گردون — سراپای این بحرساحل بر آمد
چه نسرین ودرو چه گل های رنگین — که از لای این دهر پرگل برآمد
مجو میوهٔ خوشدلی از درختم — که نخل امیدم زحاصل بر آمد
چسان غنچهٔ خوشدلی گل برآرد — کزین باغ سردار خوشدل برآمد
فغان، زیرگِل رفت پای گل من — بگلشن اگرچه گُل از گِل برآمد
بماه ربیع دوم روز شنبه — مهی مهردلجو زمنزل بر آمد
ز مه بود بیست وسوم آنکه ناگه — میان پردهٔ مرگ حائل بر آمد

چنین گفت طرزی بناریخ فوتش
که ازچاه اندوه خوشدل برآمد[1]

سردار غلام محمد خان طرزي :

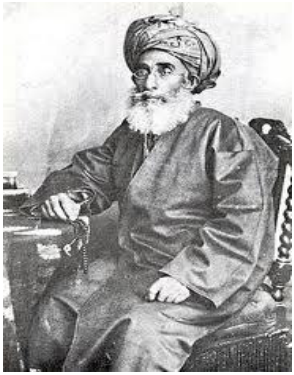

دی دسردار رحمدل خان زوی او د سردار پاینده محمد خان لمسی دی چي په (۱۲۴۵ش یا ۱۸۲۹م کال) کي په کندهار کي زیږیدلی دی . سردار غلام محمد طرزی د علامه محمود طرزی پلار دی. په هندي سبک کي د فارسي ژبي یو وتلی او زورور شاعر او د ښکلی خط لیکلو په چارو کي یی لوی لاس درلود چی ډیر ښکلی خط یی وو. دی کندهاری سردار چي ښکلی ذوق یی درلود، یو صوفي ډوله هنر پال وو. دخپل کاکا سردار کهندل خان د واکمني

[1] - کندهاری ورونه، ص۱۹۲،آقای هوتک مادهٔ مرگ خوشدلخان رابحساب ابجد ۱۲۹۵ق حساب کرده است.

پرمهال یی په شعر ویلو او ښکلی خط لیکلو (خوش نویسی) باندي وخت تیراوه او د سیاسی او نظامي چاروسره یی هیڅ ډول مینه نه درلوده .لدی سره سره به کله ناکله ودی ته اړوت چي د کاکا د زامنوسره پخپل منځي شخړو کي د خپلي کورني د عزت او شرف څخه د دفاع په موخه لیڅي راونغاړي ، هغه وخت چي کندهار په کابل پوری وتړل شو او پلار یی سردار رحمدل خان ایران ته ولاړ، دی په کندهار کي د خپل پلار د جایداد دوصي او وارث په توګه پاته شو.

ده په ډیروچارو کي د امیردوست محمد خان سره مرسته کول چي له کبله یی د هغه پام او درناوی ورته کیدی. امیر په دی خاطر د (ارجمند دانشمند) پنامه یاداوه . دځانه سره یی کابل ته بوت او د کاله یی ۱۲۰زره روپي مستمري معاش ورته وټاکه . ویل کیږي چي طرزی د امیر دوست محمد خان سره په هغه جنګ کی هم ګډون درلود کوم چي دسلطان احمد خان څخه د هرا ت د نیولو او په کابل پوري د هغه نښلولو پخاطر په ۱۸۶۲م کال کي ونښت. د امیر دوست محمد خان تر مړیني وروسته امیر شیرعلی خان ، سردار محمد افضل خان او سردار محمد اعظم خان هم د غلام محمد خان طرزی عزت او درناوی کاوه. مګر د امیر شیر علیخان د دوهم ځل سلطنت پر مهال دی د امیر د پام نه ولوید او ان څه موده زنداني هم شو. دزندان څخه تر راوتلو وروسته پر کور کښیناست او تقاعد شو[1].

پر هیواد باندی د انګریزانو ددوهم ځل تجاوز وروسته کله چي د کابل د واکمني په خاطر د سردار محمد ایوب خان او سردار عبدالرحمن خان تر منځ تربګنی او رقابت روان وو،غلام محمد خان طرزی د سردار ایوب خا ن پلوی کول. هغه وو چی غلام محمدخان یی و هند ته تبعید او دده ټول جایداد یی مصادره کړ. ویل کیږي چي دامیر عبدالرحمن چارواکو دغلام محمد طرزی کورني د خپل ۳۶ تنوغړو سره په بیرحمانه ډول و کویټی او کراجي ته تبعید کړل .

وایی چي د امیر جاسوسانو وامیر ته راپور ورکړی وو چي ګویا غلام

---

[1] ـ کندهاری وړونه ، ۷۵ـ۷۴ مخونه

محمد طرزی په یوه مجلس کي یوه هراتي ته ویلی وه : « تاسي انتظار وباسي چي سردار محمد ایوبخان به ډیر ژر د ایران څخه بیرته راستون شي » په همدی خاطر امیر دی او دده کورنی د هیواده وشړل او هغه هراتی یی په یوه قفس کي واچاوه . دغوریانو په سرحدی سیمه کي یی پر یوه ونه و زړاوه اوورته یی وویل چي دلته منتظر اوسه څو د ایوبخان لښکری ووینی چي څنګه به د ایران څخه بیرته راګرځي .

دغلامحمد خان طرزی د تبعید پر وخت دده د کورني په ډله کي دده نوی زلمی زوی ۱۶ کلن محمود هم ورسره وو چي لوړ فرهنګي استعداد یی درلود . دوی د ۱۸۸۱ څخه تر ۱۸۸۵م پوري په کراچي کي اوسیدل او وروسته په کښتي کي بغداد او له هغه ځای نه په ۱۸۸۶ کي دمشق (سوریه) ته کډه شول.

معصوم هوتک لیکي چي سردار غلام محمد طرزی دکندهاری وړونو په کورني کی داستعداد ،میراني، اخلاق،علم اوادب کي دبرلاسي له مخي دخپل وخت تر ټولوسردارانو وړاندي وو . ده په شعر او ادبیاتو کي لوی لاس درلود چي ددیوان په لوستلوسره یی ددی خبري رښتینوالی ترلاسه کیږي. دده د علم اوفضل انګازی هغه وخت تر هندوستان، ایران، عراق اوترکستان پوري رسیدلی وی. داشعارو دیوان یی ډیرپنډ کتاب دی. په ۱۳۰۹ق – ۱۸۹۱م په کراچي کي چاپ شویدی. ددی دیوان خطاطي دده زوی محمد زمان خان کړی او د چاپ چاری یی دده وراره محمد انورخان پر غاړه اخیستی وی. غلام محمد خان طرزی دخپل زوی محمود طرزی پلاس د سیدجمال الدین افغان د پاره یوپیغام واستامبول ته لیږلی او یوه قصیده یی دنسیم په ستاینی کي او د سیدجمال الدین د صفاتو په هکله ویلی چي خورا په زړه پوري اوخوږه ده . دادی هغه قصیده:

<u>دسیدجمال الدین افغان په ستاینه کی :</u>

نسیم صبح در گلشـــن وزید از جانب صحرا
عبیر آمیزو عنبربیز و روح انگیز وجان افزا

طراوت بخش روی گل، پریشان سازبوی گل
موافــق همچــو خـوی گل ، بطبع مردم دانا
ازو طبع چمـن تازه ، وزو بر روی گل غـازه
چوبوی لاله جان پرورچوعطرگل روان پرور
دمادم گلستان پــرور،ســراسر بوستان پیــرا
حبیب ویاور گلشن، رقـیب و رهبــر گلشـن
خطیب منبــر گلشن، حسیــب دفــتر صــحـرا
ازو طبع چمن تازه، و زو بر روی گال غازه
ازو درگلشن آوازه، وزو در بوستان غـوغـا
بطـــــفل غنچه او دایه، بچنگ لالـه او مـایه
بفـــرق زاغ او سایه، بـدوش بـــاغ او کـالا
بسوری رنگ وآب ازوی بسنبل پیچ وتاب ازوی
شده سرمست خواب ازوی دوچشم نرگس شهـلا
بطرف باغ کوشیده،بگل چون رنـگ جوشیده
بقـــــد شـــــاخ پوشیده زغـنچه دیبهٔ دیبا
رخ چـون گل عرق کرده جواهر درطبق کرده
قبای غنچه شـــق کرده چو جیب لالهٔ صحرا
بشاخ سرو وتخت گل، نشسته قـمـری وبلبـل
یکی در شیــون وغلـغـل، یکی درنـاله و آوا
رخ گل دربهارستان بدانسان کـرده کارستان
که مانی در نـگارستان، زنـقش دلکـش زیـبا
بجسم لالهٔ نعمان،چنان از لطـف بخـشد جـان
که برطـبع خرد منـدان ، کـلام نـغـز مولینـا
جمال الدین نام او، سخن فهم و سخـن پـرور
خردمند هنر گستر، فلک قـدر و ملـک سیـما
فلاطـون ازغم رویش کند تب لرزه درکویش
اشارات دو ابرویش، شــفـای بــوعلی سینـا

ترا طـرزی ثـنا گـوید،هزاران مرحبا گوید
بصدق دل دعا گوید چه در سّرا، چه درضّرا
توئی عالم توئی عامل توئی عارف توئی کامل
توئی فاضـل توئی باذل توئی عاقل توئی دانا
فصاحت را توسبحانی، بلاغت را تو حسانی
عـرب را شیـره جـانی ، عـجـم را دیـدهٔ بینا
توئی کشف نـکوکاری توئی برهان دینـداری
توئی فرهنگ هشیاری توئی قاموس استغنا
توئی برسالکان رهبر توئی برکاملان مهـتـر
توئی برسروران سرور توئی برخواجگان مـولا
توشـــــــمع بـزم ایقانی، دلیل راه ایمانی
تو اندر بحـر عـرفانی درخشان گـوهر والا
کدامین قطـره آبستی، که رشــک دُرِنابستی
نـکوتر زآفتابــستی،چــه باشد لوء لـوء لا لا
نه ماه روم وشامستی که خورشید تمامستی
قبول خاص وعامستی، بجا بلـقـا و جابـلـسا
تونورستی جهان اخگر،توعودستی جهان مجمر
توجانستی جهان پیکرتوروح استی جهان اعضا
الا تا نوبهـــــارآیـد درخت گل بــه بـار آیـد
زخاک مرغـــــزار آید، شمـیـم عنـبر سارا
بهار خـاطـــرت خـــرم،مبـرا از خـزان غم
چوبوی نافهٔ مشکین چوبوی غنچه روح افزا
(کلیات طرزی ، از قسم قصاید صفحه ۱۷)

لکه څنګه چي وینو ، په لوړه قصیده کي تخیل په لوړه کچه کارول سویدی چي په قصیده ویلوکي دده لوړ استعداد ښیی . لاندي به دده دوه غزل

راواخلو چي دابوالمعاني بیدل په سبک یی لیکلی اوپه نازک خیالي کي دشاعر دزورورو متآنو ښکارندوی دی:

بگلشن چون زشوخی آن چـــمن پرواز می آید
چو بـلبـل گــل ببال غنچه در پــرواز می آید
زشرمش رنگ وبوی گل بپهلو میخوردهردم
که درگوش ازشکست رنگ وگل آواز می آید
ز رفــت و آمـد ذوق تمـاشایم چه می پرسی؟
باستقبالــش ازخــود رفـتن مــن باز می آید
چو چشم او اشارت کرد سویم با سرمــژگـان
بشارت ســوی دل بـردم که اینک باز می آید
بروی رنگ گل نگهت چو شبنم آب میگـردد
مگـــــرســـوی گلستان آن بهــار نـاز می آید
زمـــرغ دل نـیم واقـف ولی باز اینقـــدر دانم
که ازبال پـــرشـــــاهین بگوش آواز می آید
بطرف گلشن از باغ عـــدم بـردامـن گلچـین
بذوق دیـــدن او دیـــده چـــشم بـــاز می آید
مگر"طرزی" چو بیدل ذوق گردپای او دارم
که مشت خاک من چون چشم در پرواز میآید
(دیوان، صفحه ۳٦٥)

<u>دا هم دده یو بل غزل</u> :

ازین زمانهٔ پـــرفـتـنه جای فـــریاد است
که هرکه هرچه کند در محـل ایـراد است
اگر نماز کنی گـــویـــدت کـه صـوفی شد
وگرقـــمار کنی گـــویـــدت که نـراد است
به بتکده چـــو روی گـــویدت که کافر شد

به صومعه چو روی گویدت که شیاد است
بدست سبحه چـو گیری بیکـدگـر گویند
که سبحه نیست برم دام ودانه بنهاد ست
چـو با سلام روی گـویـدت کـه طامع شد
چـو بی سلام روی گویدت که شداد است
چـــو بخششی نکنی برکسی هـمی گـوید
که این خسیس عجب دادممسکی داداست
چـو خلعـــتـــش بدهی از منافقت صدجا
سحر بخنده بگـوید که دست بر باد است
چو کهنه پـــوش شوی از قفا همی گوید
که این حـریف نگرسخت تر زفولاد است
خوش آنکسیکه ز رد و قبول خلق جهان
بسان "طـرزی افغان" بکـلی آزاد است[1]

سردار غلام محمدخان طرزی د ۱۳۱۸ق/ د برات د میاشتی په ۱۵ نیټه چي د۱۹۰۰م کال دډیسمبر د ۲۸ سره سر خوري دجلا وطني پرمهال په دمشق کي دنړي نه سترګي پټي کړی اوهم هلته ښخ شو. ده یوولس زامن درلوده : محمد زمان، عبد الله ، ګل محمد ، عبد الخالق، محمود بیګ، محمد امین ، عند الیب، او شیرمحمد . دشپږو تنو لورګانو نومونه یی همدم ، ساحره، منوره، عایشه اوخورشید دي.

د معصوم هوتک په کتاب کي دده د ټولو اولادونو بشپړه شجره د جزئیاتوسره راغلی ده[2].

د دغی کورنی غړی ټوله د شعر او ادب او مطبوعات اوصحافت سره ئی مینه در لودل اود هر یو څخه علمی او ادبی آثار پاته سوی دی.

---

[1] ـ معصوم هوتک، کندهاری ورونه، صص ۹٤ـ ۹۵
[2] ـ معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص ۸۷، ۹۷

علامه محمود طرزی :

دی د پلار د مړیني پر مهال ۳۵ کلن وو.په ادبیاتو، حقوق ، سیاست، تولینزو علومواو طبیعي علومو کي یی پراخي زد کړی اومطالعی کړی وی. دی یو زورور سیاست پوه، قوي شاعر اوبرلاسی لیکووال وو. د دري او پښتو برسیره یی ترکي ،عربي ، اردو اوفرانسوي ژبي هم ښه زده وی. محمود طرزی په ۱۹۰۲م کال کي کابل ته راغی او په ۱۹۰۵ کال کي دامیر حبیب الله خان د ژباړني چارو د اداري رییس وټاکل شو اود ترکي ژبي څخه یی فارسی ته د قوانینو(نظامنامو) په ژباړلو پیل وکړ. وکابل ته تر راتګ وروسته دی په محمود بیګ مشهور شو. نه میاشتي یی په کابل کي تیري کړی.

داچي دی دامیر حبیب الله خان په اجازه راغلی وو نود خپلي کورني د راوستلو پخاطر بیرته دمشق ته ولاړ او په ۱۹۰۵م کال کي د خپلي کورني سره بیرته کابل ته راوګرځیدی.

کابل ته دده دبیرته راتګ وروسته ، دده دوی لورګاني دامیر حبیب الله خان د دوو زامنو، شهزاده عنایت الله (۱۹۴۶-۱۸۸۸) او شهزاده امان الله خان (۱۹۶۰-۱۸۹۲م) ته په نکاح او واده شوی. پدی کار سره محمود طرزی په دربار کي دپام او اعتبار وړځای وموند او ددغي لاری یی دا امکان ترلاسه کړچي د « سراج الاخبار» جریده په کابل کي نشر کړي.

سراج الاخبارپه کال ۱۲۹۰دمیزان میاشتي په۱۶ نیټه (د ۱۹۱۱ میلادی کال داکتوبر په اتمه) خپل دنشریدوچاري پیل کړي .ددی جریدی موخه (ځوانوترکانو) ته ورته وه چي نیشنلیزم یی دپان اسلامیزم سره ګډ په پام کي نیوی او د استعمار پرضدیی مبارزی ته داولسونو رابلل وه . برسیره پر دی د

معارف(پوهنې) پراخول ، دخرافاتوو پرضد مبارزه اوپه پښتو ژبه یی هم د جریدی په اصلي موخو کي راتلل.

دسراج الاخبار ځانګړتیاوی

دمحمود طرزي تر مشری لاندی دسراج الاخبار په جریده کي د اخبار لیکني ډیري ځانګړتیاوي او ارونه (اصول) په پام کي نیول کیدل. ټولو نشر شوو ګڼو یی د سرمقالو او د منځپانګي د سرلیکونو یو لړلیک (فهرست) درلود. فارسي شعرونو ته به په اړینو مخونو کي مهم ځای ورکول کیده .خبرونو په جریده کي اړینه برخه درلوده . طنزونو ، ټوکو او کاریکاتورونو ته لږ ځای ورکړه شوی وو او ډیره پاملرنه نه ورته کیدل.

جریده په لومړي کال په نستعلیق خط سره چاپیدل او وروسته په نورو کلنو کي یی خط چاپی سو.ددوهم کال په لومړي کي ، د عکسونو چاپول هم په سراج الاخبار کي رواج شوه .دجریدی لوستونکي تر ډیره حده د دولت باسواده کارکونکي وه. دسراج الاخبار دفتر ته په فارسي ، اردو ، ترکي ، عربي ، انګریزي او روسي ژبو د نورو هیوادونو نشریی رارسیدلی چي منځپانګو به یی د نوموړي جریدی په پاڼو غبرګون موندی.

په جریده کي د نثر څرنګوالی داسي وو چي د پخواني فارسي او په افغانستان کي د مروجي فارسي یوه ګډوله(مخلوط) یی جوړول. دایران ا و ماوراء النهر فارسي او همدارنګه د عربی لغاتونو اغیز هم تر سترګو کیدی، هلته لغاتونه په ډیروښکلو ترکیبونو سره کارول شویدی، لکه دل اګاه ، ترقی ګستر، نکته دان ، هیچ مدان ، فسون انګیز ، رزمګاه ، بود وباش او نور.

وطن او وطنپالنه د محمود طرزی له نظره:

په ۲۰۰۸م کال ،ښاغلی ډاکتر سپنتا چي په هغه مهال د افغانستان اسلامي جمهوریت د خارجه چارو وزیر وو، په نړیواله کچه د محمود طرزی د خدمتونو په اړه دیوه لیکوال ، ژورنالیست ، پوه سیاستوال او د افغانستان

لومړنی د خارجي وزیر په توګه یوه یاد غونډه جوړه کړه . دغه یاد غونډه د افغانستان د استقلال د بیا تر لاسه کولو د ۸۹ کلیزي او همدارنګه په افغانستان کي د خارجي چارو د وزارت د بنسټ ایښودلو د ۸۹ کلیزي سره په یوه وخت کي برابره شوی وه. ددی غونډي جوړول یو ډیر پرځای کار وو او په دی هکله یی باید ښاغلی سپنتا ته شاباسی وویل سي.

البته پدی غونډه کي د تبعید د وخت نه تر بیرته راتلو او په وطن کي د علامه محمود طرزی د مطبوعاتي او سیاسي فعالیتونو ، ددوهم مشروطیت بنسټ ایښودني چي پایله یی د سیاسی استقلال بیا تر لاسه کول وه ، په اړه پوره خبري وشوي. پدی یادوونو کی هغي موضوع ته خورا ډیر پام واړول شو چی دمحمود طرزی د ژوند ، کار او فعالیت بنسټیزه برخه جوړوي. دا د وطنپالني هغه درسونه دی چي طرزی به روڼ اندو (روشنفکرانو) او مشروطه غوښتونکو ته ورکول.

په افغانیه سراج الاخبار کي چی د« اسرافیل صور» (د اسرافیل شپیلۍ) حیثیتی لرله، د نورو بیلابیلو ټولنیزو ، سیاسي او اخلاقی موضوعاتو تر څنګ ځانته جلا ځلا درلوده . هلته د «وطن» او «وطنپالني» پر کلمو باندي ډیر فشار اچول کیدی تر څو د ازادي او ملي حاکمیت په غیږ کي ددی کلمو بیلا بیلي برخي روښانه شوی وای .

دسراج الاخبار د لوستونکو څخه دا په ډاګه څرګندیږي چي محمود طرزی خپله ټوله پوهه، تجربه او ما لومات د وطن او وطنپالني د قدسیت د ځلیدو په لار کي په کار اچولي وو ، تر څو د ځوانانو په وینه کي د وطنپالني ارزښت ،د وطن ساتني او وطندوستي احساس او د استقلال دتر لاسه کولو قدر و روزي . دده چي څومره توان وو، پدی اړه به یی لیکني کولی او داسي شعرونه به یی ویل :

چـو گشت حـب وطـن، جای در دل ملت
عـدو به لـرزه فتد، میشود هـلاک وطن
وطن به حب وطن قایمست وهم محفوظ
کـه هست حب وطن تیر سهمناک وطن

بحفظ وحب وطن لحظهٔ مشو بیباک
بنوش بادهٔ حب وطن ز تاک وطن
زحق نیاز کند عاشق وطن " محمود"
که دشمنان وطن باد زیرخاک وطن

محمود طرزی پدی باور وو چي : که څوک د خپل وطن سره مینه لري، هغه د خپل دین سره مینه لري، څوک چي د خپل دین سره مینه لري، هغه د خپل وطن سره مینه لري او وطن وربانده ګران دی. د طرزی په اند «ناسیونالیزم ، اسلامي اصلاحات ،عصری کول ، پان اسلامیزم ، پان اسیائیزم او د امپریالیزم ضد چاري باید د اصلاحاتو په ډله کي ترسره شی. [1]».

علامه پوهاند عبد الحی حبیبی په مننې سره د خپلي یوی خاطري یادونه داسي کوي : په کندهار کي د لومړي مدرسی د پرانیستلو وروسته (۱۳۰۱ش) چي ما هلته لوست زده کړ او باسواده شوم ، دلومړي ځل لپاره د وطن پالني په مفهوم د طرزی د لیکونو څخه پوه شوم ،هغه احساس تردا اوسه چي ۷۵ کلن یم ،هم راسره ژوندی دی چي له کبله یی ورڅخه منندوی یم . طرزی ویلي وه :

ای خاک پاک و ای وطن خوش زمین من
معشوق من حبیب من و دل نشین من
شبها به یاد وصل تو، بیخواب مانده ام
در روزها بفکر تو در تاب مانده ام
پس عشق توچسان زسر من بدر شود
با شیر اندرون شد و با جان بدر شود[2]

---

[1]-ریاتالي ستیوارت ، اتش در افغانستان ،ترجمه نورمحمد کوهسار کابلي،د پیښور چاپ ،۲۰۳مخ.
[2] - دپوهاندحبیبی ،جنبش مشروطیت در افغانستان ،چاپ ۱۳۶۳ کابل، ۱۱۶مخ

محمود طرزي سره لدی چي یو آزاد روڼ اندی سړی وو، ده په فارسي ژبي کي د احساس نه ډک شعرونه هم ویلي دی. د «وطن مینه » (عشق وطن) پنامه دده د ښکلی مثنوي دده د وطن پالني احساسات څرګندوي او په هر لوستونکي کي همدا احساس راپاروی. دنوموړي مثنوي څو بیتونه دادي:

ای خـاک پـاک، عاشـق افـتـــادهٔ تـــوام
بـا جسم و جـان فـــدائی و دلـــدادهٔ تـــوام
مـجبور حـب تـسـت حـواس و قوای من
عشـقـت ز بهرهرمـرض مـن دوای مـــن
عشق وطن حواس و دل وجسم وجان من
مـربـوط کـرده است بـخـود بـا هـزار فـن
چـون فـطـــرت و نسـب و قـوم و مـلتم
چون جسم و جان ورنگ وزبان شکل وهیئتم
چـون آب و جد وجـده ومادر زهفت پشت
از تـست و در تو بوده ودرخاک تو بخفت
پس عشق تو چسان ز سر من بـــدر شـود
با شیـر انـــدرون شـد و با جان بـــدر شـود
شد سال هـا کـــه داغ جـدائی و فـرقـــتت
میسوخت همچو شمع دل و جان عاشقـت
شب هـا بـیاد وصل تو بیخواب مـــانـده ام
در روز هـــا بـفـکر تو در تـاب مـانـــده ام
هرعلم وفـن که خوانده وتحصیل کرده ام
نیت برای خـــدمت و نـفـع تـو بـوده ام
ای خـاک پاک وای وطن خوش زمین من
معشـوق مـن، حبـیـب من و دل نشین مـن
مسعود باش و شـــاد بـزی تـا ابد بـمـان!
درحـفـظ و در تـرقی و مـعموری و امـان
رشـــک آور بـــلاد تـمـــدن نـــشـان شـوی

درشرق همچوشمس درخشان عیان شوی

طرزی پخپل یوه شعر کی هم وطن د یاده ندی ایستلی . ان په هغو شعرونو کي چي ده د پسرلي او پاچا په سلطنت کي هم ویلي دی ، ده د وطن مینه یی ورسره ګډه کړیده . په هغه لیکلي شعر کي چی ده د قاني دیوه شعر پر اقتفا(پیروی) ویلی په هلته یی وامیر ته د وطن په اړه داسي اشاره کړیده :

بیا ببین که در جـهـان چـگونه گشته کارها
جهان جـهان ریل شـد، زمـان زمـان تـارها
چه بحرها که بـرشد، چه خـشکه ها بحارها
چه کوه ها شگاف شد،گذشت از آن قطار ها
جهان جهان علـم وفـن، زمان زمان کار ها
بس است صید بـودنـه، میان کشت زار هـا

***

درین زمـانه هر طرف، به فن سراغ داردا
زبحـر راغ مـلک خـود، هـوای بـاغ داردا
پی تـرقی خـودش، بکـف چـراغ داردا
برای ضبط ملـکـها چـه در دمـاغ داردا !
خورند روم و فـرس را، بـمـا بلاغ داردا
تو وقت را عبث مکن، به میله و شکار هـا

***

حیات را چـه میکنم وطـن حـیات من تویی
بـرای هرسعادتـم وطـن ، بـرات مـن تویی
اگر تو رفتی از کفـم وطن ممات من تویی
برای دین وهم شـرف وطن همات من تویی
وطن تو کعبهٔ منی، وطن صلوات من تویی
محبتـت بجان مـن، چو پـودها به تـارها

په یوه بل ځای کی طرزی داسي وایی:« وطن ونه ده او ملت یی میوه ده ، وطن سترګه ده او ملت یی د لیدلو توان ، وطن کښت دی او ملت یی غله داني، وطن خزانه ده او ملت یی ارزښت دی. لکه څنګه چي ونه بی میوه ،سترګه بیله لیدو ، کښتونه بیله غله دانو او خزانه چي د ارزښت اود ګټی د معاملو څخه بی برخي وي. همدارنګه وطن د ملت پرته او ملت د وطن پرته هیڅ معنا نلري »[1].

طرزی همدارنګه «دوطن مانا او د وطن فلسفه »(وطن و معنا و فلسفه وطن) یوه رساله لیکلی او د سراج الاخبار د شپږم تلین په ویاړ یی د ۱۲۹۶کال د سرطان (چنګاښ) پر ۲۰ نشر کړیده چي ډیره روزنیزه او ګټوره ده .

د محمود طرزی د وطن پالني کچه کولای سو دده د لیکونو دمنځپانګي نه اټکل کړوچي د وطن او استقلال په تړاو یی لیکلی دی. دده د شخصیت معنوی لویوالی او دده ملي او علمي دروندوالی دده د لیکونو څخه ښه څرګندیدلای شي چي سراج الاخبار دده د وطنپالني یوه ډیره روښانه هنداره ده .

طرزی اولسونه راویښوی او یون (حرکت) ته یی رابولي . د ۱۲۹۴کال د جدي په ۱۶ نیټه د سراج الاخبار په ګڼه کي د (حی علی الفلاح) مقاله ډیره روزونکی او د استعمار ضد بڼه لري. د سراج الاخبار دغه ګڼه سمدستي د دولت د خوا سانسور شوه. د مقالی په یوه برخه کي لولو :

"حی علی الفلاح !

.... ای ملت نجیبه افغانیه! شرافت ملی، عظمت قومی خود را محافظت کنید! استقلال وحاکمیت دولتی خود راصیانت نمائید! افغان که به دیانت و دینداری، به شجاعت و بهادری، بغیرت و ناموس شعاری در تمام دنیا مشهور و معروف شده باشد، آیا این را بر وجدان و ایمان و شرف و ناموس خود چسان گوارا کرده می تواند که نام حمایت و تابعیت دولت اجنبی غیر دین و غیر ملت براو باشد ؟

[1] ـداکتر روان فرهادي .د محمود طرزی مقالی په سراج الاخبار کي،۲۸۲ او ۳۳۴ مخونه

حاشا ! حاشا ! کُلاً کُلاً! افغان به بسیار آسانی و خوشگواری مرگ را قبول کرده میتواند، ولی هیچگاه، به هچ صورت قطعاً، قاطباً کلمات متعفنهٔ معده بشور آورندهٔ تابعیت و حمایت را هضم کرده نمی تواند، معنی صاف و صریح تابعیت و حمایت اینست که، یک دولتی بدیگر دولتی بگوید : بغیر از من، دیگری را نشناس! بغیر ازمن، بادیگر دولتی حرف مزن ! بغیر از من با دیگر دولتی عقد معاهدات یا رابطه مناسبات و معاهدات مکن ! بغیر از من، بدیگر دولتی نه سفیر بفرست و نه سفیر قبول کن ! معنی صاف و صریح استقلال تامه و آزادی کلمه نیز اینست که، هردولت در همه چیزهایی که در بالا مذکور گردید، مستقل و آزاد باشد ...تا به حال هرچه که بود، بود! هرچه که شد، شد! لیکن بعد از این افغان آن افغان نیست که از حقوق خود چشم پوشی بتواند .... [1] »

ژباړه : « .... ای د افغانستان سپڅلي ملته ! دخپل ملي شرافت او اولسي عظمت (لویوالی) څخه ساتنه وکړه ! خپل استقلال او دولتي حاکمیت گران وبوله. هغه افغان چي په ټوله نړۍ کي په دیانت او دینداری ، په میړانه او زړه ورتوب ، په غیرت اوناموسداری باندی پیژندل شویدی، ایا دابه پر خپل وجدان، ایمان شرف او ناموس څنگه ومني چي د خپل دین اوملت څخه پرته دبل دولت تر تابعیت اوحمایت لاندي ژوند وکړي.

حاشا حاشا ! کلا کلا ! افغان په اسانۍ او خوښي سره مرگ منلای شی مگر هیڅکله هم په هیڅ بڼه د پردیو د کرکي او نفرت وړ تابعیت او حمایت قبلولای نشي. د پردیو د تابعیت او حمایت رڼه او ښکاره مانا داده چي یو دولت وبل دولت ته ووایی : بیله ما څخه بل څوک په رسمیت مه پیژنه ! بیله ما څخه د بل دولت سره خبري اتري مخ ته مه بیایه ! بیله ما څخه د بل دولت سره تړونونه مه لاسلیک کوه او اړیکی مه ورسره ټینگوه ! بیله ماڅخه به نه بل دولت ته سفیر لیږي ا و نه به د هغه سفیر مني ! د بشپړ استقلال او ازادي دکلمو رڼه او ښکاره مانا داده چي یو دولت د ټولو کړنو په هکله چي لوړ یی یادونه وشوه مستقل او ازاد وي .... تر اوسه چي هرڅه وه هغه وه ، چي څه

[1] ـ مقالات محمود طرزی در سراج الاخبار ، ص۳۷۷ ــ ۳۷۸

شویدی هغه شویدی، مګر له دی نه وروسته افغان نور هغه افغان ندی چي د خپلو روا حقوقو څخه سترګي پټي کړي» .

طرزی پخپلو لیکونو کي د استعمار په وړاندي په دومر څرګنده لهجه ښودلو سره امیر حبیب الله خان ولرزاوه او د هغه پام یی د روڼ اندو او خلګو په منځ کي د استقلال غوښتني و احساس ته راوګرځاوه . له همدی کبله وو چي د سراج الاخبار دغه ګڼه سمدستي سانسور شوه او پخپله طرزی یی د ۲۶زرو روپیو په ورکولو محکوم کړ. امیر په همدی اړه وویل : هغه چرګ چي بی وخته اذان وکړي سر یی د پریکولو دی.[1]».ښکاره خبره ده چي هغه وخت ۲۶ زره روپي خورا ډیري پیسی وی او طرزی یی د ورکولو وس نه درلود، ځکه نو دده زوم شهزاده امان الله د خپلي شخصي شتمني څخه نوموړی پیسي د طرزی جریمه تحویله کړه.

دسراج الاخبار دلیکونو له مخي محمود طرزی لومړی سړی وو چي دژبي مسله یی دسیاست په غیږ کي مطرح کړه. دی لیکي:« زموږ په ښوونځیوکي باید د زده کړي په موخه د پښتو ژبي زده کولو ته ډیره پاملرنه وشي. د پښتو ژبي زده کړي ته باید تر انګریزي، اردو ، ترکي او ان فارسي ژبي اهمیت او لومړیتوب ورکړل شی . زما د کمزوري فکر سره سم د (انجمن عالی معارف) یوازنی دنده باید دا وي چي په وطني ملي افغاني ژبه اصلاحاتو او پراختیا ته پام واوړي» .

په دربار کي د طرزي اندونو او نظریاتو ډیر اغیز او پلویان درلوده ، دده اندونو و دولتي سیاست ته د ورننوتو لاره پرانیستله . له هر څه نه یی زیات اغیز موږ کولای شود هغه وخت په درسي نصاب کي ووینو. نوی والی او پرمختګ ،د پوهني عام کول ، د پوهني پراختیا ، د مدرسو پرانیستل ، دجهالت او خرافاتو په وړاندي مبارزه ،دا ټول هغه څه دی چي د سراج الاخبار په پاڼو کي لوړ ځای لري.

د محمود طرزی صادقانه او وطنپال کوښښونه او د ده مدبر شخصیت

---

[1]-حبیبی ، جنبش مشروطیت ۸۲مخ

اوهلو ځلو د سراج الاخبار تر نشریدو وروسته لاره ودی ته پرانیستل چي په هیواد کي د مشروطیت غورځنګ منځ ته راشي . په ۱۹۰۹م کال کي ددی غورځنګ ټول غړي په وینو کي ولمبیدل او زندان په ډک شوچي بی شمیره قربانیان یی درلودل. دمشروطیت (مشروطه غوښتني) د غورځنګ په بیا را ژوندی کولو کي د محمود طرزی هوښیاری اوویښتوب دا وو چي دی پدی کار وتوانیدی څو د سلطنتي کورني په دننه کي ددی غورځنګ زړي شیني کړي. پدی توګه په دربار کي د بدلون خوښوونکو کسانو په منځ کي دا اندونه وروزل شوه او وروسته یی لمن د دربار د باندي وغځیده . ددی غورځنګ د غړو د هلو ځلو پایله داوه چي د هیواد بشپړ استقلال ترلاسه شو. دمحمود طرزی د غوښتنو او نظریاتو سره سم دشاه امان الله او نورو ټولو مشروطه غوښتونکو نظریات د انګریزانو ضد سیاست پر محور باندي راڅرخیدل. پدي ډول د استقلال او ازادی غوښتونکو ږغ د ښاری رونړ اندو څخه نیولی بیا تر کوچیانو او کلیوالو پوري د هر ستوني څخه را وتي. محمود طرزی چي پر دوهمو مشروطه غوښتونکو باندی یی د استادي حق درلود ، د مشروطه غوښتونکو په لومړي حکومت کي د خارجي چارو د وزیر په توګه وټاکل شواو د افغانستان د استقلال د بیا تر لاسه کولو په خبرو اترو کي (د ۱۹۲۰م کال د اپریل میاشت) یی چي د هند په میسوری او په (۱۹۲۱م) کال په کابل کي ترسره کیدی ،د افغانی ډلي مشرتوب پر غاړه درلود. ده په لندن او پاریس کي د افغانی سفارتونو خبنته کښیښوده او د افغانستان د خارجي سیاست اساسي ټکي یی په ګوته کړه. ده خپل ځای ناستي او شاګردان ددغسي سیاست د پاره و روزل . له بده مرغه دغه پر وطن مین شخصیت د خپلو وطنپالو د ښورښ په پایله کي د هیواد څخه په وتلو محکوم او په پای کی د ترکیی په استامبول کي د ۱۹۳۳م کال د نومبر په ۲۲ (۱۳۱۳ د عقرب ۳۰) د ۶۸ کلني په عمر د وطن څخه لیري سترګي پټي کړي. دغه پر وطن مین د ژوند تر اخرني سلګي پوري وطن له یاد ه نه وو ایستلی او ویل به یی :

مرغ دلم ز کوی تو دوراست وروز وشب
فـــریاد میکند که خدایا وطـن وطـــن !

د محمود طرزی لیکلی اثار :

علامه محمود طرزی په سراج الاخبارکي دزیاتو مقالو برسیره خورا زیات کتابونه لیکلی او ژباړلی دي. ډاکتر روان فرهادی دده چاپ شوو او نا چاپو اثارونوم لړد هغي رسالی په پای کی راوړی چي (په سراج الاخبار کي د طررزی د مقالو ټولګه) نومیږي. ددغو اثارو شمیره و ۳۱ ته رسیږي چي تر ټولو مهم یی په لاندی ډول یادولای شو :

۱ : مجموعه صنایع (گزیده اشعار استادان سخن) ،

۲ : منتخبات اشعار سردار غلام محمد طرزی به کتابت نستعلق محمود طرزی ،

۳ : مجموعه اخلاق ، ٤ : از هردهن سخنی ،

٥ : روضه حکم ، ٦ : معلم حکمت ،

۷ : مختصر جغرافیای عمومی ،

۸ : بیست هزار فرسخ در زیر بحر،

۹ : جزیرهٔ پنهان ، ۱۰ : سیاحت در جو هوا ،

۱۱ : ترجمه تاریخ حرب ،

۱۲: سیاحتنامه استانبول

۱۳ : دیدنی ها و شنیدنی ها ،

۱٤ : سیاحتنامه منظوم ،

۱٥ : افغانستان (جغرافیای منظوم)،

۱٦ : تو حید ، ۱۷ : ادب در فن ، ۱۸ : پراکنده ،

۱۹ : ترجمه ناول های ژول ورن ،

۲۰ : ژولیده و پژمرده (خاطرات)،

۲۱ : ترجمه رومان علمی ،

۲۲ : سراج الاطفال ، ۲۳ : فلسفه وطن ،

۲٤ : علم و اسلامیت ، ۲٥ : آیا چه باید کرد؟ ،

۲٦ : سراج الاخبار افغانیه و برخی آثار دیگری که تا کنون بچاپ نرسیده اند.

لنډه دا چي محمود طرزی خپل ټول ژوند فرهنګي خدمتونو او په هیواد کي د ځوانانو او اولس و راویښولوته وقف کړی وو. ترڅو چي ژبي او قلم یی کار کاوه ، ده د وطنپالو ځوانانو روزنه او د استعمار پر ضد د هغو د عقیدی او ایمان ټینګول خپله دنده ګڼل . ده انګریزي استعمار د هیواد ډیر پخوانی دښمن ګاڼه .

بیله شکه په سراج الاخبار کي د انقلابي مقالو لیکل ددی لامل شوه چي د بدلون غوښتونکو کسانو او هڅیدلو ځوانانو ولولی را وپاریږي . ددی کار پایله د مشروطیت غورځنګ بیا را ژوندي کول او بشپړ استقلال تر لاسه کول دي.

پریږدی چي د علامه محمود طرزی نوم د مشرطیت غورځنګ د مخکښ په توګه دتل د پاره زموږ د حق پیژندونکو هیواد والو په زړونو او خاطرو کی ژوندی پاته او د وطن ځوان نسل د هغه ویاړلي کارنامی پخپل ژوند کي د ځان لپاره لارښود وګرځوی! ددي ستر شخصیت یاد دی تلپات وی !

د محمود طرزی اولادونه :

محمود طرزی پنځه زامن درلودل چي نومونه یی :عبدالوهاب طرزی ، عبدالقادر ، عبدالعزیز ، عبدالتواب او عبدالفتاح طرزی دی . ده همدارنګه شپږ لورګاني درلودي :خیریه ، حوریه ، ثریا ، امنه ، روحیه او عزیزه . ددوی د ډلی نه ثریا د شاه امان لله ملکه او خیریه د شهزاده عنایت الله خان میرمن وه . امینه سردار عبید الله خان د شاه امان الله سکني ورور ته واده شویده .عزیزه د سید قاسم خان میرمن ، حوریه چی (بی بی حوریه) یی بلل ، د عبدالروف طرزی (د حبیب الله طرزی زوی) میرمن وه چي وروسته دده څخه جلاشوه او د غلام صدیق چرخي د خارجه چارو وزارت د کفیل سره یی واده وکړ. لا نور زیاتو مالوماتو په خاطر (کندهاری وړونه) کتاب ولولي.

پنځم فصل

(دنوزادی ژباره)

دسدوزي او بارکزي دراني قومونو تر منځ ددوستي او دښمني ټولیزي(کلی) پایلی

دتیرو فصلونو لنډیز او پایله :

سدوزي او بارکزي هغه دوه دراني قومونه دي چي د افغانستان په معاصر تاریخ کي د ټولواک په توګه د دراني احمدشاه د ټاکلو په اړه ، ددوی تر منځ دوستي او ګډ کار د هیواد د چارو په سمون او اداره کي د ازمایلو څخه بریالی راووت .

حاجي جمال خان د بارکزی قوم مشر پخپل ټول توان سره د دراني احمدشاه ټولواکي ومنل ، دهغه ملاتړ یی وکړ او د عمر تر پایه یی نژدی اړیکي ورسره وساتلي. احمد شاه بابا هم په خپل ټول توان سره د هغه قدر او عزت په ډیره ښه توګه وکړ. جمال خان هم د یوه نژدی سلاکار په توګه د ګټورو مشورو د ورکولو څخه ځان نه سپماوه. تر احمد شاه بابا او حاجی جمال خان وروسته د دوی زامنو تیمورشاه او پاینده محمد خان د خپلو پلرونو لاره پرمخ بیول. داچي پاینده محمد خان د پام وړ خدمتونه کول، نو د تیمورشا لخوا د «سرفراز خان» لقب ورته ورکړل سو او پر بارکزي قوم برسیره د غلجي قوتونو مشری هم ده ته سپارل شوه .

دتیمورشاه تر وفات(۱۷۹۳م کال) وروسته ،سردار پاینده محمد خان د دولتي نظام د ښه پر مخ بیولوپه موخه د تیمورشاه د ۲۴ زامنو له منځه د تر ټولو لایق او هوښیار شهزاده زمان ځخه ملاتړ وکړ. چي د پلار پر تخت کښیني. تر څو چي پاینده محمد خان ژوندی وو، د نورو شهزاده ګانو لکه همایون او محمود د سلطنت دعواو ځای ونه نیوی . پدی توګه د شاه زمان د ټولواکي ستني ورځ تر بلي ټینګیدی او ویی کړای شوه د ګاونډیانو او اروپایایی مداخله کونکو په وړاندي خپل رول ولوبوي. له بده مرغه پداسي وخت چي د سدوزو او بارکزي قومونو دوستي او ګډ کار د هیواد د ټیکاو او پر مختیا د پاره ډیر اړین ښکاریده نا ببره یوه پیښه را منځ ته شوه او هر څه یی ګډ وډ کړه .

شاه زمان د سردار رحمت الله خان په غوره کولو سره دخپل پلار او نیکه د نظریاتو په خلاف و دی پایلی ته رسیدلی وو چي تر وسه وسه د قومي مشرانو اغیز کم کړي او د یوه غښتلی مرکزي دولت و جوړولو ته ملا وتړي. ښکاره خبره ده چي دا کار د قومي مشرانو په ګټه نه وو، ځکه چي د دود له مخي دوی قومي ملاتړ درلود او دا ملاتړ یی په دی کار سره کمزوری کیدی. دهمدی کبله د شاه زمان د نوموړو کړونو سره دوی همږغي کیدای نشوه. پدی توګه د دوی او شاه زمان تر منځ اوبه د خړي کیدو پر خوا تللي او دوستانه اړیکي سړی دي .

سردار پاینده محمد خان د خپل رقیب رحمت الله خان سدوزي چي شاه زمان خپل وزیر ټاکلی وو اود «وفادار خان » لقب یی ورکړی وو ، په وړاندي خپل صلاحیت او اقتدار مخ په کمیدو وګاڼه ، زمانشاه هم حالات په پام کي نیولي او پدی پوهیدی چي قومي مشران راضي نه ښکاري . داچي خپل پلان ورته مهم ښکاریدی ، ددوی نارضایت ته یی ډیر اهمیت ورنه کړ. ددی کار پایله داشوه چي څو تنه قومي مشرا ن د پاینده محمد خان پر شاوخوا راټول شول ،څو یوه نوي لاره ددي ډار څخه د خلاصون په موخه ولټوی . دوی پدی نظر شول چی شاه زمان را وپرځوي او پرځای یی د لنډ وخت د پاره دهغه ورور شاه شجاع وټاکي. وروستي نقشه یی دا وه چي میراثي ټولواکي له منځه یوسي او شاهي یوه انتخابي سیستم ته واړوي. البته پدي کار سره ددوی اهمیت او قتدار لازیاتی

کیدی. ودغي موخي ته د رسیدو د پاره دوی په کندهار کي دیو شمیر قومي مشرانو یوه پټه انجمن جوړه کړه. مګر ددوی د نقشي څخه زمانشاه خبر شو، هغوی یی سمدستي ونیول او یو شمیر یی د پاینده محمد خان په ګډون د زمانشاه په امر اعدام شول . دی کار په هیواد کي د غچ اخیستني داسي اوربل کړچي لمبي یی څولسیزي پورته کیدي .

دپاینده محمدخان په اعدام سره دده شل زامنو د خپل پلار د غچ اخیستني په خاطر د شاه زمان په وړاندي په پاڅون لاس پوری کړ. د پاڅون په پایله کي زمانشاه زنداني او په سترګو ړوند کړل شو. د ده پر ځای شهزاده محمود پر تخت کښیناست او فتح خان یی وزیر و ټاکل شو. له دغه ځایه د سدوزو او بارکزو تر منځ دوستي او ګډ کار یووار بیا دسره پیل شو. دشاه زمان په ګوښه کیدوسره داسي بد بختي راغله چي د یوی خوا سدوزي شهزاده ګانو لکه محمود ، شجاع ، فیروزالدین ،کامران او قیصر په کابل ،پیښور ، کندهار او هرات کي د پاچهي خوبونه لیدل او دبلي خوا نه فتح خان د خپلو وړونو په مرسته دومره توان تر لاسه کړي وو چي ملاتړ یی د هر شهزاده دپاره دتخت ضمانت کولای شو. لکه څنګه چي شاه محمود دوه ځله او قیصر یو ځل د سلطنت پر تخت کښیناستل. نورو بیا لکه شاه شجاع ،فیروزالدین او کامران دده سره د مخالفت له مخي ډیر څه دلاسه ورکړه . دا هغه وخت دی چي دافغانستان په سیاسي ډګر کي سدوزي شهزاده ګان ورځ په ور ځ کمزوري کیږي او محمد زي سرداران ورځ تر بلي زور اخلي ، خولا تر اوسه پدی ندی توانیدلي چي د ځان دپاره دسلطنت غوښتنی په فکر کي شي.

کله چي د وزیر فتح خان په ملاتړ شاه زمان د شاه محمود لخوا زنداني او په سترګو ړوند شو (۱۲۱۶ش- ۱۸۰۱م) ، پر تخت باندی د شاه محمود دکښیناستلو سره سم وزیر فتح خان ته د «شاه دوست » لقب ورکړل شو او د هغه د وزیر (صدراعظم) دنده ورته وسپا رل شوه.

دپیښور او هرات څخه د زمانشاه د ورور شاه شجاع او دده د وراره قیصر مخالفتونه، دکابل د اوسیدونکو ناراضی والی اوتعصب ، داستعماری سیاست اغیز او د ایران او هند له لوري د هغوی هڅوني (تحریکات) او د شاه

محمود بی کفایتي دسلطنت حالات دومره ځپځپانده (بحراني) کړل چي د وزیر فتح خان او وړونو هلو ځلو یی کومه ګټه ونکړای سوه. شاه شجاع د کندهار د لوري را وخوځید او کابل یی ونیوی، په بالاحصار کي پر تخت کښیناست(۱۲۱۸ش-۱۸۰۳م). شاه محمود په بالاحصار کي زندان ته ولوید. فتح خان د دوست محمد خان سره کندهار او فراه ته پر شا ولاړل .

شاه شجاع د خپلي ټولواکي په لمړي دوره (۱۸۰۳- ۱۸۰۹م)کی پدی پوه شو چي د فتح خان او وړونو ملاتړ یی دسلطنت د ټینګښت دپاره مهم رول لري. په همدي خاطر وو چي دسلطنت د پیل نه یی تر پایه پوري د فتح خان د ملاتړ تر لاسه کولو دپاره هلي ځلی کولي او څو ځلي هم په کابل، کندهار ،غازیخان دیره ، ګرشک او سند کي دوی سره یوځای او بیا به بیرته سره جلا شول. د فتح خان نور وړونه په ځانګړي ډول دوست محمد خان چي تل به دده سره تر څنګ ولاړ وو ، د شاه شجاع سره به یوځای کیدو او جلاکیدو کي د فتح خان سره همږغی وه .

دسدوز ي د کورني بل شهرزاده چي فتح خان پدی وخت کي ډیره مرسته ورسره کړیده ، هغه د شاه زمان زوی شهزاده قیصر وو. مګر د هغي بی باورۍ له مخي چي د دوی ترمنځ د نورو غرضی خلګو په تحریک سره چاغیدله ، بارکزي وړونو او سدوزي شهزاده ګانو ونه کړای شوه د اوږده وخت د پاره په دوستانه اړیکو کي سره پاته شي. همدغه حالت هیواد ته ډیر زیانمن تمام شو.

دشاه محمود د دوهم ځل سلطنت په دوره کي(۱۸۰۹- ۱۸۱۸-م) چي لس کاله یی دوا م وموند ، د دواړو کورنیو تر منځ د ګډ کار او دوستانه اړیکو امکانات زیات شول. داچي فتح خان د خپل دښمن شاه زمان او د هغه د سکه ورورشاه شجاع سره جوړیدلای نشو، نو د هغه د رقیب شاه محمود سره همږغی شو، ځکه نو د شاه محمود د دوهم ځل سلطنت پر مهال چی د فتح خان د ملاتړ پر بنسټ تر لاسه شوی وو، داسي امیدونه وټوکیدل چي د ملګریتوب او دوستي اړیکي به دوا م ومومي. داځکه چي ددی مهال لویه بد بختي د دوی ترمنځ بی باوری وه. رقیبان لکه شاه زمان چي اوس ړوند شوی او دهغه سکنی ورور شاه شجاع د وطن نه شړل شوی وو، دا امکانات منځ ته راغلی وه څود

سدوزو او بارکزو تر منځ ملګریتوب او د دوستي متقابل اعتماد دسره ټینګ شي. په دا ډول ملګریتوب سره په ختیځ کی د رنجیت سنګ او په لویدیز کي د حسن علي سپین سترګي او جسارت کمیدی .

وزیر فتح خان ته چی د شاه محمود په لومړی دوره سلطنت کی د«شاه دوست » او په دوهمه دوره کی د« اشرف الوزراء» یاني صدراعظم لقب او مقام ورکړل سو، ددي سره سم د چارو ټول صلاحیتونه ورته وسپارل شوه. ددغه صلاحیت پر بنسټ ده خپل ټول وړونه ددولت پر حساسو چوکیو باندی وګمارل . یار محمد خا ن په پیښور، کهندل خان په کندهار، شیر دلخان په غزني ،نواب اسد خان په دیره جات او زوی یی نواب زمان خان په جلال اباد ، نواب صمد خان په سند او رحمدل خان په بلوچستان کي ځای پر ځای شول.دوست محمد خان د فتح خان سره پاته شو. پاته وړونو یی هم د ټآکل شوو وړونو په اړه مخالفت نه درلود.

وزیر فتح خان پدی دوره کي عطا محمد خان بامیزی له کشمیر لیری او پر ځای یی خپل ورورسردارمحمد عظم خان وټاکی او د رنجیت سنګ سره یی چی شاه شجاع د پنجاب د نایب الحکومه په توګه ټاکلی او اوس یی یاغیتوب ته ملا تړلی وه ، د اټک رود په ځنډو کي جنګونه وکړل اود هیواد په دننه کی یی ښورښونه یوپه بل پسی ارام کړل. داټک د قلعه دترلاسه کولو په موخه یی دوهم ځل درنجیت سنګ په وړاندی د جنګ په خاطر قوتونه مارش کړل. ده د اردو د لګښتونو دپاره د خپل ورور څخه د کشمیر مالیات چی ۱۶لکه روپی کیدی وغوښتی. مګر محمد عظیم خان ددی پیسو د ورکولو څخه ډډه کول. لدی کبله نژدی وو چی د دوو وړونو تر منځ جنګ پیل سی. خو د دوست محمد خان د منځګړیتوب له مخي دواړو خواپه ۱۳ لکه روپیو قناعت وکړاو د جنګ نه مخنیوی وشو.

دا وه د ختیزو ولایاتونو حالات . په لویدیز کی د هرات په ولایت کی د مشهد والی حسن علی میرزا دفتح علی شاه قاجار په امر په (۱۲۳۳ش ۱۸۱۷م)کی پر هرات باندی د حملی تکل وکړ . دشاه محمود ورور حاجی فیروزالدین چی د هرات حاکم وو، دشاه محمود نه مرسته وغوښته. فتح خان د

خپلوڅو تنو وړونو لکه دوست محمدخان ،کهندلخان ، شیردلخان اوپردلخان سره په بیړه د سند د رود د څنډونه دکابل پر خوا وخوځیدل اودهغه ځایه یی د غزنی او کندهار دلاری دهرات په لور مارش وکړ.

وزیر فتح خان په اسانی سره پر هرات باندی د ایرانیانو دحملو مخنیوی وکړ. وروسته یی په هرات کی یوه بله ناوړه پیښه منځته راغله چی د ایرانیانو په وړاندی یی د افغانانی سردارانو تر بری وروسته د هیواد دولتی قدرت دخپلو افغانانو لخوا د چلنجونو سره مخامخ او کمزوری کړ .

دیوشمیر سدوزی وړونو مخالفتونه لکه شاه محمود او حاجی فیروزالدی چی یوه یی په کابل او بل یی په هرات کی حکومت کاوه ، د شاه محمود زوی کامران میرزا د وزیر فتح خان په وړاندی چي دده د پلار په دربار کی یی درنښت او اقتدار ورځ تر بلی په زیاتیدو وو ، همدارنګه د دوست محمد خان لخوا د حاجی فیروزالدین شتمني تر لاسه کول ، دده په حرم کی د دوست محمد لخوا دښځو څخه ددوی زیورات په زوره اخیستل اوپدی هکله د ښځو د شکایت ږغ پورته کیدل، دا ټول هغه څه دی چی د یولړ نورو لاملونو سره یی د شاه محمود او فتح خان د کورنیو تر منځ خپل منځی شخړي را وزیږولی. ددغوشخړو له مخي د بازګزیانو او سدوزیانو د قومونو ترمنځ داسي جنجالونه را وزیږیدل چی په ټول هیواد کی یی د غم داسی یو اور بل کړ چی ستره ابدالی امپراتوری یی ټوټه ټوټه او ددی په لمبو کی وسوزیدل .

ددی پیښي بشپړجزییا ت داسي وه : وزیر فتح خان په هرات کی مخکی لدی نه چي د ایرانیانو دبرید ومخنیوي ته تیاري ونیسی ، حاجی فیروزالدین د هرات حکمران یی د مرکزي دولت دیوه سست عنصره اومضر شخص په نامه ونیوی او زندان ته یی واچاوه. لدی نه وروسته د ایرانیانو په وړاندی جنګ ته ور ووت .هغوی یی پر شاه وتمبول اوخپله هرات ته راوګرځیدی. دلته د هرات د چارو په سمبالولو بوخت شو. دوست محمدخان چي د فیروزالدین په حرمسرای کی د ښځوڅخه په زوره ددوی زیورات اخیستی اوبد سلوک یی ورسره کړی او وروسته یی په کشمیر کی خپل ورور سردار محمدعظیم خان ته پناه وړي وه . فتح خان پدی پیښه باندی ډیر غمجن سواو محمد عظیم خان ته یی امر وکړچي

دوست محمد نظربند کړي. کامران میرزا چي تل یی غوښته د فتح خان د اقتدار کمولو د پاره یوه بهانه پیدا کړي، ددوست محمد خان دی کار ده ته ښه بهانه په لاس ورکړه او کوښښ یی وکړ چی ټول مسؤلیت یی د فتح خان پر غاړه واچوی. دلته مهمه خبره داوه چي دفیروزالدین په حرم کی دکامران میرزا خورهم ناسته وه ،ځکه چي هغه د فیروزالدین زوی ملک قاسم ته واده وه . کامران میرزا دی پیښي ته لانور ښکرونه ورکړل اوتر خپل پلار شاه محمود پوری یی د ښځو دا شکایتونه ورسول. پدی توګه یی شاه محمود د هغه چا په وړاندی په قهر راوست چي دوه ځله یی دی پر تخت کښینولی وو اودده دسلطنت په ټینګښت کی یی د هر ډول قربانیو څخه مخ نه اړاوه .

شاه محمود چي په عیاشیو کی سرتر نوکه ډوب وو او د هیواد دخیر او شرتوپیر یی نه شو کولای ،په قهر شواو د کندهار پر خوا را وخوځیدی .حاجی فیروزالدی چی فتح خان بندی او دکندهار زندان ته یی رااستولی وو، وکامران میرزا ته یی مشوره ورکړه څو وکندهارته دده د پلار تر رارسیدو دمخه ، دی هرات ته ولاړسی ، ده همداسی وکړه .

دغه غیرمنتظره کار په هرات کی یوه تراژیدی منځته راوویستل.هغه داوه چی فتح خان د شهزاده کامران په لاس ړوند کړل شو. هغه اور چي په ۱۲۱۴شکال کی په کندهار کی د شاه زمان په لاس د پاینده محمد خان په وژلو سره بل شوی او د شاه محمود د سلطنت پر وخت دمړکیدو په حال کی وو، دادی پدی کار سره یی یووار بیا لمبی اسمان ته پورته شوی اوله هر څه نه مخکی پخپله سدوزی چارواکی د هغه په لمبو کی وسوزیدل.

دفتح خان ړندولو او د هرات په ارګ کی دهغه بندی کولو سره هغه دښمني دسره راژوندی سول چي شل کاله مخکی د پاینده محمد خان په وژلو سره منځته راغلی وه . د فتح خان وړونو غچ اخیستلو ته ملا وي وتړلي .ځینی یی د ګرشک په نادعلی کی دفتح خان د مور لویه ادی پر شاوخوا راټول شول . محمد عظیم خان په کشمیر کی غچ اخیستلو ته راپورته شو، ده لومړی په لودهیانه کی شاه شجاع ته لیک واستاوه اوهغه یی د کابل پرتخت وکښیناستلو

ته وهڅاوه. دوست محمد خان یی له بنده راوایست اود یارمحمد خان ترڅنګ یی د ۴۰۰۰ جنګیالیو سره دپیښور او کابل په لور واستاوه .

دفتح خان د ړندولو د خبر په اوریدو اود محمدعظیم د لیک په را رسیدوسره دشاه شجاع امیدونه وټوکیدل ،خپل زوی تیمور یی د ۵۰۰ جنګیالوسره دسند د نیولو د پاره وښکارپورته ولیږه .پخپله یی د شاه محمود حکمران سمندرخان بامیزی ددیره جات څخه وشاړه اوپرځای یی د نواب خان زوی نواب زمان خان د حکمران په توګه وګماره او پخپله یی د محمد عظیم خان د غوښتنی سره سم دپیښور پر خوا حرکت وکړ.

دوست محمد خان او یارمحمد خان چي له دوی نه مخکی پیښورته رارسیدلی وه ،هلته یی د تیمورشاه زوی شهزاده ایوب د افغانستان دپاچا په توګه وټاکه اوپخپله د کابل پرخوا وخوځیدل. ښکاره خبره ده ، دشاه شجاع په رارسیدو سره دهغه او شاه شجاع ترمنځ جګړه وشوه چي ایوبشاه یی د پیښورنه وایست. محمد عظیم خان پدی وخت کی د کشمیر چاری وخپل ورور نواب جبارخان ته سپارلی وی او پخپله دپیښور خواته پر لاری وو. ایوبشاه د شکایت د پاره په چچ هزاره کی دده مخته ځان ورساوه .هغه ته یی شکایت وکړ ستا وړونو زه د شاه په توګه وټاکلم ، خوشاه شجاع بیرته له ښاره وایستلم. محمد عظیم خان چی شاه شجاع یی پخپله دپاچا کیدو په خاطر راغوښتی وو، حیران پاته او نه پوهیده څه چل او چاره وکړی. په پای کی یی شاه شجاع ته احوال ورواستاوه چي غواړی په خصوصی ډول ورسره ووینی. شاه شجاع دا غوښتنه ونه منل او د دواړو خواوتر منځ بیله خبرو اترو څخه جګړه وشوه. محمد عظیم خان دوی میاشتی په پیښور او شاه شجاع په خیبر کی پاته وه. داچي یوپر بل یی باور نه درلود ،ترمنځ یی روغه جوړه نشوه کیدلای. تردی نه وروسته شاه شجاع د اسماعیل خان دیری او ښکارپور ته ولاړ. په دغه فرصت کی چی سرداران ، شهزاده کان او سدوزی شاه محمود یو دبل سره په جنګونو اوشخړو اخته وه ، رنجیت سنګ د موقع نه ګټه پورته کړه د اټک د لاری مخته ولاړ او کشمیر یی ونیوی. دشاه محمود سره د فتح خان د وړونو دشخړو په پیل کی هرات ، کندهار او کابل د شاه محمود، دهغه د ورور ، د هغه د لمسي پلاس

کی وه. بازگزی وړونه یوازی په نادغلی او پیښورکی سره راټول شوی وه .دغچ اخیستلو جنگ لومړی د ختیځ څخه محمد عظیم خان پیل کړ. ده تصمیم نیولی وو ، په هر ډول چي کیږي باید شاه محمود له تخته کوز کړل شي . وشاه شجاع ته یی د لیک پرته ، همدارنگه ولوگری امین الله خان ته هم دری لیکونه ولیږول.

دوست محمد خان او یارمحمد خان د پیښور څخه وکابل ته په رارسیدو سره ،د کا مران میرزا د زوی جهانگیر اوعطا محمد خان بامیزی سره په جنگ کی مخامخ شول. داچی عطامحمد خان د شاه محمود خان په سلطنت کی دفتح خان لخوا د کشمیر د حکومت څخه لیری شوی وو، ځکه نو د فتح خان او شاه محمود دواړو څخه خوابدی وو. پدی خاطر یی په هرات کی د فتح خان په ړندولو کی لاس درلود. دوست محمد خان چی دی ښه پیژندلی وو، دپیښورڅخه یی لیک ورته را واستاوه او لیکلی وه چي که غواړی د فتح خان په ړندولو کی دده جرم وروبخښل سی ، نو باید د کابل په نیولو کی مرسته ورسره وکړي. داچی عطامحمد خان د شاه محمود خان په فرمان سره د کشمیر د حکومت څخه معزول شوی وو، په زړه کی یی بد ورڅخه وړل ، دلیک په رسیدو سره یی سمدستی د جهانگیر سره د مرستی کولو څخه لاس واخیست . کله چی دوست محمد خان دلیدلو د پاره راغی بیله ځنډه یی سترگي ورڅخه وکښلی او ړوند یی کړ. جهانگیر هم تر شل ورځي محاصری او جنگ وروسته د بالا حصار څخه وتښتیدی.

دوست محمد خان د بالاحصار دترلاسه کولو سره سم بیله دی چی د خپلو نورو وړونو سره ویوی پریکړی ته انتظار وباسي، سمدستی یی د تیمورشا بل زوی شهزاده سلطانعلی پر تخت کښیناوه او پخپله یی ځان دهغه وزیر وټاکه .

وکندهارته د جهانگیر د رارسیدو سره سم، شاه محمود نایب گل محمد خان پوپلزی ته د کند هار حکومت وسپاره او پخپله یی د کا مران په ملتیا د یوه لوی لښکر سره د کابل په لور حرکت وکړاو په سترگو ړوند فتح خان یی ورسره واخیست. د وردگو په سیداباد کی یی فتح خان تر فشار لاندی ونیوی چی خپل وړونه د یاغیتوبه څخه راوگرځوی. فتح خان دده خبره ونه منل اوسخت منفی ځواب یی ورکړ. پدی کار سره شاه محمود او کامران په قهر راغلل، ورسره

راغلو د قومونو مشرانو ته یی امر وکړچی دا زړه ور او پیژندل سوی سیاستوال ټوټه ټوټه کړي (۱۲۳۴ش، ۱۸۱۸م) دده تر مړکیدو وروسته قاضی سعید بارګزی د هغه جسد واخیست ،غزنی ته یووړاو د شیخ رضی الدین علی لالا دزیارت څنګ ته یی ښخ کړ.

ددی ستر شخصیت قتل، یو نه بخښونکی جنایت دی ،ځکه چی هیواد یی د خپل یوه لایق او زړه وړ بچي څخه محروم کړ. دملت د پاره ددی جنایت زیان تر هغه ډیر زیات وو چي د پاینده محمد خان په اعدام سره ورته ورسیدی. ځکه چي په سنګر کی ناستو دښمنانو ددی څخه ډیره ګټه واخیستل او هیواد یی په کشالو کی راګیرکړ.

وزیر فتح خان د عمر له مخي خپل تر ټولو وړونو مشر نه وو. داشرف الوزرا لقب هم یوازنی شی نه وو چی د هغه وزن یی تر نورو وړونو زیاتوی. دده لویوالی پدی کی وو چی یو هوښیار سیاستوال وو او هیله یی درلوده دخپل پلار د قتل وروسته هم داسي لاری ولټوی څو د یوه سدوزی شهزاده په پاچا کولو سره ، په هیواد کی یوموټی ا و زورور سلطنت منځته راسي او پدی توګه د خارجی دښمنانو د مداخلو مخنیوی وکړي. په همدغه هیله ده د خپلو وړونوپه مرسته دوه ځلی شاه محمود دکابل پر تخت کښیناوه .دهغه د مخالفانو په وړاندی وجنګیدی څو دده مرکزی سلطنت سست او کمزوری نسي او خارجی مداخلو ته لاره بنده سي. له بده مرغه بی پروا او عیاش شاه محمود دده دا ټول خدمتونه هیر کړل او د خپل حسود زوی کامران به هڅونه یی هغه ړوند او وواژه چی دی کار وطن د سترو بدبختیو سره مخامخ کړ او ددښمنانو غوایی ورته لنګه کړه .

دفتح خان په وژنی سره د سدوزی او بارکزی دوو درانی قومونو تر منځ یووار بیا رامنځته سوی ملګریتوب دمنځه ولاړ، او دا دوی ستری کورنی یی داځل داسي سره جلا کړی چي د بیا یوځایوالی امکانات دتل د پاره ورک شول. که دغه جنایت ترسره سوی نه وای ، افغانی ستره امپراتوری به د ډیر وخت د پاره په اسیا کی ځلیدلای.

په هر حال د سدوزیانو او بارګزیانو دواړو کورنیو غوښتنو د ملی ګټو په

اړوند توپیر نه درلود . دغه ګټی ددوی په ملګریتوب او کډکار سره ساتل کیدلای سوای او هیواد یی دثمر څخه برخمن کیدلای شو.

شاه محمود او زوی یی کامران د فتح خان تر وژلو وروسته دیوه لوی لښکر سره د کابل پرخوا حرکت وکړ. ددی خوا دوست محمد خان د خپلو لښکروسره دده مقابلی ته راووت . دواړی خواوی د (هندکی) او چاراسیاب په سیمو کی سره مخامخ شوي. پدی وخت کی دوست محمد خان یو نظامي چل په کار واچاوه او د ړوند کړل سوی عطامحمد بامیزی څخه یی ګټه واخیستل. دده له خوا یی دده یوه ورور ته چی د شاه محمود سره یوځای وو، یولیک واستاوه. دلیک وړونکی یی د شپی په تیاره کی دشاه محمود د اردو کمپ ته ولیږه .پدی توګه یی لیک تر شاه محمود پوری ورساوه. شاه محمود د لیک څخه پوه شو چي قوماندانانو یی د دوست محمد خان سره جوړ جاړی کړیدی او غواړي شاه محمود ونیسي او لاس تړلی یی دوست محمد خان ته وسپاری. ددی درواغو چل شاه محمود وډاراوه ،بیله دی نه چي خپل همکاران خبر کړي، دشپی په تیاره کی دخپل زوی سره د کمپ نه ووتل اود کندهار پر خوا روان شول. داچی کندهارته ددوی د رسیدو دمخه کندهار هم دلاسه وتلی وو، ددهراود دلاری د فراه او هرات پر خوا ولاړل او د کندهار حکومت کندهاری وړونو ته پاته شو. تردی وروسته د هرات نه پرته چی یوه موده نورهم دسدوزی کورنی سره پاته سو، نور په ټول هیواد کی بارګزی وړونو (محمدزیانو) واکمنی وغوړیدل. داچی ددغو وړونو شمیر زیات و او له بده مرغه دپاچا په توګه یی د خپل منځ نه د کوم نفر واکمنی منلای نه سوه ځکه نو ودی ته اړوتل چی د سدوزی کورنی څخه یو کمزوری شهزاده پیدا او دشاه پنامه یی وټاکی. نورټول کارونه پخپله مخ ته بوزی.

سردارمحمد عظیم خان ټولو وړونوته احوال واستاوه هغوی یی راوبلل څوپه ګډه د خارجی خطر مخنیوی وکړی. محمد عظیم خان د سند میرانو په غوښتنه دغزنی او کندهار د لاری د سند په لور وخوځیدی. دوست محمد خان چی د ده د پلانونو سره مخالفت درلود دنوروړونوسره یی په پیښورکی اړیکی ونیولی او پخپله هم دمحمدعظیم خان پسی د سند پر خوا روان سو. که څه هم

محمدعظیم خان د شاه شجاع په وړاندی هلته بریالیتوب تر لاسه کړی وو، مګر دسند میرانو دوه اړخیزه لوبه کول، دمالیاتو د کمولو په موخه یی د وړونو تر منځ درزونه او مخالفتونه راپیښ کړل .دوست محمد خان ، پیر محمدخان او پردلخان د محمد عظیم خان څخه بیل سول او کندهارته ولاړل .محمد عظیم هم له ناچاریه په یولک روپیو مالیاتو قناعت وکړ او د هغوی پسی روان شو .دوست محمد خان تر محمد عظیم خان دمخه کابل ته را ورسیدی. سره ددی چی ایوب شاه لاپر تخت ناست وو، ددغو دوو وړونو تر مینځ په ځینو برخو کی لکه کوهستان ،کوهدامن ،کابل او غزنی کی څو ځیل نښتی وسوی. رنجیت سنګ چی حالات یی له نژدی څارل ددوی ددغه خپل منځی بوختیاوو څخه یی ګټه پورته او د پیښور د نیولو نیت یی وکړ(۱۸۲۲م /۱۲۳۸ق). یارمحمد خان چی د محمد عظیم خان له خوا په پیښورکی حکومت کاوه ، دده څخه یی د مرستی غوښتنه وکړه.سردار محمد عظیم خان چی ستره شتمنی یی ټوله کړیوه او د هغی ساتنه تل ورته د سر درد جوړ کړی وو، له کبله یی د خپل ورور یارمحمد خان ومرستی ته ونه رسیدی. دبلی خوانه رنجیت سنګ یارمحمد خان ته غوړی وعدی ورکړی وی چی د پیښور د نیولو وروسته دی هلته حاکم پرېږدی. ددی وعدو په امید یارمحمد خان هم بشپړه مقاومت ونکړ .پدی توګه پیښور د رنجیت سنګ لاسته ورغی او د دوست محمد ورور یار محمد خان یی د څه مودی دپاره نور هم هلته د حاکم په توګه پرېښود. دی کار د یارمحمد خان او محمد عظیم خان تر مینځ اړیکی خرابی کړی. دمحمد عظیم خان تر وفات وروسته ، دهغه زوی حبیب الله خان دده ځای ناستی شو، ایوب شاه ده ته د یوه رقیب په سترګه کتل .دوی دواړه یودبل د ټکولو په فکر کی وه. دا مهال یارمحمدخان او سلطان محمد خان د رنجیت سینګ د مامورانو په توګه پیښورکی حکومت کاوه او دوست محمد خان د هغوی تر سیوری لاندی شپی تیرولی. کندهاری وړونه بیا په دی وخت کی سدوزی شهزاده څخه د هرات د نیولو تکل وکړ،خو بریالی نه شول .

د حبیب الله خان او ایوب شاه تر منځ اوبه لانوری هم خړی شوی. ددی د پاره چی د حبیب الله خان د پلاره ورته پاته شوی شتمنی تر لاسه کړي، ایوب

شاه تصمیم ونیوی د خپل زوی شهزاده اسماعیل په لاس هغه ووژنی. په دغه نازک وخت کی پردلخان د کندهار ځخه کابل ته راورسیدی او د کابل کشاله یی یو طرفه کړ .شهزاده اسماعیل یی مړ کړ او ایوب شاه یی د تخت نه راکوز چی پدی کار سره دهیواد په مرکز کی د سدوزی سلطنت سلسله پای ته ورسیده . حبیب الله خان نور بیغمه پر کابل باندی حکومت کول پیل کړه اوپردلخان بیرته کندهارته ولاړ. پدی وخت کی د بازکزی کورنی د پاره د سلطنت تر لاسه کولو په اړه ټول امکانات برابر او هیڅ خنډ شتون نه درلود. بیله هراته نور هیواد په بشپړه ډول د بارکزی وړونو په لاس کی وو. مګر د کندهاری سردارانو په لاس لومړی د سردار پردلخان اوبیا د شیردلخان د خوا د هیواد ولایتونه په لاندی ډول د بارګزی وړونو تر منځ وویشل شول:

داچي پیښور د پنځو سکه وړونو سردارانو د پاره کافی نه وو ، نو د خپلو سیمو سره یوځای عطا محمد خان اوسید محمد خان ته پریښودل شو. یارمحمد خان ا و سلطان محمد خان ته یی کابل وسپاره .دوست محمد خان په کوهستان او سکه ورور یی امیر محمد خان په غزنی کی حکومت کاوه ،لغمان د نواب جبارخان په برخه او دیره جات پاتی برخی یی نواب اسد خان په لاس ورکړی. شیردلخان ، پردلخان ،کهندلخان او مهر دلخان په ګډه کندهار اداره کاوه .رحمدل خان ته سند ، د نواب اسد خان زوی نواب محمد زمان ته جلال اباد او حبیب الله خان ته د لوګر د حکومت اداره په لاس ورغله . تر دغی پریکړی وروسته سردار شیردلخان کندهارته ولاړ او کابل یی د پریګړي سره سم یارمحمد خان ته پریښود .کله چی سردار عطا محمد خان د پیښور حاکم وفات شو ، یارمحمد خان او سلطان محمد خان په ګډه پرکابل حکومت کاوه . پدی وخت کی سندیانو ښورښ وکړ، ورسره سم لومړی رحمدل خان او ورپسی شیردلخان د سند په لور حرکت وکړ. مخکی له دی نه چی شیردلخان سندته ورسیږي ورور یی رحمدل خان د سند ښورښ ارام کړی وو اود واګو چاری یی د الله داد خان زوی نایب سلطان خان ته سپارلی وی . شیردلخان وکندهارته د بیرته راګرځیدو پر وخت په لاره کی وفات شو (۱۲۴۲ یا ۱۸۲۶م) . دده مړینی د سند او کابل دواړو حالات ګډود کړل. په سند کی سندیانو هغه ټاکل سوی افغان

حاکم وشاړه او خپل استقلال یی اعلان کړ. په کابل کی دوست محمد خان د سلطان محمد خان حکومت د ځان د بی برخي کیدو او د کندهاری او پیښوری وړونو د اقتدار دزیاتوالی لامل ګاڼه. ځکه یی نو سلطان محمد خان دکابل څخه وتلو ته مجبور کړاو بالاحصار یی په لاس راوړ. ددی د پاره چی نور وړونه ډیر ونه قهروي اوبیرته دوستانه فضا منځته راولی .دشیردلخان د پریکړی په دوام یی د یوه بل تړون له مخي د هر یوه د پاره د هیواد یوه برخه وټاکل او نسبی رضایت یی ترلاسه کړ(۱۲۲۲ربیع الثانی). ددی تړون اصلی نسخه دکابل په موزیم کی سته او کاپی یی مخکی دلته رانقل شویده .

د تیمورشاه له وخته بیاتر ۱۸۲۶پوری چی کابل د محمدزی کورنی د سلطنت بنسټ ایښودونکی دوست محمد خان په لاس ورځی ، د تاریخي پیښو لنډه یادونه ښیی چی د سردار پاینده خان بارکزی کورنی د سدوزی دولت په پرمختیا کی څومره لوی تاریخی رول لوبولی دی .سره له دی چی د زمانشاه په تیروتنه د سردارپاینده محمد خان تر وژنی وروسته نژدی وو د بارګزی وړونو د پاڅون له مخي د سدوزی سلطنت ریښی وخیژی ، خو د پاینده خان د زیرک زوی فتح خان د هوښیاری له کبله یووار بیا د دواړو کورنیو تر منځ د ملګریتوب او ګډ کار دپاره لاره خلاصه شوه او د احمد شاهی امپراتوری سرترپایه کی امنیت ټینګ او دولتی قدرت متمرکز شو . له بده مرغه د حسود او کم عقله شهزاده کامران په هڅونه او تحریک وزیر فتح خان دهغه د عیاش او بی پروا پلار شاه محمود په امر ړوند اوبیا ووژل شو. دی کار د سدوزیانو په ټوله امپراتوری کی داسی اور بل کړچی نه یوازی یی د سدوزی کورنی وسلطنت ته د پای ټکی کښیښود ،بلکه د افغانانو په وینو سره جوړه سوی امپراتوری یی هم ټوټه ټوټه کړه ، په سنګر کی ناستو دښمنانو لومړی سیکانو او بیا انګریزانو د ستری امپراتوری د بدن نه یو یو غړی د ځان د پاره ترینه پریکاوه او له مینځه یی یووړه .

دوست محمد خان د بارکزی وړونو تر مینځ تر ټولو زیرک او هڅانده سړی وو ، د فتح خان تر مرګ او اوږده اړودوږ وروسته دده د هلوځلو په پایله کی دی پدی وتوانیده چی د سیکانو دلا نور پرمختګ مخنیوی وکړی او د

محمدزیو د سلطنت د بنسټ ډبره کښیږدی. ده پدی خاطر چی خان امیر اعلان کړی ، دسیکانو پر ضد یی د جهاد ږغ پورته کړ. دا ځکه چی د امیر یا پاچا پرته د جهاد د فتوا جواز نه درلود . که څه هم د سدوزی د کورنی اخیرنی پاچا شاه شجاع هڅه وکړه دسیکانو او انګریزانو په مرسته د کابل پر تخت باندی کښینی او خان د افغانستان د تاج وتخت رښتینی وارث اعلان کړی ،مګر داچی د پردیو تر سیوری لاندی وو ، د سیکانو او انګریزانو سره یی خاینانه تړون لاسلیک کړی وو، افغانانو ته د منلو وړ ونه ګرځیدی. په پای کی د سردار زمانخان د زوی شجاع الدوله پلاس له منځه ولاړ. دده زامن فتح جنګ ، صفدر جنګ ،تیمور او شاپور څومیاشتی نورهم د انګریزانو تر وزر لاندی په کابل کی پاته شوه ،خو داچی دخپل نوم بدی پلار په خاطر یی د خلګو تر منځ ځای موندلای نشو، دانګریزانو د وتلو سره سم دوی هم له افغانستانه ووتل او هند ته یی پنا یووړه. لدی نه وروسته د سدوزو له کورنی څخه هیچا د پاچهی فکر په سرکی درلودلای نشو.[1]

لنډه داچی افغانانو تر هغه وخته پوری چي خپل اتحاد او یووالی یی ساتلی دی، هیڅ یوه قدرت هم دا جرات ندی کړی چی د دوی و خاوری ته په بد نظر وګوری او ددوی په ملی حاکمیت باندی دتجاوز نیت په سرکی راوګرځوی. مګر هر کله چی د پردیو په دسیسو او پخپل منځ کی دځان د غوښتنو او نورو خیانتونو ښکار ګرځیدلی اود افغانی ورورګلوی اړیکی یی شکیدلی دی، د ورور وژنی په جنګونو کی یی یودبل مری پریکړی دی ، دی حالت ددوی د دښمنانو غوا لنګه کړیده . په سنګر کی ناستو دښمنانو د افغانانو دداسی بی اتفاقیو او ورور وژنو څخه ګټه پورته کړیده . ددغه ناوړ حالت یوه سوچه بیلګه په هیواد کی ددوو سترو درانی کورنیو(سدوزو او بازکزو)ترمنځ اوږدی شخړی او کورنی جنګونه دی (۱۸۱۸- ۱۸۳٤-م) چی غملړلی پایلی یی د افغانستان څخه د کشمیر ، پیښور او ملتان دلاسه وتل دی. همدارنګه نوری ورته بیلګی .

دکتاب پای

---

[1]- دسراج التواریخ لیکونکی وایی : دشاه شجاع اولادونه په لودهیانه کی دسلج په ختیځ کی چی د پنجاب یو نهر دی اوسیدل.

دکاندید اکادمیسین محمداعظم سیستانی لنده بیوگرافی

(دآریا په قلم)

په تیرو پینځو لسیزو کې کاندید اکاډیمیسین سیستاني د افغانستان په رسنیو او فرهنگي ټولنه کې یوه پیژندل شوې څېره ده ؛ د هغه د څېړنېزو لیکنو لړۍ ، ۱۹۶۰ ز (و) کلونو ته ورگرځي چې په هغه مهال کې د ادبیاتو د پوهنځي محصل وو.

سیستانی دخپل کورنی سره په هغه محفل کی چی د ده دفرهنگی خدمتونو په خاطر دمالموپه شار کی دافغانانو لخوا تدویرسوی وو. دسیستانی چاپ شوی آثار د دوی په مخ کی لیدل کیږی. ۲۵/ ۱۲/ ۲۰۰۶/سویدن

تولد اوکورنی:

ما د ۱۳۱۷ لمریز کال د وري د مېاشتې په لومړۍ چې د (۱۹۳۸ز کال ۲۰د مارچ) له مېاشتې سره سمون خوري د نیمروز په ولایت کې د محمد یوسف خان بارکزي په کلي کې په یوې بزګرې کورنۍ کې سترګې په نړۍ وغړولې ؛ زما نوم یې د هغه وخت د دود پر بنسټ چې په نوي ماشوم به یې د زوکړې په دریمې یا شپږمې نوم ایښوده ، محمد اعظم غوره کړ او ښایي شیریني یې هم ویشلې وي. زما د پلار نوم شیراحمد خان وو ، نیکه مې محمد یوسف خان د فیض محمد خان بارکزي زوی او د فراه د"نو ده " له کلي څخه وو.

د کورنۍ پېښت او سرچینه :

د کورنۍ د سرچېنې په اړه کټ مټ هغه خبرې را اخلم چې له خپلو مشرانو مې اوریدلې دي : ګرشک ته نېږدې د هلمند ولایت د " زنبولي" په کلي کې د " شاهو" او " دادو" (یعنی شاه محمد او داد محمد) په نومونو دوه وو وروڼو د هیلمند د سیند پر غاړه د کرهنیزو ځمکو په لرلو آرام او بډایه ژوند درلود. د ژوند په لړ کې د دواړو وروڼو د ورورګلوۍ اړیکې خړې پړې او شاهو اړ کېږي چې له خپلو ښځو او زامنو سره یوځای له ګرشکه ووځي او په فراه کې دېره شي. ملک شاهو درې ماندېنې درلودلې ، یوه یې بارکزۍ ، بله یې غلزۍ او دریمه یې مندېزۍ (مندوزۍ) وه. شاهو له بارکزۍ ماندینې څخه د جبار او نایب په نومونو دوه زامن درلودل. له غلزۍ ماندینې څخه یې د شیر او پاچا په نومونو دوه زامن درلودل او له مندوزۍ ماندېنې څخه یې هم د کلان او حاجي په نومونو دوه زامن درلودل. کله چې نوموړي وروڼه لوی شول ، د ښځو او ماشومانو څښتنان شول نو د شپږو واړو وروڼو زوزات یا اولاده د خیل په نومونو یاد شول لکه : کلان خیل ، حاجي خیل ، جبارخیل ، نایب خیل ، شیرخیل او پاچاخیل.

د کلان خیلو له پښته د بېلګې په توګه کولای سوپه نیمروز کې د کرنیل محمد عمر خان او د هغه د ورونو (غفورخان ، محمد یوسف خان ، کجیرخان ، محمد علم خان ، محمد نعیم خان ، محمد اعظم خان او محمد حسین خان) نومونه یاد کړو چې په قلعه فتح کې میشته دي.

د شیرخیل له پښته د فیض محمد خان (کومیدان) نوم یادولی شم ، فیض محمد خان کومیدان (د محمد یوسف خان، محمد ایوب خان ، او محمدیعقوب خان په نومونو درې زامن درلودل.) د دغو ورونو زامن په لاندې ډول ول :

د محمد یوسف خان بارکزي له پښته چې د دغو کرښو د لیکوال نیکه هم دی د (شیر احمد خان ، نصرالله ، حبیب الله او محمد علم) په نومونو زامنو سترګې په نړۍ وغړولې. د شیر احمد خان له پښته د : حاجی میراحمد خان ، محمد اعظم (سیستاني) ، احمد خان ، حاجي ګل احمد خان او نثار احمد په نومونو پینځو زامنو سترګې په نړۍ وغړولې. د محمد ایوب خان له پښته : حاجی عبدالعزیز ، عبدالحکیم خان او محمد خان په نومونو درې زامن پاتې شول. (د محمد ایوب خان او محمد یوسف خان اولاده په نیمروز کې دیره او هلته دکنګ په ولسوالی کی ژوند کوي)

د محمد یعقوب خان له پښته ، محمد هاشم خان پاتې شو چې د نومورې له پښته د (محمد انور ، محمد اکبر او عبدالقدوس) په نومونو زامن پاتې شول چی دفراه په نوده کلی کی میشته دی.

په نیمروز کې د جبار خیل له پښته : شیرعلي خان بارکزی وو ، شیرعلي خان د لومړیو مشروطه غوښتونکو غړی او د حاجي مهر علي خان او حاجي امان الله خان پلار وو (حاجي امان الله خان د ولسي جرګې په دیارلسمې دورې کې د چخانسور د خلکو استازی وو چې د غوایي له کودتا وروسته ونیول او ووژل شو.)

دشاهوزامن (کلان خیل،نایب خیل،جبارخیل،شیرخیل، پاچاخیل، حاجی خیل) چی اکثریت ئی اوس د"نوده" په کلی کی میشته دی، زرګونوته رسیږی .

د مشرانو د روایاتو پر بنسټ تر ۱۳۲۵ لمریز کال پورې چې صدراعظم شاه محمودخان د فراه او نیمروز له ولایتونو څخه کتنه وکړه ، د زنبولي د

ځمکو مالیه د ملک شاهو په نامه حواله کیدله او د شاهو زامنو راتوله شوې مالیه خزانې ته سپارله. په همدغه کال کې کرنیل محمد عمر خان د دفراه د« نو ده » د بارکزیو په استازیتوب په ګرشک کې په شاهو پورې تولې اړوند او تړلې ځمکې خپل د اکا زامنو یعنې د ملک دادو خان اولادې ته وبخښلې او په دې تړاو یې د شاه محمودخان فرمان هم تر لاسه کړ؛ په دې توګه د ځمکو مالیه په رسمي ډول د شاهو له نامه څخه د دادو خان د اولادې په نومونو ولېږدول شوه. د ملک دادو خان له پښته ، حاجي امیر محمد خان او د هغه زوی حاجي قادرخان بارکزی پاتې دي چې لا تر اوسه د ګرشک په زنبولی کې په نامتووالي او درنښت ژوند لري.

زما نیکه،محمد یوسف خان بارکزی، د امیر عبدالرحمن خان د پاچاهۍ پر مهال د فراه د «نو ده » له کلي څخه د خپل تبر له سل تنو سپرو سره یوځای نیمروز ته ولاړ او هلته یې د سرحد دار په توګه دنده تر سره کړه ، وروسته یې په نیمروز کې د ایران کرښې ته ورځېږمه د کنګ په ولسوالی کې د هیلمند د سیند د دوه وو څانګو (د ابراهیم آباد د رود او سیخسر د رود) په منځ کې ځانته ځمکه واخیستله ، ځمکه یې خړوبه او ښیرازه کړه اود هغه پښت لا تراوسه په هماغه کلي کې ژوند کوي.

زده کړې او مأموریت :

لومړنۍ زده کړې مې د نیمروز ولایت د کنګ په ولسوالی کې تر سره کړې او په ۱۳۳۵ لمریز کال کې د زده کړو د دوام لپاره کابل ته ولېږل شوم.درې کاله مې د ابن سینا په منځنې ښوونځي کې زده کړې وکړې ، له هغه وروسته لومړي دارالمعلین ته شامل شوم او وروسته د ادبیاتو او بشري علومو په پوهنځي کې شامل شوم ، د پوهنځي له فراغت وروسته مې د ۱۹۶۶ز کال په پیل کې د ښوونکي په توګه دنده پیل کړه. د ۱۹۶۸ز کال په پای کې په نیمروز کې د ابو داؤود سجستاني د لیسې د مدیر په توګه و ټاکل شوم او په ۱۹۷۰ز کال کې د هلمند د ولایت د معارف د مرستیال په توګه تبدیل شوم. په ۱۹۷۳ ز

کال د کرهنې او اوبو لګولو په وزارت کې د نباتاتو د ساتنې په ریاست کې د اداري مدیر په توګه په دنده و ګومارل شوم او د غوایي تر کودتا پورې مې دغه دنده پر مخ بوتله. د غوایي له کودتا (۱۹۷۸ز) وروسته له نوموړي وزارت څخه اضافه بست شوم. د ۱۹۸۰ز کال په وروستیو کې د افغانستان د علومود اکاډیمۍ د ټولنیزو علومو د څېړنو د مرکز د تأریخ او اتنو ګرافۍ په انستیتوت کې و منل شوم.

د ۱۹۸۶ ز کال پای وو چې ما هم د کابل پوهنتون ، د علومو د اکاډیمۍ او د هیواد د نورو علمي بنسټونود پوهانو او استادانو په کتار کې ځان د ټولنیز علومو د پوهانو کړۍ ته کاندید او د « مالکیت ارضی و جنبش های دهقانی درخراسان قرون وسطی » په نامه کتاب له نورو (مقالو او رسالو په ګډون) خپرو شویو آثار سره یوځای د علومو د اکاډیمي ریاست ته وسپارل. په پای کې د ټاکل شوې کمیټې له پلوه ماته د « سر محقق» (پوهاند) د رتبې ترڅنګ د «اکاډیمیسن د کاندید» علمي درجه (چې د پوهاندۍ او اکاډیمیسنۍ ترمنځ یوه رتبه ده) راکړل شوه او د هیواد د (تأریخ او ادبیاتو) د شلو تنو پوهانو په کتار کې راته ځای راکړل شو. له ۱۹۸۶ تر ۱۹۹۱ ز کال پورې مې د افغانستان د علومو په اکاډیمۍ کې د ټولنیزو علومو د څېړنو د مرکز د رئیس په توګه دنده تر سره کړه. ما تل هڅه کړې چې خپله فکري خپلواکي وساتم او هیڅکله مې د افغانستان د خلق ډیموکراتیک ګوند او یا نورو ګوندونو غړیتوب نه دی ترلاسه کړی ؛ تر پایه پورې خپلواک او غیر ګوندي پاتې شوی یم. په ۱۹۹۲ زکال کې کله چې د هیواد پر برخه لیک د جهادي تنظیمونو واکمني خپره او په ټول هیواد کې اله ګوله او وژنه را وپاریدله دې ته اړ شوم چې له هیواده دباندې ووځم او د سویډن هیواد ته کډوال شوم ؛ تر دغه دمه په دغه هیواد کې له خپلې کورنۍ او ماشومانو سره ژوند کوم.

فردي خصوصیات او ټولنیز خصلتونه :

له هرڅه مخکې باید ووایم چې له اقتصادي اړخه مې له منځنۍ کچې

کښته ژوند کړی دی ، هېڅکله مې ځانپالنې ، غاړه ټیټېدنې او غوړه مالیو ته غاړه نه کښته کړې. د خپلو دوستانو په کړۍ کې مې د پوهې او قلم په ګوتوشمار څو تنه دوستان غوره کړي دي ، د هغوی لیدنو کتنو او خبرو به زما ستړي دماغ ته لا نور ځواک او پیاوړتیا ورکوله. د بېلګې په ډول : کاندید اکاډیمیسین داکټر اکرم عثمان ، اکاډیمیسین عبدالشکور رشاد ، کاندید اکاډیمیسین انور نومیالی ، ډاکټر عبدالله مهربان او څو تنه نور. ځوانمردي ستایم ، له درواغو، چلوټو او دوکو ، کړوالي او نادرستۍ څخه کرکه لرم. په ملګرتوب کې مې سپیڅلولۍ او صداقت ډېر خوښ دي ، د دوستانو پر وړاندې مې هېڅکله د صداقت او رښتونلۍ له کرښې پښه نه ده غځولې. د یوه دوست له دوستۍ څخه زړه مې ترهغه مهاله نه دی جلا کړی چې په دوستۍ کې مې له هغه څخه کلکه خطا نه وي لیدلې. پرهغه دسترخوان چې ما ډوډۍ خوړلې د هغه پاس مې ساتلی دی ، هڅه مې کړې په هغه چا خپله ډوډۍ هم وخورم چې ما یې ډوډۍ خوړلې ده. له هېڅ چا مې ځان لوړ نه دی بللی او نه مې چاته ځان لوړ کړی ، تر هغې کچې مې ځان ور ښودلی دی چې په رښتیا یم. په افغاني همت او مړینتوب کې مې ځان له چا ټیټ نه دی بللی. د ملي او کورني پټ ساتنه او دفاع مې پر ځان فرض ګڼلې ده. د کنسکتوب او بـځـل حس راباندې نه دی بریالی شوی. هېڅکله مې د چا په شتمنتوب رخه او سخه نه ده راپارېدلې او بُـخـل مې نه دی کړی. ترخې خبرې او تور لګول مې ډېر کلک ځوروي او په یوې سکالو کې زما د فکرې تمرکزد ګډوډۍ لامل کېږي.

په لیکنه او لیکوالۍ کې ډېر وسواسي یم ، دغه وسواس ترهغه مهاله را سره وي ترڅو په یوه لیکنه کې د هرې غونډلې یا جملې او پاراګراف سموالی د محتوی ، بڼې او دروندوالي له اړخه راته نه وی سم شوی. خپل هیواد او ټاټوبې را باندې ډېر ګران دی اوبل هېڅ ځای به تر هغه لوړ ونه ګڼم. د هیواد آبادۍ او ښېرازۍ ته هیله مند یم. د خپل ولس په بدمرغۍ ځوریږم ، د هغوی په سوکالۍ کې ځان سوکاله بولم. د هیواد اوټولنې وروسته پاتې والې مې کړوي خو تقدیر او برخلیک ته موږ بدلون نه شو ورکولای. کاشکې داسې ورځ په سترګو ووینم چې له هیواد څخه مې د بېوزلۍ ، لوږې او ورور وژنې تغر د تل لپاره ټول

شي. د سولې او نیکمرغۍ ځپې او پلوشې زما د هر هیواد وال په کورنۍ ، زما د هیواد پر هر کلي ، ګودر او ګوټ کې خپرې شي ، د هیواد د ځوریدلو بچیو پر وچو شونډو د خوښۍ د ځلاندې موسکا غوټۍ و غوړېږي او تنکي کړېدلي زړونه یې د مینې په سپیڅلو ډیوو روښانه شي. ماتل خپله فکري خپلواکي او د بیان آزادي ساتلې ده او له همدې امله مې په هېڅ سیاسي ګوند کې د غړیتوب هېله نه ده کړې ، خو په ټولنه کې مې له ډیموکراسۍ ، ټولنیز عدالت ، د قلم او عقیدې له آزادۍ ، د نورو حقونو ته له درنښت او د نارینه وو او ښځو ترمنځ د حقونو له برابروالي څخه مې دفاع او ننګه کړې ده. تراوسه مې په هېڅ ګوند یا د یوې ښې او کېڼې سیاسي ډلې غړیتوب نه دی درلودلی او نه بې لرم.

د ډیموکراسۍ په لسیزې کې کیڼ لاسو بنسټپالو او ښي لاسو بنسټپالو ډلو سرونه راپورته کړل ، په هماغه وخت کې انګېرل کیدل چې دغه ډلې ټپلې هره یوه یې په یوه بهرني هیواد پورې تړلې ده او مشران یې هم د ټولنې له تل څخه نه ول راپورته شوي ، له دې امله مې ځان له هغوی څخه لېرې ساتلی دی. د وخت تېرېدلو په زباد ورسوله چې په پردیو پورې ځان تړل د هیواد له ملي ګټو سره سمون نه خوري. له همدې امله ده نه ښايي چې څوک دې په پردیو یا ښي لاسو او کیڼ لاسو بنسټپالو ایډیالوژیو پسې ولاړ شي. د ډیموکراسۍ په لسېزې کې او له هغې وروسته پیر کې د هیواد یو شمیر ټولنیزو شخصیتونو د سالمو او ملي ګوندونو د رامنځته کولو لپاره هڅې او هلې ځلې وکړې خو دغو هڅو هم ونه شو کولای ځانته لاره پرانیزي او د هیواد په کچه بې ګټور او ولس منلی دریځ تر لاسه نه شوای کړای. ځکه ددغو ډلو مشرانو په ملي او ولسي کچه مخورتوب او ولس منلی نوم نه درلود او یا بې ونه کړای شوای چې دغه نوم د ولسونو په زړونو کې ترلاسه کړی. د هیواد په کړکیچن او پیچلي چاپېریال کې د ګاونډیو او نورو ګټه لرونکوهیوادونو لاسوهنې په کلکه غندم او په هیله مندۍ غواړم د هغوی د لاسوهنو جړې له بیخه وباسم. د هیواد هغو سپیڅلو بچیو ته د نېکمرغۍ له هیلې سره جوخت د درنښت سر ټیټوم چې د هیواد د پټ او د ولس د ژغورلو لپاره یې په میرانې د جهاد پر ډګر ګام

کښیښود ، خپل غیرتي تېرونه یې د هیواد د دښمنانو پر وړاندې ډال کړل او زموږ د پلرنې ټاټوبي دښمنان یې د هیواد له کرښو دباندې وایستل ، هغوی د تلپاتې سرلوړې او نیکمرغۍ ارزښت لري. ترهغو چې وسه لرم د هغوی له کارنامو څخه به په درنښت یادونه وکړم ، هغوی ته دې زما سلامونه او درودونه وي او په هغوی ویاړم.

واده مې کړی دی ، دوه زامن او څلور لوڼې لرم چې ټول بې د لوړو زده کړو څښتنان دي او د نورو پلرونو په څیر خپل ماشومان راباندې ډیر گران دي. پای.

زما آثاراو تألیفات :

د ۱۹٦۲ زکال، یعنی دکابل دپوهنتون دتحصیل ددویم کال څخه تر ۲۰۰۹ میلادی کال ترپایه ، دا لاندنی تحقیقی آثار می و نشرته سپارلی دی :

الف - چاپ شوی مستقل آثار :

۱- نظام بهره برداری از زمین درافغانستان قرون وسطی (۱۰۰صفحه) طبع کمیته دولتی طبع ونشر، ۱۳٦۱=۱۹۸۲م

۲- مالکیت ارضی و جنبشهای دهقانی درخراسان قرون وسطی (۷۰۰صفحه) چاپ اکادمی علوم افغانستان ، کابل ۱۳٦۲=۱۹۸۳م (این کتاب پس ازتجدید نظرو افزودن دوفصل جدید زیرنام «مالکیت ارضی و شیوه های بهره برداری از زمین در خراسان قرون وسطی » درسوئد در سال ۲۰۰۲نیز به تعداد محدودی بچاپ رسیده واخیراً در پورتال افغان- جرمن آنلاین گذاشته شده است.

۳ - سیستان ، سرزمین ماسه هاو حماسه ها (جلد اول ٦۰۰صفحه) طبع اکادمی علوم افغانستان ،کابل ۱۳٦٤=۱۹۸۵م

٤ - سیستان ، سرزمین ماسه ها وحماسه ها (جلددوم ۹۰۰صفحه)

شامل : جغرافیای طبیعی ، جغرافیای تاریخی و جغرافیای اقتصادی سیستان در قرون وسطی، طبع اکادمی علوم افغانستان،۱۳٦۷=۱۹۸۸

۵ - سیستان ، سرزمین ماسه ها وحماسه ها (جلدسوم ٤۱۲صفحه) شامل : اوضاع سیاسی و اجتماعی سیستان تا تاسیس دولت سدوزائی افغانستان در۱۷٤۷م، طبع اکادمی علوم افغانستان ،۱۳٦۷ =۱۹۸۸م

٦ - سیستان ، سرزمین ماسه ها وحماسه ها (جلدچهارم ۳۰۰صفحه) شامل : سرگذشت سیستان ورودهیرمنداز ۱۷٤۷ تا ۱۹۷۳ م ، طبع اکادمی علوم افغانستان ، ۱۳٦۸=۱۹۸۹م . (قابل تذکر است که مواد ومطالب این چهار جلد کتاب در مورد سیستان ، از سال ۱۳٤٤ببعد مورد پژوهش قرارگرفته بود، ودر اکادمی علوم افغانستان برای چاپ در سال ۱۳٦۳ سپرده شده بود.

۷ - مردم شناسی سیستان ، شامل: اتنوگرافی تاریخی مردم سیستان ، رسوم وعنعنات، باورهاو معتقدات ، ضرب المثل ها، سرودهای عامیانه ، لهجه بومیان سیستان (گویش زابلی) ، افسانه های مردم سیستان (۲۷۰صفحه) طبع اکادمی علوم افغانستان، ۱۳٦۸=۱۹۸۹م

۸ - بررسی اوضاع سیاسی و اجتماعی افغانستان از ۱۹۰۱ تا ۱۹۱۹م (رساله ، ٦۵صفحه)با انضمام دو مقاله دیگر از پوهاند هاشمی و داکتر عبدالله مهربان ، طبع وزارت اطلاعات وکلتور ۱۳٦۸=۱۹۸۹م

۹- قیام های مردم خراسان وسیستان در سه قرن اول هجری (۱۱٦صفحه) طبع وزارت اطلاعات وکلتور، ۱۳۷۰=۱۹۹۰م (این اثر نیز قبل از خروج از مطعبه در آتش بمباران مجاهدین سوخت)

۱۰ - قیام های مردم افغانستان بر ضد نادرشاه افشار(۷۵صفحه) طبع وزارت اطلاعات و کلتور، ۱۳٦۸ =۱۹۸۹م

۱۱ - سیمای رستم در شاهنامه (۲۱٤صفحه) طبع اکادمی علوم افغانستان ، ۱۳٦۹ =۱۹۹۰م

۱۲ - مناسبات ارضی و شیوه های برخوردبه مسأله زمین وآب در افغانستان سال های ۷۰ و۸۰ قرن بیستم (۲۰۰صفحه) طبع اکادمی علوم افغانستان ، ۱۳۷۰ =۱۹۹۱م

۱۳ - مقدمه یی بر کودتای ثور وپیامدهای آن در افغانستان ، (٤۲۰ صفحه) طبع ۱۹۹٦، سوئد ،این کتاب در پشاور پاکستان نیزپس از سال ۲۰۰۰میلادی تجدید چاپ شده است.

۱٤ - قیام های مردم افغانستان از قرن هشتم تا هژدهم میلادی (۳۰۰ صفحه) طبع ۱۹۹۸، سوئد(این اثر از طرف صالح محمدصالح به زبان پشتو ترجمه ودرپاکستان چاپ شده است.)

۱۵- دو نابغه سیاسی - نظامی افغانستان در نیمه اول قرن ۱۹م ، (٤۰۰ صفحه) طبع ۱۹۹۹، سوید (این کتاب در زمستان ۱۳۷۸ ش درایران و در ماه حمل ۱۳۷۹ ش در پشاور پاکستان نیز تجدید طبع شده است.)

۱٦ - یک نگاه انتقادی برجلد اول ودوم افغانستان درمسیرتاریخ (رساله ۱۰۰صفحه) طبع جون ۲۰۰۰م درپشاور ومجدداً در سال ۲۰۱۰ در پورتال افغان- جرمن آنلان نیز به شنر رسیده است.

۱۷ – پاکستان، پرورشکاه تروریسم، چاپ دانش خپرندویه تولنه، پشاور ۲۰۱۱

۱۸ - نگاهی بر اوضاع اجتماعی افغانستان از طاهریان تا تیموریان ،(۳۱۰صفحه) نشر در سایت افغان- جرمن آنلاین

۱۹ - علامه محمودطرزی ، شاه امان الله ونقش روحانیت متنفذ ، (۳۷۷صفحه) چاپ ۲۰۰۲، سوئد و چاپ ۲۰۰۴ پشاور

۲۰ - سی مقاله سیستانی ، (۳٥٦ صفحه) چاپ اکتبر ۲۰۰۲ ، سوئد

۲۱ - سیمای زن افغان درتاریخ افغانستان ،(۱۸٥ صفحه) ، جنوری ۲۰۰٤، سوئد

۲۲ - پشتونستان و زخم ناسورخط دیورند،مجموعه مقالات، (۳۱۸صفه) اکتوبر ۲۰۰٥، سوئد

۲۳- حماسه قیامها یا دوقرن مبارزه بخاطر ازادی، (۳٤۰صفحه)سوید، ۲۰۰٤،چاپ دوم، دانش خپرندویه موسسه، ۲۰۱۱

۲٤- رستاخیزقندهار وفروپاشی دولت صفویه در ایران،(۱۳۲صفحه) چاپ مرکزنشراتی دانش پشاور۲۰۰۵=۱۳۸٤(این کتاب ازطرف صالح محمدصاله به زبان پشتو نیز ترجمه واز طرف دانش نشراتی موسسه چاپ شده است.)

۲۵- ظهور افغانستان معاصر واحمدشاه ابدالی، (٤۲۱صفحه)چاپ پشاور، ۲۰۰۷=۱۳۸۶،ونیزدرافغان-جرمن آنلاین قابل دسترسی است.

۲۶- آیا افغانستان یک نام جعلی است؟(مجموعه بیست مقاله تحقیقی (٤۱۸ صفحه) چاپ، پشاور ۲۰۰۷=۱۳۸۶

۲۷- افغانستان،مرکز ثقل بازی بزرگ،(۳۲۷صفحه) سایت افغان- جرمن آنلاین، ۲۰۰۹

۲۸- جشن نوروز ومنزلت آن درمیان ملل آریائی،(۱۵۵صفحه) پورتال افغان- جرمن آنلاین، مارچ ۲۰۱۰، ونیز چاپ دانش خپرندویه موسسه ۲۰۱۱

۲۹- برخی شخصیت های فرهنگی - اجتماعی کشور،(٤۲۵صفحه)، پورتال افغان- جرمن آنلاین،۲۰۱۰ ونیز ازطرف دانش خپرندویه تولنه درکابل به چاپ رسیده است.

۳۰- ملالی جویا، اسطورۀ شجاعت روزگارما،(۳۹۰ صفحه)، پورتال افغان- جرمن آن لاین، ۲۰۰۹، نیز درسال ۲۰۱۰در پشاور به طبع رسیده است.

۳۱- بیست مقالۀ تاریخی- تحقیقی، (٤۲۳صفحه)، پورتال افغان- جرمن آنلاین،۲۰۱۰

۳۲- وضعیت حقوقی زن افغان از استقلال تا حکومت کرزی،(۲۰۰ صفحه) چاپپورتال افغان جرمن آنلاین؛۲۰۱۱

۳۳- سیمای امیر آهنین، امیر عبدالرحمن خان در تاج التواریخ ،۲۰۱۱،پورتال افغان جرمن آنلاین(۲۵۰صفحه)

۳٤- پاکستان، طالبان و معضلۀ خط دیورند،(۳٦٤صفحه)، آماده چاپ

۳۵-تحقیقی در باره سه خاندان تاریخی قندهار،(۲۲۰ صفحه)چاپ ۲۰۱۲، پورتال افغان جرمن آنلاین

۳٦- نقش تاریخی وزیرفتح خان وخاندان او در دولت سدوزائی افغانستان،(۲۷۰ صفحه) نشر پورتال افغان جرمن آنلاین، ۲۰۱۲

۳۷- نقش تاریخی وزیر اکبرخان و۸ تن دیگر از سران ملی در قیام کابل،(۳۸۵ صفحه)،نشر در پورتال افغان جرمن آنلاین، ۲۰۱۲

۳۸- دفاع از استقلال ،وجیبهٔ ملی افغانهاست (۳۲۰صفحه) نشر شده در پورتال افغان جرمن آنلاین ۲۰۱۱

۳۹- نقش سیستان در تکوین حماسه های ملی (۳۰۰ صفحه) نشر شده در پورتال افغان جرمن آنلاین ۲۰۱۱

٤۰- مسالهٔ اصلاحات ارضی در افغانستان سالهای ۷۰ و۸۰ قرن بیستم.چاپ دانش خپروندویه موسسه ،پشاور،۲۰۱۱

ب / نا چاپ آثار خو دمینخ تللی :

۱- سهم سیستان در معارف اسلامی(٤۰۰صفحه)شامل: شرح حال محدثین ، محققین علوم عقلی و نقلی، شعراء ، و مشاهیر سیستان از صدر اسلام تا پایان قرن هژدهم میلادی. متاسفانه این اثرپس ازهجوم مجاهدین برکابل، درضمن غارت اثاثیه منزل مولف تباه شده است .

۲- پنج نمایشنامه (شامل : زمین ، ضربه سوم ، رسوائی ، پشیمان، وکاسه صبر) در حدود ۳۰۰صفحه. این مجموعه نیز قبل از چاپ ، همراه با غارت منزل مولف تباه شده است .

ج/ نشر ۳۹۰ مقاله ورساله من تا این تاریخ درسایت انترنتی افغان جرمن آنلاین وصدهای مقاله در سایت های دیگر افغانی

^http://www.afghan-german.com/tahLiLha/EditAutor.aspx?

د/اشتراک فعال درسیمنارها و سمپوزیم های ملی وبین المللی :

پس از عضویت در اکادمی علوم افغانستان ، در تمام سیمنار ها و سمپوزیم های ملی وبین المللی ایکه با علوم اجتماعی و بخصوص تاریخ ارتباط

داشته است، فعالانه اشتراک ورزیده ام وبا نگارش مقالتی و شرکت در بحث ها وتوضیحات علمی سهم عملی داشته ام. از آن جمله در سیمنار های علمی - تحقیقاتی ذیل فعالانه سهم گرفته ام

۱ -سیمنار بین المللی بزرگداشت از هزارمین سال تالیف کتاب « حدودالعالم من المشرق الی المغرب» تالیف در ۳۷۱هجری قمری، که به عنوان منشی سیمنار، کار تدویر آن را بر عهده داشتم و مقالتی برای خوانش در آن سیمنار نوشتم و خواندم وبه سوالات دانشمندان اشتراک کننده پاسخ گفتم. (۱۳٦۲)

۲ - اشتراک در سیمنار تحقیقاتی بمناسبت تجلیل از« مختوم قلی» شاعر ترکمن در قرن هژدهم میلادی.مقالتی راجع به اوضاع اجتماعی و سیاسی عصر شاعرکه مصادف به ایام فرمافرمائی نادرشاه افشار بوده،نوشتم وخواندم.

۳ - اشتراک در سمپوزیم ملی تجلیل از هزاره سرایش شاهنامه که مدت یک هفته در دانشگاه کابل، برگذارشده بود و من مقالتی تحت عنوان « بازتاب بر خی واقعیت های تاریخی سیستان در حماسه فردوسی» نوشتم وآنراخواندم که مایه دلچسپی و جر وبحث مفصل دا نشمندان شامل در سمپوزیم شد.

٤ -اشتراک در سمپوزیم بین المللی تاریخدانان شوروی وافغانستان که برای سه روز در هوتال آریانا برگذار شده بود. اعتراضات و انتقادات من بر شیوه کارو ترکیب کمیسیون مشترک تاریخدانان افغانستان و شوروی، سبب شد تا بر ترکیب این کمسیون تجدید نظر شود و سه نفر از اعضای انستیتوت تاریخ و اتنوگرافی، بشمول خودم در آن عضویت بیابند.

٥ - اشتراک در سمپوزیم بین المللی تحقیقاتی تاریخدانان شوروی و افغانستان، پیرامون تاریخ و جامعه شناسی افغانستان، که در شهر دوشنبه تاجکستان (۱۹۸۷) برگزارشده بود.

٦ - اشتراک فعال در سمپوزیم بین المللی تاریخدانان افغانستان و شوروی که در سال ۱۹۸۸ در کابل تدویریافته بود.

۷- اشتراک درسیمنار بین المللی « متودلوژی تاریخ » که از طرف مرکز علوم اجتمای اکادمی علوم در هوتل آریانابرای دو روز برگذارشده بود. مسؤلیت تدویراین سیمنار در سال ۱۹۸۹ بدوش من بود.

۸ - اشتراک در مذاکرات روی پروبلم های قابل مطالعه در تاریخ افغانستان با دانشمندان شرقشناسی اکادمی علوم مسکو درسال ۱۹۸۸

۹ - تدویر سیمنار ملی پیرامون مشکلات ووضع تعلیم و تر بیت در مکاتب افغانستان که با اشتراک وزارت تعلیم و تربیه و استادان فاکوته تعلیم وتربیه پوهنتون کابل، در سال ۱۹۸۹ در هوتل آریانابرای سه روز برگذار شده بود.

۱۰- اشتراک فعال در درسیمنار بین المللی بزرگداشت از امیر علی شیر نوائی، در سال ۱۹۹۰که از جانب اکادمی علوم برگذار شده بود.

۱۱- اشتراک فعال درسیمنار ملی تجلیل از ۲۷۰مین سال تولد احمدشاه درانی که در ۱۹۹۰برگذار شد.

۱۲- سهم گیری در کنفرانس های علمی تجلیل از استقلال افغانستان، بخصوص هفتادمین سالگرد استرداد استقلال کشور.

۱۳- اشتراک در سمپوزیم ملی « کابل درگذرگاه تاریخ » که از طرف انجمن نویسند گان افغانستان در هتل انتر کانتی ننتل برگذار شده بود.

۱٤- اشتراک در سیمنار بین المللی: پژوهش در زبان و فرهنگ باستان ایران ، منعقده شهر گوتنبرگ سوئد،(۲۳-۲۹ سپتامبر ۲۰۰۰)

۱۵-اشتراک درکنفرانس علمی ۸۵ مین سال استرداد استقلال کشور در هر کلن المان در سال ۲۰۰۴

۱۶- اشتراک در کنفرانس علمی سیصدمین سال خیزش هوتکیان در قندهاربرهبری میرویس خان هوتکی در آلمان در ۲۰۰۵

۱۷اشتراک درکنفرانس علمی بزرگداشت از نهضت ایمل خان اپریدی در شهر کلن المان در ۲۰۰۶

د دی کتاب عمومی ماخذونه

[۱] - اوستا، گزارش وپژوهش جلیل دوستخواه، انتشارات مروارید،تهران، چاپ سوم،۱۳۷۵
۲- افغانستان در مسیر تاریخ، تألیف میرغلام محمد غبار، طبع ۱۳۴۶، کابل
۳ -بیست و پنج سده مالیات ، تالیف عنایت الله شاپوریان ،چاپ دانشگاه تهران ، ۱۳۵۰ ش
٤ -تاریخ اجتماعی ایران، تألیف مرتضی راوندی، چاپ موسسه انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۴۴
٥ -تاریخ ایران نوشته گروهی از مورخان شوروی، ترجمه کریم کشاورز، طبع تهران
٦- تاریخ جهانگشای جوینی ،(۳جلد)به تصحیح و اهتمام محمد بن عبدالوهاب قزوینی ، چاپ ۱۳۲۹
۷ -تاریخ قرون وسطی، کاسمینسکی، ترجمه صادق انصاری و باقر مومنی چاپ ۱۳۴۸، تهران
۸ -تاریخ وصاف ، از ادیب عبدالله شیرازی ، باهتمام محمد مهدی اصفهانی ، چاپ ۱۲۹۶ هجری قمری ، بمبئی هند
۹ -تاریخ مختصر افغانستان ، تالیف پوهاند حبیبی، چاپ اول ۱۳۴۹ کابل و چاپ سوم ، پشاور پاکستان ،
۱۰ - تحریر تاریخ وصاف ، بقلم عبدالحمید آیتی ، طبع انتشارات بنیاد فرهنگ ایران ، ۱۳۴۶
۱۱ -تاریخنامه هرات (تاریخ سیفی) از سیفی هروی، به تصحیح پروفسیر محمد زبیر صدیقی، چاپ کلکته و چاپ افسیت ایران
۱۲ -جامع التواریخ ، تالیف رشیدالدین فضل الله، بکوشش دکتر بهمن کریمی، (۲جلد) طبع تهران

۱۳-جغرافیای تاریخی سرزمین‌های خلافت شرقی، تألیف گ، لسترنج، ترجمه محمود عرفان، طبع ۱۳۳۷
۱٤ -حدود العالم من المشرق الی المغرب (تالیف در ۳۷۲ هـ) چاپ دکترمنوچهر و چاپ پوهنتون کابل (ترجمه پوهاند میرحسین شاه)، ۱۳٤۲
۱۵ -دولت نادرشاه افشار، تالیف خانم م، ر، ارونووا، ز، ک، اشرافیان، ترجمه حمیدمؤمنی، طبع ۱۳۵۲،
۱٦ -دستور الکاتب فی‌تعیین المراتب، تألیف محمدبن هندوشاه نخجوانی، به تصحیح ع. ع، علیزاده، جلد اول طبع ۱۹٦٤، جلد دوم طبع ۱۹۷٦ مسکو
۱۷ -زین الاخبار گردیزی، از عبدالحی بن ضحاک گردیزی، به تصحیح و تحشیه پوهاندعبدالحی حبیبی، طبع تهران
۱۸ -سازمان اداری حکومت صفوی با تحقیقات و حواشی و تعلیقات مینورسکی بر تذکره‌الملوک، ترجمه مسعود رجب‌نیا، چاپ ۱۳۳٤، تهران
۱۹ -سیاست‌نامه یا سیرالملوک، از خواجه نظام الملک، چاپ محمد قزوینی و چاپ عبدالرحیم خلخالی، تهران
۲۰- صورت الارض ابن حوقل، ترجمه دکترجعفر شعار، بنگاه ترجمه و نشرکتاب،تهران
۲۱ - فتوح البلدان بلاذری، ترجمه آذر تاش آذرنوش، طبع ۱۳۵۳ تهران، متن عربی طبع بیروت.
۲۲ -کشاورزی و مناسبات ارضی در ایران عهد مغول، تألیف پطروشفسکی، ترجمه کریم کشاورز، چاپ ۲۵۳۵ شاهنشاهی
۲۳ - مالکیت ارضی و جنبش‌های دهقانی، تألیف محمد اعظم سیستانی، طبع، ۱۳٦۲، اکادمی علوم افغانستان ،کابل
۲٤ - مسالک و ممالک اصطخری، باهتمام ایرج افشار، چاپ بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران
۲۵ - مقدمه ابن خلدون، ترجمه محمد پروین گنابادی، طبع ۱۳۳٦ (۲ جلد)
۲٦ -ظفرنامه ، از شرف الدین علی یزدی ، چاپ تهران ، ۱۳۳٦

۲۷ -مالک و زارع ، تالیف خانم دکتر لمتون ،ترجمه امیری ، چاپ ۱۳۴۴،تهران
۲۸ -مکاتبات رشیدی ،به تصحیح و اهتمام محمدشفیع لاهوری ، ۱۹۴۷
۲۹ -نزهت القلوب، از حمدالله مستوفی (تألیف در حدود ۷۴۰ هـ) باهتمام محمد دبیرسیاقی، ۱۳۳۶
۳۰ -تولدی دیگر، شجاع الدین شفا، چاپ ۱۳۷۹(۲۰۰۰ میلادی)
۳۱ -ملاحظاتی درتاریخ ایران ، علی میرفطروس ، چاپ سوم
۳۲- سیفی هروی (سیف بن محمدیعقوب الهروی)،تاریخنامه هرات ، چاپ پروفسور محمد زبیر صدیقی ، ۱۹۶۲ کلکته ونیز چاپ افسیت ایران، ۱۳۵۲
۳۳- تاریخ کامل ابن اثیر، ترجمه عباس خلیلی، از انتشارات موسسه مطبوعاتی علمی، تهران
۳۴- تاریخ گزیده از حمدالله مستوفی، طبع ۱۳۳۹ ، تهران
۳۵- ابن بطوطه، سفرنامه، ترجمه دکتر محمدعلی موحد، طبع ۱۳۴۸ ، بنگاه ترجمه و نشر کتاب ، تهران
۳۶- علی میرفطروس،دیدگاه ها ،چاپ اروپا
۳۷- تاریخ ایران،نوشته گروهی از مورخین شوروی، ترجمه کشاورز، طبه تهران
۳۸- مرتضی راوندی ،تاریخ اجتماعی ایزان، ج ۲
۳۹- لکهارت، انقراض سلسله صفویه ،ترجمه عماد،تهران۱۳۶۴
۴۰- سیستانی، قیام‌های مردم افغانستان بر ضد نادرافشار، طبع ۱۳۶۸.
۴۱- دکتر محمود افشار یزدی ، افغاننامه ، ج ۱،طبع ایران
۴۲- گنداسنگه ، درانی احمدشاه، ترجمه پشتو از نصرالله سوبمن، ۱۳۶۶، اکادمی علوم افغانستان
۴۳- ظفرکاکا خیل، پشتانه دتاریخ په رناکی، طبع۱۹۶۵،پشاور
۴۴- پوپلزایی، عزیزالدین وکیلی، تیمورشاه درانی،چاپ ۱۳۴۶(دوجلد)
۴۵- الفنستون، افغانان، ترجمهٔ آصف فکرت، چاپ مشهد ایران،
۴۶-فریه فرانسوی،تاریخ افغانها، ، ترجمهٔ سهیل سبزواری،سایت آریائی،

٤٧ـ فرهنگ، میر محمدصدیق، افغانستان در پنج قرن اخیر، دوجلد ، طبع ایران
٤٨ـپیرس، عروج بارکزائی، ترجمه پژواک وصدقی،طبع انجمن تاریخ، ۱۳۳۱ش،
٤٩ـ تاریخ سلطانی،سلطان محمد بارکزائی،طبع۱۲۸۹هجری= ۱۸۸۱ بمبئ
٥٠ـ کهزاد،در زوایای تاریخ افغانستان، طبع انجمن تاریخ افغانستان،۱۳۳۱ش
٥١ـ الفنستون،دکابل سلطنت بیان،ج۲،ترجمه پشتو از داکتر حسن کاکر،طبع ۱۳٦۱ اکادمی علوم افغانستان
٥٢ـ ۸۱ـ فیض محمد کاتب،نژاد نامهٔ افغان،طبع ۱۳۷۲، ایران، بکوشش عزیز الله رحیمی، تحشیهٔ حاج کاظم یزدانی
٥٣ـ حبیبی،تاریخ مختصر افغانستان،طبع انجمن تاریخ افغانستان، ۱۳٤۹،
٥٤ـ موهن لال، زندگی امیردوست محمدخان،ج۱،ترجمه داکترسیدخلیل الله ، طبع سالهای ۲۰۰۳ و۲۰۰٦امریکا
٥٥ـ تاریخ احمدشاهی، از محمودالحسینی، طبع پشاور، به اهتمام پوهاند همایون
٥٦ـ کهزاد، رجال و رویدادهای تاریخی افغانستان،کابل ۱۳۳٥ش،
٥٧ـ محمدحیات خان، حیات افغانی، ترجمه فرهادظریفی وعبداللطیف طالبی،طبع وزارت امور سرحدات،۱۳۷۰
٥٨ـعزیزالدین پوپلزائی، دره الزمان فی التاریخ شاه زمان، طبع ۱۳۳۷ش کابل
٥٩ـعزیزالدین وکیلی پوپلزائی، تیمورشاه درانی، چاپ ۱۳٤٦ش،ج۲،
٦٠ـ الفنستون ، افغانان،ترجمه آصف فکرت،چاپ مشهد ایران،
٦١ـ علیقلی میرزا، تاریخ وقایع وسوانح افغانستان، ص٦۱، چاپ۱۳۷٦تهران
٦٢ـ شاه شجاع درانی،واقعات شاه شجاع، ۱۳۳۳ش، انجمن تاریخ افغانستان
٦٣ـ کهزاد،بالاحصارکابل وپیش آمدهای تاریخی، ج۲،طبع انجمن تاریخ
٦٤ـموهن لال،زندگی امیردوست محمدخان،ترجمهٔ محمدعالم،علمی
٦٥ـ میرزا عطامحمد شکارپوری،نوای معارک،چاپ ۱۳۳۱ش،انجمن تاریخ ،کابل

٦٦- عبدالباری جهانی، هرات، پشتانه او ستره لوبه ،چاپ پشاور
٦٧- حمید کشمیری،اکبرنامه، ۱۳۳۰، انجمن تاریخ
٦٨- ویب سایت: http://www.royalark.net/Afghanstan/herat-barakzai۲
٦٩- سیستانی، دونابغهٔ نظامی – سیاسی افغانستان در نیمه اول قرن نزدهم، طبع مشهدایران،۱۹۹۹
۷۰- اولاف کارو، پشتانه(پتانز)، ترجمه پشتوازجنرال شیرمحمدکریمی،طبع ۱۳۷۸، پشاور
۷۱- اولیورروی، اسلام ونوگرائی سیاسی درافغانستان، ترجمه سرومقدم،چاپ مشهد، ص۹۱-۹۰
۷۲-سید قاسم رشتیا،افغانستان در قرن ۱۹، ص ۲۵
۷۳- فیض محمدکاتب،سراج التواریخ،چاپ ۱۳۳۱-۱۳۳۳هق،
۷٤-معصوم هوتک، کندهاری ورونه، طبع پشاور، ۲۰۱۰
۷۵- بازی بزرگ، پیترهاپکرک، ترجمه محمداسحاق توخی، چاپ مارچ ۲۰۰۰ پشاور
۷٦- شوهاز،مجلهٔتحقیقی وفرهنگی بلوچ،شماره اول،سال ۱۹۸۹
۷۷- حبیبی، جبنش مشروطیت در افغانستان،کابل۱۳٦۳
۷۸- ریاتالی ستیوارت، آتش در افغانستان،ترجمه نورمحمد کوهسار کابلی، چاپ پشاور
۷۹- داکتر روان فرهادی،مقالات محمود طرزی در سراج الاخبا، طبع کابل ۱۳۵۵
۸۰- اعظم سیستانی، علامه محمودطرزی، شاه امان الله وروحانیت متنفذ،چاپ ۲۰۰۴، پشاور
۸۱-عبدالحمید محتاط، تاریخ تحلیلی افغانستان،چاپ ۲۰۰۵
۸۲-معصوم هوتک،دناوی دانشور،دکندهارمنور،دزنگاوات مخور،کندهار دعلامه رشاد دخپرندویه تولنه، ۱۳۹۱/۲۰۱۲ش

صفحه چارم پشتی

کاندید اکادمیسین محمداعظم سیستانی: ۱۹۳۸

سیستانی در سن ۷۰ سالگی

دافغانستان دعلومو اکادمی پخوانی غړی،دتاریخ او ټولن پوهنی او دزمکی دمناسباتو په چاروکی ډیر آثار لری. دهغه ځینی تالیفات دادی :

* - مالکیت ارضی و جنبشهای دهقانی درخراسان قرون وسطی، چاپ اکادمی علوم افغانستان، کابل۱۳٦۲=۱۹۸۳م.

*- سیستان ، سرزمین ماسه هاو حماسه ها (٤ جلد) طبع اکادمی علوم افغانستان ،کابل ۱۹۸۵م -۱۹۸۸

*- مسالهٔ اصلاحات ارضی در افغانستان دههٔ ۷۰ قرن ۲۰،چاپ۱۳۹۰ش کابل

*- مردم شناسی سیستان ، طبع اکادمی علوم افغانستان، ۱۳٦۸=۱۹۸۹م

*- مقدمه یی بر کودتای ثور وپیامدهای آن در افغانستان ،چاپ ۱۹۹٦، سوئد

* - دو نابغه سیاسی - نظامی افغانستان در نیمه قرن ۱۹م ، چاپ۱۹۹۹، سوئد

*- رستاخیزقندهاروفروپاشی دولت صفویه در ایران ، چاپ ۲۰۰۵ پیشاور

*- علامه محمودطرزی ، شاه امان الله ونقش روحانیت متنفذ ، ۲۰۰۴پشاور

*-سیمای زن افغان درتاریخ افغانستان ، چاپ ۲۰۰٤، سوئد

*- آیا افغانستان یک نام جعلی است؟(مجموعه مقالات) چاپ،پشاور ۲۰۰۷

*- ظهور افغانستان معاصر واحمدشاه ابدالی،چاپ پشاور، ۲۰۰۷

*- سرگذشت سیستان و رود هیرمند(از۱۷٤۷ تا۱۹۷۳)چاپ ۱۳٦۹ش کابل

*-نقش تاریخی وزیرفتح خان وخاندانش در دولت دسدوزائی ، ۲۰۱۳،کابل